

The use of impoliteness for the construction of interpersonal relationships: the case of the “almighty” House M.D.

Eduard Drančák

Institute of British and American Studies, Faculty of Arts, University of Prešov, Slovakia
eduard.drancak@gmail.com

Key words: impoliteness, rapport management, linguistic behavior, interpersonal relationships, interpersonal pragmatics, House M.D.

1 Introduction

Interpersonal relationships represent an important asset for every human being functioning in the society. As social beings, humans are in various ways dependent on their relationships with other humans, be it in terms of basic human needs, such as the need not to feel alone, to feel loved, or more sophisticated needs, such as financial security or the fulfillment of one's ambitions and desires. Navigating interpersonal relationships, including their continuous construction in each communicative situation, relies heavily on the use of language and linguistic behavior. The present paper examines the pragmatic role of a particular type of linguistic behavior, namely impoliteness, in the negotiation and for the construction of interpersonal relationships, as exemplified in the American TV series titled House M.D. The paper proceeds from providing an overview of the key works associated with (im)politeness research, through describing the research methodology and data, to the qualitative analysis of situated conversational interactions from the aforementioned TV series.

2 Literature review

The focus of the present research is on the use of impoliteness for the construction of interpersonal relationships. Interpersonal relations, characterized as mutual social connections amongst people that are mediated by interaction, are of primary concern for interpersonal pragmatics (Culpeper – Haugh, 2014, p. 197). Therefore, interpersonal pragmatics is the scientific tradition in which the present research is grounded. Interpersonal pragmatics research is generally focused on the study of (im)politeness. Following is a brief overview of the development of (im)politeness research.

Meta-research on (im)politeness generally reports that (im)politeness research has so far developed in three stages, or ‘waves’ (see Kádár, 2017; Culpeper – Hardaker, 2017). The evolution of (im)politeness research started with considering politeness as a “category to be defined, explained and operationalised in a rational theory of human behaviour” (Watts, 2010, p. 55), which was typical for the so-called classical modernist ‘first wave’ approaches (Lakoff, 1973; Leech, 1983; Brown – Levinson, 1987). In other words, these were pragmatic models which viewed politeness as „an objectively definable entity to be used in a rational predictive theory of how to perform politely (Watts, 2010, p. 56).“

The dissatisfaction with the inadequacy of the pragmatic modelling of politeness led to one of the most radical changes in politeness research, namely the shift to considering politeness as a “quality of emergent social practice in a constructionist theory of human behaviour [...] assigned to interactants involved in that practice by co-interactants” (Watts, 2010, p. 55). This was typical for the post-pragmatic, or post-modernist ‘second wave’ approaches, which include ‘politeness as a discursive struggle’ (Watts, 2003; Locher – Watts, 2005), or the relational ‘rapport management framework’ (Spencer-Oatey, 2008). The major difference between the

modernist and the post-modernist approaches is the latter's assertion that what is or is not perceived as (im)polite is constructed discursively, in emergent interaction, not objectively definable (Watts, 2010, p. 56).

Although the post-modernist approaches are regarded as a significant improvement compared to the modernist approaches, the 'third wave' of politeness research, politeness seen as a social practice (Kádár – Haugh, 2013), has recently emerged (see Culpeper, 2011; Kádár, 2017). The key claim which distinguishes this approach from the aforementioned approaches is that user (cf. politeness1) and observer (cf. politeness2) perspectives on politeness are both equally important, so we very often have to deal with multiple understandings of behaviour vis-à-vis (im)politeness (Culpeper – Haugh, 2014, p. 229).

3 Research methodology and data

Considering the nature of the material analyzed in the present paper, at least two research approaches to (im)politeness can be adopted. Since the analyzed situations contain multi-party interactions, multiple understandings of (im)politeness are taken into consideration. The present paper thus partly adopts the approach of 'politeness as a social practice' (Kádár – Haugh, 2013). The application of this approach could be associated with the investigation of identity construction. However, the aim of the paper is to demonstrate the purposeful use of impoliteness for the construction of interpersonal relationships. Therefore, one of the relational approaches to (im)politeness, namely the rapport management framework (Spencer-Oatey, 2008), is the main methodological apparatus employed in the paper. The metalanguage and concepts provided by this framework are most apt for identifying the source of impoliteness in the analyzed discursive situations. Furthermore, the framework can be considered as designed for the investigation of "the relational aspect of language in use, i.e. [...] how persons engaged in interactional discourse use language to shape social relationships in situated encounters" (Ferenčík, 2020, p. 166).

The data for the analysis were collected from available online sources and include transcripts of situated conversational interactions of Dr. House in two episodes of the TV series *House M.D.*, complemented by hypertextual links to online sources with the audio-visual forms of the interactions. The linguistic behavior is examined for instances of impoliteness and the source of impoliteness is located. The impolite acts are qualitatively interpreted, from the viewpoint of interpersonal relationships between the characters, as pragmatically serving in a particular way in the process of the negotiation and for the construction of the interpersonal relationships.

4 Analysis

The focus of the analysis is the social behavior of the main character in the series, namely the head of the diagnostics team Dr. Gregory House. Working as a doctor in a hospital, his job involves maintaining interpersonal relationships with other doctors, patients, their relatives, as well as with his boss, the Dean of Medicine and the hospital administrator Dr. Lisa Cuddy. The analysis involves the demonstration of House pragmatically deploying impoliteness to construct his interpersonal relationships in the particular situations, namely those relationships in which he is by default in a subordinate position in terms of institutional power, i.e. his interpersonal relationships with patients, their relatives, and his boss, Dr. Cuddy.

In the interpersonal relationship between a doctor and a patient, in which the patient is a client, and the one between a doctor and the administrator of a hospital, in which the administrator is the doctor's boss, the doctor is inherently in a subordinate position in terms of institutional power. In the character of Dr. House, however, we encounter a doctor with an extraordinary value to the hospital he is working in, for his unprecedented expertise as a diagnostician. Being aware of his inviolable position, House repeatedly exploits it throughout

the series by indulging in generally unacceptable impolite social behavior. This, as we argue here, is intentional and pragmatic for his constructing of the interpersonal relationships in which he is by default in a subordinate position in terms of institutional power, asserting himself as the one who in reality holds greater power in those relationships, within the particular institution (the hospital).

The demonstration of this tendency is exemplified on two pieces of discourse enclosed below in the form of transcripts. The transcripts selected for the analysis can be considered faithful to the original audio-visual material, accurately reporting both linguistic and non-linguistic aspects of the interactions, including pauses (literally stated) and interruptions (indicated by a long dash at the end of the interrupted utterance). Other conversational phenomena such as overlaps, dysfluencies, or false starts do not occur in the analyzed interactions. Both utterances and descriptions of characters' behavior are ordered according to the order in which they occur in the original material. The descriptions of behavior include comments on the manner in which the actions are performed as well as on the emotions expressed non-verbally, visible in the audio-visual material. These can also be considered accurate.

The analysis proceeds from identifying the source of impoliteness in House's behavior, applying the concepts of Spencer-Oatey's (2008) rapport management, to commenting on the impact of impoliteness on interpersonal relationships.

4.1 The source of impoliteness in scene 1

In the analyzed discursive situations, the source of impoliteness can be located by drawing on the concept of face offered by the rapport management framework (Spencer-Oatey, 2008). This relational approach to (im)politeness draws on Goffman's concept of face as "the positive social value a person effectively claims for himself by the line others assume he has taken during a particular contact" (Goffman, 1967, p. 5). Spencer-Oatey (2008) claims through her framework that harmonious relations can be maintained by preserving three types of face (quality face, relational face, and social identity face), and by respecting two types of sociality rights (equity rights and association rights). Damaging any type of face or disrespecting any sociality right, in turn, disrupts the harmony of the relationship and can be evaluated as inappropriate (impolite) behavior.

In the first analyzed situation, we see an encounter between House and his colleague and best friend Wilson, which occurs after House's several unsuccessful attempts at making his boss, Dr. Cuddy, angry. This is followed by House publicly disclosing intimate personal information that involves him and Cuddy, and their subsequent conversation.

Scene 1 – House M.D. – Season 5 Episode 24¹ – 07:18 – 09:22:

[Cut to Wilson's office. House sits down]

(1) House: What do I do?

(2) Wilson: You make her angry.

(3) House: You really think that was the best time to mock me?

(4) Wilson: I'm as surprised as you, but I think I'm serious. Communication can't start unless you both —

(5) House: I've been trying to make her angry for —

(6) Wilson: No, you haven't. Come on! Poo? Strippers? It's routine stuff. You've been pulling your punches. You're scared. You should be. [House thinks then stands up.] Now go terrorize her.

[Cut to the balcony. House bangs his cane loudly on the railing four times.]

¹ Available at: <<https://www.youtube.com/watch?v=PnTV7sCrOIk>> [Cit. 2021-02-24.]

(7) House: Attention! I have an announcement. As you go about your day, I would like you to be aware of the fact that I slept with Lisa Cuddy.

[Everyone in the lobby stares up at him. The clinic doors open and Cuddy marches out. She talks to one of the nurses then looks up at House. She's mad. House stares back then rings for the elevator, leaving her staring.]

[Cut to a hallway. House is walking away, down the hall. Cuddy's voice bellows out as she catches up with him.]

(8) Cuddy: This is beyond ass-hood! You have the luxury of not caring about your image. I do not! I can permit a lot of crap, but an employee shouting about his sexual exploits with me — no! That is zero tolerance! So congratulations, House. I am angry.

(9) House: I was wondering if we should move in together.

(10) Cuddy: [laughs, humorlessly] You're fired. [She leaves.]

In this scene, it is the relational face that is crucial for locating the source of impoliteness in House's behavior. The central part of the situation is the one that surrounds turn 7, specifically Dr. House above the entrance hall of the hospital shouting that he had sex with Dr. Cuddy. Turn 7 contains the linguistic behavior which is the core of impoliteness in the situation. The content of Cuddy's response (turn 8) to House's behavior very directly reveals her evaluation of his act and also provides justification for the evaluation, which can be explained by applying the concepts provided by the rapport management framework of Spencer-Oatey (2008).

(8) Cuddy: This is beyond ass-hood! You have the luxury of not caring about your image. I do not! I can permit a lot of crap, but an employee shouting about his sexual exploits with me — no! That is zero tolerance! So congratulations, House. I am angry.

Cuddy's evaluation of House's behavior is apparent from the first sentence of her response: "This is beyond ass-hood!". This can be considered an example of what Watts (2003) calls classificatory politeness, for it is a comment made by a participant of the interaction, which classifies the other participant's behavior in terms of (im)politeness. It reveals that Cuddy evaluates what House did as negative and more serious than an innocent prank and, therefore, considers it as impolite and unacceptable behavior. Furthermore, by using the word "ass-hood", which can be considered as offensive language, Cuddy herself is explicitly producing impolite behavior as a reaction to House's behavior. The comment she makes can thus also be viewed as an example of expressive impoliteness (Watts, 2003).

Cuddy then hints at the reason of her negative evaluation of House's behavior, saying: "You have the luxury of not caring about your image. I do not!." The inference here is that unlike House, she is in a position where her value depends on her image, i.e. the way she is viewed by other people, which is what House may have negatively influenced by his behavior. The very word "image" and what it refers to can be substituted by the politeness-related term "relational face" provided by Spencer-Oatey (2008). What Cuddy means here is that the positive social value of being a good administrator of the hospital, which she claims, "entails a relational component that is intrinsic to the evaluation" (Spencer-Oatey, 2008, p. 15). It presupposes having purely professional relationships at the workplace, which secures being respected and considered objective in her judgments by the staff as well as patients. This is what House threatened by his behavior, which, considering her response, is recognized by Cuddy. This analogy thus proves that Cuddy considers House's behavior impolite, for she perceives it as damaging her relational face.

Cuddy's evaluation of House's behavior as impolite is apparent also from several additional linguistic, paralinguistic as well as non-linguistic aspects of her reaction, namely her facial expression upon being informed about House's act (referred to in the transcript via the

metapragmatic comment “She’s mad.”), raised voice (“Cuddy’s voice bellows out”), vulgar language (“This is beyond ass-hood!”), and tears in her eyes (visible in the audio-visual form of the scene), which reveal the great extent to which she feels damaged by House’s behavior. We see an emotional reaction from Cuddy which can be interpreted as being dominated by anger. According to Culpeper and Haugh (2014, p. 223), “anger is one of the most frequent emotional reactions associated with impoliteness, particularly when a social norm or right is perceived to have been infringed.” The characteristics of Cuddy’s reaction prove her evaluation of House’s behavior as impolite, reveal the reason being her perceived damage to her relational face, but also suggest that his misconduct involved a violation of a social norm. Cuddy in fact confirms this by specifically naming the violation of a norm that caused the damage, when she refers to House’s act saying: “an employee shouting about his sexual exploits with me.” From this part of her response, the social norm itself can be inferred and formulated as follows: it is a norm not to publicly disclose intimate personal information which might compromise a person’s public image if the person’s perceived value is dependent on the public image. House’s public disclosing of the information about her sexual involvement with him as one of the employees, in front of the staff and patients, damages Cuddy’s image and makes her claimed positive social value as a good hospital administrator questionable because of potentially being biased towards him as an employee due to their sexual involvement. Being biased towards an employee is a trait that hinders claiming the status of a good hospital administrator.

4.2 The impact of impoliteness on interpersonal relationships in scene 1

Now that the source of impoliteness in House’s behavior has been pinpointed, we may proceed to the interpretation of the situation from his point of view, i.e. to the discussion of the purpose as well as consequences of his behavior. Considering House’s position as that of an employee in a hospital, a regular employee’s socially inappropriate behavior towards his boss would have serious consequences for the employee in question. This is due to an employee normally being in a subordinate position in terms of institutional power vis-à-vis his boss. The fact that House has dared to commit such an impolite act towards his boss suggests that he is not concerned about it having serious consequences for his professional life. This can apply only if the professional interpersonal relationship between him as an employee and his boss is reversed in terms of power. Assumingly, House is aware that his unmatched medical expertise presents such a valuable asset for the hospital that even the socially unacceptable behavior towards his boss will in the end be tolerated. This leaves him free of any social constraints that otherwise virtually bind people in social interactions at their workplace. We might say that one of the primary aspects of his character in the whole series is his exploitation of this status in pursuit of fulfilling his individual desires and needs, whether personal or professional. The analyzed impolite act is nothing out of ordinary in the series. House in fact often exploits his power at the workplace by an unprecedented violation or even disregard of politeness maxims, i.e. by being impolite. His power and its exploitation stretches as far as allowing him to break the law without serious ramifications for him at the workplace, e.g. he makes his team break into patients’ homes, which may also be considered impolite, albeit non-linguistic, social behavior.

House commits the impolite act after a discussion with Wilson (turns 1-6), following Cuddy’s refusal to properly discuss their sexual encounter. The discussion with Wilson ends with an agreement that House needs to make Cuddy angry, presumably in order to make her admit feelings for him (turn 4: “Communication can’t start unless..”) (feelings only presupposed by both Wilson and House due to the sexual encounter claimed by House). House opted for this act aiming to make Cuddy angry, which means he was aware of it breaking a social norm, and thus being an impolite act. However, the impolite act can be further analyzed from the viewpoint of their interpersonal relationship.

House is able to behave so inappropriately towards his boss because the professional dimension of their interpersonal relationship is basically reversed in terms of the institutional power in the hospital. Cuddy's position as the administrator of the hospital is the source of her power within the institution. House's institutional position of a doctor, i.e. an employee, makes him hold by default a subordinate position in terms of power within the institution. In practice, however, House's invaluable medical expertise is such a strong source of power that he is able to establish in communicative situations that his and Cuddy's positions in terms of power within the institution (the hospital) are reversed. This is affirmed by Cuddy herself in turn 8, when she says: "You have the luxury of not caring about your image. I do not!" House's working position as a doctor also involves a relational component and a regular doctor might lose his job for having an intimate relationship with the administrator of the hospital. Cuddy's utterance can be interpreted as implicating that House is in such a powerful position in the hospital, despite being just an employee, that their leaked sexual involvement cannot endanger him professionally, while it is vice versa for her, despite being in a higher institutional position than him (Although Cuddy is the boss to House, she is subordinate to a board of directors who can fire her.). This practically means a reversed position in terms of power at the workplace within their professional interpersonal relationship. The aforementioned Cuddy's utterance might suggest that this reversed power status has already been established in their relationship prior to the situation at hand, perhaps by House's countless previous disrespectful acts towards her, which would prove the pragmatic role of impoliteness in the construction of interpersonal relationships. However, building on the constructionist approach within interpersonal pragmatics, we understand construction as an unfinished, ongoing, dynamic process subjected to negotiation in each communicative situation. House commits the analyzed impolite act publicly, in the hospital lobby full of people including the staff as well as patients, at least some of whom arguably were in the hospital for the first time or might not have been aware of House's powerful position in the hospital. We want to argue here that each House's impolite act towards Cuddy, including this one, is pragmatic for the construction of the professional dimension of their interpersonal relationship in the particular context where the act is committed, establishing their reversed positions in terms of power in the hospital and potentially even reinforcing the previous instances of such construction of their relationship.

If we consider the context of House's impolite act, it is obvious that the construction of the professional dimension of his interpersonal relationship with Cuddy in the particular situation is not the sole purpose of the impolite act. From the scene preceding the balcony scene (turns 1-6), we know that House's purpose in committing the impolite act is to make Cuddy angry, i.e. to elicit an emotional response from her. This, however, arguably is not the ultimate purpose of the act. The reason of House wanting to make Cuddy angry (emotional) is because she refused to admit feelings for him after their intimate encounter and opted to keep their interpersonal relationship solely professional (revealed earlier in the episode, visible at the beginning of the enclosed audio-visual material). Thus, House's ultimate goal in being impolite is to achieve the literal negotiation of the personal dimension of their interpersonal relationship with Cuddy, aiming to construct love relationship with her. This is revealed firstly in turn 4, when Wilson says: "Communication can't start unless you both —", from which an inference can be drawn that by communication he refers to House and Cuddy talking about their personal relationship. Secondly, it can be inferred from turn 9, which contains House's immediate response to Cuddy revealing she is angry (turn 8): "I was wondering if we should move in together." This proves that besides pragmatically serving for the construction of the professional dimension of the interpersonal relationship in the particular context, impoliteness is purposefully used also to achieve the negotiation and construction of the personal dimension of the interpersonal relationship between House and Cuddy.

Considering all the participants of the interaction, by committing an impolite act towards his boss, which involved disclosing their sexual encounter, in front of the staff and patients, House has arguably achieved the construction of both professional and personal dimension of his interpersonal relationship with Cuddy, in the eyes of the other participants. However, he has not managed to achieve the latter in reality. His ultimate goal of the construction of love relationship with Cuddy, i.e. the desired construction of the personal dimension of their interpersonal relationship, is not achieved. Cuddy recognizes the partial purpose of the impolite act House has committed towards her (turn 8 – “So congratulations House, I’m angry.”). Reaching the partial goal of the impolite act, House flouts Grice’s relevance maxim (1975) in turn 9 by suddenly suggesting they move in together, thus purposefully not reflecting Cuddy’s previous utterance in his utterance. This may be interpreted as an attempt to initiate the negotiation of the personal dimension of the interpersonal relationship between House and Cuddy, which is considered to be House’s personal agenda in the whole discursive situation from the beginning. Furthermore, by using negative politeness strategy (Brown – Levinson, 1987), House contrasts his response (turn 9) to Cuddy’s sharp response in turn 8, possibly attempting to create a humorous effect in order to ease the heated situation, break the ice, get Cuddy on his side, and achieve her compliance with his desire to negotiate their personal relationship and construct love relationship between them. However, when in turn 9 he reveals the true purpose of making her angry, i.e. getting her to discuss their personal relationship, she refuses to cooperate and follows his flouting of relevance maxim by flouting the same maxim, keeping the conversation within the professional dimension of their relationship. This is revealed in turn 10, which contains Cuddy’s response to House’s proposal for them to move in together: Cuddy: [laughs, humorlessly] You’re fired. [She leaves.]. If House’s purpose in the way he phrases his response in turn 9 is to ease the situation and break the ice, Cuddy’s reaction, namely laughter, might seem as a success. However, as the transcript reveals, Cuddy’s laughter is humorless, i.e. not genuine, hence sarcastic. According to Culpeper and Haugh (2014, p. 228), with sarcasm, the message conveyed is partially mixed: some aspects suggest politeness (such as the fact that Cuddy reacts with laughter); other aspects suggest impoliteness (such as the humorless manner of the laughter), and in all such cases, the overall assessment must be weighted towards aspects suggesting impoliteness. Cuddy’s humorless laughter and her final remark (“You’re fired.”) can be interpreted as her negative evaluation of House’s effort and reveal House’s failure to achieve his apparent interactional goal of constructing love relationship between them. Nevertheless, by the end of the situation, both characters seem to show their awareness of the pragmatic function and true purpose of House’s impolite act. However, the degree of offence Cuddy takes from the impolite act eventually prevents House from achieving his interactional goal and leads into Cuddy keeping the interaction within the professional dimension of their interpersonal relationship. Cuddy’s final remark (“You’re fired.”) might seem as disproving the reversed positions of House and Cuddy in terms of power claimed above. However, Cuddy’s act of dismissing House from the hospital is revealed as insincere, for House in reality does not get fired after this incident.

Returning to the framework applied in the analysis, Spencer-Oatey (2008, p. 32) presents 4 orientations of rapport management. The analyzed situation, particularly House’s behavior, might be interpreted as involving two intertwined orientations of rapport management, namely rapport challenge and rapport enhancement. House’s impolite behavior negatively affects the professional dimension of his interpersonal relationship with Cuddy and thus might be considered rapport challenge. However, it is performed with the desire to positively affect the personal dimension of their interpersonal relationship, and thus it might also be considered an effort to achieve rapport enhancement. In other words, in his impoliteness, House attempts to impair his professional relationship with Cuddy in order to initiate a conversation which, he hopes, will enhance their personal relationship.

Relational frameworks, including that of rapport management, are models of interpersonal relations rather than models of politeness or impoliteness themselves (Culpeper – Haugh, 2014, p. 223). It comes as no surprise then that the analyzed impolite behavior, which can be explained applying a relational approach, might have an impact on House's interpersonal relationships and be purposefully used to achieve their construction in a particular way.

4.3 The source of impoliteness in scene 2

In the second analyzed situation, House arguably deploys impoliteness towards his boss, the patient as well as towards the patient's relative. The analysis is focused on the means of impoliteness, the source of impoliteness, and the participants' evaluations of House's behavior as impolite firstly in the case of House's behavior towards the patient and the relative, and then in the case of his behavior towards the boss.

Scene 2 – House M.D. – Season 3 Episode 10² – 00:00 – 01:12:

[In the clinic, Cuddy is examining Abigail, a 15-yr-old dwarf girl.]

(1) Cuddy: Well the stitches are healing nicely, there's no sign of infection.

(2) House: [bursts in through the door. Cuddy, the patient and Maddy (the mother) are startled] Woah. Sorry. Just need her for a *tiny* moment. *Small* favour. [Cuddy gives him a look] Pills.

(3) Maddy: Who's the wit?

(4) Cuddy: Doctor. Don't worry, I'll be firing him soon. Wait in my office.

(5) House: Incision looks just big enough for chest tube. Collapsed lung? Someone mistake you for a piñata?

(6) Maddy: Delightful, usually we just get the elf jokes this time of year.

(7) House: "No" on trauma. [Looks at her forearm to find a clear patch of skin where a circle has been marked out in black] Negative PPD. What flavour dwarfs are you guys?

(8) Maddy: My daughter and I both have cartilage hair hypoplasia; think you can make a pun out of that?

(9) House: Yes, but I don't want to be insensitive. [Turns to Cuddy and indicates at Maddy] She's got a bit of a *short* fuse, hasn't she?

(10) Cuddy: It's a bleb, wait in my office.

(11) House: Bleb's not a diagnosis, it's an evasion.

(12) Cuddy: We'll schedule an MRI to make sure, but a certain number of these cases are idiopathic.

(13) House: Let me translate that into Tolkien for you guys - means Doctor Cuddy's got no idea why your daughter's lung suddenly popped like a balloon.

(14) Maddy: You think you do?

(15) House: Give me her chart, and my pills.

In this scene, we have an encounter between House, Cuddy, a dwarf patient, and the patient's mother, who has the same condition. Upon bursting in unannounced, over the course of several turns, House produces a series of comments wherein he alludes to the two dwarves' physical appearance, more specifically to their small stature. In turn 2, he does so by purposefully employing terms that can be used to describe their stature ("tiny", "small"), while explaining why he entered the room. House reveals his intention to allude to the two dwarves' stature by emphasizing the two terms in pronunciation (indicated in the transcript by the italics), thus flouting the cooperative principle's maxim of manner (Grice, 1975). He repeats this in turn 9, emphasizing the word "short", while providing his account of why the patient's mother reacts to his comments angrily, attributing it to her short temper.

² Available at: <<https://www.youtube.com/watch?v=osOLmUaL6ck>> [Cit. 2021-02-24.]

House indirectly refers to their small stature in two more turns (5 and 13). In turn 5, by comparing the patient to a piñata³, House is arguably implicating that due to her small stature, someone might have confused her with this vessel filled with candy often used at children's parties and might have pierced her as is customary to do, hence her wound and collapsed lung. In turn 13 then, using the term "Tolkien", House refers to the writer of the Lord of the Rings, a fictional story in which some of the main characters are dwarfs. By this, House is again alluding to their small stature caused by dwarfism, implicating that they probably do not understand what Cuddy just said and need to have it translated into their own, simple language, namely the language of dwarfs.

As in the previously analyzed situation, the source of impoliteness in House's behavior in this situation can be located by drawing on the concept of face offered by the rapport management framework (Spencer-Oatey, 2008). Out of the three types of face proposed by this relational approach to politeness, it is the quality face that is crucial for locating the source of impoliteness in his behavior towards the patient and her mother. Repeatedly alluding to their small stature, House commits a kind of ridicule of the patient and her mother due to their unusual physical appearance. Through such allusions, House damages their quality face (Spencer-Oatey, 2008), which is related to the self as an individual and defined as "a fundamental desire for people to evaluate us positively in terms of our personal qualities, e.g. our confidence, abilities, appearance, etc" (Spencer-Oatey, 2002, p. 540, in: Culpeper – Haugh, 2014, p. 220). By constantly producing indirect references to their small stature, House is drawing attention to the fact that their physical appearance is out of ordinary. Openly being considered different, especially in association with one's appearance, may be interpreted as rather negative evaluation of one's personal qualities, a perceived inadequacy, hence damage to the quality face.

The fact that the participants of the interaction, including the targets (the patient and her mother) and the ratified hearer⁴ (Cuddy), interpret House's remarks as negative evaluations of the targets' personal qualities and consider his linguistic behavior face-damaging, hence impolite, is reflected in their reactions. Especially the patient's mother and Cuddy produce reactions that can be interpreted as negative evaluations of House's linguistic behavior. Reacting to House's first ridiculing allusions to the dwarves' small stature (turn 2), the patient's mother asks Cuddy who this person is, saying "Who's the wit?" (turn 3). Referring to someone as a wit might on the surface appear as a positive evaluation of the person. In this instance, however, it is arguably meant as a sarcasm rather than a sincere appreciation and can thus be interpreted as a negative evaluation of House's behavior. As Culpeper and Haugh (2014, pp. 222–223) explain, sarcasm trades off politeness and thus a compliment uttered by somebody to whom a great disfavor has been done, reminds hearers of the distance between an act that normally earns its author such a positive evaluation and the evaluated disfavoring act, such as the arguably insensitive remarks produced by House in this instance. Referring to House as a wit, following his preceding utterance, can be interpreted as her evaluating House's alluding remarks as smart, yet impolite. The patient's mother reacts to House's linguistic behavior in a similar way repeatedly throughout the situation. Using sarcasm also in turn 6, she arguably implicates that she evaluates House's remark in turn 5 as a joke at her daughter's expense. Turn 8 can be interpreted as her implicating that she considers his previous remarks as intended puns⁵, hence again producing an evaluation of his behavior which is negative rather than positive, as puns often have ridiculing effect similar to jokes. To summarize, the analysis shows

³ See the definition at: <<https://www.merriam-webster.com/dictionary/pi%C3%B1ata>> [Cit. 2021-02-24.]

⁴ The term "ratified hearer" was adopted from Dynel, 2012.

⁵ See the definition at: <<https://www.dictionary.com/browse/pun>> [Cit. 2021-02-24.]

that at least in three separate turns (3, 6, and 8) the patient's mother produces negative evaluations of House's linguistic behavior towards her and her daughter, thus revealing she considers his behavior impolite.

Regarding the last participant of the interaction, i.e. Cuddy, House produces his utterances addressed and targeted at the patient and the mother well aware that Cuddy hears them and arguably meaning her to hear them. Therefore, when House addresses the other two participants, Cuddy holds the role of a ratified hearer. From this position, she reveals her negative evaluation of House's behavior towards the other two participants in turn 4. Arguably inferring the implication of the mother's question in turn 3, Cuddy not only reveals who House is, but also tries to reassure the mother that his behavior will have negative consequences for him. By adding "Don't worry. I'll be firing him soon", Cuddy reveals her negative evaluation of House's behavior, considering it inappropriate to the extent of deserving him a dismissal from his position in the hospital. House's behavior towards the patient and her mother is thus evaluated as impolite by the targets of the behavior as well as by Cuddy as the ratified hearer of the interaction.

In addition to the behavior towards the patient and her mother, the analyzed scene also contains instances of House's behavior where the targeted person is Cuddy, which are also worth considering (turn 11 and 13). Turn 11 contains House's reaction to Cuddy's diagnosis of the patient's issues. House is implicating here that he considers Cuddy's diagnosis not the true cause of the patient's health issues but rather an attempt at a comfortable dismissal of the case. House's disagreement with Cuddy's medical opinion, complemented by the accusation that asserting this diagnosis, she is really just trying to avoid the case, can be considered a face-threatening act. The manner in which he expresses this, which is very direct, makes it a bald on-record performance of a face-threatening act, without redressive action (based on Brown – Levinson, 1987). In turn 12, Cuddy to an extent reveals her evaluation of House's utterance in turn 11 as a face threat by defensively explaining why she believes her diagnosis is correct. Addressing the other two participants, House subsequently in turn 13 expresses his interpretation of Cuddy's explanation as a sign that she does not really know the cause of the patient's health problem. Directly stating that in reality Cuddy does not know the true diagnosis, after her explaining what makes her diagnosis right, House arguably commits the same kind of a face-threatening act as in turn 11. This time, Cuddy does not produce a specific evaluation of House's utterance, except for staring at House unbelievably with her jaw half-dropped (visible in the audio-visual form of the scene).

There is perhaps no conclusive evidence that Cuddy evaluates the aforementioned House's utterances targeted at her as impolite. However, by directly disagreeing with her medical opinions in front of her patient and the patient's relative, House might be undermining her abilities as a doctor in their eyes, and thus potentially threatening her quality face (Spencer-Oatey, 2008). This interpretation is supported by turn 14 where, reacting to House's dismissal of Cuddy's medical opinions, the patient's mother asks House instead of Cuddy whether he knows what caused her daughter's health issues. Hence, even in the case of House's behavior towards Cuddy in this scene, the source of impoliteness may be located by applying the concepts provided by Spencer-Oatey's (2008) rapport management framework.

As Dynel (2012, p. 176) aptly remarks, "while inferring House's intended impoliteness is usually unproblematic, determining whether hearers do or do not take offence at his abrupt utterances tends to pose more difficulty." This analogy shows that certain House's utterances targeted at Cuddy in this situation might be interpreted as impolite due to lack of mitigation of face-threatening acts, albeit Cuddy arguably does not confirm this, for she does not provide direct evaluations of House's linguistic behavior towards her as impolite.

4.4 The impact of impoliteness on interpersonal relationships in scene 2

Having located the source of impoliteness in this situation, it is necessary to comment on the impact of House's impoliteness on his interpersonal relationships with the participants of the interaction. As mentioned above, House holds the position of a doctor in a hospital. A regular doctor's impolite behavior towards a patient, the patient's relative, or his boss would have serious professional consequences for the doctor, as a regular doctor is in terms of institutional power in a hospital by default in a subordinate position vis-à-vis the people with one of the aforementioned statuses. However, as illustrated above, in the analyzed situation Dr. House repeatedly indulges in impolite or unmitigated face-threatening behavior towards all the aforementioned types of people.

Regarding a patient and a patient's relative, they are in terms of institutional power in a hospital by default in a superior position vis-à-vis a doctor, for a patient is a client of the hospital providing the hospital with money and a patient's relative is ordinarily a person important for the patient, i.e. the client. When the negotiation of the interpersonal relationship between House, the patient, and the relative proceeds, the patient and the relative arguably expect the negotiation to develop in line with the state of their interpersonal relationship as determined by default by their statuses. This is revealed especially in the mother's reactions to House's impolite remarks (turns 3, 6, and 8), which provide her evaluation of his behavior as impolite. Apparently, she considers herself and the patient to be in a position that predetermines House as a doctor to act politely towards them. We want to argue here that by repeatedly acting impolitely towards them in front of another person, his boss no less, House in the particular situation constructs his interpersonal relationship with the patient and her relative contrary to the expectations, shifting the relationship from its default state where he is in a subordinate position, to a state in which he practically holds a superior position in terms of the institutional power in the hospital.

Through his behavior, House's interpersonal relationship with Cuddy is arguably constructed in the same manner in this situation. In addition to committing unmitigated face-threatening linguistic acts towards her in front of a patient and the patient's relative, the construction of their interpersonal relationship and the establishment of his superior position over her in terms of power in the hospital is also aided by the very fact that he dares to be impolite to a patient in front of her as his boss, and even continues being impolite after she threatens to fire him. The combination of House's impolite behavior targeted at Cuddy, committed in front of the patient and the relative, and his impolite behavior targeted at the patient and the relative, committed in front of Cuddy, arguably undermines her institutional power over him in the eyes of the other participants of the interaction. House thus also constructs his interpersonal relationship with Cuddy to the contrary of its default state determined by their respective institutional statuses, establishing that he is the one who holds the position of greater power in the hospital in reality, even though Cuddy is his boss.

The analogy demonstrates that the behavior of Dr. House in this situation can also be considered an example of the purposeful use of impoliteness for the construction of interpersonal relationships, whereby House swaps from his by default subordinate position to a superior position in terms of power in the hospital in the relationship with each of the participants of the interaction. We also want to argue here that House's possibility to deploy impoliteness in his behavior towards people who would normally have institutional power over him as a doctor, stems from his unparalleled expertise as a diagnostician and the inviolable position in the hospital resulting from that, which he exploits through his impolite behavior. House asserts his inherently claimed medical and intellectual superiority even directly in the situation, namely by open disagreement with Cuddy's diagnosis, and by proving the ability to produce indirect witty allusions as a means of impoliteness.

5 Conclusion

The present paper provides an in-depth analysis of social behavior of the main character, Dr. Gregory House, in the American TV series titled *House M.D.*, focusing on his impoliteness and its effect on his interpersonal relationships. The purposeful use of impoliteness for the construction of interpersonal relationships in the particular situations is illustrated on two situated conversational interactions of Dr. House. In each case, the first part of the analysis demonstrates that the source of impoliteness of the analyzed behavior can be located applying one of the relational approaches to (im)politeness, namely Spencer-Oatey's (2008) rapport management framework. Impoliteness is identified as arising from the damage to the relational face or the quality face of the targets of House's behavior. The second part of the analysis of each situation demonstrates that impoliteness is deployed purposefully and serves House for constructing interpersonal relationships in the particular situation. The analysis shows that House deploys impoliteness to establish himself in a superior position in terms of power in the hospital in the interpersonal relationships in which he is by default in an institutionally subordinate position, namely in his relationship with his boss, a patient, and a patient's relative. The analysis also demonstrates that in the first situation House deploys impoliteness not only to construct his professional relationships, but also as an attempt to construct a personal relationship. Moreover, the paper points out that it is House's unparalleled medical expertise that he capitalizes on as a source of his inviolable position at his workplace, which he exploits by deploying impoliteness in his linguistic behavior without having to face serious professional consequences.

Literature:

- BROWN, P. – LEVINSON, S. (1987): *Politeness, Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CULPEPER, J. (2011): *Impoliteness: Using language to cause offence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CULPEPER, J. – HAUGH, M. (2014): *Pragmatics and the English Language*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- CULPEPER, J. – HARDAKER, C. (2017): Impoliteness. In: J. Culpeper – M. Haugh – D. Z. Kádár (eds.): *Palgrave Handbook of Linguistic Politeness*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp. 199–225.
- DYNEL, M. (2012): Setting our House in order: The workings of impoliteness in multi-party film discourse. In: *Journal of Politeness Research*, 8/2, pp. 161–194.
- FERENČÍK, M. (2020): Politeness and social change: The metapragmatics of Slovakia's 2018 'decent revolution'. In: *Journal of Pragmatics*, 169, pp. 165–178.
- GOFFMAN, E. (1967): *Interaction ritual: Essays on face-to-face behavior*. New York: Pantheon Books.
- GRICE, H. P. (1975): Logic and Conversation. In: P. Cole – J. L. Morgan (eds.): *Syntax and Semantics*, Vol. 3. New York: Academic Press, pp. 41–58.
- HOUSE: 3.10 Merry Little Christmas. [Cit. 2020-10-06.]
Available at: <<https://clinic-duty.livejournal.com/16413.html>>
- HOUSE: 5.24 Both Sides Now. [Cit. 2020-10-06.]
Available at: <<https://clinic-duty.livejournal.com/32000.html>>
- KÁDÁR, D. Z. – HAUGH, M. (2013): *Understanding Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KÁDÁR, D. Z. (2017): Politeness in Pragmatics. In: *The Oxford Research Encyclopedias: Linguistics*. Oxford: Oxford University Press. [Cit. 2020-12-12.] Available at:
<<https://oxfordre.com/linguistics/view/10.1093/acrefore/9780199384655.001.0001/acrefore-9780199384655-e-218>>

- LAKOFF, R. T. (1973): The logic of politeness; or minding your p's and q's. In: C. Corum – T. Cedric Smith-Stark – A. Weiser (eds.): *Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*. Chicago: Chicago Linguistic Society, pp. 292–305.
- LEECH, G. (1983): *Principles of Pragmatics*. London: Longman.
- Piñata*. [Cit. 2021-02-24.] Available at:
<<https://www.merriamwebster.com/dictionary/pi%C3%B1ata>>
- Pun*. [Cit. 2021-02-24.] Available at: <<https://www.dictionary.com/browse/pun>>
- SPENCER-OATEY, H. (2002): Managing rapport in talk: using rapport sensitive incidents to explore the motivational concerns underlying the management of relations. In: *Journal of Pragmatics*, 34/5, pp. 529–545.
- SPENCER-OATEY, H. (2008): *Culturally speaking: Managing rapport through talk across cultures*. 2nd ed. London: Continuum.
- WATTS, R. J. (2003): *Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WATTS, R. J. (2010): Linguistic politeness theory and its aftermath: Recent research trails. In: M. Locher – S. L. Graham (eds.): *Interpersonal Pragmatics*. Berlin: Mouton, pp. 43–70.

Summary

The use of impoliteness for the construction of interpersonal relationships: the case of the “almighty” House M.D.

The present research paper describes the workings of impoliteness exemplified in film discourse, namely in the TV series called House M.D. The focus is placed on locating the source of impoliteness in the linguistic behavior of the main character in the series, the infamous Dr. House, as well as on pinpointing the impact of impoliteness on his interpersonal relationships. Qualitative analysis is performed on two transcripts of conversations of Dr. House with various types of people he encounters at his workplace. The source of impoliteness is located by applying the concepts of Spencer-Oatey's (2008) rapport management framework. The aim of the paper is to demonstrate the use of impoliteness for the construction of interpersonal relationships. The study thus operates within the paradigm of interpersonal pragmatics. The paper shows that Dr. House purposefully deploys impoliteness to establish himself in a superior position in terms of power at his workplace in the interpersonal relationships in which he is by default in an institutionally subordinate position. The analysis demonstrates House's use of impoliteness not only to construct his professional relationships, but also as an attempt to construct a personal relationship.

Podoby modernej prózy – diskusia v *Mladej tvorbe* na konci 50. rokov 20. storočia

Juraj Dvorský

Katedra germanistiky, Filozofická fakulta, Katolícka univerzita, Ružomberok

juraj.dvorsky@ku.sk

Kľúčové slová: nemecká literatúra, *Mladá tvorba*, moderná literatúra

Key words: German literature, *Mladá tvorba*, modern literature

Koncepcia socialistického realizmu alebo schematizmu, tvrdo presadzovaná od februára 1948, sa približne v polovici päťdesiatych rokov 20. storočia stáva na Slovensku centrom kritiky mladej generácie spisovateľov a kritikov. V oblasti prózy sa v tom čase sformovala tzv. generácia 56 (patrili sem napríklad Anton Hykisch, Jaroslava Blažková, Peter Balgha, Ján Johanides, Peter Hruz, Rudolf Sloboda, Pavel Vilikovský a iní), z ktorých mnohí publikovali spolu s Konkretistami (Ján Ondruš, Ján Stacho, Jozef Mihalkovič, Ľubomír Feldek) a Osamelými bežcami (Ivan Štrpka, Peter Repka a Ivan Laučík) v novozaloženom časopise pre mladú literatúru *Mladá tvorba* (1956 – 1970). Tento časopis úzko spolupracoval s filmármi, hudobníkmi, výtvarníkmi, a tak sa stal na niekoľko rokov jednou z najdôležitejších platforiem kultúrnej diskusie o najrozličnejších otázkach umeleckej tvorby. Jednou z nich bola aj diskusia o povahe modernosti súčasnej prózy, ktorá sa začala v časopise *Kultúrny život* a potom sa v rokoch 1957 – 1958 preniesla do oblasti *Mladej tvorby* (ďalej iba *MT*). Mojm cieľom je preskúmať povahu tejto polemiky s ohľadom na chápanie pojmu „modernosti“ v literatúre a zároveň si položiť otázku, aký význam mala táto debata na uvažovanie o literatúre v nasledujúcich desaťročiach.

Roku 1957 vychádza v preklade Ervína Mikulu vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ román nemeckého prozaika Hansa Fallada (1898 – 1947) pod názvom *Vlk medzi vlkami*. Nemecký originál *Wolf unter Wölfen* má v tom čase presne dvadsať rokov; svetlo sveta uzrel roku 1937 v Berlíne vo vydavateľstve Rowohlt, ktoré v tom čase ešte stále vedie Falladov dlhoročný priateľ Ernst Rowohlt. Fallada sa v románe vracia do Nemecka roku 1923 a na pozadí hyperinflácie a politických nepokojov rozvíja približne rok trvajúci príbeh mladého páru Wolfganga Pagela a Petry Ledigovej. Ich životné osudy sú poprepletané s množstvom ďalších postáv, reprezentujúcich najrozličnejšie sociálne vrstvy povojnového Nemecka a dotvárajú takým spôsobom mentálny obraz „vlčej doby“. Aj tento Falladov román, podobne ako mnohé jeho ďalšie diela, rešpektuje estetické požiadavky Novej vecnosti, ako napríklad snahu o produkciu literatúry, „blízku skutočnosti“, založenú na „pozorovaní“, „objektívite“, „vecnosti“ a „účelnosti“.¹ Nová vecnosť ako estetický program nie je na konci päťdesiatych rokov 20. storočia ešte sformulovaný, ale práve Falladov román stojí na začiatku diskusie o modernosti súčasného románu.

Celú polemiku odštartoval Jozef Bob (1935 – 2010) v recenzii Falladovho románu pod názvom *Cesta súčasného románu*. Bola publikovaná na stránkach *KT*, v ktorom Bob v rokoch 1957 – 1967 pracoval ako redaktor. Jozef Bob, v tom čase študent slovakistiky a rusistiky, neskôr známy aj ako scenárista, ju otvára nasledujúcim spôsobom: „Zložitý vývin súčasného románu reprezentuje v nemeckej literatúre Hans Fallada. V novom obsiahlom románe – *Vlk medzi vlkami* – korešponduje jeho umelecké vypätie celkom výrazne s najprítomnejšími úsiliami svetovej prózy“ (Bob, 1957, s. 4). Falladov román Bob osudovo nazve „súčasný“,

¹ Porovnaj aj ďalšie „dimenzie estetiky“ Novej vecnosti (Becker, 2000, s. 10).

hoci medzi slovenským prekladom a prvým vydaním v Nemecku leží skúsenosť druhej svetovej vojny. Pri pohľade na tiráž Mikulovho prekladu zistíme, že prekladateľovi ako podklad slúžilo v poradí piate vydanie románu (porov. Dünnebier, 1993, s. 26) z roku 1954 vo vydavateľstve Aufbau v Berlíne (Fallada, 1947, s. 1032). Je možné, že práve táto informácia viedla Boba k tvrdeniu, že ide o súčasný román, ktorý sa kompozične opiera aj o postupy románov „napísaných po druhej svetovej vojne“ (Bob, 1957, s. 4). Aké atribúty „modernosti“ má Bob na mysli v súvislosti s Falladovým románom? V zhode napríklad s Erenburgom vyzdvihuje Bob na malom priestore Falladovu snahu „zobraziť“ udalosti v najširších súvislostiach a vysvetľovať (nie iba tlmočiť!) ich zákonité rozvíjanie sa na základe vlastného svetonázoru“ s tým, že „nezdôrazňuje celkovú politickú situáciu vtedajšieho Nemecka“ (Bob, 1957, s. 4). Bob tým takpovediac „ospravedlňuje“ Falladovu apolitickosť, pretože Falladov zámer je podľa Boba jasný: „odsúdiť neľudské podmienky života v kapitalistickej spoločnosti“ (Bob, 1957, s. 4). K tomuto názoru má čitateľ dospieť prostredníctvom jednotlivých postáv, ich osudov a konania. Aj topos „malého človeka“, v literatúre Novej vecnosti tak často frekventovaný, dostáva v Bobovom podaní pomenovanie človek „dna“, pričom „dno života je oddávna v literatúre najfrekventovanejšou spoločenskou témou, stvárňovanou, pravda, v každej dobe rozlične“ (Bob, 1957, s. 4). Zobrazenie udalostí v čo najširších súvislostiach alebo tematizácia postáv, nachádzajúcich sa na okraji spoločnosti, pripomínajú skôr tradíciu realistického románu, respektíve s prihliadnutím na ideologický aspekt kritiky kapitalizmu na koncepciu socialistického realizmu. V tomto zmysle je Bobovo chápanie „moderného“ románu priamo úmerné definícii súčasného socialistického románu.

Bobove úvahy o „modernosti“ a „súčasnosti“ románu sa zakrátko presúvajú na pôdu MT. Prvým príspevkom je reakcia Jána Roznera (1922 – 2006), literárneho, divadelného a filmového kritika, pod názvom *Modernosť a mýtus modernosti*. Rozner v úvode správne poukazuje na Bobovu „menšiu nehodu“ v súvislosti so zaradením Falladovho románu do prostredia súčasnej modernej literatúry a zároveň aj Bobovo ambivalentné posudzovanie modernosti románu *Vlk medzi vlkami*. To, že ho označil za „súčasný“, Roznerovi príliš neprekáča, problém vidí skôr v atribúte „moderný“, pretože Fallada je podľa Roznera autorom naskrze nemoderným, k modernej próze sa nepribližuje „ani formou, ani pohľadom na človeka [...] Je to anekdotický doklad pre súčasný mýtus modernosti“ (Rozner, 1957, s. 252). Ak by sme v Roznerovej úvahe hľadali príklady románov, využívajúcich „modernú formu“ alebo inovatívne výrazové prostriedky, tak by to boli romány Johna Dosa Passosa alebo Alfreda Döblina, u ktorých Rozner síce vyzdvihuje vtedajší spôsob montáže do románového deja, ale romány obidvoch autorov majú v roku roku 1957 už iba historicky obmedzenú platnosť, pretože „neostali trvalými hodnotami“ (Rozner, 1957, s. 252); súčasný román sa preto na ne nemôže napojiť, sú jednoducho „staromódne“. Definíciu klasickej moderny alebo umeleckých avantgárd Rozner neponúka, modernosť chápe ako opozíciu k socialistickorealistickej literatúre, pričom modernosť v tom čase „zahrňuje všetko, čo sa práve preloží zo západných literatúr“ (Rozner, 1957, s. 252). No zároveň v závere píše, že „dnes je modernosť literatúry a umenia vôbec niekde inde [...], je teda vo filozofickom nazeraní na svet a človeka v ňom – a až toto filozofické nazeranie autora určuje charakter literárneho diela, jeho výrazových prostriedkov“ (Rozner, 1957, s. 252). Ukazuje sa, že základným problémom Roznerovej polemiky je slovo „modernosť“. Na jednej strane sa literárnohistoricky vzťahuje na obdobie klasickej moderny, na strane druhej ho používa synonymicky so slovom „súčasný“. A práve diskusia o povahe a funkčnosti súčasného románu je tou oblasťou, ktorou sa podľa Roznera má zaoberať mladá literárna kritika.

O tri mesiace neskôr sa k diskusii pripojí anglista a prekladateľ, vtedy dvadsaťročný Ján Vilikovský (1937). Na rozdiel od Roznera zbavuje súčasnú modernú literatúru jej mýtckej povahy a modernosť nachádza v každom literárnom období: „musíme si predovšetkým uvedomiť, že obsah tohto pojmu sa mení s časom. Každá doba má modernosť svoju“

(Vilikovský, 1957, s. 354). Súčasnú povojnovú modernú literatúru podľa Vilikovského možno definovať prostredníctvom istých tendencií, ktoré sa vo svetovej literatúre začínajú prejavovať už na konci 19. storočia. Vyzdvihnutie „subjektívnosti“ alebo prežívanie príbehu prostredníctvom perspektívy jednej postavy, vžitie sa do postáv príbehu je rysom modernej literatúry, ktorý Vilikovský nachádza aj v povojnovej modernej literatúre: ako konkrétne príklady uvádza prózu Karludwiga Opitza *Môj generál* (1955), Remarqueov *Víťazný oblúk* (1945) alebo fantasticko-alegorický príbeh francúzskeho autora Vercorsa *Odprírodnené zvieratá* (1952). So „subjektivizáciou“ ďalej súvisí „dynamičnosť“ modernej prózy: „opisy prostredia, rozprávania o minulosti hrdinov, dlhé reflexívne pasáže – to všetko zo súčasnej prózy zmizlo. Na ich miesto nastúpila akcia – alfa a omega dnešnej literatúry“ (Vilikovský, 1957, s. 355). Vilikovský v tejto súvislosti použije jednu zaujímavú analógiu s vizuálnym umením. Starší autori (napríklad Balzac) sa sústreďovali na dynamickosť vybraných románových pasáží, ktoré potom pospájali s ďalšími časťami príbehu. Moderní autori (Vilikovský tu uvádza ako príklad román *Ohnisko* Arthura Millera, ktorý vyšiel roku 1945) predstavujú postavy, ktorých akcie a konanie smerujú rovnomerným tempom k vyvrcholeniu príbehu. Rozdiel medzi „modernou a staršou prózou môžeme v tomto ohľade prirovnať k rozdielu medzi filmom a voľne zoradeným sledom fotografií“ (Vilikovský, 1957, s. 355). Modernú prózu ďalej charakterizuje „pokles štylizácie“ (Vilikovský, 1957, s. 356). Tento znak, smerujúci k faktografickému rozprávaniu (napríklad vo forme reportáže), môže literatúre prinášať aj isté riziká, prejavujúce sa „v popisnosti, faktografii – slovom v naturalizme, ktorý poznačil mnohé stránky modernej prózy“ (Vilikovský, 1957, s. 356). Poslednú, štvrtú vlastnosť modernej prózy predstavuje „otvorená tendenčnosť“ (ibid.). Vilikovský pod ňou chápe zameriavanie literatúry na problematické vzťahy medzi postavami, ich protichodné charaktery, kde príbeh (v zmysle jeho členenia na úvod, stred a záverečné vyriešenie konfliktu) už mnohokrát nezohráva dominantnú úlohu. Na rozdiel od Roznera, ktorý hľadá modernosť literatúry hlavne v svetonázore autora alebo v obsahu, je Vilikovský zástancom istej rovnováhy medzi obsahom diela a jeho výrazovými prostriedkami: „Hľadať modernosť len v obsahu nemožno. Obsah modernej literatúry je ten istý ako obsah celého súčasného života [...] Preto nesúhlasím s Roznerom, ktorý hľadá modernosť predovšetkým vo svetonázore spisovateľa [...] Spisovateľov svetový názor, obsah rodiaceho sa diela a jeho forma sa stretávajú v jednom bode. Je ním vlastný tvorivý proces. Určuje formu a sám je určený faktormi ideovými. A tu – v syntéze všetkých zložiek diela – musíme hľadať modernosť“ (Vilikovský, 1957, s. 354).

Ján Števček (1929 – 1996), literárny vedec, prekladateľ, si v diskusii o modernosti v literatúre kladie otázku, aký zmysel majú tieto úvahy a aké sú jej perspektívy. Modernosť Števček vníma ako novátorstvo alebo „novosť v literatúre“, ktorá má svoje miesto v každej literárnej epoche. Toľko tvrdí Števček zhodne s Vilikovským. Keď však detailnejšie porovnáme príspevky obidvoch autorov, je možné vybaďovať isté diskrepancie v ich názoroch. Zásadný rozdiel je v tom, že pre Števčeka problematika modernosti nie je čisto estetickým problémom: „Ak napríklad socialistickí umelci odôvodňovali zmenu literárnych foriem v rokoch dvadsiatych prevažne ideologicky, próza rozvíjajúca sa na konci rokov tridsiatych a neskôr (D. Chrobák, M. Figuli, D. Tatarka, F. Švantner, J. Červený) javila sa oproti spoločensky a realisticky zamierenej epike zo začiatku rokov tridsiatych ako estetický protiklad“ (Števček, 1957, s. 2). Autor sa v uvedenom citáte usiluje poukázať aj na čisto ideologickú úroveň modernosti, hoci konštatovanie, že zmena formy súvisí so zmenou ideológie, pôsobí skôr opačne. Aká je podľa Števčeka súčasná modernosť? Ideologicky je daná zmenou štruktúry v spoločnosti, je orientovaná socialisticky a programovo sa pridŕža koncepcie socialistického realizmu. Zmeny Števček pripúšťa iba v estetickej rovine. Hoci pripúšťa, že koncepcia socialistického realizmu je normatívna, nachádza predovšetkým u mladých autorov, ako napríklad u Maríny Čeretkovej-Gállovej, Petra Balghu

a predovšetkým Jozefa Kota, estetické znaky súčasnej modernosti.² Ich význam nie je vždy jasný, ale keď ich porovnáme s estetickými požiadavkami socialistického realizmu, je možné konštatovať istú tendenciu k fragmentarizácii románového sveta. Pri uplatňovaní uvedených súčasných estetických znakov sa podľa Števčeka niektorí mladí autori dopúšťajú aj omylov. Števček im vyčíta, že mechanicky napodobňujú iných autorov (napríklad Hemingwaya), ďalej u nich konštatuje umeleckú neskúsenosť a „nedostatok svojského pohľadu na svet, vlastného pohľadu“ (Števček, 1957, s. 2). Myslí tým nekritické preberanie formálnych postupov bez adekvátneho obsahu alebo svetonázoru. Pri diskusiách o modernosti literatúry zohráva u Števčeka napriek všetkému dominantnú úlohu ideologický aspekt a platí to aj pre súčasnú modernosť s jej eticko-pedagogickou víziou: „Modernosť dnes, v našom prostredí, znamená väčšiu morálnu záväznosť umelcov, hlbšiu zodpovednosť a ľudský interes ako i snahu o čistejší, súdobejší umelecký tvar“ (Števček, 1957, s. 2).

V druhom čísle *MT* v roku 1958 sa nachádzajú príspevky dvoch autorov na tému súčasné tendencie mladej prózy. Prvým z nich je Jozef Kot (1936), prozaik a prekladateľ, ktorý bol v rokoch 1956 – 1959 redaktorom prozaických príspevkov v *MT*. V článku pod názvom „Kade, mladá próza?“ kritizuje Kot podobne ako Števček mladú generáciu autorov za napodobňovanie autorov ako Hemingway, Joyce, Faulkner, ktorí sa stali „zástavou literárnej módy“ (Kot, 1958, s. 2). Mladaj slovenskej próze okrem toho vyčíta, že je erotická a zároveň všedná a že preceňuje význam príbehu. Kot pripúšťa istý formálny prozaický experiment, avšak jeho hľadanie by malo prebiehať v intenciách socialistického realizmu a nie modernej prózy. Tvorbu mladých prozaikov ešte intenzívnejšie napáda prozaik, scenárista a dramatik Ladislav Ťažký (1924 – 2011). Hlavný nedostatok mladej literatúry vidí v jej tematickej rovine: „Boja sa radosti, boja sa političnosti. Výsledok je ten, že sa zahľadia do seba, nie do nášho života a strach z frázovitosti a schematizmu ich zaháňa k apolitičnosti“ (Ťažký, 1958, s. 7). Výsledok je ten, že neodrážajú „plnú pravdu nášho života“ (Ťažký, 1958, s. 8). Ťažkého príspevok k modernosti literatúry sa dá zredukovať na ideologické odmietnutie modernej prózy, pretože za základný problém považuje nedostatočnú diskusiu o socialistickom realizme.

Ideologicky najvypuklejší príspevok k problematike modernosti literatúry vychádza na prvej strane štvrtého čísla *MT* roku 1958 a jeho autorom je kultúrny pracovník a spisovateľ Vladimír Mináč (1922 – 1996). V úvode Mináč poukazuje na mnohoznačnosť a v podstate nedefinovateľnosť pojmu modernosť; nechce tým demonštrovať zložitosť javu, ale jednoducho vyjadriť averziu voči modernej literatúre, ktorú pokladá za chaotickú a zlú. Na otázku, čo spoločné majú autori, ako E. Hemingway, W. Faulkner, M. Proust, J. Joyce alebo F. Kafka, odpovedá Mináč s dešpektom: „Majú spoločný len znak svetovosti; čo znamená, že vychádzajú v poslednom čase v Svetovej literatúre a že ich svet, t. j. isté literárne kruhy v Paríži, v Londýne a v iných západných metropolách uznal za svetových“ (Mináč, 1958, s. 1). Pri pohľade na súčasnú tvorbu mladých autorov sa Mináč skryto obracia proti Števčekomu estetickému chápaniu literatúry. Pre obidvoch autorov je pri posudzovaní literatúry dominantný ideologický aspekt, v rovine estetickej však Mináč akceptuje iba koncepciu realistického románu: „Doteraz sa socialistická literatúra orientovala (pokiaľ ide o dedičstvo) najmä na klasickú realistickú literatúru, oteraz by sa mal súčasný spisovateľ našej spoločnosti stať akýmsi socialistickým pendantom, povedzme Hemingwaya“ (Mináč, 1958, s. 2). Modernosť definuje Mináč takto: „Pre mňa je najmodernejším zjavom v poslednom polstoročí ľudských dejín vznik socialistických štátov. Moderné, ak to tak chceme volať, sú aj niektoré rozpory, ktoré priniesla táto skutočnosť: rozpor medzi

² Števček píše o nasledujúcich znakoch: „úloha podtextu vo vypravovaní, prelínanie objektívneho momentu so subjektívnym, zložitejšia konštrukcia sujetu, nedogmatické pridržiavanie sa realistickej iluzívnosti v popise a v utváraní literárnych druhov“ (Števček, 1958, s. 3).

všeobecnými cieľmi komunistického hnutia a niektorými prostriedkami, ktorými sa tieto ciele uskutočňujú; rozpor medzi kolektívnymi snahami, medzi kolektívnou nutnosťou a psychikou jednotlivca [...] a dôležité je, že sú to rozpory s novým obsahom, že sa v mnohom nepodobajú ničomu, čo tu bolo predtým“ (Mináč, 1958, s. 2). Mináč sa tu pod „novým obsahom“ dotýka témy destalinizácie, explicitne sa k tomuto obdobiu nevyjadruje, hodnotí ho iba ako „rozpor“. Tým potvrdzuje chápanie modernosti v zmysle súčasného vývinu socialistického románu, opierajúceho sa o estetický program kritického realizmu a ideologických pozícií, vyplývajúcich zo žánrovej podstaty.

Záver

Diskusia o modernosti v literatúre na stránkach *MT* v rokoch 1957 – 1958 naznačuje, že inovatívne prúdy v mladej slovenskej próze narážali aj po roku 1957 na tvrdý odpor zástancov unifikovanej podoby literatúry v duchu schematizmu. Ten sa prejavoval predovšetkým v jej tematicko-ideologickej rovine; isté „ústupky“ boli tolerované iba pri hľadaní nových výrazových prostriedkov. Inšpirácie formálnymi experimentmi klasikov svetovej moderny, ako napríklad J. Joyca a predovšetkým E. Hemingwaya, boli striktne odmietnuté ako úpadkové. Možno tvrdiť, že vtedajšia kritika sa pri otázke, akú má mať súčasný román podobu, zhodla iba v jednej odpovedi: má byť iný ako na začiatku päťdesiatych rokov 20. storočia. V otázkach modernosti literatúry je preto možné konštatovať istý intelektuálny chaos, ktorého základnou črtou je odmietnutie a zároveň nedostatočná reflexia literárnej moderny a umeleckých avantgárd. Konzervatívna línia (napr. V. Mináč alebo L. Ťažký) sa usilovala o akúsi vnútornú premenu socialistického realizmu, zatiaľ čo generácia 56 (v diskusii v skúmanom období ju najvýraznejšie zastupuje Ján Vilikovský) sa na základe recepcie svetovej modernej literatúry usiluje odkloniť od verejno-politickej angažovanosti a pokúša sa písať tzv. prózu všedného dňa (Anton Hykisch), ktorá rovnakou mierou vyzdvihuje obsahovú aj formálnu úroveň literárnych textov. Vtedajšiu pozíciu zhodnotil o niekoľko rokov neskôr Anton Hykisch takto: „Hovorí sa o nás ako o generácii 1956. No, treba spresniť, myslí sa tým vždy len generácia prozaikov, a nie celého širokého frontu. Náš vstup po roku 1956 bol ojedinelý, stáli sme len sami autori, niekoľko obetavých autorov. Lenže to všetko bez podpory literárneho zázemia, bez atmosféry ozaj hromadného generačného nástupu. Vstúpili sme ako všestranne nepohodlní autori“ (Hykisch, 1966, s. 7). V priebehu šesťdesiatych rokov 20. storočia bol socialistický realizmus postupne vytlačený na okraj záujmu a autori, debutujúci v *MT* začali naplno prejavovať svoj talent. Aj napriek normalizácii v sedemdesiatych rokoch 20. storočia a snahám o novoschematickú literárnu produkciu sa už nepodarilo udržať unifikovaný charakter literatúry. Autori generácie 56 prešli v tomto období rôznymi premenami, no „po celú dobu ich účinkovania v literatúre predstavovali – a doteraz predstavujú – tie najdôležitejšie vývinové línie slovenskej prózy, na ktoré nadväzovali neskoršie generácie“ (Mikula, 2005, s. 44). Práve títo autori priniesli do slovenskej literatúry podnety literárneho existencializmu a antirománu (Ján Johanides), kombinácie psychologického realizmu a filmovej narácie (Peter Balgha) alebo zvýšený záujem o zobrazenie citového života ženských postáv (Marína Čeretková-Gáľlová).

MT bola teda na konci päťdesiatych rokov 20. storočia médiom, ktoré sa význačnou miernou podieľalo na demokratizácii slovenskej literatúry a umenia. Niekoľkomesačná diskusia o modernosti literatúry bola dôležitá predovšetkým v tom zmysle, že sa v slovenskom kultúrnom prostredí o modernej literatúre začalo vôbec rozprávať. Okrem pôvodnej poézie a prózy sa v *MT* v spomínaných dvoch rokoch začínajú objavovať – ak sa sústredíme na nemeckú literatúru – preklady a recenzie diel E. M. Remarquea, Luisa Fűrnberga, Wolfganga Borcherta, Bertolta Brechta a iných. *MT* tak postupne začína vytvárať platformu aj pre začínajúcu prekladateľskú generáciu. V šesťdesiatych rokoch 20. storočia teoretická debata o modernosti literatúry dostáva už omnoho vypuklejšie kontúry. Na

stránkach *MT* nájdeme preklady diela Alfreda Döblina, významného medzivojnového avantgardného prozaika, básne Hansa Magnusa Enzensbergera a Karla Krolowa, dôležitých predstaviteľov poetického experimentu, ďalej verše Kurta Schwittersa, člena skupiny Dada-Berlin, a mnoho ďalších. Významným „doplňkom“ *MT* bola esejistická literatúra, boli v nej zverejnené napríklad eseje Gottfrieda Benn, Huga Friedricha alebo Georga Lukácsa. Časopis *MT* sa až do svojho zániku v roku 1970 otváral podobne ako iné slovenské časopisy, napríklad *Revue svetovej literatúry* (založená roku 1965), „nielen literárnym novinkám, prípadne literárnym textom, ktoré súčasnosti dodávali hĺbku modernosti, ale aj cieľom, ktoré by sme mohli nazvať intelektuálne propedeutické v tom zmysle, že sprostredkúvali orientačné body v intelektuálnom bludisku moderny a súčasnosti“ (Bžoch, 2011, s. 44).

A Fallada? V diskusiách o modernosti románu sa jeho meno síce už neobjavovalo, ale jeho dielo zostalo v povedomí slovenskej literárnej prevádzky hlavne prostredníctvom ďalších prekladov do slovenčiny; roku 1972 vychádza román *A čo teraz, človečik?*, o dva roky neskôr *Kto si raz oddýchol v chládku*, roku 1977 román *Pijan*. Dnes tieto romány patria v nemeckej literatúre k dielam Novej vecnosti, ktorá dominovala v dvadsiatych rokoch 20. storočia a ktorú niektorí autori zaraďujú do modernej literatúry (porov. Delabar, 2010). Sabine Becker sa o literatúre Novej vecnosti vyjadruje ako o „poslednej fáze literárnej moderny“ (Becker, 2000, s. 360). Tým sa diskusia o modernosti románu vracia oblúkom späť; jeden z jej objektov – Falladov román – sa vo vzťahu k modernej literatúre môže javiť aj v inom svetle.

Literatúra:

- BECKER, S. (2000): *Neue Sachlichkeit. Band 1. Die Ästhetik der neusachlichen Literatur*. Weimar: Böhlau.
- BOB, J. (1957): Cesta súčasného románu. In: *Kultúrny život*, 12/27, s. 4.
- BŽOCH, A. (2011): Od kultúrnej reprezentácie k demokratickej diskusii (a späť). Literatúra nemeckých jazykových oblastí v slovenských časopiseckých prekladoch v šesťdesiatych rokoch 20. storočia. In: *World Literature Studies*, 4, s. 27–52.
- DELABAR, W. (2010): *Klassische Moderne. Deutschsprachige Literatur 1919-33*. Berlin: Akademie Verlag.
- DÜNNEBIER, E. (1993): *Hans Fallada 1893-1947. Eine Bibliographie*. Neubrandenburg: Federchen Verlag.
- FALLADA, H. (1957): *Vlk medzi vlkami*. Preložil Ervín Mikula. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- HYKISCH, A. (1966): Táto chvíľa mladej prózy. In: *Slovenské pohľady. Revue našej a zahraničnej literatúry*, 82/6, s. 7.
- KOT, J. (1958): Kade mladá próza? In: *Mladá tvorba*, III/2, s. 2–3.
- MIKULA, V., ed. (2005): *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava: Kalligram a Ústav slovenskej literatúry.
- MINÁČ, V. (1958): O modernosti, svetovosti a o iných veciach. In: *Mladá tvorba*, III/4, s. 1–2.
- ROZNER, J. (1957): Modernosť a mýtus modernosti. In: *Mladá tvorba*, II/8-9, s. 252–253.
- ŠTEVČEK, J. (1958): Zmysel a perspektívy modernosti v literatúre. In: *Mladá tvorba*, III/1, s. 2–3.
- ŤAŽKÝ, L. (1958): Nalejme si čistého vína. In: *Mladá tvorba*, III/2, s. 7–8.
- VILIKOVSKÝ, J. (1957): Modernosť bez mýtov. In: *Mladá tvorba*, II/12, s. 354–356.

Summary

Forms of the modern prose – discussion in *Mladá tvorba* in late 1950's

In 1957, a discussion of literary reviewers about the nature of the contemporary modern novel started on the pages of a newly established Slovak journal of literature and art *Mladá tvorba* (1956 – 1970). The discussion concerning the nature of the contemporary modern novel was launched by Jozef Bob

in the journal *Kultúrny život*. In 1957, Bob termed the German author Hans Fallada's novel *Wolf unter Wölfen* "contemporary", although the book was published as early as 1937. Shortly after that, the debate moved to the journal *Mladá tvorba*. Among the authors who took part in the polemic, were the Anglicist Ján Vilikovský, the literary reviewer and film critic Ján Rozner, and the cultural worker and writer Vladimír Mináč. The conclusion of the debate shows that the perception of the prose in Slovak culture in late 1950's was still burdened by the ideological nature of socialist realism. *Mladá tvorba*, however, gradually became a platform of reception and thinking about the modern world literature, and thus, especially in 1960's, it significantly contributed to the democratization of Slovak culture.

Haroun and the Sea of Stories – translation of selected metaphors

Adriana Laputková

Institute of British and American Studies, Faculty of Arts, University of Prešov

adriana.laputkova@smail.unipo.sk

Key words: fiction translation, translation methods, metaphor, Czech, Slovak, English

Introduction

Translation is a process involving at least two language systems that differ from one another as they reflect customs and traditions of a particular society. One of the main problems concerning the process in general is translatability, that is the possibility – if there is any – to transfer the meaning expressed in one language into another. Popovič (1971) believes that translational pessimism, which claims that translation is impossible, is opposed by translational optimism, that is, the belief that translation enables communication. One of the main dilemmas in translation seems to be whether it should be free or literal. When translating freely, the translator might not be faithful to the original and when they obey the original completely, they might be considered unfaithful by their audience since the product of the source culture might be unintelligible. There are parts of language that can be translated literally, especially when the target language provides expressions that serve as literal equivalents to the original. Newmark (1991) states that translation is concerned with the truth based on facts as well as morals, and it can only be achieved if the audience understands it, which is also the objective and the intention of translation. Eco (2008, p. 9) remarks that equivalence in meaning does not signify that the translation is correct, as “some people think that meaning is that which remains unchanged in the process of translation”. He concludes that translation requires not only linguistic skills, but extends to psychology, and one’s ability to narrate and discern how texts are related.

This study focuses on translation of selected metaphors from Salman Rushdie’s *Haroun and the Sea of Stories* into Czech and Slovak. Although there are numerous publications and articles on translation of literary works as well as those written for children, there are limited resources regarding *Haroun and the Sea of Stories*. Several book reviews have been published (for example Ahmed, 1998; Baena, 2001; Faux, 2014), however, from accessible sources, only Klementová (2017) analyses the language, namely the translation of proper names and poetry into Czech. In this regard, this study contributes to the research by extending the analysis to metaphorical expressions into both Czech and Slovak. Its main purpose is to identify the methods applied by the translators to the selected metaphorical expressions and examine whether their approach is identical for both languages.

Lea et al. (2014, p. 511) define a metaphor as an expression “used to describe somebody/something else, in a way that is different from its normal use, in order to show that the two things have the same qualities and to make the description more powerful”. Fernández (2011) states that metaphor is a concept, or an idea used in everyday communication rather than a decorative element frequently occurring in literature, which is why it is not purely a linguistic issue, while Lakoff and Johnson (2017) believe that metaphor is a crucial part of a thinking process and cannot be separated from it nor from the language. In terms of their function in the

text, metaphors have been perceived as ornamental elements which appeal to the audience, although they are more difficult to understand than literal expressions (Deignan, 2008). On the other hand, cognitive theory recognises that except for their decorative purposes, metaphors are also used in daily communication, even in scientific texts, and in such cases are translated routinely (Shuttleworth, 2017). Guldin (2018) also agrees that metaphors should not be perceived as decorative elements only, the translation should be considered as a re-creation of the original. Shuttleworth (2017, p. 29) adds that metaphor contains certain “transfer of meaning (some of the others being simile, analogy, synecdoche, metonymy, idiom, parable, irony, indirect speech act, euphemism, model and conceptual blend”. He as well as, for instance, Massey and Ehrensberger-Dow (2017) and Kövecses (2010) state that metaphor refers to human experience and requires mapping of concepts in the source and target domains to be able to comprehend and communicate its meaning.

Translation of any figure of speech means that the translator might take risks, because literal translation may not always convey the message of the original. Lefevere (1992) believes that metaphors encourage flexible thinking to be comprehended, which is the reason why translators should consider the benefits of adaptation or substitution of the original metaphor carefully. On the other hand, Toury (2012) emphasises that metaphors have often been considered the most extreme test for translation. According to Hečko (1991), a metaphor should always be replaced with a metaphor in the target language, otherwise its aesthetic value deteriorates. In addition, Dobrzyńska (1995) and Schäffner (2004) suggest that metaphors are influenced by culture and therefore might be associated with different meanings in different language systems. This aspect may become problematic for the translator who should not translate the metaphor literally, but instead select an appropriate equivalent from the target language, or even paraphrase it. Nevertheless, in some situations, when the purpose of the metaphor is to emphasize the source culture, it is recommended that it is copied and explained using, for example, footnotes. Gromová (2005) states that a translator or an interpreter are perceived as cultural, not only linguistic, mediators, whose role is to diminish cultural barriers by making a foreign culture accessible to the reader. Finally, according to Newmark (1988) and Baker (2018), metaphorical expressions are particularly problematic for translation because, firstly, the translator must identify them within the context, secondly, he or she must understand their frequently hidden meaning and, finally, he or she needs to find a suitable, absolute or partial, equivalent in the target language.

1 Methodology and Results

1.1 Materials

Salman Rushdie's *Haroun and the Sea of Stories* was used for this study. The novel is intended primarily for children and its author exploits traditions from India, especially in the choice of themes and characters, and Great Britain in terms of the language (Faux, 2014). From a linguistic point of view, Rushdie uses various devices, such as metaphorical and idiomatic expressions, similes, poems exploiting rhyme and rhythm, combination of formal and informal register, which illustrates the abundance and playfulness of English on the one hand and problematic areas for a translator on the other.

Moreover, translators of children's literature might be expected to be more creative, perhaps more liberal in terms of their choice than they would be if they were translating for the adult audience. Ferenčík (1992) states that when translating literature for children, it is necessary to be more faithful to the target audience rather than to the author of the original. This probably

derives from the fact that a child does not analyse the translation nor the original, he or she usually expects enjoyment from reading. Since this study focuses on metaphorical expressions, it is important to select an appropriate method to translate these to reproduce or maintain the character of the original and also to appeal to the target audience. For instance, using explanations in the form of footnotes instead of providing a meaningful equivalent in the target language might seem disturbing or distracting to a young reader.

For the purpose of this study, the novel in question was examined and over eighty metaphorical and idiomatic expressions were identified which were subjected to further analysis. The ones containing an element of repetition were subsequently selected and divided into two groups, the first containing the word *blinking* and the second references to a human body.

Regarding the translators, Igor Navrátil, whose only Slovak version of the novel was published in 1993, usually translates works for adults, although his translation of *Little Prince* by Saint-Exupéry was released in 2020. Michal Strenk, one of the Czech translators, no longer translates, however, he focused on both literary and non-literary works. On the other hand, Pavel Šrut, who is no longer alive, both wrote and translated various works of prose and poetry for children. Interestingly, while the Slovak version of *Haroun and the Sea of Stories* has only been translated and published once, the Czech one was first published in 1994 and subsequently reprinted in 2013.

1.2 Methods

Historically, several options have been identified to translate metaphors. Firstly, Van den Broeck (1981) promotes three possibilities: (1) using the same metaphor; (2) using a different metaphor; and (3) paraphrasing, that is using a non-metaphorical expression in the target language. Toury (1995) extends the list by adding further three procedures: (4) a metaphorical expression is omitted; (5) a non-metaphorical expression is transformed into metaphorical; and (6) metaphor is added where there is none in the source text.

Secondly, Newmark (1988, p. 105) introduces three aspects of a metaphor: its image, which is “the picture conjured up by the metaphor, which may be *universal* (a ‘glassy’ stare), *cultural* (a ‘beery’ face), or *individual* (a ‘papery’ cheek)”, object, or “what is described or qualified by the metaphor”, and sense, what it means literally. He introduces the following translation procedures: (1) using the same metaphor in the target language; (2) replacing the original metaphor with another; (3) providing the sense or literal meaning of the original; (4) preserving the original metaphor and adding the meaning; (5) transforming the original metaphor into a simile; (6) using a simile to translate the metaphor and adding the meaning; (7) omitting the metaphor completely.

Thirdly, Dobrzyńska (1995) mentions three methods, namely (1) an exact equivalent; (2) a metaphor with a similar meaning; and (3) literal paraphrase of a metaphor which cannot be translated into the target language. Furthermore, Larson (1998, p. 275) suggests that “there are a number of reasons why metaphors are hard to understand and cannot be translated literally”, namely that the “image” in the metaphor might not exist in the target language, the topic of the metaphor is not expressed openly, it is difficult to find the “point of similarity” or it simply does not exist in the target language. Nevertheless, he proposes the following translation strategies: (1) retaining the original metaphor if it is understood in the target language; (2) using a simile; (3) using an identical or similar metaphor; (4) literal translation with explanation; and (5) paraphrase.

Finally, when the target language does not provide any alternatives, the following procedures can be applied: (1) translation using a more general, more neutral or expressive word;

(2) cultural substitution; (3) a loan word which can be explained; (4) paraphrase using either a related or a non-related word; (5) translation by omission or by illustration (Baker, 2018).

For the research purposes, the above methods have been summarized and numbered as follows:

1. using the identical metaphor
2. using a different metaphor with identical/similar meaning
3. using a metaphor with a different meaning
4. preserving the original metaphor and adding the meaning
5. explaining or paraphrasing the meaning of the original, using a non-metaphorical expression
6. using a different, unrelated non-metaphorical expression
7. using a simile (with or without additional explanation)
8. no translation, i.e., the original metaphor is omitted.

What should be emphasized is the fact that two methods have been excluded: a non-metaphorical expression is transformed into metaphorical and a metaphor is added where there is none in the source text. The reason for the exclusion derives from the fact that the aim of the initial analysis was to identify metaphorical expressions in the source rather than in the target text. The methods mentioned above (numbered 1 – 8) were applied to the selected metaphorical expressions in both Slovak and Czech translations. The literal meaning or its sense is also added both to the original and translated metaphors. Subsequently, a quantitative analysis was conducted to determine the frequency of their occurrence.

In addition, the research questions have been formulated as follows:

1. Which method of translation is the most prevalent?
2. Is there a method which has not been used by neither Czech nor Slovak translators?
3. Are methods used in Czech and Slovak identical for each case?

1.3 Qualitative analysis

The analysis concerns metaphors which contain recurring elements, that is identical or semantically related vocabulary repeated throughout the novel. These are divided into two groups, the first containing the expression *blinking* and the second phrases connected with various body parts. Each example contains the meaning of the original in English as well as literal meaning of Slovak and Czech translations. Subsequently, a method is identified and stated for each translation using numbers corresponding with those introduced above.

1.3.1 Examples containing *blinking*

	English	Slovak	Czech
1.	There's more to you, young Haroun Khalifa, than meets the blinking eye.	Ušlo sa ti viac, mladý Harún Kalifa, ako sa môže na prvý pohľad zdať žmurkajúcemu oku.	V tobě je (toho) víc, mladý Hárúne Chalifo, než se na první pohled zdá.
Meaning/ literal translation	You seem better than I thought/you seem better than I thought at a wink of an eye/for a moment.	You have been gifted more that might seem at first sight of the blinking/winking eye.	There is more in you than seems at first sight.
Method		2, 2/1	3, 2/8

	English	Slovak	Czech
2.	Do we need to go so blinking fast?	Potrebuje ísť tak šialene rýchlo?	Musíme ísť tak zatraceně rychle?
Meaning/ literal translation	Do we need to go so blooming/flaming fast?	Do we need to go so madly fast?	Do we have to go so damn fast?
Method		2	2

	English	Slovak	Czech
3.	You're a blinking good man in a tight spot .	V zložitej situácii si sa prejavil ako náramne dobrý človek.	Ty si dokážeš zatraceně dobře poradit , když se dostaneš do úzkých .
Meaning/ literal translation	You are a bloody good man in a difficult situation.	In a difficult situation, you proved to be a mightily good man.	You can cope really damn well when you get in tight (situations).
Method		5, 7	6, 2

	English	Slovak	Czech
4.	You certainly did make some blinking funny friends .	Vidím, že si skutočne získal niekoľko čertovsky zábavných priateľov .	Ty máš ale zatraceně legrační přátele .
Meaning/ literal translation	... some blooming funny friends.	I see that you truly acquired some devilishly funny friends.	You do have (but) damn funny friends.
Method		2	2

1.3.2 Expressions containing references to body parts

	English	Slovak	Czech
5.	This is an affair of the heart.	Je to srdcová záležitosť.	To jen mému srdci něco chybí.
Meaning/ literal translation	This is a very intimate matter/a personal matter.	It is a heart affair.	It is only that my heart misses something.
Method		1	6

	English	Slovak	Czech
6.	Haroun's heart sank rapidly towards his toes .	Harúnovi spadlo srdce hlboko do nohavíc .	Hárúnovi pokleslo srdce směrem k palcům u nohou .
Meaning/ literal translation	Haroun felt really scared/worried.	Haroun's heart sank deep into his trousers.	Haroun's heart sank towards the toes.

Method		2	1
--------	--	---	---

	English	Slovak	Czech
7.	As Haroun passed through the huge doors..., his heart sank.	Keď Harún prechádzal obrovskými dverami ..., neboli by ste sa v ňom krvi dorezali.	Když Hárún prošel obrovskými dveřmi..., srdce se mu sevřelo úzkostí.
Meaning/ literal translation	... he felt sad / he lost his courage.	... you would not have been able to cut blood in him.	... his heart was seized with anxiety.
Method		2	2

	English	Slovak	Czech
8.	...he understood with a sinking heart.	... pochopil so zomierajúcim srdcom.	... pochopil a přepadla ho úzkost.
Meaning/ literal translation	... he understood with a disheartening/sad feeling.	... he understood with a dying heart.	... he understood and anxiety seized him.
Method		3	2

	English	Slovak	Czech
9.	Haroun's heart gave a great leap of joy.	Harúnovi srdce prudko poskočilo od radosti.	Hárúnovi poskočilo srdce radostí.
Meaning/ literal translation	Haroun felt really happy and excited.	Haroun's heart sharply jumped from joy.	Haroun's heart leaped with joy.
Method		2	2

	English	Slovak	Czech
10.	No shortage of long faces there.	Aj tam je zachmúrených tvárí neúrekom.	O protáhlé obličej tam není nouze.
Meaning/ literal translation	No deficiency of unhappy faces / people there.	And there is an abundance of frowning / grumpy faces there.	No shortage of long faces there.
Method		2, 2	1, 2

	English	Slovak	Czech
11.	Hey, you, long-face ...	Hej, ty zachmúrenec ...	Poslyš, ty kakabusi ...
Meaning/ literal translation	Hey, you unhappy (person).	Hey, you grump / gloomy face.	Listen, you grump.
Method		2	2

	English	Slovak	Czech
12.	... he's got his head stuck in the air and his feet off the ground.	Hlavu má zavesenú niekde vo vzduchu a nohami nestojí pevne na zemi.	Věčně se někde vznáší a vůbec nestojí na pevné zemi.
Meaning/ literal translation	... he is always dreaming and his attitude to life is not realistic.	His head is hanging somewhere in the air and he is not standing firmly on the ground with his feet.	He is continuously floating somewhere and is not standing firmly on the ground at all.
Method		3, 2	2, 2

	English	Slovak	Czech
13.	It was Oneeta Sengupta who put her finger on the trouble.	Tohto problému sa chopila práve Oneeta Senguptová.	Hárúnovu problému přišla na kloub Oníta Senguptová.
Meaning/ literal translation	... who identified the problem.	This problem was grasped by ...	It was Onita who got to the joint of Haroun's problem.
Method		2	2

	English	Slovak	Czech
14.	Haroun's eyes almost fell out of his head.	Harúnovi oči takmer vyskočili z jamôk.	Hárúnovi málem vypadly oči z důlků.
Meaning/ literal translation	Haroun was very surprised.	Haroun's eyes almost popped out of their sockets.	Haroun's eyes almost fell out of their sockets.
Method		2	2

	English	Slovak	Czech
15.	Haroun felt his blood run cold.	Harún začít, ako mu v žilách tuhne krv.	Hárún cítil, jak mu v žilách stydne krev.
Meaning/ literal translation	Haroun felt really frightened.	Haroun felt his blood thicken in his veins.	Haroun felt his blood turn cold in his veins.
Method		2	1

	English	Slovak	Czech
16.	People in Gup City laugh at us to our faces, to say nothing of behind our backs.	Ľudia v Gup City sa nám smejú do tváre, nehovoriac o tom, čo si rozprávajú za naším chrbtom.	Lidé ve městě Plku se nám smějí do očí, nemluvě o tom, co asi dělají, když jsme k nim zády.
Meaning/ literal	They ridicule us openly, not even mentioning	They laugh to (our) face, not even mentioning what	They laugh to (our) eyes, not even saying what they

translation	without our knowledge / presence..	they are saying behind our back.	do when we turn our backs on them.
Method		1, 1	2, 3

	English	Slovak	Czech
17.	... people ... laughing their heads off.	... sa idú popučit' od smiechu.	... se válejí smíchy.
Meaning/ literal translation	... laughing loudly for a long time.	... are going to squeeze themselves from laughter.	... are lying around from laughing.
Method		2	2

1.4 Quantitative analysis

The purpose of the quantitative analysis was to determine and illustrate the frequency of each translation method used in Slovak and Czech translations. Figure 1 shows the frequency of methods employed by the Slovak translator. It is evident that five methods in total were applied: a metaphorical expression with the same or similar meaning (15 instances), using identical metaphorical expression (4 instances), a metaphorical expression with a (slightly) different meaning (2 instances), paraphrasing the original metaphor (1 instance), and using a simile without additional explanation (1 instance). The translator did not use the following three methods: using the original metaphor and adding the meaning, different non-metaphorical expression, and omitting the original metaphor (no translation).

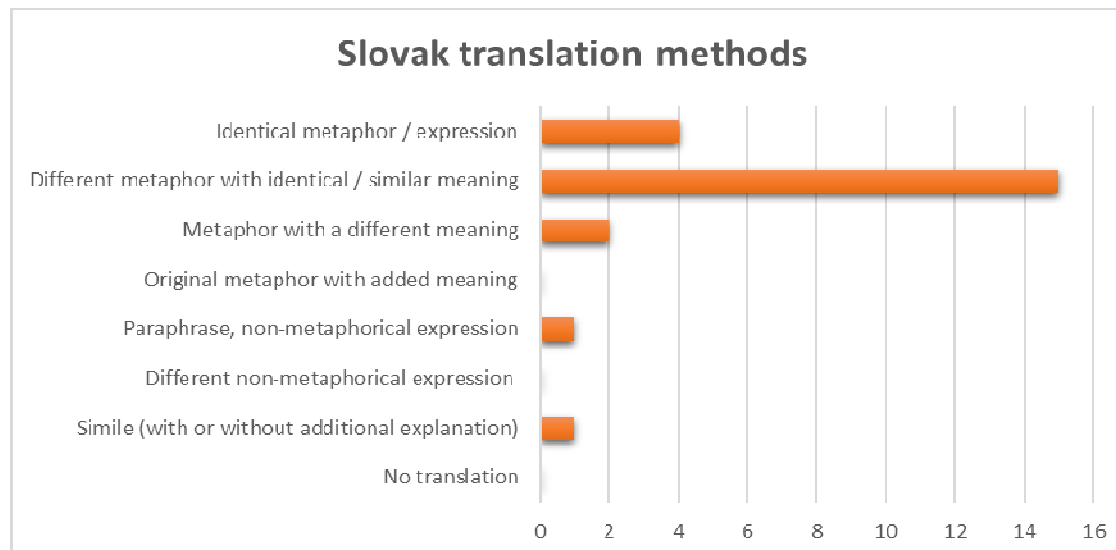

Figure 1 Translation into Slovak – occurrence of each method

Figure 2 below shows the frequency of methods applied in the Czech translation. As can be seen, the translators employed five methods: using a different metaphor with the same or similar meaning (15 instances), identical metaphorical expression (3 instances), a metaphorical expression with a (slightly) different meaning (2 instances), a different non-metaphorical expression (2 instances). In one case, the original metaphor was omitted. They did not translate any metaphor using the exact expression with additional meaning, a simile, and a paraphrase.

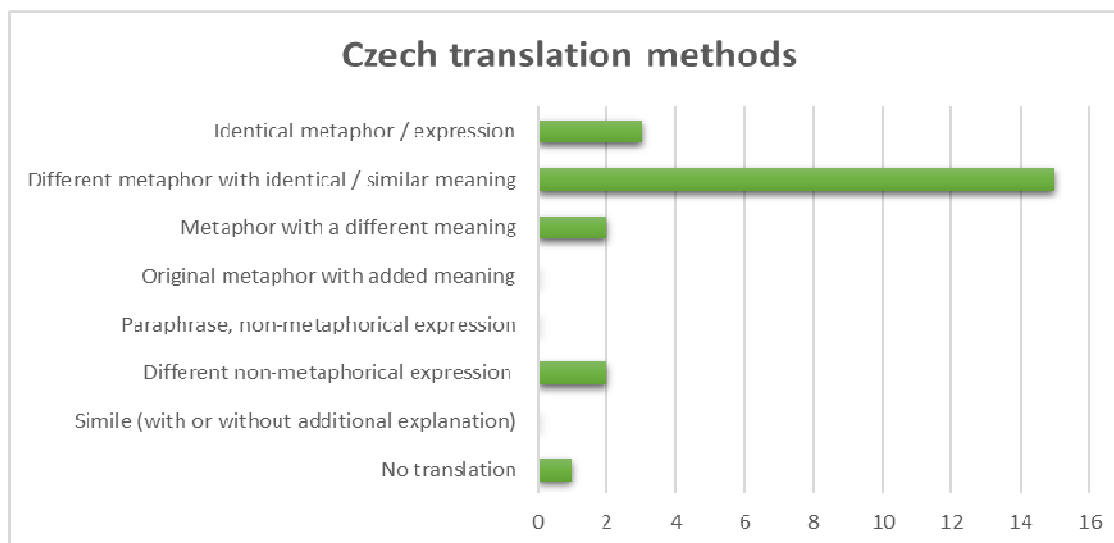

Figure 2 Translation into Czech – occurrence of each method

Conclusion

This study examines methods employed to translate selected metaphorical expressions from Salman Rushdie's *Haroun and the Sea of Stories* into Slovak and Czech.

What can be concluded regarding the three research questions formulated above is that the most frequently employed method to translate the selected metaphors in both Slovak and Czech translation is using a metaphorical expression with an identical or similar meaning. This implies certain closeness with English, especially geographical, but also cultural, which might be a result of globalisation and the role of English in everyday life.

Furthermore, there are three methods not used in neither the Slovak nor the Czech translation. Firstly, the reason for not using the original metaphor and adding the meaning in either of the target texts might derive from the fact that the novel is intended for children who might consider this approach distractive while reading the story.

In the Slovak translation, a non-metaphorical expression with a different meaning and omission of the original metaphor were not necessary, while neither a simile nor a paraphrase was employed by the Czech translators. These methods were probably not applied because the translators selected different options to translate the original metaphorical expressions, which shows their flexibility and problem-solving skills as well. However, on one occasion, the Czech translators omitted the original metaphor.

With regard to the last research question, the translators applied the same method in Slovak and Czech translations in the following cases: partly in examples 1, 10 and 12, and fully in examples 2, 4, 7, 9, 11, 13, 14, and 17. In all the instances, the method was translating the original metaphor using a similar metaphorical expression. This might be the result of relative cultural, thus also linguistic, closeness between Slovak and Czech. Although some differences in the vocabulary used in the translated items are apparent, examples 1, 9, 12, 14 and 15 are practically identical with the same sense, which confirms the close relationship between the languages.

However, cultural and linguistic differences are apparent in the examples containing the word *blinking*, for which there is no direct equivalent in Slovak and Czech, except for example 1,

where the Slovak translator selected a literal translation. In the remaining examples, he uses a different expression in each case, while the Czech translators use the same expression in all the instances, except for 1, where *blinking* is completely omitted. The word *blinking* used by Rushdie in various contexts has both positive and negative connotations. The latter can be perceived as a mild swear word, which might be problematic for some cultures. Both Slovak and Czech translations sound natural and express the meaning of the original, although Czech is slightly closer in that the word the translators use is a mild swear word, just like the original, whereas the Slovak expression is more neutral, perhaps because the translator took into consideration the young audience and wanted to avoid being offensive.

Overall, the closeness of Czech and Slovak in this analysis reveals numerous options when translating the selected metaphors. The choice depends on the translators' intentions, their knowledge of the audience as well as the source and target languages, although it might also be influenced by the time available to them to conduct proper linguistic research to create, or rather re-create, an intelligible and appealing work of literature.

Bibliography:

- AHMED, T. (1998): *Sting in the Tale*. [Cit. 2020-06-11.]
Available at: <<http://pubs.socialistreviewindex.org.uk/sr224/theatre.htm>>
- BAENA, R. (2001): Telling a Bath-Time Story: Haroun and the Sea of Stories as a Modern Literary Fairy Tale. In: *Journal of Commonwealth Literature*, 36/2, pp. 65–76.
- BAKER, M. (2018): *In other words: A coursebook on translation*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- DEIGNAN, A. (2008): *Metaphor and Corpus Linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- DOBRZYŃSKA, T. (1995): Translating metaphor: Problems of meaning. In: *Journal of Pragmatics*, 24/6, pp. 595–604.
- ECO, U. (2008): *Experiences in Translation*. Toronto: University of Toronto Press Incorporated.
- FAUX, L. (2014): *The Importance and Influence of Stories in Haroun and the Sea of Stories*. [Cit. 2020-11-11.] Available at: <<https://beyondthedemographic.wordpress.com/the-importance-and-influence-of-stories-in-haroun-and-the-sea-of-stories/>>
- FERENČÍK, J. (1982): *Kontexty prekladu*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- FERNÁNDEZ, E. S. (2011): Translation Studies and the Cognitive Theory of Metaphor. In: *Review of Cognitive Linguistics Metaphor and Metonymy Revisited beyond the Contemporary Theory of Metaphor*, 9/1, pp. 262–279.
- GROMOVÁ, E. (2005): *Kultúra – Interkulturalita – Translácia*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta.
- GULDIN, R. (2018): *Translation as Metaphor*. London & New York: Routledge.
- HEČKO, B. (1991): *Dobrodružstvo prekladu*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- KLEMENTOVÁ, H. (2017): *Rushdie's Haroun and the Sea of Stories and its Czech Translation: A comparative analysis*. Diploma thesis. Brno: Masaryk University, Faculty of Education.
- LARSON, M. L. (1998): *Meaning-Based Translation: A Guide to Cross-Language Equivalence*. Lanham, New York, Oxford: University Press of America.
- LEA, D. et al., eds. (2014): *Oxford learner's Dictionary of Academic English*. Oxford: Oxford University Press.
- LEFEVERE A. (1992): *Translating Literature – Practice and Theory in a Comparative Literature Context*. New York: The Modern Language Association of America.
- MASSEY, G. – EHRENSBERGER-DOW, M. (2017): Translating Conceptual Metaphor: The Processes of Managing Interlingual Asymmetry. In: *Research in Language*, 15/2, pp. 173–189.
- NEWMARK, P. (1988): *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall International

- NEWMARK, P. (1991): *About Translation*. Clevedon, Philadelphia, Adelaide: Multilingual Matters Ltd.
- Oxford Idioms Dictionary For Learners Of English (2003). Oxford: Oxford University Press.
- POPOVIČ, A. (1971): *Poetika umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran
- RUSHDIE, S. (1990): *Haroun and the Sea of Stories*. London: Granta Books.
- RUSHDIE, S. (1993): *Harún a more príbehov*. Translated by Igor Navrátil. Bratislava: Causa edition.
- RUSHDIE, S. (2013): *Hárún a moře příběhů*. Translated by Michal Strenk and Pavel Šrut. Praha: Nakladatelství Paseka.
- SCHÄFFNER, C. (2004): Metaphor and Translation: Some implications of a cognitive approach. In: *Journal of Pragmatics*, 36/7, s. 1253–1269.
- SHUTTLEWORTH, M. (2017): *Studying Scientific Metaphor in Translation: An inquiry into cross-lingual translation practices*. New York and London: Routledge, Taylor & Francis Group.
- TOURY, G. (2012): *Descriptive Translation Studies and Beyond* (revised edition). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- VAN DEN BROECK, R. (1981): The Limits of Translatability Exemplified by Metaphor Translation. In: *Poetics Today*, 2/4, s. 73.

Summary

Haroun and the Sea of Stories – translation of selected metaphors

One of the main problems concerning translation is translatability, which is evident particularly with metaphorical expressions. When translating any figure of speech, the translator might sometimes need to take risks since literal translation may not always convey the message of the original. Historically, numerous methods have been developed and employed to assist translators in the process. For the purpose of this study, methods proposed by various authors have been summarised and applied to Slovak and Czech translations of selected metaphorical expressions retrieved from Salman Rushdie's *Haroun and the Sea of Stories*. The main purpose of the study is to identify the strategies implemented by the translators and examine whether their approach is identical. The results demonstrate that the most frequent method applied by the Slovak and Czech translators of the novel is using a different metaphor with the same or similar meaning to the original. Although several lexical differences in the translated metaphors are apparent, a considerable proportion of these convey practically identical meaning, which implies a close relationship between the target languages.

La stèle sud-picénienne de Crecchio: poétique, lexique et phraséologie

Barbora Machajdíková – Vincent Martzloff

Université Comenius, Bratislava

Sorbonne Université, Paris

barbora.machajdikova@uniba.sk

vincent.martzloff@sorbonne-universite.fr

Mots-clés: sud-picénien, langues italiques, sabellique, langue latine, épigraphie, poétique, métrique, syllabe, synchronie et diachronie, herméneutique

Key words: South Picene, Italic languages, Sabellian, Latin language, epigraphy, poetics, metrics, syllable, synchrony and diachrony, hermeneutics

Présentation du corpus sud-picénien

Le corpus épigraphique sud-picénien rassemble des inscriptions datées des VIe, V^e et IVe siècles avant notre ère, qui ont été découvertes, pour la plupart, du côté oriental de l'Italie centrale, entre la région sabine et l'espace adriatique. Le point commun de ces inscriptions est qu'elles sont rédigées dans un alphabet ou plutôt dans des variétés alphabétiques présentant des caractéristiques particulières. Ainsi, la lettre O a la forme d'un point (petit trou d'aspect circulaire), et la lettre F a la forme de deux points superposés verticalement. La langue de ces inscriptions est un parler appartenant à la famille des langues dites *sabelliques*. La famille sabellique est elle-même un rameau de l'ensemble plus vaste des langues italiques, qui regroupent, en dehors du sabellique, le latino-falisque (latin et falisque) et le vénète.

La première édition pleinement satisfaisante du corpus sud-picénien est celle de Marinetti (1985). La présentation plus récente de La Regina (2010) a l'intérêt d'offrir d'excellentes photographies de la plupart des documents épigraphiques. Une vue d'ensemble très commode de ce corpus est fournie par le recueil des *Sabellische Texte* de Rix (2002, p. 67–70). Les inscriptions sud-picéniennes ont également été republiées, mais sous forme dispersée, dans les *Imagines Italicae* de Crawford (2011). On trouvera encore une utile présentation synthétique chez Morandi (2017, p. 110–124) et chez Urbanová – Blažek (2008, p. 139–145). L'importante monographie d'Adiego Lajara (1992) a permis d'appréhender plus adéquatement divers aspects phono-graphématiques de ces inscriptions.

Le corpus sud-picénien comporte environ 25 inscriptions. Le recueil de Rix (2002) compte 23 textes, mais la pierre de Crecchio comporte deux inscriptions de mains différentes (CH 1a et CH 1b). Cela est peut-être vrai aussi de l'inscription RI 1 (Cures). Une inscription supplémentaire a été publiée par Heinzelmann – Buess (2013). Et de nouvelles inscriptions sont en cours de publication.

En ce qui concerne les fonctions de ces textes, certains ont une valeur funéraire (par exemple TE 2, Bellante), d'autres sont des inscriptions de possession (TE 4, Campovalano). Parfois, le sens du texte et donc sa fonction nous échappent. Les messages de plusieurs inscriptions ne sont pas stéréotypés et on a même l'impression d'une recherche de *créativité* de la part des rédacteurs.

Le corpus sud-picénien soulève des questions philologiques complexes. Il n'est pas toujours possible de proposer une traduction pour un mot donné. Il faut donc mettre en œuvre une herméneutique fondée sur des réflexions prenant en compte la structure globale de chaque texte, afin de faire progresser l'interprétation, en descendant du *tout* (le texte) vers les *parties*

(les mots). L'application directe d'une méthode purement étymologique est exclue, car elle risquerait de conduire à des reconstructions arbitraires et à des interprétations fragiles.

Aspects poétiques des inscriptions

Une particularité frappante de certaines inscriptions sud-picéniennes réside dans leur élaboration poétique (Machajdíkova, 2018). Cette caractéristique est immédiatement reconnaissable à la multiplicité des allitérations à l'initiale des mots. Par exemple, l'inscription TE 2 (Bellante) est constituée de 9 mots séparés par des interponctions (trois points superposés), formant des paires allitérantes (à l'exception du premier mot *postin*):

postin : viam : videtas : tetis : tokam : alies : esmen : vepses : vepeten

„Au-delà du chemin, tu vois¹ le monument de Titius Allius [*vepses*²] dans cette tombe.“

Les huit mots concernés par les allitérations sont les suivants: *Viam*, *Videtas*; *Tetis*, *Tokam*; Ø *alies*, Ø *esmen*; *Vepses*, *Vepeten*. Les consonnes allitérantes sont notées en majuscule, tandis que l'absence de consonne initiale dans deux mots successifs a le statut d'allitération en „consonne zéro“ (symbolisée par Ø).

De surcroît, comme le texte comporte un nombre impair de mots, l'un se trouvait nécessairement exclu de ces paires allitérantes. Pour cette raison, le rédacteur a voulu compenser l'exclusion du premier mot *postin* en reprenant les cinq premières consonnes du texte à la fin de celui-ci:

PoSTiN Viam ... vepseS VePeTeN.

Il est important d'insister sur cet aspect poétique, car il est probable que les rédacteurs de ces textes ont délibérément choisi leur vocabulaire dans le but précis de former ces paires allitérantes. En outre, l'effort pour obtenir des paires allitérantes a parfois conduit les rédacteurs à opérer des disjonctions entre des mots syntaxiquement liés. Par exemple, le complément de lieu au cas locatif *esmen ... vepeten* „dans cette tombe“ a été séparé par le mot *vepses*. Pour résumer notre propos, il est vraisemblable que les choix lexicaux et l'ordre des mots dans ces inscriptions ont été déterminés en grande partie par la volonté d'obtenir ces paires allitérantes.

Le caractère poétique de certains textes ne se manifeste pas seulement par des jeux phoniques (allitérations), mais aussi par une *structure métrique* dont les *temps forts* sont déterminés par les accents de mots. Les accents de mots étaient placés (sauf cas particulier) sur la première syllabe (Martzloff – Machajdíkova, 2018, p. 105).

Comme l'a observé Watkins (1995, p. 131–132) s'inspirant d'Eichner (1993, p. 65), les 9 mots de l'inscription de Bellante se répartissent en 3 heptasyllabes de structure identique (2 + 2 + 3 syllabes). Le mot *alies* pouvait être trisyllabique.³

óó óó óóó	<i>póstin víam vídetas</i>
óó óó óóó	<i>tétis tókam álies</i>
óó óó óóó	<i>ésmen vépses vépeten</i>

Chaque membre rythmique de 7 syllabes comportait 3 temps forts, qui étaient placés sur la première syllabe, sur la troisième et sur la cinquième. Il est donc primordial d'accorder toute

¹ Nous analysons *videtas* comme la deuxième personne du singulier d'un verbe du type *habitāre*, comme *spectāre*.

² L'analyse de *vepses* est débattue. Voir Nishimura (2016, p. 207) et Mercado (2012, p. 293).

³ Cet *alies* pourrait être le génitif singulier d'un nom propre **all-iy-iyō-s* avec le double suffixe *-iyō-*. (L'astérisque * indique que la forme qui en est précédée est une reconstruction.) Le génitif *alies* se laisse transposer en **all-iy-iy-eis*. Néanmoins, un nom propre **all-iyō-s* avec suffixe simple (génitif **alliyēis*) n'est pas exclu.

son attention aux effets phoniques et aux structures métriques des textes sud-picéniens quand on les étudie et quand on cherche à en établir le sens.

Présentation de l'inscription CH 1a, enjeux de l'étude et méthodologie

L'objectif de la présente étude sera d'étudier un passage, bref mais complexe, de l'inscription CH 1a (*iokipedu pdufem ok[r]ikam*), afin de faire progresser son interprétation. Puisque CH 1a est une inscription allitérante et probablement métrique, il sera indispensable de dégager, tout d'abord, sa structure rythmique.

L'inscription de Crecchio date du VIe ou du Ve siècle avant notre ère. Elle est composée de deux séquences indépendantes, CH 1a et CH 1b, qui furent rédigées par des scripteurs différents. On se reportera aux éditions de Marinetti (1985, p. 224–232), La Regina (2010, p. 266–267), Morandi (2017, p. 122–124). L'interponction qui précède *enet* présente quatre points, mais le point inférieur n'est pas dans l'alignement des trois autres.

A. *deiktam* : *h[X(X)]lpas* : *pimoforim* : *esmenadstaeoms* : *upeke[X(X) (:)(X)X]orom* :
iorkes : *iepeten* : *esmen* : *ekúsim* : *raeliom* : *rufrasim* : *poioúefa* : *iokipedu* : *pdufem* :
ok[r]ikam : *enet* : *bie* :

B. *múreis* : *maroúm* : *[X(X)]elíúm* : *uelaimes* : *staties* : *qora* : *kduíú*

La cassure de la stèle a entraîné la disparition de quelques lettres. L'un des bords de la stèle est endommagé. Le nombre de caractères perdus entre <*upeke*> et <*orom*> doit être relativement faible, car la chaîne des lettres de CH 1a, qui est disposée en boustrophédon, est interrompue au moment où elle débute une courbe. On estime la perte à deux ou trois lettres, au maximum à quatre lettres (Marinetti, 1985, p. 230). Une interponction a peut-être été perdue dans cette lacune.

Paires allitérantes et segmentation des formes

Le texte de CH 1a possède des interponctions qui fonctionnent comme des séparateurs de mots. Néanmoins, la description du rôle des interponctions exige trois précisions, qui nous permettront de segmenter les séquences *poioúefa* et *iokipedu* discutées dans la suite.

En premier lieu, le rédacteur n'a pas employé d'interponction entre un élément proclitique (ou faiblement accentué) et le mot qui suit. Ainsi, *pimoforim* contient un élément subordonnant (relatif) *pim*. Il faut donc segmenter *pim* + *oforim* (ou *pim* + *moftorim*).⁴

En second lieu, le rédacteur n'emploie pas de séparateur entre un mot et l'enclitique qui le suit. Un excellent exemple est fourni par *ekúsim* „ego sum“ (*ekú* + *sim*), selon l'analyse d'Eichner (1993, p. 62). Nous admettons l'évolution phonétique suivante:

[ego: esmi] > [ego:sm(i)] > [ego:sVm] > [ego:süm] écrit *ekúsim*.⁵

Le timbre vocalique noté *i* devant /m/ dans *sim* est comparable au vocalisme noté *i* de l'anaptyxe dans *meitims* et *meitimúm* < **meitmo-* (gotique *maipms* „don“). Si la comparaison avec le mot gotique est exacte, il faut reconstruire **meitmos* (et non ***meitimos*).

En revanche, il est plus difficile de décider si *rufrasim* représente un seul mot ou deux, *rufra* + *sim*. Crawford (2011, p. 1262) accepte l'analyse de Heiner Eichner et rend le passage par „I am the red [...] (*qora*) of the Raelii, I am [...]“. Weiss (1998, p. 711) traduit *ekúsim* *raeliom* par „I am of the Raelii“.

⁴ Sur l'analyse diachronique de *oforim*, voir Martzloff (2019, p. 316), avec discussion de la bibliographie.

⁵ Selon Crawford (2011, p. 1262), „the fourth hasta of the *m* of *ekú sim* is clear“.

En troisième lieu, une interponction peut avoir été omise entre deux mots, sans raison apparente. Un bon exemple est fourni par l'absence d'interponction entre *esmen* et *adstaeoms*. Le texte de CH 1a possède deux occurrences du démonstratif *esmen*. Or le démonstratif *esmen* qui précède *ekúsim* est encadré par des interponctions et doit donc être un dissyllabe tonique. Cela est confirmé par les attestations de *esmen* dans TE 2 et de *esmín* dans MC 1, MC 2, AP 1. Donc l'autre occurrence de *esmen* (devant *adstaeoms*) devait être tonique également, même si elle n'est pas séparée de *adstaeoms* par une interponction. Nous supposons qu'une interponction a été omise par le graveur. La même conclusion a déjà été proposée par La Regina (2010, p. 267).

Les allitérations de CH 1a avaient déjà retenu l'attention de Marinetti (1981, p. 154). Plusieurs paires allitérantes sont repérables sur CH 1a (*iorkes* et *iepeten*, *raeliom* et *rufrasim*) et sur CH 1b (*múreis* et *maróúm*, *qora* et *kduíú*). On pourrait mentionner aussi *[u]elíúm* et *uelaimés*, s'il faut compléter le mot en *[u]elíúm* (plutôt qu'en *[ra]elíúm*, en comparant *raeliom*). On consultera Machajdíkóvá (2020).

Nous avons dit que deux mots successifs commençant par des voyelles présentent des allitérations en consonne zéro (comme *alies* et *esmen* sur TE 2). On peut donc apparier *oftorim* (dans *pim oftorim*) et *esmen*, *adstaeoms* et *upeke[X(X)]*, *esmen* et *ekúsim*, *ok[r]ikam* et *enet*. Quelques mots n'appartiennent à aucun groupe allitérant, comme *bie*, *deiktam* et *h[X(X)]lpas*. Le cas de *(X)X]orom* n'est pas clair.

Les remarques qui précèdent vont nous permettre d'étudier les séquences *poioúefa*, *iokipedu* et *pdufem*. Nous rappelons que le mot *poioúefa* a parfois été lu *poioúeta*, mais cette incertitude de lecture n'aura aucune conséquence sur notre raisonnement. Il existe trois analyses possibles pour la séquence écrite *poioúefa*. Primo, *poioúefa* pourrait représenter un seul mot, comme le pense Eichner (1993, p. 63). Secundo, *poioúefa* pourrait être divisé en *poi* + *oúefa*, comme le propose Rix (2002, p. 69). Cela serait possible, mais nous soulignons qu'il n'existe pas d'argument concret en faveur de ce découpage. Crawford (2011, p. 1262) traduit *poi* par „for which“, mais ce *poi* ne peut pas être le datif singulier du relatif, puisque le datif du relatif a la forme *posmúi*, qui est attestée deux fois (TE 5, TE 7). Tertio, *poioúefa* peut être segmenté en *po* + *ioúefa* (Martzloff, 2018, p. 229).

Il existe deux arguments robustes en faveur de la segmentation *po* + *ioúefa*. D'une part, *po* + *ioúefa* pourrait avoir la même structure que *pim* + *oftorim*. Donc *po* doit être proclitique (ou faiblement accentué). L'accent principal du groupe *po* + *ioúefa* serait placé sur la syllabe écrite *IO* du mot tonique *ioúefa*. Cela serait une hypothèse satisfaisante, car le segment écrit *IO* de *ioúefa* réalise une allitération (accompagnée d'une assonance) avec le segment écrit *IO* de l'unité suivante *iokipedu*. On obtient donc une paire allitérante supplémentaire: *po-IOúefa IOkipedu*.

D'autre part, l'élément *po* serait un *subordonnant*. Ce subordonnant *po* possède précisément une seconde attestation au sein du corpus sud-picénien, dans *povaisis* (TE 5, Penna S. Andrea). Sur *povaisis*, on consultera Martzloff (2009, p. 361–364) et Mercado (2012, p. 306–309).

Nous pouvons maintenant aborder la segmentation de la séquence *iokipedu*. Nous appliquons toujours la même méthode, qui consiste à privilégier l'existence de paires allitérantes quand elles sont possibles. Or une segmentation *ioki* + *pedu* permet d'obtenir encore une nouvelle paire allitérante: *Pedu Pdufem*. Il s'agit même d'une paire doublement allitérante *PeDu PDufem*, si on admet que les deux *d* avaient la même prononciation dans les deux mots.

Il faut toutefois observer que l'absence d'interponction entre *ioki* et *pedu* n'est pas attendue. En effet, *ioki* n'est pas proclitique, et *pedu* n'est pas enclitique. Néanmoins, notre analyse n'est pas invalidée, car cette absence d'interponction peut être comparée à son omission entre *esmen* et *adstaeoms*. Finalement, on obtient la segmentation suivante:

[...] *po-IOúefa IOki Pedu Pdufem* [...].

Nous pouvons aller encore plus loin. En effet, si on admet qu'il existait une limite de mots entre *upeke[X(X)]* et *(X)X]orom* (Rix, 2002, p. 69), on constate que l'inscription compte exactement 20 mots accentués. Selon Martzloff (2021), ces 20 mots peuvent être répartis en 5 membres rythmiques (ou „vers“) contenant 4 unités accentuées chacun:

óó óó o-óó óó	<i>deiktam h[...]lpas pim-oftorim esmen</i>
óooo óoo(o) (ó)(o)o óó	<i>adstaeoms upeke[...] [...]orom iorkes</i>
óoo óó óo-o ó(o)(o)o	<i>iepeten esmen ekú-sim raeliom</i>
óo-o o-óóó óó óó	<i>rufra-sim po-ioúefa ioki pedu</i>
óó óoo óó óó	<i>pdufem ok[r]ikam enet bie</i>

Les vers 1, 2, 4 et 5 se terminent par un dissyllabe: *esmen*, *iorkes*, *pedu*, *bie* (*bie* compte deux syllabes, comme *viam*, car le *i* était tonique). On ne peut pas déterminer si *raeliom* comptait 2, 3 ou 4 syllabes (mais la lecture dissyllabique est possible). Il est également difficile de décider si le mot *raeliom* est apparenté à *Raielia* (CIL XII 218, Mouans-Sartoux, IIIe siècle de notre ère: Chastagnol, 1992, p. 117), ou si la ressemblance est fortuite. Enfin, la forme *[X(X)]elíúm* de CH 1b peut être complétée soit en *[ra]elíúm* (cf. le génitif pluriel *raeliom*), soit en *[u]elíúm* (allitérant avec *uelaimēs*).

Il est remarquable qu'une autre inscription sud-picénienne (TE 5) comporte aussi précisément 20 unités accentuées, qui peuvent être groupées en 5 membres rythmiques de 4 unités, selon l'interprétation de Martzloff (2018, p. 232–233). Les membres rythmiques 2 et 5 ont une structure identique en forme de tétrapodie [óóó óó/o óóó óóó]:

óó óóó / óó óóó	<i>śidom safinús / estuf eselsít</i>
óó o-óó / o-óóó óóó	<i>tíom pov-aisís / pid-aitúpas fitiasom</i>
óó óóó / óóó óó(o)	<i>múfqlúm meXXXistrúí / nemúneí praistaít</i>
óóó óó / óóó óó	<i>panivú meitims / safinas tútas</i>
óóó óó / oóó-o óóó	<i>trebeXies titúí / praistakla-sa posmúi</i>

Le mot *meXXXistrúí* a été lu *meítistrúí*, *meíttistrúí*, *menfistrúí* ou *mentfistrúí*, mais cette incertitude de lecture n'a pas de conséquence sur le nombre des syllabes du mot. Le mot *trebeXies* est généralement lu *trebegies* ou *trebecies*, mais l'interprétation de la lettre *X* reste en suspens (certains chercheurs envisagent désormais de lire *X* comme *s*).

Le relatif *posmúi* (< **k^wosmōy-id* ou **k^wosmōy-ī*) était trisyllabique (Weiss, 1998, p. 709). On voit que la graphie *-úi* de la terminaison de *posmúi* est différente de celle de *meXXXistrúí* et de *titúí*.

Le substantif *praistakla* était accentué sur sa syllabe pénultième, car le suffixe lourd d'instrument *-kla* avait causé un déplacement de l'accent sur la syllabe immédiatement précédente, comme en ombrien dans les mots *kumnahkle* et *mantrahklu*, avec *scriptio plena* interne <ah>. Donc *praistakla* devait représenter [oóó] (Martzloff – Machajdíkóvá, 2017, p. 153).⁶

L'analyse de l'élément *sa* qui est attaché à *praistakla* est ambiguë. On y a souvent vu un démonstratif, ce qui est assurément possible (toutefois l'emploi d'un démonstratif est ici un peu surprenant). Mais ce *sa* pourrait également représenter le résultat de la crase de l'imparfait du verbe *être* (cf. lat. *erat*): **esād* > **esāh* > **esā(h)*, d'où **praistaklā (e)sā(h)* > *praistakla-sa*. Ce **esād* aurait existé à côté de *fufans* (ST Cm 1). La micro-séquence textuelle *titúí praistakla-sa*

⁶ Sur le mot, voir aussi de Simone (1987).

posmúi signifierait „pour Titus à qui *était* une stèle / à qui *était* la précellence“. Pour ce personnage, qui avait peut-être déjà reçu une stèle, un nouveau monument sera élevé.

Analyse morphologique et phonologique du mot *ioki*

La cohérence des analyses métriques obtenues ci-dessus rend vraisemblable la segmentation *ioki* + *pedu* que nous avons proposée. Nous pouvons désormais nous concentrer sur l'analyse diachronique de *ioki*, un mot qui, à notre connaissance, n'a pas reçu d'analyse à ce jour. La lecture d'un article de Nussbaum (2016) offre immédiatement une piste conduisant à une possible solution. Nussbaum discute l'analyse de l'adjectif composé latin *locuplēs* „riche“ et observe que le rapprochement traditionnel entre le premier élément du composé *locuplēs* et le substantif *locus* „lieu“ (< **stlok-o-s*) n'est pas satisfaisant pour des raisons sémantiques.

Le premier élément de *locuplēs* est identique au nom védique *rāśí-* < **loki-* „abondance (de richesses)“.⁷ Citons par exemple *vāso rāśír* (RV 6, 55, 3) „a heap of goods“ (Jamison – Brereton, 2014, p. 851).

Le composé *locuplēs* peut refléter directement **loki-pl[h₁]-ēt-s* (avec une chute de la laryngale en composition).⁸ Mais le mot pourrait aussi être le dérivé inverse du verbe *locuplētāre*, qui serait alors un factitif déadjectival d'un **loki-plē-to-s* thématique. Le second élément contient la racine du verbe latin *impleō* „remplir“. Pour l'évolution phonétique, on comparera le composé *pontufex* (à côté de *pontifex*) „pontife“ remontant à **ponti-fak-s* selon Nussbaum.

Il est alors possible d'analyser *ioki* en comparant ce mot au premier membre du composé *locuplēs*. Nous proposons donc d'interpréter *ioki* comme le reflet d'un ablatif singulier **lokīd*, fondé sur un thème nominal **loki-* qui est le correspondant exact du premier élément du composé latin *locuplēs* < **lokiplēts* < **loki-pl[h₁]-ēt-s*.

L'évolution phonétique de **lokīd* en *ioki* est entièrement régulière dans la langue de Crecchio. Le **d* final s'amuît régulièrement en sud-picénien, comme dans l'adverbe *kuprī* < **kuprēd* „de façon belle“ (AQ 2), avec la même terminaison que dans l'adverbe osque *πῆῃδ* „de façon pieuse“ (ST Lu 13).

Dans la langue de l'inscription CH 1a, la liquide **l* placée en début de mot devient [y]. Cela est prouvé par le locatif *iepeten* < **lepetēn* < **lep-et-ey-en* (même lexème que *vepeten*, TE 2). Deux racines sont possibles pour le substantif **lep-et(o)-* qui désigne une pierre tombale. (i) Il peut s'agir de la racine du verbe *lapit* glossé *dolore afficit* (Paul. Fest. 105, 21 Lindsay). Si le sens originel de *lapit* était „couper“ (d'où „faire mal“), alors le rapport sémantique serait comparable à *saxum* „pierre, rocher“ / *secāre* „couper“ (Martzloff – Machajdíkóvá, 2018, p. 114). Cette racine serait la même que celle de *lapis* „pierre“.

(ii) Mais il pourrait aussi s'agir de la racine de gr. *λῶπη* „manteau“.⁹ Le sens serait alors „couverture funéraire“, comme dans le cas de *tokam* (cf. lat. *toga*).

Ces deux rattachements paraissent acceptables et il ne sera pas nécessaire pour notre argumentation de choisir entre eux.

Analyse morphologique et phonologique du mot *pdufem*

Le mot *pdufem* est soit l'accusatif singulier d'un substantif ou d'un adjectif, soit la première personne du singulier d'un verbe, avec la même terminaison que *knúskem* (CH 2). Le tiroir verbal concerné pourrait être un subjonctif du type *ehuelí* „(s'il) a arraché“ (TE 1, cf. latin

⁷ Mayrhofer (1976, p. 56) traduit „heap, mass, pile, group“.

⁸ Les symboles *h₁* et *h₂* désignent des phonèmes consonantiques reconstruits qui sont désignés comme „laryngale 1“ et „laryngale 2“.

⁹ Discussion chez Martzloff (2013).

uellere „arracher“). L'analyse comme verbe conjugué à la première personne du singulier paraît satisfaisante, puisque *ekúsim* s'analyse comme *ekú* + *sim* „ego sum, moi je suis“. De surcroît, *kduú* (CH 1b) „je suis nommé(e)“ offre une équation parfaite avec le verbe latin *clueō* „je suis réputé, je passe pour, je suis“ et remonte à **klu-ē-ō* (Rix, 1994 ; Martzloff – Machajdíkóvá, 2020, p. 286).

Le texte contient donc trois verbes conjugués à la première personne du singulier: (*ekú*)*sim*, *pdufem* et *kduú*.

Or Martzloff (2011, p. 216) a suggéré un parallélisme formel entre les radicaux suivants:

- *brū-* (latin *brūtus*, letton *grūts*), face à véd. *gurú-* < **g^wṛh₂-ú-*,
- *pdu-* < **plū-* (sud-pic. *pdufem*), face à véd. *purú-* < **p_lh₁-ú-*.

Le prototype **g^wṛh₂-u-* > **g^wruh₂-* (avec métathèse) est la source du mot letton *grūts* „lourd“ et de l'adjectif latin *brūtus* „lourd, stupide“ qui est un terme emprunté au sabellique. Dans le même domaine sémantique, le latin a emprunté l'adjectif osque *daliuus* glosé comme *supinus* ou *stultus*, *insanus* (Paul. Fest. 59, 17–20 Lindsay), qui reflète *dā-lē-wo-s* (adjectif thématique) ou **dā-lē-wōs* (participe parfait).¹⁰ De façon similaire, nous posons le composé verbal suivant:

$$*p_lh₁-u-d^hh₁- > *pluh₁d^hh₁- > *plūd^h- > *plūf- > pduf- (*pdufem*).¹¹$$

Si nous combinons notre nouvelle analyse de *ioki* avec l'analyse de *pdufem* proposée dans Martzloff (2011), nous pouvons constater un parallèle phraséologique remarquable entre l'adjectif latin *locuplēs* (au sein de la micro-syntaxe interne du composé adjectival) et l'inscription paléo-sabellique (au sein de l'organisation textuelle, cette fois). Ce parallèle phraséologique met en jeu l'association des mêmes racines:

- *locuplēs* < **loki-p_lh₁-*,
- *ioki ... pdufem* < **loki- ... *p_lh₁-u-d^hh₁-*.

Puisque (*ekú*)*sim* et *pdufem* sont des verbes conjugués à la première personne du singulier, le texte sud-picénien appartient à la catégorie des inscriptions parlantes (*iscrizioni parlanti*).¹² On traduira *ioki ... pdufem* „que je remplisse (que j'aie rempli) d'abondance“.

Le complément d'objet direct de *pdufem* est soit *ioúefa* (si c'est un neutre pluriel, mais *ioúefa* pourrait être un nominatif féminin singulier), soit *ok[r]ikam* (complété d'après *okreí*, TE 7). On traduirait *ioki ... pdufem ok[r]ikam* „que je remplisse (j'aie rempli) d'abondance la ville haute“ (c'est-à-dire „que j'aie assuré la prospérité de la ville haute“).

Le mot *pedu* est un ablatif singulier, **pedōd* („depuis la plaine“) ou **pedūd* (nom du „pied“ fléchi comme un thème en **u* d'après le nom de la „main“, cf. latin *manus*). On traduirait *ioki pedu pdufem ok[r]ikam* „que je remplisse (que j'aie rempli) d'abondance la ville haute depuis la plaine“ ou „que je remplisse (que j'aie rempli) d'abondance la ville haute depuis le pied (du mont)“.

Si, comme l'a suggéré B. Machajdíkóvá à titre expérimental, le mot *ioúefa* ou *ioúeta* était apparenté au terme *iouiste* analysé comme le vocatif d'un ancien superlatif par Watkins (1975), alors on pourrait reconstruire un adjectif **h₂yew-i-d^h(h₁)-o-s* ou **h₂yew-et-o-s*, dont le sens

¹⁰ Le mot contenait le préfixe *dā-* (ombrien *daetom*, osque *dadid*, *dadikatted*, préposition *dat*) et le thème d'aoriste **lē-* < **leh₁-* (présent hittite *la-a-i*, *la-a-iz-zi* „loosen, release, untie“, cf. latin *lēnis* „doux“).

¹¹ Sur l'évolution phonétique **pl-* > *pd-* devant *-u-* ou *-ū-*, voir Martzloff – Machajdíkóvá (2020, p. 287).

¹² Sur les *inscriptions parlantes*, voir Burzachechi (1962), Agostiniani (1982).

aurait été „fort, vigoureux, puissant, efficace“ (Machajdíkova, 2013, p. 27).¹³ Le mot *ioúefa* ou *ioúeta* serait alors apposé (ou extrapposé) au sujet de *pdufem*. Le genre grammatical féminin s'explique par l'accord avec le substantif féminin *qora* „stèle, monument“. On traduirait *po-ioúef/ta ioki pedu pdufem ok[r]ikam* comme „de façon que, vigoureuse, je remplisse (j'aie rempli) d'abondance la ville haute depuis la plaine / depuis le pied (du mont)“.

De façon alternative, si le mot *enet* était une postposition¹⁴ signifiant „dans, jusque dans“ et gouvernant *ok[r]ikam*, alors le verbe *pdufem* pourrait être construit sans objet exprimé. On traduirait *po-ioúef/ta ioki pedu pdufem ok[r]ikam enet* comme „de façon que, vigoureuse, je remplisse [tout] (j'aie [tout] rempli) d'abondance depuis la plaine / depuis le pied (du mont) jusque dans la ville haute“, c'est-à-dire „de façon que, vigoureuse, j'octroie la prospérité depuis la plaine / depuis le pied (du mont) jusque dans la ville haute“. Ces traductions restent bien sûr provisoires.

Conclusion de l'étude

Conformément à la méthode que nous avons souhaité adopter dans notre étude, nous n'avons pas commencé l'enquête en nous fondant sur des mots individuels du texte pour en proposer une analyse diachronique (car une telle démarche aveugle est vouée à donner des résultats aléatoires), mais nous sommes au contraire partis de la structure globale du *tout* (le texte de CH 1a) pour aller vers les parties constitutives de ce texte (les mots). Pour nous repérer, nous avons prêté une attention soutenue aux caractéristiques poétiques du texte. Les allitérations, qui sont presque systématiques, nous ont conduits à proposer les segmentations *po* + *ioúef/ta* et *ioki* + *pedu*. Cette double analyse a l'avantage de permettre une interprétation du texte comme une pièce poétique de 5 membres rythmiques contenant 4 temps forts chacun. Or ce schéma se retrouve dans l'inscription poétique TE 5 (Penna S. Andrea), ce qui corrobore notre interprétation.

Quand la segmentation des séquences a été faite, il a été possible de formuler une hypothèse sur l'interprétation diachronique des mots que nous avons dégagés. Nous expliquons *ioki* comme l'ablatif singulier **lokīd* d'un thème nominal **lokī-* attesté en védique dans *rāśi-* „masse“ et en latin dans le premier membre du composé *locuplēs* „riche“. L'évolution phonétique de [l] initial en yod a un parallèle dans *iepeten*, issu de **lepeteyen* (alors que le même lexème est attesté sous la forme *vepeten* dans une autre inscription). L'amuïssement du [d] final est régulier.

La racine du second élément du composé latin (cf. *impleō* „remplir“) est attestée dans le verbe *pdufem* (première personne du singulier): **pl_{h1}-u-d^h-* > **pluh₁d^h-* > **plūf-* > *pduf-em*, selon une évolution phonétique régulière (*kduíú* < **kluēō*, cf. lat. *clueō*). Nous avons pu conclure à l'existence d'une association phraséologique entre les lexèmes issus de ces deux racines. Cette acointance phraséologique se manifeste en sud-picénien au niveau de la syntaxe textuelle (*ioki ... pdufem*) et en latin au niveau de la micro-syntaxe interne au composé adjectival (*locuplēs*).

Références bibliographiques:

- ADIEGO LAJARA, I.-J. (1992): *Protosabelio, osco-umbro, sudpiceno*. Barcelona: PPU.
 AGOSTINIANI, L. (1982): *Le "iscrizioni parlanti" dell'Italia antica*. Firenze: Olschki.
 BURZACHECHI, M. (1962): Oggetti parlanti nelle epigrafi greche. In: *Epigraphica*, 24, p. 3–54.

¹³ Véd. *yáviṣṭha-* < **h₂yéw-is-th₂o-* est le superlatif de *yúvan-* „jeune“. Il est intéressant d'observer que *iouiste* doit être assez archaïque, car le **i* n'a pas été effacé par la loi *nūndinae* ou par une syncope du type *fenestra* > *fēstra*.

¹⁴ Discussion chez Martzloff – Machajdíkova (2020, p. 284–285): **en-de* + **ti/ta*, **im-d^(h)e* + **ti/ta* (cf. latin *exim*, *exinde*, *inde*), **en-ne(h₁)* + **ti/ta*.

- CHASTAGNOL, A. (1992): *Inscriptions latines de Narbonnaise (I.L.N.) II. Antibes, Riez, Digne. XLIVe Supplément à "Gallia"*. Paris: Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique.
- CRAWFORD, M. H. (2011): *Imagines Italicae*. London: Institute of Classical Studies.
- DE SIMONE, C. (1987): „Südpikenisch“ *praistaklā*. In: *Glotta*, 65, p. 125–127.
- EICHNER, H. (1993): 1919 oder 1991? Zur Entwicklung der oskisch-umbrischen Studien nebst einer neuen Interpretation des Textes von Fonte Romito (Vetter Nr. 147). In: Helmut Rix (ed.): *Oskisch-Umbrisch. Texte und Grammatik*. Wiesbaden: Reichert, p. 46–95.
- HEINZELMANN, M. – BUESS, M. (2013): Amiternum – eine archäologische Regionalstudie im zentralen Abruzzenraum. Vorbericht zu den abschließenden geophysikalischen Prospektions- und Ausgrabungskampagnen 2012/2013. In: *Kölner und Bonner Archaeologica*, 3, p. 189–201.
- JAMISON, S. W. – BRERETON, J. P. (2014): *The Rigveda. The Earliest Religious Poetry of India*. Oxford – New York: Oxford University Press.
- LA REGINA, A. (2010): *Il Guerriero di Capestrano e le iscrizioni paleosabelliche*. In: L. Franchi dell'Orto (ed.): *Pinna Vestinorum e il popolo dei Vestini*. Roma: L'Erma di Bretschneider, p. 230–273.
- MACHAJDÍKOVÁ, B. (2013): *Sollum Osce totum et solidum significat*. Úloha Festových glos v poznaní latinskej a italickej lexiky a jeho prínos k problematike „Saussurovho efektu“. In: *Sambucus*, 9, p. 26–42.
- MACHAJDÍKOVÁ, B. (2018): Velebenie elít na juhopicénskych nápisoch: frazeológia a poézia v službách ideológie. In: L. Buzássyová – E. Juríková – J. Grusková (eds.): *Ideológia v premenách času v pamiatkach gréckej a latinskej tradície (Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie 18.–19. november 2016, Bratislava)*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, p. 75–88.
- MACHAJDÍKOVÁ, B. (2020): Slabiky, rytmus a metrika: poznámky k poetickej štruktúre juhopicénskeho nápisu CH 1a (Crecchio). In: J. Balegová – E. Brodňanská (eds.): *Felix Sapiensque. Na počest životného jubilea Františka Šimona. Hortus Graeco-Latinus Cassoviensis III*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, p. 206–215.
- MARINETTI, A. (1981): Il sudpiceno come italico (e 'sabino'?). In: *Studi Etruschi*, 49, p. 113–158.
- MARINETTI, A. (1985): *Le iscrizioni sudpicene, I, Testi*. Firenze: Olschki.
- MARTZLOFF, V. (2009): Questions d'exégèse picénienne. In: F. Biville & I. Boehm (eds.): *Autour de Michel Lejeune*. Lyon: Maison de l'Orient et de la Méditerranée, p. 359–378.
- MARTZLOFF, V. (2011): Spuren des Gerundivsuffixes im Südpikenischen: *qdufeniúi* (Penna S. Andrea), *amcenās* (Belmonte). In: *Alessandria*, 5, p. 209–231.
- MARTZLOFF, V. (2013): Deux termes du lexique funéraire sud-picénien (*tokam*, latin *toga*; *vepeten* / *iepeten*, grec *λόπη*). In: A. Garcea – M.-K. Lhommé – D. Vallat (eds.): *Polyphonia Romana. Hommages à Frédérique Biville*. Hildesheim – Zürich – New York: Olms, p. 195–206.
- MARTZLOFF, V. (2018): Métrique italique archaïque. Poésie sud-picénienne et inscription latine de *Duenos*. In: D. Gunkel – O. Hackstein (eds.): *Language and Meter*. Leiden – Boston: Brill, p. 222–252.
- MARTZLOFF, V. (2019): La malédiction osque de Capoue à l'encontre de PAKIS KLUVATIIS (ST Cp 37, Vetter 6, Audollent 193). Considérations phraséologiques, morpho-syntaxiques et phonologiques. In: *Wék'os*, 5, p. 263–340.
- MARTZLOFF, V. (2021): Vingt sur vingt: un argument méconnu en faveur du caractère métrique des inscriptions paléo-italiques de Crecchio (CH 1a) et de Penna S. Andrea (TE 5). In: M. Simon – É. Wolff (eds.): *Operae pretium facimus. Mélanges en l'honneur de Charles Guittard*. Paris: L'Harmattan, p. 699–709.
- MARTZLOFF, V. – MACHAJDÍKOVÁ, B. (2017): Structures strophiques dans la poésie épigraphique de l'Italie ancienne: inscription latine archaïque du *duenos* (CIL I² 4), épitaphe pélignienne de la *pristafalacirix* (ST Pg 9, Corfinium). In: *Graeco-Latina Brunensia*, 22/1, p. 147–163.
- MARTZLOFF, V. – MACHAJDÍKOVÁ, B. (2018): Convergences métriques méconnues entre la poésie vénète et la poésie paléo-sabellique: inscriptions paléo-vénètes de Lozzo Atestino et de Pernumia/Cartura, stèles sud-picéniennes de Crecchio et de Bellante, guerrier de Capestrano. In: *Graeco-Latina Brunensia*, 23/1, p. 99–119.
- MARTZLOFF, V. – MACHAJDÍKOVÁ, B. (2020): Consonant Clusters in South Picene: Synchrony and Diachrony. In: H. Bichlmeier – O. Šefčík – R. Sukač (eds.): *Etymologus. Festschrift for Václav Blažek*. Hamburg: Baar, p. 277–297.

- MAYRHOFER, M. (1976). *Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch des Altindischen. A Concise Etymological Sanskrit Dictionary. Band III: Y–H*. Heidelberg: Winter.
- MERCADO, A. (2012): *Italic Verse: A Study of the Poetic Remains of Old Latin, Faliscan, and Sabellian*. Innsbruck: Institut für Sprachen und Literaturen der Universität Innsbruck.
- MORANDI, A. (2017): *Epigrafia Italica 2*. Roma: L'Erma di Bretschneider.
- NISHIMURA, K. (2016). On syncope of *u*-vocalism in Sabellian. In: *Indogermanische Forschungen*, 121/1, p. 199–211.
- NUSSBAUM, A. J. (2016): Replacing *locus* 'place' in Latin *locuplēs*. In: D. Gunkel – J. T. Katz – B. Vine – M. Weiss (eds.): *Sahasram Ati Srajas. Indo-Iranian and Indo-European Studies in Honor of Stephanie W. Jamison*. Ann Arbor – New York: Beech Stave Press, p. 276–295.
- RIX, H. (1994): Südpikenisch *kduíú*. In: *Historische Sprachforschung*, 107, p. 105–122.
- RIX, H. (2002): *Sabellische Texte. Die Texte des Oskischen, Umbrischen und Südpikenischen*. Heidelberg: Winter.
- URBANOVÁ, D. – BLAŽEK, V. (2008): *Národy starověké Itálie, jejich jazyky a písma*. Brno: Host.
- WATKINS, C. (1975): Latin *iouiste* et le vocabulaire religieux indo-européen. In: M. Dj. Moïnfar (ed.): *Mélanges linguistiques offerts à Émile Benveniste*. Paris: Société de Linguistique de Paris, p. 527–534.
- WATKINS, C. (1995): *How to Kill a Dragon*. New York/Oxford: Oxford University Press.
- WEISS, M. (1998): On Some Problems of Final Syllables in South Picene. In: J. Jasanoff – H. C. Melchert – L. Oliver (eds.): *Mír Curad. Studies in Honor of Calvert Watkins*. Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck, p. 703–715.

Summary

The South Picene stele from Crecchio: poetics, vocabulary and phraseology

A careful study of the alliterations displayed by the South Picene stele of Crecchio (CH 1a) suggests the word divisions *po* + *ioúefa* or *po* + *ioúeta* (instead of *poi* + *oúefa*, *poi* + *oúeta*) and *ioki* + *pedu*. These segmentations of the words yield two alliterating word-pairs: *Ioúef/ta Ioki* [y... y...] and *Pedu Pdufem* [p... p...]. The subordinating conjunction *po* in *po* + *ioúefa* (or *ioúeta*) is probably also found in the form *povaiss* (TE 5). As the liquid [l] in initial position is regularly reflected by [y] (instead of [w]) in the text CH 1a (*iepeten* < **lepetey-en*, cognate with Lat. *lapis*, *lapit* or with Gr. *λόπη*, cf. *tokam* / *toga*), the word *ioki* may be compared with the first member of the Latin compound *locuplēs* ("rich" < "replete with abundance") and with the Vedic substantive *rāśí-* "heap, mass": ablative singular *ioki* < **lokīd* "with abundance". The second part of the Latin adjective is related to the verb *pdufem*: **plh₁-u-d^h* "fill" > **pluh₁d^h* > **plūf-* > *pduf-em*. The form *pdufem* contains the same ending as *knúskem* (CH 2) and represents the first person singular of a verb, as *ekúsim* (CH 1a, *ekú+sim*) "ego sum, I am" and *kduíú* (CH 1b, cf. *clueō*) "I am named, I am". The phraseological association **loki-* + **pl(e)h₁-* is attested both in Latin (within a compound, *locuplēs*) and in South Picene (at the textual level, *ioki* + *pdufem*).

La présente étude a été élaborée durant les années 2019 – 2021 dans le cadre du projet VEGA 1/0812/18 (Latinská slabika v diachronickom a typologickom kontexte), sous la direction de B. Machajdíkovej.

Porovnanie prezenčnej a dištančnej výučby konzekutívneho tlmočenia

Miroslava Melicherčíková

Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica
miroslava.melichercikova@umb.sk

Kľúčové slová: prezenčná výučba, dištančná výučba, porovnanie, konzekutívne tlmočenie, formálne nedostatky, sebahodnotenie

Key words: traditional training, distance training, comparison, consecutive interpreting, formal deficiencies, self-evaluation

Úvod

Pandémia koronavírusu (COVID-19), ktorá na Slovensku prepukla v marci 2020, znamenala (okrem iného) zmenu spôsobu výučby tlmočenia. Výučba z fakultného prostredia tlmočnických kabín sa presunula najmä do domáceho prostredia. Inými slovami, prezenčnú formu nahradila forma dištančná, ktorá sa postupne pretransformovala do prevažne online formy výučby.

V odbornej literatúre nájdeme viaceré príspevky a štúdie, ktoré skúmajú rôzne aspekty dištančnej výučby tlmočenia. Blasco Mayor – Ivars už v roku 2004 (štúdia bola publikovaná v roku 2007) prezentovali *e-learning* v tlmočení ako akési rozšírenie klasickej výučby tlmočenia v triede. Za najvhodnejšiu formu výučby tlmočenia považovali tzv. *blended learning*, teda prepojenie prezenčnej a dištančnej výučby. Na význam informačných a komunikačných technológií poukazuje i Mullender (2010), pričom konkretizuje aj niektoré online zdroje vo výučbe tlmočenia. Program virtuálnej výučby tlmočenia pre špecifický sektor, konkrétne, tlmočenie pre imigrantov v zdravotníctve, predstavili González – Gany (2010). Uvedený program pozostáva zo synchronného a asynchronného modelu výučby. Synchronnú zložku predstavujú napríklad čety, ktorých úlohou je simulovať atmosféru klasickej triedy, teda umožniť bezprostrednú komunikáciu medzi učiteľom a študentom. Asynchronnú zložku predstavuje virtuálne laboratórium, ktoré poskytuje priestor na precvičovanie potrebných zručností individuálne podľa potrieb a možností študenta. O priblíženie sa tradičnej výučbe tlmočenia sa v experimente so „synchronnou kybernetickou triedou“ pokúsili Ko a Chen (2011). Autori kriticky vnímali dominantné samoštúdium v rámci dištančnej výučby tlmočenia a absenciu synchronného vizuálneho a verbálneho kontaktu medzi učiteľom a študentmi. Aj napriek určitým technickým a technologickým nedostatkom sa im prostredníctvom experimentu virtuálnej triedy podarilo zachovať verbálnu a vizuálnu interakciu, ktorá je nevyhnutnou zložkou výučby tlmočenia. Pilotný kurz online výučby tlmočenia na diaľku (*remote interpreting*) predstavuje vo svojej štúdii Skaaden (2016). Podobne ako pri ostatných štúdiách, aj napriek určitým obmedzeniam, dáta potvrdili, že študenti absolvovaním tohto kurzu nadobudli vedomosti a stratégie potrebné na zvládnutie tlmočenia na diaľku.

Z uvedeného stručného prehľadu vyplýva uvedomenie si potreby, ako aj realizácia dištančnej výučby tlmočenia ešte pred pandémiou, najprv poskytnutím študijných materiálov, neskôr predovšetkým online formou. To, či efektívnosť prezenčnej a dištančnej formy výučby môžeme považovať za porovnateľnú, sa pokúsil overiť Ko (2015). Vo svojej štúdii porovnával tlmočnické zručnosti dvoch skupín, kontrolná skupina absolvovala tlmočnický tréning v trvaní 13 týždňov prezenčnou formou a experimentálna skupina podstúpila rovnakú prípravu dištančnou formou. Výsledky výskumu ukázali, že tlmočnické zručnosti obidvoch skupín boli

porovnateľné, to znamená, že dištančná forma môže konkurovať prezenčnej forme. Ako sme už naznačili, vyššie prezentované zistenia sa týkali časového obdobia pred pandémiou. Na nútený prechod na dištančnú výučbu tlmočenia v súčasnosti reagujú aj príspevky slovenských a českých autorov (napríklad Čenková, 2020; Lauková, 2020; Stahl, 2020). Predpokladáme, že viaceré inštitúcie zabezpečujúce prípravu budúcich prekladateľov a tlmočníkov, tak domáce, ako aj zahraničné, momentálne zbierajú dáta, aby bližšie opísali a vyhodnotili realizovanú dištančnú výučbu. Medzi takéto práce sa pokúša začleniť aj predložená štúdia, ktorá porovnáva vybrané aspekty konzekutívneho tlmočnického výkonu študentov v prezenčnej a dištančnej (online) forme.¹

Výskumný súbor

Kontrolná skupina (prezenčná forma) pozostávala zo študentov, ktorí sa v zimnom semestri akademického roka 2019/2020 zapísali na povinne voliteľný predmet *konzekutívne tlmočenie v praxi*. Celkový počet zapísaných študentov bol 12. Z tohto počtu dvaja študenti počas zimného semestra absolvovali študentskú mobilitu v zahraničí, jedna študentka mala iný materinský jazyk ako slovenčina, takže do výskumu sme nakoniec zaradili deväť subjektov, sedem mužov a dve ženy, vekové rozpätie 22 až 28 rokov, priemerný vek bol 23,6 rokov. Šlo o študentov 1. ročníka magisterského štúdia prekladateľstva a tlmočníctva (PaT – teraz filológia) z nasledujúcich jazykových kombinácií: anglický jazyk a kultúra – francúzsky jazyk a kultúra (2), anglický jazyk a kultúra – ruský jazyk a kultúra (2), anglický jazyk a kultúra – španielsky jazyk a kultúra (3), prekladateľstvo a tlmočníctvo a história (1), prekladateľstvo a tlmočníctvo a filozofia (1).

Experimentálna skupina (online forma) pozostávala zo študentov, ktorí sa v zimnom semestri akademického roka 2020/2021 zapísali na rovnaký, povinne voliteľný, predmet *konzekutívne tlmočenie v praxi*. Celkový počet zapísaných študentov bol 14. Z tohto počtu sa traja študenti nezúčastnili všetkých troch kôl nahrávania, u dvoch študentov pre technické problémy neboli úplné prvé dve nahrávky, teda týchto študentov sme do výskumu nezaradili. Z výskumu sme vyradili aj študenta 2. ročníka magisterského štúdia, ktorý v porovnaní s ostatnými študentmi absolvoval navyše dva tlmočnicke predmety, čo by mohlo skresliť dosiahnuté výsledky. To znamená, že do výskumu sme zaradili osem subjektov, štyroch mužov a štyri ženy, vekové rozpätie 21 až 24 rokov, priemerný vek bol 22,6 rokov. Šlo o študentov 1. ročníka magisterského štúdia prekladateľstva a tlmočníctva (filológia) z nasledujúcich jazykových kombinácií: anglický jazyk a kultúra – nemecký jazyk a kultúra (1), anglický jazyk a kultúra – ruský jazyk a kultúra (1), anglický jazyk a kultúra – španielsky jazyk a kultúra (4), študentov prekladateľstva a tlmočníctva a histórie (1), prekladateľstva a tlmočníctva a filozofie (1).

Materiály

Prvým výskumným nástrojom, ktorý sme použili, bol online dotazník. Prostredníctvom tohto nástroja sme zisťovali vybrané informácie o respondentoch, konkrétne, základné demografické údaje ako vek a pohlavie, či informácie o študijnom programe. Zaujímalo nás, ako dlho sa respondenti učia anglický jazyk, či absolvovali pobyt v zahraničí, s konkretizovaním krajiny a dĺžky pobytu. Skúmali sme aj translačné preferencie (prekladanie verzus tlmočenie) a potenciálnu profesijnú orientáciu. V otázkach sme sa pýtali i na pociťovanie stresu pri tlmočení a jeho vplyv na tlmočnický výkon.

Ďalší výskumný nástroj, s ktorým sme pracovali, predstavovali tlmočnicke denníky. Za vhodný didaktický nástroj vo výučbe tlmočenia ho považujú napríklad Moser-Mercer (1996),

¹ Vyhodnotenie vybraných aspektov konzekutívneho tlmočenia v prezenčnej forme predstavuje štúdia Melicherčíkovej (2020).

Setton – Dawrant (2016) či Mraček – Mračková Vavroušová (2021). Tlmočnícky denník poskytol priestor na vyjadrenie názorov na absolvované cvičenia a aktivity, na uvedenie dojmov po ich praktizovaní, konkretizovanie vnímaných prínosov alebo nedostatkov. Zaujímali nás tiež akékoľvek ďalšie postrehy či komentáre k seminárom. Študenti vyplňali tlmočnícky denník po každom seminári, pričom pri prezenčnej forme odovzdali kompletný tlmočnícky denník zo všetkých absolvovaných seminárov po skončení výučby na konci zimného semestra. Pri dištančnej výučbe sme odovzdávanie tlmočníckych denníkov upravili na týždenný interval, po každom absolvovanom seminári, keďže sme to považovali za efektívnejšie s cieľom zohľadniť aktuálne podnety zo strany študentov.

Na skúmanie konzekutívnych tlmočníckych výkonov študentov boli špeciálne nahrané tri nahrávky (americký prízvuk) zodpovedajúce magisterskému stupňu štúdia (Djovčoš – Šveda, 2018). V rámci ich prípravy sme sa snažili zabezpečiť neutrálny charakter (Čeňková, 1988; Pöchhacker, 2004) a porovnateľnosť viacerých vstupných premenných, ako sú trvanie (približne 6,5 minúty), rýchlosť (približne 120 slov za minútu, zároveň menej ako 300 slabík za minútu), prevaha jednoslabičných slov, lexikálna nasýtenosť (menej ako 56 %²). Diagnostiku všetkých troch prejavov obsahuje tabuľka 1.

Prejav	Trvanie v minútach	Slová	Slabiky	Rýchlosť slov/min	Rýchlosť slab/min	Jedno-slabičné slová	Viac-slabičné slová	Lexikálna nasýtenosť
Číslo 1 <i>Dreams</i>	6:38	804	1245	121,20	187,68	486 (60,44 %)	99 (12,31 %)	49,94 %
Číslo 2 <i>Animals</i>	6:34	799	1274	121,68	194,01	445 (55,69 %)	85 (10,64 %)	53,52 %
Číslo 3 <i>Graffiti</i>	6:38	822	1335	123,92	201,26	464 (56,48 %)	121 (14,72 %)	59,68 %

Tabuľka 1 Diagnostika prejavov určených na konzekutívne tlmočenie

Vidíme, že vstupné premenné tretej nahrávky vykazujú mierne vyššie hodnoty ako pri prvých dvoch nahrávkach, aj napriek snahe o zaistenie ich neutrálnosti a porovnateľnosti.

Ďalšie výskumné materiály nám poskytli transkripty a hodnotiace formuláre tlmočníckych výkonov. Zámerom transkriptov, presných doslovných prepisov tlmočenia, bolo získať prehľad o skúmaných formálnych a obsahových kritériách. Dané kategórie boli stručne vysvetlené a doplnené príkladom. Na vyznačenie každého kritéria bola kvôli prehľadnosti vyčlenená osobitná farba a skratka. Sumárne počty jednotlivých kritérií študenti uvádzali v hodnotiacom formulári. Vychádzali sme z návrhu hodnotiaceho formulára na tlmočnicku sebareflexiu od Machovej (2016), ktorý sme si upravili podľa vlastných potrieb. Okrem zmapovania formálnych kritérií (tzv. false starts – nesprávne začaté vety, hezitačné zvuky, predlžovanie hlások, nedokončené vety, opravy, repetície, redundantné zvuky, ako napríklad kašeľ, smiech, nadávky a podobne) a obsahových kritérií (vynechania, nefunkčné doplnenia a negatívne posuny) poskytol formulár aj priestor na sebareflexiu, konkrétne, posúdenie istoty v hlase (1 až 4 body, vyššie skóre označovalo vyššiu istotu) a vyjadrenie celkovej spokojnosti s vlastným tlmočením (1 až 5 bodov, horná hranica zodpovedala maximálnej spokojnosti). Predložená štúdia sa zameriava len na vyhodnotenie formálnych kritérií a sebareflexie, nespracúva dáta týkajúce sa obsahových kritérií.

² *Analyze My Writing*. [Cit. 2021-10-1.] Dostupné na internete: https://www.analyzemypwriting.com/lexical_density.html

Postup

Realizovaný výskum prebiehal v rámci projektu KEGA 026UMB-4/2019: *Exaktná učebnica tlmočenia*³. Prvé dáta sme získali počas zimného semestra 2019/2020, druhé počas zimného semestra 2020/2021. V oboch prípadoch sa nahrávanie uskutočnilo na predmete *konzekutívne tlmočenie v praxi*, s rovnakým vyučujúcim a rovnakou osnovou. Rozdiel spočíval v tom, že počas zimného semestra akademického roka 2019/2020 absolvovali študenti tlmočnicke semináre prezenčne, počas nasledujúceho zimného semestra akademického roka 2020/2021 dištančne (v čase stanovenom v oficiálnom rozvrhu formou videohovorov cez platformu MS Teams), hoci prvé dva semináre vrátane prvého kola nahrávania sa ešte konali prezenčne za prísnych epidemiologických opatrení (študenti tlmočili s rúškami). Na úvodnom seminári sme obidve skupiny oboznámili s realizovaným výskumom a postupom. Poskytli sme im názov nahrávky a niekoľko termínov, pričom sme im umožnili, aby si v priebehu pár minút vyhľadali neznáme spojenia. Následne si vypočuli nahrávku, robili si notáciu a počas pretlmočenia (z angličtiny do slovenčiny) sme ich výkony nahrali. Notácie nám študenti po nahrávaní odovzdali. Ďalej sme ich požiadali, aby svoje tlmočenia prepísali a vyhodnotili podľa vypracovaného formulára a zaslali nám ich mailom spolu s nahrávkami. Na splnenie úlohy sme im poskytli časový interval jeden mesiac. Rovnako sme postupovali aj pri druhom (stred semestra) a treťom nahrávaní (koniec semestra) s tým rozdielom, že počas dištančnej výučby sa študenti museli nahrávať sami na svoje mobilné telefóny a mailom nám posielali fotografie alebo skeny svojich notácií. Zámerom prvého nahrávania bolo určiť počiatočnú úroveň konzekutívnych tlmočnických zručností. Ďalšie dve nahrávania mali pomôcť stanoviť, či aplikované cvičenia a aktivity prispievajú k zlepšovaniu tlmočnických výkonov. Medzi prvým a druhým nahrávaním absolvovali študenti pamäťové cvičenia, cvičenia zamerané na parafrázovanie, spájacie výrazy, vyjadrenie hlavnej myšlienky v jednej vete, minizhrnutia, oboznámili sme ich s hlavnými princípmi notácie. Medzi druhým a tretím nahrávaním šlo o zdokonaľovanie tlmočnického zápisu a pamäťových schopností. V rámci online výučby sme sa navyše pravidelne venovali artikulačným cvičeniam a rôznym jazykolamom. Potrebu rečníckej prípravy tlmočníkov zdôrazňujú i Vertanová – Štubňa – Andoková et al. (2020).

Po skončení jednotlivých semestrov (ZS 2019/2020 a ZS 2020/2021) sme si všetky vyselektované nahrávky (27 + 24) vypočuli a porovnali ich s transkriptmi. V prípade potreby sme v prepisoch opravili nesprávne identifikované formálne nedostatky alebo sme doplnili chýbajúce kritériá, na základe opráv sme následne aktualizovali hodnotiace formuláre.

Výsledky

Charakteristika kontrolnej a experimentálnej skupiny

Ako sme už uviedli v úvodnej časti pri rozdelení výskumnej vzorky, kontrolná skupina pozostávala z deviatich a experimentálna skupina z ôsmich študentov. Z výsledkov dotazníka (ZS 2019/2020) vyplynulo, že siedmi študenti kontrolnej skupiny sa učili anglický jazyk 10 až 15 rokov, jeden študent sa ho učil 5 až 10 rokov a jeden študent od prvého ročníka ZŠ, približne 20 rokov. Pobyt v zahraničí absolvovali piati študenti, z toho traja v anglofónnych krajinách – Anglicko (3 mesiace), Írsko (7 mesiacov), Kanada (1 mesiac) – jeden vo Francúzsku (4 mesiace) a jeden v Španielsku (5 mesiacov). V dotazníku sme nešpecifikovali, o aký typ pobytu šlo, nevieme teda spresniť, ktorý pobyt bol turistický, študijný alebo pracovný. Počas bakalárskeho stupňa štúdia absolvovali siedmi študenti povinný predmet *metodika tlmočenia*, okrem toho jeden študent absolvoval povinne voliteľný predmet *tlmočnický seminár* a jeden študent absolvoval výberový predmet *tlmočnicke cvičenia*. Dvaja študenti sa zapísali na štúdium skôr, ich odporúčaný plán pozostával z iných tlmočnických predmetov, konkrétne šlo

³ Metodiku projektu podrobne opisuje Djovčoš (2020) vo svojej štúdii.

o povinné predmety *základy tlmočenie AJ 1* a *základy tlmočenia AJ 2*. Vidíme, že len dvaja študenti (22,2 %) kontrolnej skupiny si okrem povinných predmetov zvolili aj nepovinné tlmočnicky orientované predmety, čo naznačuje, že ich potenciálna tlmočnícka motivácia počas bakalárskeho štúdia bola pomerne nízka. Translačné preferencie kontrolnej skupiny na začiatku magisterského štúdia ukázali, že viac ako polovica (55,6 %) inklinuje rovnakou mierou k tlmočeniu a prekladaniu. K tlmočeniu inklinovali dvaja študenti (22,2 %), k prekladaniu jeden študent (11,1 %) a ani k jednému neinklinoval jeden študent (11,1 %). Pri diferencovaní konzekutívneho a simultánneho tlmočenia uviedli piati študenti (55,6 %) rovnakú inklináciu k obidvom technikám, traja študenti (33,3 %) uprednostnili konzekutívne tlmočenie. Uvedené preferencie vnímame pozitívne vzhľadom na potenciálnu tlmočnícku profiláciu študentov, ako aj realizovaný výskum. Z opýtaných deviatich študentov len jeden (11,1 %) uviedol, že stres pociťuje čiastočne a závisí to od náročnosti tlmočenej nahrávky. Až ôsmi študenti pociťovali stres pri tlmočení (88,9 %), pričom podľa štyroch študentov (44,5 %) ich motivoval k lepšiemu výkonu, podľa odpovedí troch študentov (33,3 %) zhoršoval ich výkon, jeden študent (11,1 %) nevedel konkretizovať vplyv stresu. Podľa zvolených profesijných ambícií z dotazníka vyplynulo, že šiesti respondenti (66,7 %) by po ukončení štúdia chceli pracovať zároveň ako prekladatelia a tlmočníci, z nich jeden by chcel toto povolanie kombinovať aj s profesiou historika. Dvaja opýtaní (22,2 %) by chceli pracovať ako prekladatelia, z toho jeden by túto profesiu skĺbil s povolaním učiteľa. Jeden opýtaný (11,1 %) sa nevedel vyjadriť k otázke budúcej profesie.

Z výsledkov dotazníka (ZS 2020/2021) vyplynulo, že šiesti študenti experimentálnej skupiny sa učili anglický jazyk 10 až 15 rokov, jeden študent sa učil 16 rokov a jeden študent 17 rokov. Okrem jedného študenta absolvovali všetci pobyt v zahraničí, z nich traja uviedli anglofónne krajiny – Anglicko (3 mesiace), USA (1 mesiac a 2-krát 4 mesiace) – ostatní uviedli ďalšie krajiny ako Chorvátsko (2 týždne), Litva (10 dní), Španielsko (2,5 mesiaca), Švajčiarsko (4 mesiace) a Čína (1 rok). Počas bakalárskeho stupňa štúdia absolvovali všetci študenti povinný predmet *metodika tlmočenia*, piati študenti navyše absolvovali buď povinne voliteľný predmet *tlmočnicky seminár*, alebo výberový predmet *tlmočnícke cvičenia*, poprípade oboje. Na základe týchto predmetov môžeme teda predpokladať, že u 62,5 % študentov bola prítomná „tlmočnícka“ motivácia už počas bakalárskeho štúdia. Čo sa translačných preferencií týka, traja (37,5 %) inklinujú rovnakou mierou k tlmočeniu a prekladaniu, jeden preferuje tlmočenie (12,5 %) a štyria uprednostňujú preklad (50 %). Pri konkretizovaní uprednostňovanej tlmočnickej techniky uviedli traja študenti konzekutívne tlmočenie (37,5 %), jeden študent obidve techniky (12,5 %) a štyria študenti inklinujú viac k simultánnemu tlmočeniu (50 %). Z opýtaných len dvaja uviedli, že pociťujú stres pri tlmočení (25 %), ktorý zároveň zhoršuje ich výkon. Dvaja uviedli, že stres (už) nepociťujú (25 %). Rovnako dvaja študenti (25 %) uviedli, že stres pociťujú občas, pričom jedného z nich motivuje k lepšiemu tlmočnickému výkonu a ten druhý uviedol, že nevie, ako stres ovplyvňuje jeho tlmočnicky výkon. U dvoch študentov (25 %) podľa odpovedí závisí stres buď od tlmočenej témy, alebo od prostredia, pričom jedného z týchto dvoch respondentov motivuje k lepšiemu výkonu a u druhého, naopak, zhoršuje výkon. Hoci naše dáta pochádzajú z veľmi malej vzorky, vidíme, že vnímanie stresu zo strany študentov je rôznorodé a variabilné sú aj ich názory na jeho vplyv na tlmočnicky výkon. Polovica študentov má po ukončení štúdia ambíciu pracovať ako prekladateľ a tlmočník (50 %), traja ako prekladatelia a učiteľia zároveň (37,5 %) a jeden ako prekladateľ pre inštitúcie (12,5 %).

Prvé nahrávanie

V rámci vyhodnotenia prvého kola nahrávania sa zameriame na zmapovanie počiatočného výskytu skúmaných aspektov medzi kontrolnou a experimentálnou skupinou a na ich vzájomné porovnanie. Trvanie pretlmočení, výskyt vybraných formálnych nedostatkov

a sebahodnotenia z prvého kola nahrávania uvádzame v tabuľke 2 (kontrolná skupina) a tabuľke 3 (experimentálna skupina).

Nahrávka 1 – <i>Dreams</i> (6:38)											
Študent	Dĺžka	FS	NV	REP	RZ	P	O	HZ	HZ/min	IST	SPOK
Š1	6:24	1	2	1	4	6	3	31	4,84	3	3
Š2	7:24	0	0	1	5	7	7	103	13,92	3	3
Š3	6:56	0	1	1	12	4	18	90	12,98	2	3
Š4	4:39	0	0	0	1	2	4	10	2,15	3	5
Š5	4:39	1	0	7	0	17	20	0	0,00	2	1
Š6	6:26	2	0	0	0	6	7	0	0,00	4	3
Š7	5:32	2	0	1	1	0	6	1	0,18	3	3
Š8	2:19	0	0	0	7	0	2	12	5,17	1	1
Š9	5:27	0	0	3	0	1	11	43	7,89	4	4
Priemer	5:32	0,67	0,33	1,56	3,33	4,78	8,67	32,22	5,24	2,8	2,9
Spolu		6	3	14	30	43	78	290			

Tabuľka 2 Formálne nedostatky a sebahodnotenie v nahrávke 1 (kontrolná skupina)

Nahrávka 1 – <i>Dreams</i> (6:38)											
Študent	Dĺžka	FS	NV	REP	RZ	P	O	HZ	HZ/min	IST	SPOK
Š1	6:42	3	0	1	0	9	10	18	2,69	3	3
Š2	5:09	0	0	4	0	13	4	13	2,52	3	2,5
Š3	5:38	0	1	2	0	2	14	1	0,18	1	1
Š4	3:43	0	0	0	0	3	4	5	1,34	3	3
Š5	3:39	0	0	1	4	1	7	7	1,92	3	4
Š6	5:44	3	0	1	1	2	7	13	2,27	1	2
Š7	5:28	2	0	2	5	10	3	14	2,56	3	3
Š8	5:26	4	0	4	0	1	13	1	0,18	3	2
Priemer	5:11	1,5	0,13	1,88	1,25	5,13	7,75	9,00	1,71	2,5	2,6
Spolu		12	1	15	10	41	62	72			

Tabuľka 3 Formálne nedostatky a sebahodnotenie v nahrávke 1 (experimentálna skupina)

Legenda FS – false start, NV – nedokončené vety, REP – repetície, RZ – redundantné zvuky, P – predlžovanie hlások, O – opravy, HZ – hezitácie zvuky, HZ/min – počet hezitácií za minútu, IST – istota v hlase, SPOK – celková spokojnosť

Najprv sa zameriame na dĺžku tlmočení po prvom nahrávaní, teda na začiatku semestra. Podľa Herberta (1952, s. 67, cit. podľa Pöschhacker, 2004, s. 134) má konzekutívne pretlmočenie predstavovať 75 % z trvania originálu. V oboch skupinách bolo priemerné trvanie pretlmočenia kratšie než originál, čo pri prenesení hlavných informácií (tento aspekt nevyhodnocujeme v predloženej štúdii) vnímame ako žiaduce, hoci v kontrolnej skupine to boli dvaja študenti a v experimentálnej jeden, ktorých pretlmočenie bolo dlhšie než originál.

Ďalej porovnáme objektívne zhodnotenie formálnych nedostatkov medzi kontrolnou a experimentálnou skupinou. Kontrolná skupina dosahovala v priemere nižšie hodnoty pri tzv. nesprávnych začiatkoch viet (FS), repetíciách a pri predlžovaní hlások. To znamená, že tieto tri nedostatky sa v ich prejavoch vyskytovali menej často ako v experimentálnej skupine, študenti dokázali správne formulovať vety, vyhýbali sa opakovaniu slov a predlžovaniu hlások. Naopak, výrazne horšie priemerné hodnoty vykazovali pri nedokončených vetách, redundantných a hezitčných zvukoch, vrátane ich výskytu za minútu. Experimentálna skupina na začiatku semestra vykazovala priemerné nižšie hodnoty v týchto troch kritériách a tiež sa menej často opravovala. V ich prejavoch sa teda vyskytovalo menej uvedených nedostatkov ako v kontrolnej skupine.

Ak sa pozrieme na sebahodnotenie, vidíme, že kontrolná skupina vykazovala v priemere vyššie hodnoty istoty v hlase (2,8 vs. 2,5), ako aj celkovej spokojnosti s tlmočnickým výkonom (2,9 vs. 2,6).

Druhé nahrávanie

V rámci vyhodnotenia druhého kola nahrávania sa zameriame na porovnanie skúmaných aspektov medzi kontrolnou a experimentálnou skupinou. Trvanie pretlmočení, výskyt formálnych nedostatkov a sebahodnotenia z druhého kola nahrávania uvádzame v tabuľke 4 (kontrolná skupina) a tabuľke 5 (experimentálna skupina).

Nahrávka 2 – <i>Animals</i> (6:34)											
Študent	Dĺžka	FS	NV	REP	RZ	P	O	HZ	HZ/min	IST	SPOK
Š1	6:32	0	0	4	1	17	9	1	0,15	3	2
Š2	6:06	0	0	0	5	4	5	14	2,30	4	3
Š3	6:07	0	0	1	6	0	12	21	3,43	3	4
Š4	5:27	0	0	0	1	6	9	25	4,59	3	4
Š5	6:03	1	1	20	2	23	19	4	0,66	3	4
Š6	6:24	1	2	1	2	0	11	0	0,00	3	2
Š7	5:37	1	0	4	0	8	8	11	1,96	3	3
Š8	5:35	0	0	0	0	1	7	8	1,43	3	3
Š9	5:04	0	0	2	1	0	13	14	2,76	5	5
Priemer	5:53	0,33	0,33	3,56	2,00	6,56	10,33	10,89	1,92	3,33	3,33
Spolu		3	3	32	18	59	93	98			

Tabuľka 4 Formálne nedostatky a sebahodnotenie v nahrávke 2 (kontrolná skupina)

Nahrávka 2 – <i>Animals</i> (6:34)											
Študent	Dĺžka	FS	NV	REP	RZ	P	O	HZ	HZ/min	IST	SPOK
Š1	6:32	0	0	1	6	11	9	7	1,07	3	4
Š2	4:36	1	0	0	1	4	10	19	4,13	2	3
Š3	5:52	0	0	0	0	2	8	1	0,17	3	3
Š4	5:16	1	0	1	0	14	4	14	2,66	3	3,5
Š5	5:15	0	0	0	6	5	7	8	1,52	3	3
Š6	5:04	0	0	0	1	0	5	12	2,37	3	3
Š7	5:06	1	0	1	2	29	1	14	2,75	3	2
Š8	5:12	1	0	2	0	12	11	2	0,38	3	3
Priemer	5:22	0,5	0	0,63	2,00	9,63	6,88	9,63	1,88	2,9	3,1
Spolu		4	0	5	16	77	55	77			

Tabuľka 5 Formálne nedostatky a sebahodnotenie v nahrávke 2 (experimentálna skupina)

Legenda FS – false start, NV – nedokončené vety, REP – repetície, RZ – redundantné zvuky, P – predlžovanie hlások, O – opravy, HZ – hezitácie, HZ/min – počet hezitácií za minútu, IST – istota v hlase, SPOK – celková spokojnosť

Aj v druhom kole nahrávania bolo priemerné trvanie pretlmočení kratšie ako originál, podobne ako v prvom kole nižšie priemerné hodnoty vykazovala experimentálna skupina. Tlmočenie žiadneho študenta kontrolnej ani experimentálnej skupiny netrvalo dlhšie ako originál, čo vnímame pozitívne. V prípade správne pretlmočeného obsahu by sme mohli poukázať na vhodné využívanie tlmočnických stratégií kompresie a kondenzácie.

V rámci skúmania vybraných formálnych nedostatkov dosahovali obidve skupiny rovnaké alebo porovnateľné priemerné hodnoty pri redundantných zvukoch a počte hezitáčnych zvukov za minútu. Študentom kontrolnej skupiny sa lepšie darilo redukovať nesprávne začaté konštrukcie a predlžovanie hlások. Z uvedeného je zrejmé, že študenti experimentálnej skupiny mali väčšie ťažkosti s tzv. false starts a predlžovaním hlások. Pozitívne u študentov experimentálnej skupiny môžeme hodnotiť nulový výskyt

nedokončených viet, v priemere menej repetícií, opráv a hezitačných zvukov ako u študentov kontrolnej skupiny.

Pri subjektívnom hodnotení študenti kontrolnej skupiny zostávajú tými, ktorí pociťujú väčšiu istotu v hlase (3,33 vs. 2,9) a celkovo vyššiu spokojnosť aj po druhom nahrávaní (3,33 vs. 3,1), hoci pri väčšine formálnych nedostatkov dosahovali vyššie priemerné hodnoty ako experimentálna skupina, teda vykazovali horšie výsledky.

Tretie nahrávanie

Podobne ako pri prvom a druhom kole nahrávania aj pri treťom pristúpime ku komparácii skúmaných aspektov medzi kontrolnou a experimentálnou skupinou. Trvanie pretlmočení, výskyt formálnych nedostatkov a sebahodnotenia z posledného kola nahrávania prezentujeme v tabuľke 6 (kontrolná skupina) a tabuľke 7 (experimentálna skupina).

Nahrávka 3 – Graffiti (6:38)											
Študent	Dĺžka	FS	NV	REP	RZ	P	O	HZ	HZ/min	IST	SPOK
Š1	8:06	0	0	1	2	27	15	15	1,85	3	3
Š2	8:26	1	0	1	0	15	8	44	5,22	3	3
Š3	6:59	2	0	0	1	1	8	20	2,86	3	3
Š4	4:53	0	0	0	1	9	9	46	9,42	2	3
Š5	6:17	5	1	16	1	31	18	2	0,32	2	3
Š6	8:06	0	0	2	0	1	12	0	0,00	3	2
Š7	6:37	1	0	4	0	8	4	11	1,66	4	4
Š8	6:14	0	0	2	0	4	4	23	3,69	3	2
Š9	5:15	2	0	2	0	2	4	23	4,38	4	4
Priemer	6:46	1,22	0,11	3,11	0,56	10,89	9,11	20,44	3,27	3	3
Spolu		11	1	28	5	98	82	184			

Tabuľka 6 Formálne nedostatky a sebahodnotenie v nahrávke 3 (kontrolná skupina)

Nahrávka 3 – Graffiti (6:38)											
Študent	Dĺžka	FS	NV	REP	RZ	P	O	HZ	HZ/min	IST	SPOK
Š1	8:17	0	1	5	0	17	11	7	0,85	2	3
Š2	4:56	0	0	1	0	6	2	4	0,81	4	4
Š3	5:46	0	0	0	0	2	3	1	0,17	3	4
Š4	5:55	0	0	0	0	5	1	1	0,17	3	4
Š5	6:10	0	0	1	11	5	11	8	1,3	3	3
Š6	7:19	0	0	1	1	3	9	12	1,65	2	2
Š7	6:21	0	0	0	11	31	9	28	4,41	2	2
Š8	6:34	2	1	5	0	5	10	4	0,61	3	4
Priemer	6:25	0,25	0,25	1,63	2,88	9,25	7,00	8,13	1,25	2,8	3,3
Spolu		2	2	13	23	74	56	65			

Tabuľka 7 Formálne nedostatky a sebahodnotenie v nahrávke 3 (experimentálna skupina)

Legenda FS – false start, NV – nedokončené vety, REP – repetície, RZ – redundantné zvuky, P – predĺžovanie hlások, O – opravy, HZ – hezitačné zvuky, HZ/min – počet hezitácií za minútu, IST – istota v hlase, SPOK – celková spokojnosť

Pri poslednom nahrávaní dosahovala priemerná dĺžka pretlmočení v kontrolnej skupine vyššiu hodnotu ako pôvodná nahrávka, čo nezodpovedá didaktickým odporúčaniam (Herbert, 1952, cit. podľa Pöhhacker, 2004). Pri experimentálnej skupine bola priemerná dĺžka pretlmočení nižšia ako pôvodná nahrávka, avšak v porovnaní s predchádzajúcimi dvoma kolami výrazne dlhšia (prvé kolo 5 : 11, druhé kolo 5 : 22, tretie kolo 6 : 25). U dvoch študentov presiahlo tlmočenie trvanie originálu.

Práve v treťom kole pozorujeme najvýraznejšie rozdiely medzi kontrolnou a experimentálnou skupinou vo vybraných formálnych nedostatkoch. Študenti experimentálnej

skupiny vykazovali v priemere menej nedostatkov pri nasledujúcich kritériách: tzv. false starts, repetície, predlžovania hlások, opravy a hezitačné zvuky vrátane ich počtu za minútu. Študenti kontrolnej skupiny dosiahli lepšie (nižšie) priemerné skóre len pri dvoch kritériách – pri nedokončených vetách a redundantných zvukoch. Pri subjektívnom hodnotení istoty v hlase boli presvedčivejší študenti kontrolnej skupiny (3 vs. 2,8). S celkovým tlmočnickým výkonom boli po prvýkrát spokojnejší, naopak, študenti experimentálnej skupiny (3,3 vs. 3).

Dosiahnutý pokrok

Po čiastkovom porovnaní skúmaných aspektov medzi kontrolnou a experimentálnou skupinou v rámci troch kôl nahrávania sa zameriame na komparáciu priemerných hodnôt medzi všetkými kolami, inými slovami, budeme skúmať, či v priebehu semestra došlo k očakávanému zlepšeniu tlmočnických výkonov v oboch skupinách. Súhrnné dáta obsahuje tabuľka 8.

Kritérium	Skupina	1. nahrávka	2. nahrávka	3. nahrávka
False start	Kontrolná	0,67	0,33	1,22
	Experimentálna	1,50	0,50	0,25
Nedokončené vety	Kontrolná	0,33	0,33	0,11
	Experimentálna	0,13	0,00	0,25
Repetície	Kontrolná	1,56	3,56	3,11
	Experimentálna	1,88	0,63	1,63
Redundantné zvuky	Kontrolná	3,33	2,00	0,56
	Experimentálna	1,25	2,00	2,88
Predlžovanie hlások	Kontrolná	4,78	6,56	10,89
	Experimentálna	5,13	9,63	9,25
Opravy	Kontrolná	8,67	10,33	9,11
	Experimentálna	7,75	6,88	7,00
Hezitačné zvuky	Kontrolná	32,22	10,89	20,44
	Experimentálna	9,00	9,63	8,13
Počet hezitácií za minútu	Kontrolná	5,24	1,92	3,27
	Experimentálna	1,71	1,88	1,25
Istota v hlase	Kontrolná	2,8	3,3	3,0
	Experimentálna	2,5	2,9	2,8
Celková spokojnosť	Kontrolná	2,9	3,3	3,0
	Experimentálna	2,6	3,1	3,3

Tabuľka 8 Priemerné hodnoty oboch skupín počas troch kôl nahrávania

U študentov kontrolnej skupiny klesol medzi prvým a druhým kolom nahrávania počet tzv. false starts, počet redundantných a hezitačných zvukov vrátane počtu hezitácií za minútu. Pri nedokončených vetách nedošlo k žiadnej zmene, ich priemerná hodnota zostala rovnaká. Naopak, v porovnaní so začiatkom semestra pozorujeme v druhom kole negatívny trend pri počte repetícií, predlžovaní hlások a opráv. Medzi druhým a tretím kolom sme zaznamenali zlepšenie pri nedokončených vetách, repetíciách, redundantných zvukoch a opravách. K zlepšeniu nedošlo pri tzv. false starts, pri predlžovaní hlások a pri hezitačných zvukoch. Kontinuálne zlepšenie medzi začiatkom a koncom semestra sme u kontrolnej skupiny zaregistrovali len pri dvoch kritériách, nedokončených vetách a redundantných zvukoch. Pri subjektívnom hodnotení sa medzi prvým a druhým kolom v kontrolnej skupine výrazne zvýšilo sebahodnotenie istoty v hlase, ako aj celkovej spokojnosti s vlastným tlmočnickým výkonom. Hodnotenie týchto subjektívnych kritérií bolo v treťom kole nižšie, zároveň však mierne vyššie ako v prvom, môžeme tu hovoriť o dosiahnutom pokroku.

U študentov experimentálnej skupiny je medzi prvým a druhým kolom príznačný pokles pri tzv. false starts, nedokončených vetách, repetíciách a opravách. Naopak, zhoršenie nastalo pri redundantných zvukoch, predlžovaní hlások a pri hezitačných zvukoch. Medzi druhým

a tretím kolom pozorujeme zlepšenie pri tzv. false starts, pri predlžovaní hlások a pri hezitačných zvukoch. Pri ostatných kritériách (nedokončené vety, repetície, redundantné zvuky a opravy) študenti nedosiahli zlepšenie medzi druhým a tretím kolom, hoci v porovnaní so začiatkom semestra vykazovali priemerné nižšie hodnoty pri dvoch kritériách (repetície a opravy). Kontinuálne zlepšenie medzi začiatkom a koncom semestra sme u experimentálnej skupiny zaregistrovali len pri kritériu tzv. false starts. Pri subjektívnom hodnotení sa medzi prvým a druhým kolom v experimentálnej skupine výrazne zvýšilo sebahodnotenie istoty v hlase, ako aj celkovej spokojnosti s vlastným tlmočnickým výkonom. Hodnotenie istoty v hlase bolo v treťom kole mierne nižšie ako v druhom kole, zároveň však vyššie ako v prvom kole. Pri celkovej spokojnosti s vlastným tlmočnickým výkonom sa skóre postupne zvyšovalo medzi začiatkom a koncom semestra, čo môžeme tiež považovať za dosiahnutý pokrok.

Diskusia

V predloženej štúdii sme sa pokúsili porovnať vybrané aspekty konzekutívnych tlmočnických výkonov študentov, ktorí absolvovali prezenčnú výučbu tlmočenia (kontrolná skupina) a dištančnú výučbu tlmočenia (experimentálna skupina). Skupiny neboli veľmi početné, 9 a 8 študentov, boli však porovnateľné z hľadiska veku, dĺžky osvojovania si angličtiny a študijných programov. Viac využitých možností spoznať cudziu kultúru sme zaznamenali u experimentálnej skupiny, hoci anglofónne krajiny tvorili len asi jednu tretinu zo všetkých navštívených krajín. Pri študijnom programe anglický jazyk a kultúra, na ktorý boli zapísaní všetci študenti, by bolo vhodné, aby reálna skúsenosť s anglofónnym prostredím bola vyššia. Zároveň sme si vedomí skutočnosti, že v rámci študijných pobytov sú anglofónne krajiny výrazne menej dostupné ako iné krajiny. Študenti experimentálnej skupiny si počas bakalárskeho štúdia zvolili o 30 % viac povinne voliteľných a výberových tlmočnických predmetov než študenti kontrolnej skupiny, čo môže naznačovať ich predchádzajúci vyšší záujem o tlmočenie. Z hľadiska prekladateľsko-tlmočnických preferencií sa v kontexte realizovaného výskumu javila ako vhodnejšia skôr kontrolná skupina, v ktorej až 77,8 % inklinovalo rovnako k prekladaniu a tlmočeniu alebo uprednostnilo tlmočenie pred prekladami. Pri experimentálnej skupine sa táto charakteristika vzťahovala len na polovicu skupiny (50 %). Za pozitívum považujeme aj skutočnosť, že takmer všetci respondenti, 88,9 % kontrolnej skupiny a 100 % experimentálnej skupiny, chcú po ukončení štúdia pracovať v odbore (prekladateľstvo a tlmočníctvo), pričom 66,7 % študentov kontrolnej skupiny by sa v rámci budúceho povolania chcelo venovať aj tlmočeniu, v experimentálnej skupine je tento podiel 50 %.

Pri čiastkovom porovnávaní vybraných aspektov v rámci konzekutívneho tlmočenia sa medzi kontrolnou a experimentálnou skupinou vyskytovali určité rozdiely. Za predpokladu správneho pretlmočenia obsahu dokázala adekvátnejšie skomprimovať trvanie pretlmočenia experimentálna skupina vo všetkých troch kolách nahrávania. Vzájomný pomer jednotlivých formálnych nedostatkov sa medzi skupinami a medzi kolami nahrávania menil. Dosiahnuté zistenia sa nedajú paušálne generalizovať, keďže sme porovnávali výkony skupín ako celkov, pričom niekedy jeden alebo dvaja jednotlivci zhoršili priemer celej skupiny v jednom alebo viacerých kritériách (napr. študenti Š2 a Š3 v kontrolnej skupine v prvom kole nahrávania). Ak by sme sa chceli pokúsiť zistenia kvantifikovať, ukazuje sa, že v priemere menej formálnych nedostatkov vo viacerých kritériách sa vyskytovalo v experimentálnej skupine. Vo všetkých troch kolách dosahovali títo študenti lepšie výsledky (priemerné nižšie počty) pri opravách a hezitačných zvukoch vrátane počtu hezitácií za minútu. Trend postupného zlepšovania tlmočnických výkonov vo vybraných ukazovateľoch v oboch skupinách sa čiastočne zastavil pri poslednom, treťom, nahrávaní, čo môže byť spôsobené vyššou lexikálnou nasýtenosťou nahrávky a vyšším počtom viacslabičných slov. Je pravdepodobné, že ak by tretia

nahrávka nevykazovala tieto vyššie hodnoty, tak ako to bolo pri jej koncipovaní aj zamýšľané, bol by progres pri viacerých kritériách kontinuálny v oboch skupinách. Študenti kontrolnej skupiny sa takmer vo všetkých kolách javili ako istejší v hlase a spokojnejší s vlastným výkonom, čo môže súvisieť s prostredím triedy, v ktorom sa výskum realizoval. V domácom prostredí nie je vždy možné zabezpečiť optimálne podmienky na výučbu tlmočenia. Zároveň však v poslednom kole boli celkovo spokojnejší študenti experimentálnej skupiny, čo môže svedčiť o dosiahnutom pokroku v rámci online výučby.

Pre realizovaný výskum sú príznačné aj určité obmedzenia. Pôvodné vyššie počty zapísaných študentov v obidvoch výskumných skupinách sa zredukovali pre už uvedené skutočnosti (pobyt na mobilite, iný materinský jazyk, dlhšie štúdium, absencia či technické problémy pri nahrávaní). Dáta získané z väčších vzoriek by nám mohli poskytnúť relevantnejšie zistenia. Výskum zahŕňajúci presný prepis tlmočenia je časovo náročný tak pre študentov, ktorí pripravujú podkladové materiály, ako aj pre vyučujúcich, ktorí ich kontrolujú a opravujú. Aj napriek skutočnosti, že máme k dispozícii programy na automatický prepis hovorenej reči (v našom prípade tlmočenia), stále nie sú dostatočne vyvinuté, aby nám v maximálnej miere uľahčili realizáciu podobných výskumov. Pri výskume s kontrolnou skupinou (2019/2020) sme si všimli viaceré nedostatky v transkriptoch, ktoré sme následne museli opravovať. Pri výskume s experimentálnou skupinou (2020/2021) sme sa zamerali na podrobnejšie ozrejenie jednotlivých kategórií. Výskyt nedostatkov v prepisoch sa síce v porovnaní s predchádzajúcou etapou znížil, je však zaujímavé, že sa opäť opakovali rovnaké nepresnosti – študenti nevyznačili niektoré hezitácie alebo predĺženia hlások, niektorí si mýlili opravy s tzv. false starts.

V zimnom semestri 2020/2021, keď sa realizoval výskum s experimentálnou skupinou, sme ešte nemali k dispozícii virtuálne tlmočnické laboratórium. Napriek tomu sa domnievame, že použitá platforma MS Teams vzhľadom na danú situáciu dokázala poskytnúť postačujúcu náhradu prezenčnej výučby konzekutívneho tlmočenia (detailné vyhodnotenie názorov študentov poskytne pripravovaná štúdia autorky, ktorá by mala byť publikovaná v tomto roku). V súčasnosti už vo výučbe tlmočenia na FF UMB v Banskej Bystrici používame virtuálne tlmočnické laboratórium⁴. Absolvovaním (časti) výučby vo virtuálnom priestore sa študenti oboznamujú s najnovšími technológiami vo výučbe tlmočenia a zároveň sa pripravujú na transformujúci sa trh.

Záver

Naším zámerom bolo porovnať efektívnosť výučby konzekutívneho tlmočenia pri prezenčnej a dištančnej forme. Za posledný rok sme si uvedomili, že dištančná výučba, najmä online forma, sa stane nevyhnutnou súčasťou fungovania našej spoločnosti. Je zrejmé, že virtuálne prostredie nedokáže plne nahradiť reálne prostredie so všetkými jeho špecifikami, dokáže síce sprostredkovať spojenie medzi ľuďmi, ale nedokáže plnohodnotne nahradiť „skutočný“ medziľudský kontakt. Napriek tomu sú to práve moderné technológie, ktoré nám pomáhajú riešiť vzniknuté problematické situácie a minimalizovať viaceré negatívne vplyvy.

Realizovaný výskum potvrdil, že **adekvátne nastavená online výučba tlmočenia dokáže zabezpečiť výstupy porovnateľné s prezenčnou výučbou**. K rovnakým zisteniam dospel aj Ko (2015), ktorého výskum sa však realizoval len prostredníctvom telefonického spojenia, teda bez vizuálneho kontaktu, ktorý považujeme za dôležitý vo výučbe (nielen) tlmočenia. Súhlasíme s autormi, ktorí sú zástancami hybridnej výučby tlmočenia a tvrdia, že v súčasnej dobe je nutné kombinovať prezenčnú a online výučbu, reagovať tak na meniace sa

⁴ Za jeho inicializáciu a realizáciu vďačíme v prvom rade kolegom Martinovi Djovčošovi (FF UMB) a Pavlovi Švedovi (FF UK).

podmienky na trhu a pripraviť študentov na realitu praxe. Domnievame sa, že podobné výskumy sú v súčasnosti nevyhnutné a môžu nám poskytnúť cenné zdroje nových poznatkov.

Literatúra:

- BLASCO MAYOR, M. J. – IVARS, A. J. (2007): E-Learning for interpreting. In: *Babel*, 53/4, s. 292–302.
- ČEŇKOVÁ, I. (1988): *Teoretické aspekty simultánného tlumočení*. Praha: Univerzita Karlova.
- ČEŇKOVÁ, I. (2020): Co všechno koronavirus změnil ve výuce simultánného tlumočení? (aneb první zkušenosti vyučujících a studentů magisterského oboru tlumočnictví Ústavu translatologie FF UK z online/distančního simultánného tlumočení simulovaných vícejazyčných mock-konferencí přes profesionální platformy: březen-květen 2020). In: *ToP/Tlumočení a překlad*. XXXI, 136 (léto), s. 18–21.
- DJOVČOŠ, M. (2020): A methodology for tracking interpreting students' progress. In: Z. Bohušová – M. Djovčoš – M. Melicherčíková (eds.): *Interpreter Training – Experience, Ideas, Perspectives / Dolmetschtraining – Erfahrungen, Ideen, Perspektiven. Translation Studies and its Contexts / Translationswissenschaft und ihre Zusammenhänge*, 8. Wien: Praesens Verlag, s. 15–27.
- DJOVČOŠ, M. – ŠVEDA, P. (2018): Súčasnosc' a perspektívy výučby tlmočenia na Slovensku. In: M. Djovčoš – P. Šveda et al. (ed.): *Didaktika prekladu a tlmočenia na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 123–153.
- GONZÁLEZ, J. – GANY, F. (2010): VITAL: virtual interpreting training and learning. In: *International Journal of Interpreter Education*, 2, s. 148–157.
- HERBERT, J. (1952): *The Interpreter's Handbook: How to Become a Conference Interpreter*. Geneva.
- KO, L. (2015): Teaching interpreting by distance mode: an empirical study. In: *Meta*, 53/4, s. 814–840.
- KO, L. – CHEN, N.-S. (2011): Online-interpreting in synchronous cyber classrooms. In: *Babel*, 57/2, s. 123–143.
- LAUKOVÁ, J. (2020): Neue methodische Herausforderungen im Dolmetschunterricht (als Fernunterricht) während der Corona-Pandemie (März – Mai 2020). In: Z. Bohušová – M. Djovčoš – M. Melicherčíková (eds.): *Interpreter Training – Experience, Ideas, Perspectives / Dolmetschtraining – Erfahrungen, Ideen, Perspektiven. Translation Studies and its Contexts / Translationswissenschaft und ihre Zusammenhänge*, 8. Wien: Praesens Verlag, s. 91–101.
- MACHOVÁ, L. (2016): *Hodnotiaci formulár ako nástroj tlmočnickej sebareflexie u študentov: Didaktické východiská* [Dizertačná práca]. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- MELICHERČIKOVÁ, M. (2020): Mapping progress in students' consecutive interpreting skills. In: Z. Bohušová – M. Djovčoš – M. Melicherčíková (eds.): *Interpreter Training – Experience, Ideas, Perspectives / Dolmetschtraining – Erfahrungen, Ideen, Perspektiven. Translation Studies and its Contexts / Translationswissenschaft und ihre Zusammenhänge*, 8. Wien: Praesens Verlag, s. 26–48.
- MOSER-MERCER, B. (1996): Quality in interpreting: Some methodological issues. In: *The Interpreters' Newsletter*, 7, s. 43–55.
- MRAČEK, D. – MRAČKOVÁ VAVROŠOVÁ, P. (2021): Self-Reflection Tools in Interpreter Training: A Case Study Involving Learners' Diaries. In P. Šveda (ed.): *Changing paradigms and Approaches in Interpreter Training. Perspectives from Central Europe*. New York/London: Routledge, s. 229–247.
- MULLENDER, G. (2010): Training conference interpreters in a globalised world. In: M. G. Rose – J. House – S. Shiyab et al. (ed.): *Globalization and aspects of translation*. Newcastle: Cambridge Scholars, s. 36–42.
- PÖCHHACKER, F. (2004): *Introducing Interpreting Studies*. London: Routledge.
- SETTON, R. – DAWRANT, A. (2016): *Conference Interpreting. A Trainer's Guide*. Amsterdam: John Benjamins.
- SKAADEN, H. (2016): Online learning on remote interpreting: a pilot course (HIOA). In: K. Balogh – H. Salaets – D. Van Schoor (eds.): *TrailLD: training in languages of lesser diffusion*. Leuven: LannooCampus Publishers, s. 162–184. [Cit. 2021-09-02.] Dostupné na internete: <<https://www.arts.kuleuven.be/tolkwetenschap/projecten/trailld/training-in-languages-of-lesser-diffusion>>

STAHL, J. (2020): Bewertung studentischer Dolmetschleistungen beim Online-Unterricht im Vergleich zum klassischen E-Learning. In: Z. Bohušová – M. Djovčoš – M. Melicherčíková (eds.): *Interpreter Training – Experience, Ideas, Perspectives / Dolmetschtraining – Erfahrungen, Ideen, Perspektiven. Translation Studies and its Contexts / Translationswissenschaft und ihre Zusammenhänge*, 8. Wien: Praesens Verlag, s. 102–113.

VERTANOVÁ, S. – ŠTUBŇA, P. – ANDOKOVÁ, M. et al. (2020): *Tlmočník ako rečník: učebnica pre študentov tlmočníctva*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

Summary

Comparison of traditional and distance training of consecutive interpreting

The coronavirus (COVID-19) pandemic, which broke out in Slovakia in March 2020, entailed (among other things) a change in the way interpreting was taught, moving training from the on-campus booths to students' homes via internet. In other words, traditional training was replaced by distance training. This study compares selected aspects of consecutive interpreting performances among two groups of students – a control group (N = 9, traditional interpreting training) and an experimental group (N = 8, distance interpreting training). While comparing selected formal deficiencies in consecutive interpreting, some differences were observed between the control and experimental groups. The individual formal deficiencies varied between groups and between rounds of recording; on average, less formal deficiencies in several criteria occurred in the experimental group. In almost all rounds of recording, students of the control group appeared to be more confident in their delivery and more satisfied with their own performance, which may be related to the classroom environment in which the research was conducted. In the last round, however, the students of the experimental group were generally more satisfied, which may indicate the progress made in online training. The research thus confirmed that, when adequately planned and implemented, online interpreting training can produce outputs comparable to traditional training.

Štúdia vznikla v rámci riešenia projektu KEGA 026UMB-4/2019: Exaktná učebnica tlmočenia a projektu VEGA 1/0202/21: Reflexia kognitívnych a osobnostných charakteristík v tlmočníckom výkone študentov PaT a profesionálov v reálnom a virtuálnom prostredí.

Memory, ethics and (post)critique. A triangular reading of Simona Sora's novel *Complaisance*

Simona Mitroiu – Laura Pricop – Andreea Mironescu

Institute of Interdisciplinary Research – Social Sciences and Humanities Research Department,
Alexandru Ioan Cuza University of Iași, Romania

simona.mitroiu@uaic.ro

laura.pricop@uaic.ro

andreea.mironescu@uaic.ro

Key words: complacency, women, moral conscience and reasoning, memory of the communist past, poetics of reading

Introduction

Literature has a significant role in aesthetically addressing collective experiences and sensible subjects that require ethical engagement and moral conscience and reasoning. Fictional configurations and reconfigurations of reality allow extensive explorations of the traumatic or abusive relationships or events and of their effects on the personal and social structure. This article offers a multi-perspectivist reading of a Romanian contemporary novel, namely Simona Sora's 2020 *Complezență. Înălțarea la ortopedie/Musafir pe viață* (*Complaisance. Ascension in the orthopaedics ward/A guest for life*). It is a two-parts novel, one localised in Romania in the late 1980s, and the other in Switzerland, a few years after the falling of the Berlin Wall, and both parts focus on Maia, a young woman born, as Sora herself, in 1967, who works as a nurse (again, like the author itself) in a Romanian public hospital and in a Swiss private elder care, respectively. The basic plot parallels two moments when Maia faces an interrogatory: when she locks herself in the hospital's bathroom with an embryo who was subject to an investigation for illegal abortion conducted by Romanian political police and when she resuscitates an eighty-year-old patient of the Swiss house of care, against the institution's regulations. Because of the way in which the book is printed, each of the two parts may function as either the "first" or the "second"; hence the double-headed title.

We decided to theoretically engage with this fictional text by following the social-cultural context of this fictional narrative and by proposing a triangular reading of the novel, using theories and methods from memory studies, ethics and literary studies. The three readings were grounded in the epistemological pluralism, not in order to gain general approval or claim epistemological truth or to introduce a sort of relativism in addressing the fictional text, but as a theoretical framework recognising "several valuable ways of knowing" that can lead "to more successful integrated study" (Miller et al., 2008, p. 46) of fictional texts. Drawing on our own scientific experience, we decided to use our specific fields of research to investigate Sora's novel. Each individual reading followed in a separate way, without any knowledge of the others' research data, the same two phases: a. the analysis of the novel in the designed theoretical framework, and b. a structured, non-hierarchical presentation of the knowledge generated by the reading. The post-reading and post-analyse phase was the moment when we tried to unify our individual results. The fact that we decided to embrace the epistemological pluralism in analysing this novel offered much more than the common theoretical space to surpass our specific expertise. It made us acknowledge the fact that by legitimising and deploying other ways of

knowledge the epistemological pluralism can increase the openness, transparency and participation (Healy, 2003) in studying different cultural productions and their relations with the past.

1 Memory-work method: fictional remediation of the past

Complaisance is inspired by the Romanian women's experience of late communism and of the transition years that followed its collapse. The author acknowledges in her interviews a resemblance between her life and that of the main character in the novel, Maia, as both worked as nurses in Romania and Switzerland. However, as no other details are provided in this direction, I am reading this novel in the framework of fictional literature addressing past experience. Using memory as a "resource for research" (Keightley, 2010), I develop further the connections between the main character's experience and the Romanian women's lives under the communist regime and during the transition years. The narrative analysis is combined with "alternative sources of data," in a triangulation approach to ensure that "the epistemological challenges memory poses are met" (Keightley, 2010, p. 63). Therefore, I discuss women's lives and connect my research with data from other cultural analyses regarding Romanian women's experience of the communist regime and of the transition years. In this "memory-work method" (Keightley, 2010, p. 64), several "recurring commonalities" in the form of experience are identified, as well as major differences in terms of the author's engagement with the collective past. Despite re-visiting the common topical experiences of Romanian women's lives under the communist regime, Sora's fictional engagement with the past indicates unexplored areas of emotional memory and uncharted dimensions of women's experience.

The novel is structured around Maia's work experience in a public hospital in Romania in the last two years of the communist regime and in a private elder care institution in Switzerland. The narrative analysis has revealed three main thematic dimensions: 1. abortion and unwanted children; 2. control and abuse; 3. physical and emotional displacement. They are reunited under the recurring idea of *complaisance*, indicating here the pressure to behave according to written and unwritten rules and to accept the *complaisance* state of mind, including the impossibility of self-development and difficulty to follow personal goals. The *complaisance* idea is iterated in several parts of the novel. It indicates the main character's inadaptability to her social and contextual surroundings, her difficulty to accept the social norms and directives that are sensed as restrictive. Maia seems to resonate more with the unborn child and with the old man she is responsible for than with the cohort of adults stuck in the complex fabric of *complaisance* behaviour, which tacitly and undoubtedly introduces an existential rupture in their lives.

1.1 Abortion and unwanted children

The demographic policy provided the communist regime with the right to interfere in peoples' private life: childbirth, principles of education, sexuality, marriage, reproduction, and death. In 1966, Ceaușescu started a fertility campaign that remained in force throughout his regime; abortion became illegal from the same year until the 1989 change of regime (Andrei – Branda, 2015) and by the end of the 1980s Romania had the highest recorded maternal mortality of all European countries (Hord et al., 1991, p. 231). Control over women's bodies exceeded any previously known limits. The party-state introduced the mandatory gynaecological checks in schools and in the workplace. Any pregnancy detected during these mandatory checks would later be closely monitored, and any women attempting to have an abortion faced prison.

Various recollections discuss abortion and state control over women's bodies. The recollections draw attention to the mandatory gynaecological checks and the lack of contraceptives, and to the deaths caused by botched abortions (Gheo – Lungu, 2008). Although illegal, the practice of abortion was discussed in detail and in secrecy, with memories, experiences and solutions shared between friends and relatives. At visual level, the high impact documentary *Das Experiment 770 – Gebären auf Behelf* (2005), directed by Razvan Georgescu and Florin Iepan, used oral testimonies and various documents to depict the painful social experiment and the long-term effects of Decree 770 of 1966. Focusing on two best friends living in a world governed by Decree 770, the feature film *4 Months, 3 Weeks and 2 Days* (2007) (432), directed by Cristian Mungiu, re-opened the discussions about abortion and friendship in the final years of the communist regime (Petrescu, 2020).

Sora's novel uses several narrative images from 432 and from women's historical accounts of the experience related to unwanted pregnancies. However, she departs from the general discussion and visual approach of abortion by shifting focus from the mother figure (questioned by the police, followed by cameras, main subject in testifying about her ordeal in finding methods to terminate unwanted pregnancies, etc.), to the unwanted child. This pause in focus facilitates a complex exploration of a large palette of emotional memories connected to child loss and grief feelings.

The mad rush and the panic of getting rid of the foetus body quickly – explored in 432 movie and also included in Sora's novel as the aborted foetus is abandoned in the same manner in both works, on the floor of a bathroom, like a *corpus delicti* – is forcibly transformed into a quiet moment when the grief for the lost life, with all its possibilities gone forever, became possible. The hospital personnel, seen here as state intruders, are forced to break the bathroom door where Maia, through her almost magical ritual of cleaning the body, while thinking of the child's life, re-humanises the baby girl. Maia has no blood connections with this child, although she is finding complex affiliative connections with the baby girl. The thirty-second shot of the aborted embryo abandoned on floor in Mungiu's movie, and the image of Otilia, the main character's friend in 432, wandering the streets to find a place to get rid of the foetus, are both replaced by Maia's ritual of cherishing the baby girl as a human being, a child and a sister, acknowledging the existential presence of the un-noticed victim of the communist regime (Mitroiu, 2020) and re-opening the discussions on victimhood, responsibility, trauma and grief.

1.2 Control and abuse

The communist regime's surveillance directly affected private relationships and invaded the private space of family homes. A survey of Romanian life writings dealing with daily life in communism depicts the deep influence of the communist regime over everyday life experiences, and the mechanisms used by individuals to evade regime control (Massino, 2012). Women's lives were directly subjected to the regime's control, and despite the propaganda around equal rights and workforce inclusion, women were in fact deprived of their right to choose their path in life, as their private lives became quantifiable in the number of children they gave birth to.

In Sora's novel intimacy is moved from the private space of the family into the hospital space where the sexual encounters are consumed. Gender relations are reduced to sexual behaviour and in the relations of power the authority is heavily masculine. The world depicted by Sora in her novel is dominated by male surgeons with predatory behaviour, and female nurses, with a lower social status, salary, authority and even lacking control over their own lives. The lower social status is narratively indicated through their undeveloped portraits. For example,

although a short paragraph indicates that the department is coordinated by a woman, no other details are given and no portrait of a woman equal in social status or authority with the male surgeons is included. Despite the author's reluctance in accepting this interpretation,¹ *Complaisance* depicts a world guided by patriarchal norms, where sexuality is explored in order to obtain social advantages. The male surgeons' comments and jokes demonstrate the women's transformation into sexual objects. The women's agency is mainly stated when one of them is using her sexuality to change her social or institutional place, to move from one department to another or to climb the medical personnel hierarchy. Seldom, short narrative episodes depict the female nurses' professional abilities and skills in assisting male surgeons, but only as silent assistants, supporting the male figures and increasing their aura of deciders over life and death. Several male portraits are sketched, with a clear attention given to Maia's relationship with doctor Negru. Despite his predatory behaviour, suspected and later proven by his actions, his figure is extensively wrapped in charismatic male features in a way that borders on caricature. A reminder of the male portrait created by the Romanian communist cinema productions (Manta, 2016), doctor Negru's charisma is built on the general subordinate status of women (loyal wives and good mothers raising children of more than often absent husbands, helpful and efficient women assistants, sexual objects, etc.).

The second male representation explored in this novel continues the patriarchal authority series: the police officers who conduct interrogatories and deal with the women who tried avoiding the state's control over their bodies. Whenever illicit abortion occurred, women's lives were first under these officer's control, as medical help could be abusively denied in the absence of confession incriminating all those involved in the abortion. Maia is also subjected to police interrogations after the bathroom door was broken and her connection with the dead child's mother (the novel does not reveal the cause of the child's death – miscarriage or abortion) is repeatedly questioned. Doctor Negru, former lover and possible father of the dead baby girl, is not subjected to the same interrogations. According to the communist legislation, a woman who had an abortion could easily be given a prison sentence, while her partner bore no legal responsibility whatsoever. The novel extends the responsibility to the women who in one form or another had any connection with the subject of investigation. The existential gap between male investigators and Maia is also reflected in the second part of the novel, when Maia is again facing interrogation, now for her breach of contract when practicing CPR manoeuvres in a Swiss institution that had a DNR protocol. She is now facing another type of control over human life: a procedural one, clearly included in the instructions received and contractually determined. It does not allow interpretations and derogations and Maia is again proving her lack of adaptability in facing the normative control of life and death.

The third male representation, lacking patriarchal behaviour, Adi, who suggests they cross the border illegally, running to Yugoslavia and hoping to be helped by German relatives, and Grégoire, her boyfriend, is narratively underdeveloped, indicating Maia's lack of knowledge over this type of male figure. In 432, Adi, the boyfriend, has also little substance; he is responsible for the unwanted pregnancy, but he is not involved in the events. Nevertheless, his lack of involvement facilitated the rape to which his girlfriend is subjected by the same man who agreed to perform the abortion.

¹ Please see the third part and the information given there.

1.3 Physical and existential displacement

A long-time abusive regime of power also means recurrent attempts of the Romanian elite and ordinary people to escape its control, not only through evasion actions or adaptation strategies, but also through planned attempts to illegally cross its borders. The last communist decade was even harder, as, besides the regime's control, the poverty and lack of basic products dominated the economic and social life. The construction of an imagined parallel world where freedom of thought was still possible, practiced also by Maia through her literary readings, was not enough. To cross, swimming or otherwise, the Danube river was a choice made by some Romanian people in their attempts to breach the border with Yugoslavia. For example, *Silent River* (2011), directed by Anca Miruna Lăzărescu, tells the story of the struggle of two young people to escape from Romania by crossing the Danube. Whatever the means to cross the border, escape played a significant role in Romanians' life plans during and after the communist regime, when the economic reasons determined a large part of population to migrate to Western countries (Kemp-Welch, 2020).

Besides Adi's suggestion to cross the border into Yugoslavia, the novel indicates in both its parts Maia's displacement feelings that dominate her life. Deva, her hometown, is described as suffocating, Romania is a country from which she wants to run away, Switzerland is another country that she aims to leave when her life there will no longer respond to her inner needs and existential expectations. The displacement is in fact embedded in existential strata. It is the result of the general complaisance governing social life and human relations, and of the existential gap sensed between the individual self and the external world.

The inclusion of the portraits of the female nurses working in the same institution in Switzerland complete the picture of existential displacement, extending and completing the initial sorority formed by Maia's childhood friends. When bathing and caring for the dead baby girl Maia is performing a sorority initiation ritual, thinking of and transmitting through her ritual her own gender knowledge and experience. Through the symbolic gesture of placing a coin from 1966 in the baby girl's hand, Maia and the author pay their respects to the communist regime victims by acknowledging the lost lives caused by the 1966 Decree outlawing abortion. Describing other women's lives, Sora adds an international panoptic view over the women's affective displacement. A physical and existential displacement was forced upon the little baby girl, reflecting Maia's displacement. The abusive regime of power and the patriarchal society forced upon her life path and determined a life direction in which Maia is feeling displaced. And she is not alone.

2 Women's agency, complacency and moral action

From a philosophical perspective, *Complaisance* would privilege a possible explanation of the manner in which a consciousness habituated with a double perspective on things assimilates, learns, through the tragic encounter with the death of the other, of the stranger, not only the hard lesson of how death occurs, but also the lesson of becoming an individual consciousness. The consciousness of being a woman, of finding alternatives to take control of one's own body, of calibrating the body's position between what the private area would represent and what should be, in an order of life, the public position of one's own body which comes into contact with sick, dying bodies.

Through an ethical reading of the novel, I have tried to capitalise on the life experience of the novel's heroine, as a female experience that could contribute to a better understanding of

morality, of the way in which a woman matures from a moral point of view,² of the way she reasons morally, the way she decides to act and, subsequently, to justify her actions. As ethical appreciation, judgment, or evaluation must be methodologically based on a theory, the reading of the novel has favoured feminist ethics³ and the utilitarian perspective. The same feminist perspective has been maintained regarding the manner in which the main character of the novel, Maia, deliberates and justifies her actions. In order to interpret the facts and have a more accurate moral understanding of the consequences of Maia's actions, it has been necessary to apply the interpretation required by the professional and social context in which the action takes place, a reading from the perspective of the ethics of care versus contractarian theories.⁴

At the level of reading epistemology, the ethical interpretation of fictional facts would help to understand a complex phenomenon, that of the formation of an authentic moral consciousness of a woman who adapts to various political and social conditions. From this point of view, it should be noted that lately literature is perceived by ethics theorists as a true "moral laboratory" (Hakermulder, 2000), a secure and imaginary space where one can question beliefs and practice, and simulate various scenarios or formulate principles (Mandelson – Maoz, 2007).

2.1 Moral reasoning: the encounter with the death of human beings

Referring to the situations described in the novel, two moments become essential for an ethical reading. Both are built narratively around the encounter with death: the encounter with the stillborn foetus and the death of Mr. Stoltz. In the greater picture of the novel, the author suggests that these two events be considered equal: "Why is it the same thing if you die a few weeks old, in a warm bed of red velvet throbbing with life around you and without thinking for a moment that this life doesn't want you, or at 88, in the bed you can no longer warm up?" (Sora, 2020a, p. 151).⁵

Death, in terms of metaphysics, is a phenomenon of life, a fact of life that becomes public through the encounter with the death of the stranger. Death is learned, the consciousness of one's own finitude is acquired only through the encounter with the death of the other. This metaphysical problem has no solution. Ethics takes it over and solves it by establishing general rules of conduct, codes and protocols. But beyond the provisions of the rules that require respectful attitudes and the preservation of the human dignity of inanimate bodies, can anyone establish the degree of guilt of someone who, as an individual in the position of caring for people with health problems, encounters the death of a stranger, of an uninitiated existence such as that of the foetus thrown on the bathroom floor, or that of a person who is consciously and patiently waiting for the arrival of death?

How to act, at the level of moral conscience, towards the other at a time when for the other good or evil – as the two concepts are perceived – are suspended? How can one save one's moral conscience from the feeling of guilt when any action taken in favour of the other would not change the situation for the one who has already died?

² In ethical theories, the manner in which women reason and decide to act was considered, up until the 1980s, when Carol Gilligan (1982) published the results of her research regarding women's way of thought, inferior to men's way of thought. In the ethical tradition, the idea was born that "the male is by nature superior, and the female inferior; and the one rules, and the other is ruled" (Aristotle, 1885 section 1254b).

³ For an elaborated discussion on feminist ethics please see Shafer-Landau, 2012.

⁴ The principles of the ethics of care clash with those of contractualists, this opposition has been taken into consideration, since as a rule contractualists believe that obedience to the rules is a moral duty; in this case, the moral development of the woman is constructed in opposition to the obedience to the rules.

⁵ The first part of the novel was indicated as 2020a, the second part as 2020b.

Naturally, in these situations everyone acts according to their own conscience, their own model of moral reasoning or based on the code of professional deontology. Due to various ethical traditions, social contexts in which individuals have been educated, gender differences, behaviours or professional codes of conduct are not universal and the way individuals react is different. In relation to the theories of feminist ethics, the dominant way of reasoning, imposed by tradition, appeals to principles, to universal norms. This type of rationality involves a “male” model of thinking (Koehn, 1998) which, in the case of moral dilemmas, resorts to universal principles/norms, creates hierarchies in which some rights take precedence over others. Following this logic and in the contractualist spirit, in the care centre for medicalized pensioners, Maia is being disciplined for violating the order established by her contract. Moral reasoning that is based on universal principles and morally evaluates actions according to them is criticised by some feminist philosophers (Bernstein, 1986) because it evokes the image of domination, oppression, repression, patriarchy, violence, totalitarianism and even terror, and these structures of reasoning shape the behaviours of individuals in this direction. On the other hand, there are feminist philosophers (Gilligan, 1982) who have noticed, following the model of family/friendship dynamics, that women tend to adopt, in solving moral problems, a much more fluid reasoning structure, based on trust and imagination, at the same time engaging in deliberative openness. Criticisms of rationalist ethics (Heikes, 2010) focus on the idea that, because of the dualism established between mind and body, reason becomes isolated, both from the world and from the senses and emotions of the thinker. At the level of consciousness this dualism can be, in certain situations, harmful. It can dictate deeply antisocial behaviour: a judgment of situations without compassion or empathy.

In the novel, the author describes a moral conscience that is not in the process of shaping, but of reconfiguration with the intention of surviving morally and thus liberating itself from the communist paradigm that established women’s role and educated women’s consciousness in the area of forced motherhood. The woman’s body became an asset of the communist state, one that the regime could control by law and regiment in its favour by aggressively supervising pregnant women, forcing them to give birth to unwanted children: “what is the circuit: the fair regulation, the inclusion of each type of girl or woman in the articles of the decree” (Sora, 2020a, p. 34).

Maia’s gesture of bathing and caring for the body of the stillborn girl, found on the bathroom floor, among the dirty laundry, is the gesture of a whole conscience, of a moral conscience that cannot and must not be detached from her womanly body that can or cannot keep in the womb the life of a new being. It is the redemptive gesture in relation to an innocent existence that had never intended to arrive into this world. By simply bathing and wrapping the little girl who “was an agglomeration of cells, more water and void than anything else” (Sora, 2020a, p. 72) includes her among the beings that came into contact with a world ruled by a communist regime. The passage through this world left traces even on the faces of those who did not live long enough to have a story of their lives, who were not aware of living in the world. The only story that is slipped unnoticed into the hand of the girl without a life story, but who had “an expression of fear, horror and amazement” imprinted on her face (Sora, 2020a, p. 72) is the story stamped on the 25 bani/coin with the year of issue 1966, the year in which the decree on the prohibition of abortions was enacted in Romania. The harsh reality was that during the communist regime, thousands of girls, without a life story, passed through the world carrying such a coin hidden in their hands. Thousands more were born wearing the communist effigy.

More women have died as a result of illegal abortions, paying Charon,⁶ the ferryman for the underworld, the same 25 bani coin issued in 1966. In an ethical reading, it is not the transition and the preparation of the girl for the other world that is important, but the coin. Aristotle, in the *Nicomachean Ethics* (section 1133b) says that the *nomisma* – the coin – brings things to a common denominator. The coin signifies equality between those who were born dead and those who entered life (although life was denied to them as well as to those whose existence was from the beginning enclosed in death) as a result of the consequences of the 1966 decree.

2.2 Complaisance and free conscience

In certain situations, a servile attitude can be considered a moral virtue and can bring a number of benefits to those who act in this manner. Traditionally, in the Romanian ethos, a humble attitude was and still is seen as an opportunity to avoid punishment for a wrongdoing, and sometimes, completely arbitrarily, a humble behaviour is associated with modesty. From a rational point of view, generalising the utilitarian cost-benefit calculation, an obedient attitude brings to the one who adopts it a benefit that is less than the cost he/she pays through obedience, because the humble attitude has the most harmful negative effects. One of the most serious effects is that “a submissive attitude encourages exploitation” (Hill, 2002, pp. 255–256), and the direct consequence is the loss of moral rights that may in fact be fundamental human rights.

Read from an ethical perspective, Sora’s novel retraces the steps taken by a woman to free herself from a conscience educated in the spirit of complaisance. An obedient conscience accustomed to seeing reality only through a slit, which accepts silence as a virtue, one that the essence of complaisance has turned it into public conduct: “think only what you can see with your own eyes; only speak of what you have seen” (Sora, 2020a, p. 104). The only refuge that those who lived during communism found was their own conscience. But this closure in one’s own mind also came with its price.

The specific attitude of Eastern Europeans affected by communism is understood by theorists (e.g. Tyszka, 2009) as a dysmorphic manifestation of a consciousness infected by the same destructive virus that manifests itself as a kind of schizophrenia, and people who experienced life in communism accessed a double thinking: diametrically opposed values, some for the public space and others for the private one. That is why for the heroine of the novel complaisance is torture: “for her complaisance was hell: to simulate goodwill, openness, approval, when you feel something completely different, to grin and bear it, when grinning and bearing rip out your internal organs one by one: to endure and put yourself on hold, through a “complaisance switch” you develop on your own, as an exercised autonomous muscle, just to avoid confrontation.” (Sora, 2020b, p. 87).

In contrast to Eastern Europeans, Westerners were aware of their freedom of opinion and action. Freedom of action, according to utilitarianism, can only be limited by the interests of others. Hence the striking difference between Maia and Mr. Stoltz in terms of metabolising complaisance: “... when you do what the others expect of you – either obey their rules, which you need to know, or their unexpressed desires, which you are supposed to be able to guess – you expect the others to do exactly what you think they should do. It’s an exchange, but without this exchange you don’t even get to know the others” (Sora, 2020b, p. 86).

⁶ Charon, in Greek mythology, is the son of Erebus and the goddess of the night. He is the one who makes the connection with the underworld of Hades. Charon would ferry the souls of the dead across the Acheron to the other world, if they paid him at least one coin. Sora alludes to the mythological character, whose name she imagines she sees inscribed on a silver pen. (2020b, p. 37).

In the liberal spirit, we could understand why this discrepancy arises between people who have lived in different socio-political backgrounds and how it could be mitigated. Mill (2014) proposes the idea that the diversity of lifestyles derives from people's imperfection. The value of different lifestyles can and must be proved practically by directly accessing, adopting the lifestyles considered desirable by individuals who have previously been guided by other patterns. In this scheme, in which the majority imposes the rule of opinion, the individual spontaneity, as unrestricted freedom, is recognised by the majority with difficulty. The tendency of not recognising spontaneous novelty elements in life and thought patterns is due to the fact that most people are satisfied with the patterns they use and cannot understand why they cannot be equally good for everyone, and as such accepted and used – and forms of spontaneity are not part of the ideal of the majority (Ciubotaru-Pricop, 2017).

Maia's spontaneous, caring gesture towards the guest who enters cardio-respiratory arrest had to be punished according to the utilitarian logic. Mr. Stoltz had negotiated with Derniere Chance the conditions under which he would die. He had invested all genuine freedom in the gesture of death.

3 Between the “hermeneutics of suspicion” and intimate reading

This last part of the article proposes an interpretation of Sora's novel inspired by American critic Rita Felski's plea for “a post-critical reading” of literature. In her 2015 book *The Limits of Critique*, Felski draws attention to the naturalisation of the “hermeneutics of suspicion”⁷ in the American academia, to the point that *critique* has become synonymous with literary criticism, and proposes a deconstruction of this way of reading, interpreting and arguing in literary studies. Extremely simply put, critique employs suspicious and even paranoid (Sedgwick, 2003, p. 125) reading, always mistrusting the text; this technique of reading is authoritative and intransigent; ultimately, it is “a style of interpretation driven by a spirit of disenchantment” (Felski, 2015, p. 2). Felski and other critics also propose alternatives to this way of reading and interpreting, including Eve Kosofski Sedgwick's “reparative reading” (Sedgwick, 2003, p. 146) or Yves Citton's affective hermeneutics (quoted in Felski, 2015, p. 178). In what follows, I analyse, firstly, how the pattern of suspicious reading is activated in Sora's novel, in opposition to what I call, based on the author's own suggestions, *intimate reading*. Sora's vision on writing (about) literature and on the act of reading is akin to the claims of the post-critique wave. Secondly, I argue that the tension between the two reading patterns transcends the realm of critical debate and literary theory, having an important cultural relevance in post-communist societies: how do we read fictional and non-fictional narratives about communism today?

3.1 Cultural difference and suspicion

Complaisance is an extremely intriguing material object: a “diptych novel”, in Sora's own words (Purcaru, 2020), in which the two semi-autonomous narratives that compose it are placed not in succession, but back-to-back, so that the book contains two overturned stories, each with its own cover and cover page. A novel with two beginnings and no clear ending, therefore, that does not impose a teleological reading path neither at the level of narrative logic, which is non-linear, rich in textual meanders, nor in terms of the direction of the act of reading. The reader is free to start with each of the two sequences, and in tune with the post-critical approach to

⁷ The “hermeneutics of suspicion”, as points out Eve Kosofski Sedgwick (Sedgwick, 2003), Felski and other critics, has its roots in Paul Ricoeur's coinage of the notion, and it has been used, abused and misunderstood (Scott – Baumann, 2009).

literature, I must confess that I myself took advantage of this freedom and began reading with the part that, strictly chronologically, could be considered “the second”. Of course, my choice was not a coincidence, and it most likely reflects the more or less conscious choice not to dive directly into a “new novel about communism”.

Settled in the city of Fribourg, where Maia arrives almost by chance as a refugee after the 1990 violent street clashes in Bucharest, the Swiss chapter takes place in the narrative frames of a disciplinary inquest disguised as a dialogue that does not exceed the limits of professional politeness. Let us take a look at the excerpt below. It is not an excerpt from the first chapter of the novel (the first according to the reading path I opted for), but it might very well have been, because the phrase “while being judged thoroughly and clearly” returns again and again as a call to order both for the reader and to the character who views herself from the outside:

While being judged meticulously and clearly, with evidence with which she cannot disagree, Maia admires Mr. Legrand’s technique [...]. There’s the same light in the room that falls equally over the objects in the familiar office. Mr. Legrand is just as polite, methodical and calm. He seems to illustrate the facts – and therein lies the trap that carries Maia up and down, in a short-stroke elevator – in an anamnesis that is the practical result of the time spent at Chance. If Monsieur Legrand could enter her mind for a few minutes, he would no doubt be pleased. It’s just that she still can not – it’s an organic impossibility – go rigorously, backwards, through the events she is supposed to describe. She does not see the effects and cannot explain the causes (Sora, 2020b, p. 48).

To the questions of Mr. Legrand, the director of the Swiss asylum *Chance*, Maia answers through long and wandering forays into the past, which go beyond the present of the communication situation. These digressions probably also have the role of protecting the Romanian nurse from a diffuse threat, perceived unconsciously, and which is partly due to the cultural difference. But above all they highlight, in contrast to the clarity and precision of the questions, two opposite ways of relating to reality, which can be seen as allegories of two distinct reading patterns.

Thorough and clear judgment, technique, method, anamnesis, rigorous description, entering her mind, cause and effect – it is easy to recognise, in these notions, the conceptual vocabulary of what is called *critique*. Legrand fulfils all the characteristics that Felski associates with the persona constructed through this pattern of thought: “suspicious, knowing, self-conscious, hard headed, tirelessly vigilant” (Felski, 2015, p. 6). He, we are told in the novel, “has not only all the willingness, but also all the details” of the case he is investigating, just like the famous detective Sherlock Holmes, a prototype character, as it was argued, for the paradigm of *critique* (Iovănel, 2020). This is not only a professional interrogation, but also an example of a particular way of reading, which Maia suspects it is characteristic of the whole new culture in which she operates. Monsieur Legrand actually comments on Maia’s daily notes in her “green notebook”, a working document used by Swiss nurses, which Maia loads with personal notes that gradually take a turn towards pure fiction, sometimes with surreal accents. Comparing it with her colleagues’ notebooks, Legrand is looking for clues to explain a paradoxical case of malpractice, which could involve medical protocols and cultural practices from Maia’s country of origin.

In her book, Felski reviews several types of manifestations of suspicion in literary criticism. But the American critic does not talk about the suspicion mixed with complaisance of the Westerners, culturally superior – as they perceive themselves and are perceived by Maia – to Eastern Europeans, in the Swiss chapter of the novel, or the widespread suspicion during communism, when every individual could be an informant of the Romanian political police. This

is why the way in which the “hermeneutics of suspicion” enacted in Sora’s novel has a wider relevance, emphasising as it does the East-West cultural divide. Still, Sora itself goes beyond this model, as she avoids an antagonist perspective, favouring instead a pluralistic one.

3.2 Intimacy and intimate reading

Back in Romania, the centre of gravity of the narrative is the city hospital in Deva, with its atmosphere full of eroticism and sex, palliatives that are used as an antidote to the permanent presence of death in the not very well-equipped wards of the hospital, where male doctors have the status of life-saving gods. Whereas in the Swiss asylum the atmosphere is dominated by a complaisant politeness and an aseptic distance, in the Romanian hospital intimacy appears to be a collective feeling among the personnel. Human solidarity between doctors and nurses, strengthened by romantic dalliances, blurs any clear differences in professional status and gender ascendance, typical of the medical system during communism: the male doctors operate and dictate surgery protocols, while women-nurses supply the instruments in the operating room, gossip or, as in the case of Maia, read and retell books. These representations are not politically neutral, but, as Sora states in an interview (Purcaru, 2020), their function in the novel goes beyond the denunciation of unequal gender relations.

This is a much more sensory narrative, richer in lexical nuances and registers, haunted by contrasting emotions and affections. Whilst the Swiss part of the novel is saturated with rhetorical figures from the sphere of *critique*, as it is described by Felski, and the narrative protocol takes the form of a detectivist interrogatory, the Romanian chapter stands under the sign of *affectivity*. The surgical operations themselves are passionately lived by doctors and nurses, who fully invest themselves, as in a personal piece of work, in these acts of fighting against death. But, more importantly, the hospital in Deva is also a space of reading, and there are many places in the novel where the purpose and usefulness of fiction are debated. Maia herself is not only an instrumentalist in the orthopaedics department, but also a voracious reader, who in this way tries to make up for the lack of life experience. Maia reads “compulsively” and tells story in the same manner. To be sure, Maia, although a trained reader, is not interested in a theorising of literature. She reads in an affective manner, cutting out significant details about the characters and creating her own order of the narrative, which no longer takes into account temporal causality or the characters’ internal motivations. For her, reading is a ritual, but especially a way of life, it is an affective intervention on reality and a creative appropriation of the same.

Thorough judgment, suspicious reading, distance *versus* reading rituals, affective investment, intimacy with the text – two different reading possibilities are formulated here. Following Citton, Felski argues in favour of “the emergence of a new type of interpretation: one that is willing to recognise the potential of literature and art to create new imaginaries rather than to denounce mystifying illusions”. A model in which “the language of attachment, passion and inspiration is no longer taboo” (Felski, 2015, p. 187). In my opinion, there are several points of convergence between Felski’s view of non-suspicious interpretation and Sora’s own view of ideal reading, set forth in Sora’s non-fictional works, especially in her 2008 monograph *Redescoperirea intimității* (*Rediscovering Intimacy*). Here, Sora repeatedly advocates for the recognition of “pleasure and communion” as an important dimension of the communication relationship between reader and author (Sora, 2008, p. 279). Inspired from the author’s engagement with the topic of intimacy, I call this ideal model *intimate reading*. It is an ideal model in the sense that, as Sora notes, it does not exist as such, as a generalised practice; but it is also an ideal model in the proper sense of the term, because it is positively valued by the

Romanian critic, in a manner very similar to the critical paradigm advocated by Felski and other American and French critics. In *Complaisance*, an intimate, fictionalised relationship of the main character to reality is designated in three ways. First of all, intimacy is related to cultural geolocation, in which the re-enchantment of the world is made possible by the recovery of the lost mythical aura of Deva, “The Maiden’s City”, and through the reparative rituals Maia performs for a minuscule girl, aborted in the Romanian hospital. Then, blurring the outline of reality through imagination and dreaming is also part of a strategy through which Maia, as a reader and future writer – if we give credit to the author’s identification with the character – strives to understand and appropriate it. Throughout the novel, Maia repeatedly favours an affective relation with reality, mediated by the process of “compulsive” writing and reading, strongly marked by affect. Thirdly, the novel itself is based on a biographical experience, which pulsates in the middle of superimposed layers of transformation, literalisation, and re-enchantment of personal experiences. The feminine element, without necessarily being feminist, acquires importance in this model of intimate reading – and not coincidentally in the critical bibliography it is connected mainly to women-readers and to women reading experiences⁸.

In the end, post-critical reading is not only a solution for breaking the vicious circle of the hermeneutics of suspicion in literary studies, but can also be a useful model for the way we “read” (and, implicitly, write about) the post-traumatic past, a model both in the line of reparative hermeneutics (Sedgwick, 2003, p. 147), but also of the agonistic mode of memory, increasingly active today in Europe and elsewhere⁹. But it should not be understood that Sora definitely opts for the pattern of intimate reading, abandoning the “suspicious” one. The circular construction of the novel shows that the two models do not exclude each other, but instead coexist. By proposing alternative ways of reading, the author finally captures a tension between the traumatic paradigm, with its suspicious reading of the past, and the affective, reparative and future oriented one. This is why this novel is illustrative not only for the post-critical turn in Western literary studies, but also for the East-European post-communist condition. Ultimately, as an agonistic novel of memory (Mironescu – Mironescu, 2020, p. 112), *Complaisance* enacts and problematises two modes of reading, interpreting, and appropriating our shared, increasingly distant past.

Conclusion

The triangular reading of Sora’s novel reveals common elements, significant differences and several variations in terms of approaching and understanding fictional texts using the epistemological pluralism framework. Complex correlations between fictional texts and the context-dependent experience are indicated. Through corroboration of arguments, representations and descriptions, a story creates a complex image of a particular knowledge related to a specific context. A context-dependent understanding of a particular event/situation/relationship/person might limit the knowledge in a dimensional understanding, although it adds profoundness and explores different layers of meaning. An elaborated understanding of the mechanisms that colluded in shaping the main character’s moral maturity is revealed through a reading connected to the social-political context of the authoritarian regime of power. Surpassing the moral limitations forced upon her by living under an abusive regime and in a patriarchal society, the

⁸ Janet Mason Ellerby (2001) and Jessica Bar (2020) explore the connection between memoir writing and medieval sacral literature, respectively, and women’s biographical and reading experiences.

⁹ Agonistic memory is a dialogic model which “recognizes conflict as an ontological and fundamental characteristic of human society” (Bull – Hansen, 2020), and therefore aims at acknowledging, deconstructing and accommodating conflictual interpretations of the past.

main character is able to conduct her own conscience and reasoning reading of the external reality. She is empowered as a moral agent, gaining her own voice, telling her own story and her truth as she had perceived it. From a memory studies perspective, this particular experience in its fictional form was approached through its similarities with other existing cultural analyses regarding Romanian women's experience of the communist regime and of the transitional years. Several recurring common elements were indicated in the form of experience, as well as major variations in terms of processing the collective memories of the past. Sora's fictional engagement with the past was indicated as revealing uncharted dimensions of women's experience in relationships of power. Finally, the third reading of the novel employs a post-critique perspective, partially opposed to the cultural studies' emphasis on the context. Without disregarding the importance of the political and social frame in which a fictional piece is written, circulates, is read and appropriated, the post-critical model of interpretation favours an emphatically, close reading of the text, and admits to and thematises the affective investment of the interpreter. Fictional texts often encrypt, in a more or less (in)direct manner, reading protocols, as is the case in Sora's novel. By deciphering and discussing two opposed, although co-existent, reading patterns, an authoritative and "suspicious" one and an affective, "intimate" one, the final part of the paper acknowledges once again the perspective of epistemological pluralism and opens the interpretation of the novel to the challenging dimension of the politics of reading. This is how the novel accounts for and, most importantly, accommodates the differences between the two modes of thinking presented in conflict, male and female, and for the cultural differences between Western and Eastern Europe.

Bibliography:

- ANDREI, A. – BRANDA, A. (2015): Abortion Policy and Social Suffering: the objectification of Romanian women's bodies under communism (1966-1989). In: *Women's History Review*, 24/6, pp. 881–899.
- ARISTOTLE (1885): *The Politics*. Oxford: Oxford Clarendon Press.
- ARISTOTLE (1988): *Etica Nicomahică*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- BAR, J. (2020): *Intimate Reading. Textual Encounters in Medieval Women's Visions and Vitae*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- BERNSTEIN, R. J. (1986): The Rage against Reason. In: *Philosophy and Literature*, 10/2, pp. 186–210.
- BULL, A. C. – HANSEN, A. L. (2020): Agonistic Memory and the UNREST Project. In: *Modern Languages Open*, 1, p. 20. DOI: <http://doi.org/10.3828/mlo.v0i0.319>
- CIUBOTARASU PRICOP, L. (2017): Deliberative Communication and the Utilitarian Response in the Process of Making a Decision. *ERSS Spectrum*, 1, pp. 101–106.
- FELSKI, R. (2015): *The Limits of Critique*. Chicago: University of Chicago Press.
- GHEO, R. P. – LUNGU, D. (2008): *Tovarașe de drum. Experiențe feminine în comunism*. Iasi: Polirom.
- GILLIGAN, C. (1982): *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Harvard University Press.
- HAKERMULDER, J. (2000): *The Moral Laboratory: Experiments examining the effect of reading literature on social perception and moral self-concept*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- HEALY, S. (2003): Epistemological Pluralism and the 'Politics of Choice'. In: *Futures*, 35/7, pp. 689–701.
- HEIKES, D. K. (2010): *Rationality and Feminist Philosophy*, Continuum International Publishing.
- HILL, E.T. (2002): Servility and Self-respect. In: H. LaFollette (ed.): *Ethics in Practice. An Anthology*. Oxford: Blackwell.

- HORD, C. – DAVID, H. P. – DONNAY, F. – WOLF, M. (1991): Reproductive Health in Romania: Reversing the Ceausescu Legacy. In: *Studies in Family Planning*, 22/4, pp. 231–240.
- IOVĂNEL, M. (2021): Neocritique: Sherlock Holmes Investigates Literature. In: C. Moraru – A. Terian – A. Matei (eds.): *Theory in the Post-Era. A Vocabulary for the 21-st Century Conceptual Commons*. New York and London: Bloomsbury Academic, forthcoming.
- KEIGHTLEY, E. (2010): Remembering Research: memory and methodology in the social sciences. In: *International Journal of Social Research Methodology*, 13/1, pp. 55–70.
- KEMP-WELCH, K. (2020): The Romanians are Coming. In: *Third Text*. 34/2, pp. 255–270. DOI: 10.1080/09528822.2020.1765601.
- KOEHN, D. (1998): *Rethinking Feminist Ethics: Care, Trust and Empathy*. London, New York: Routledge.
- MANTA, L. (2016): Gender representation across political regimes: a comparative analysis of Romanian films. In: *Analyze – Journal of Gender and Feminist Studies*, 6, pp. 108–127.
- MASON ELLERBY, J. (2001): *Intimate Reading: The Contemporary Women's Memoir*. Syracuse: Syracuse University Press.
- MASSINO, J. (2012): From Black Caviar to Blackouts. Gender, Consumption, and Lifestyle in Ceausescu's Romania. In: P. Bren – M. Neuburger (eds.): *Communism Unwrapped. Consumption in Cold War Eastern Europe*. Oxford: Oxford University Press, pp. 226–249.
- MIRONESCU, A. – MIRONESCU, D. (2020): The Novel of Memory as a World Genre. Exploring the Romanian Case. In: *Dacoromania Litteraria*, VII, pp. 97–115.
- MITROIU, S. (2020): Childhood Images and Visual Representations: Romanian post-communist cultural configuration of the past. In: *Balkanistic Forum*, 2, pp. 243–260.
- MENDELSON – MAOZ, A. (2007): Ethics and Literature: Introduction. In: *Philosophia*, 35, pp. 111–116. DOI 10.1007/s11406-007-9068-6.
- MILL, ST. J. (2014): *Utilitarismul*. București: ALL.
- MILLER, T. R. – BAIRD, T. D. – LITTLEFIELD, C. M. – KOFINAS – CHAPIN, F. – REDMAN C. L. (2008): Epistemological Pluralism: reorganizing interdisciplinary research. In: *Ecology and Society*, 13/2, pp. 46.
- PETRESCU, M. (2020): New Romanian Cinema, Women's Self-empowerment, and Hegemonic Masculinity: Female figures in Cristian Mungiu's *Occident* (2002) and Radu Muntean's *Boogie* (2008). In: *Studies in European Cinema*, 17/1, pp. 51–65.
- PURCARU, A. (2020): "După o viață de citit, am un radar implacabil pentru falsitate și nebunie". Interviu cu Simona Sora. In: *Observator cultural*, 1030. [Cit. 2021-04-04.] Available at: <<https://www.observatorcultural.ro/articol/dupa-o-viata-de-citit-am-un-radar-implacabil-pentru-falsitate-si-nebunie/>>
- SCOTT-BAUMAN, A. (2009): *Ricoeur and the Hermeneutics of Suspicion*. New York: Continuum.
- SEDGWICK, E. K. (2003): *Touching Feeling: Affect, Pedagogy, Performativity*. Durham and London: Duke University Press.
- SHAFFER-LANDAU, R. (2012): *The Fundamentals of Ethics*. New York/Oxford: Oxford University Press.
- SORA, S. (2008): *Regăsirea intimității. Corpul în proza românească interbelică și postdecembristă*. Iași: Polirom.
- SORA, S. (2020) *Complezență. Înălțarea la ortopedie. Musafir pe viață*. Iași: Polirom.
- TYSZKA, K. (2009): Homo Sovieticus Two Decades Later. In: *Polish Sociological Review*, 168, pp. 507–522.

Summary

Memory, ethics and (post)critique. A triangular reading of Simona Sora's novel *Complaisance*

This article offers a triangular reading of a contemporary Romanian novel, namely Simona Sora's *Complaisance. Ascension in the orthopaedics ward/A guest for life* (2020), in the frame of epistemological pluralism. To this end, each of the three co-authors opted for different epistemological perspectives, spanning memory studies, ethics, and literary aesthetics. In the first section, Simona Mitroiu uses a "memory-work method" and applying narrative analysis she reads Sora's novel in relation to several cultural productions dealing with Romanian women's experience in relationships of power. In the same context-dependent framework, Laura Pricop embraces, in the second section, an ethical perspective and retraces the steps taken by a woman to free herself from a conscience educated in the spirit of complaisance and obedience under the communist regime. Finally, Andreea Mironescu deciphers in Sora's novel the allegorisation of two antagonistic, although co-existent, ways of reading and interpreting, arguing that such antagonism between a suspicious and affective reading has a wide cultural relevance, especially on how we read the past. The three analyses make a stronger case for how epistemological pluralism works in practice.

Podporujú parfumy stereotypy? Jazykový obraz muža a ženy v reflexii vlastných mien parfumov

Patrícia Molnárová

Katedra slovenského jazyka a komunikácie, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica
patricia.molnarova@umb.sk

Kľúčové slová: rodové stereotypy, jazykový obraz sveta, motivácia, parfumový diskurz, vlastné mená parfumov

Key words: gender stereotypes, linguistic image of the world, motivation, perfume names, perfume discourse

Východiská výskumu a výskumná vzorka

Parfumy predstavujú špecifický druh luxusného spotrebného tovaru, ktorý sa využíva a produkuje nielen s kozmetickým účelom, ale tiež s cieľom budovať, resp. prehľbovať identitu jeho používateľa. Esenciálne zloženie a výsledný efekt hotového produktu zasahujú olfaktorickú zmyslovú oblasť a predpokladajú súlad s istým stupňom femininity či maskulinity. V rovine lingvistického výskumu preto možno uvažovať, že rovnaký princíp sa uplatňuje aj v rámci ich pomenovania. Predmetom nášho záujmu je problematika presahu či implementácie rodových stereotypov do názvoslovia súčasných parfumov. Cieľom štúdie je analyzovať a kategorizovať motivické oblasti parfumovým reflektujúcich príznačné mužské a ženské charakteristiky v nich. Kognitívno-lingvistické a onomastické východiská podporujú interdisciplinárny prístup k spracovaniu problematiky, ktorá zároveň vstupuje aj do oblastí psychológie a sociológie.

Meno parfumu zohráva dôležitú úlohu v percepcii prezentovanej vône, pričom vystupuje ako pomôcka pri orientácii používateľa, resp. potenciálneho zákazníka v kozmetickej sfére. V otázke vzniku konkrétneho parfumonyma sa často kladie dôraz na východiskový stereotyp implikujúci určité (univerzálne) kultúrne fenomény. Nie je preto netypické, že sa v názve využíva metaforický princíp (viac pozri Marinchenko, 2017). Kým Marinchenkova sa bližšie zaoberá vzťahom a vzájomnou reflexiou mena parfumu a módnym priemyslom, v štúdiu sme zamerali pozornosť na fenomén rodovej problematiky a jeho odzrkadlenie vo vybraných skupinách parfumov. V súvislosti so zaradením skúmaných parfumov k nadradenej skupine vlastných mien možno odkázať tiež na príspevok M. Šubrtovej (2020, s. 194–209), ktorá v teoretickej rovine oscillovala medzi ideonymami a pragmatonymami. Keďže sa v rámci výskumu nezaobráme časovo ohraničeným vývinom jednotlivých názvov a prihliadame viac na kognitívnu než na umeleckú stránku pomenovaní parfumov, prikláňame sa v ďalších analýzach k ich zaradeniu medzi pragmatonymy.¹ V kontexte rodových štúdií vychádzame z prác slovenských a českých autorov² doplnených v kognitívno-lingvistickej rovine stereotypov a ich jazykovej realizácie dielami domácej i zahraničnej proveniencie.³

Východiskový materiál predstavuje korpus 305 vlastných mien parfumov vyexcerpovaných z reklamných katalógov a webových stránok spoločností *Avon*, *Oriflame*

¹ Pragmatonymum chápeme ako súčasť systému chrématonym, konkrétne v zmysle pomenovania výsledkov ľudskej činnosti v podobe spotrebných alebo úžitkových predmetov, vytvárajúcich kontakt medzi spotrebiteľom a výrobkom (Knappová, 2017).

² Téma sa venovali Bútorová, 2008a; Cviková, 2006; Valdřová, 2018 a ďalší.

³ Všeobecné prehľadové východiská orientované na problematiku stereotypu sú dostupné v dielach Bartmiński, 2016; Krekovičová, 2005; Lippmann, 2015; Vaňková et al., 2007 a iní.

a Yves Rocher v rokoch 2019 – 2020. Príslušnosť jednotlivých mien k jednej z kozmetických firiem nie je v kontexte výskumu relevantná, preto ju bližšie nezohľadňujeme. Prívlastky typu *for Him/Him, for Man/Man* neboli v kontexte analýzy súčasťou hodnotenia. Zaznamenali sme ich pri výbere materiálu, avšak zvyčajne ide o vyjadrenie variantnosti značky konkrétneho parfumu určeného tak pre ženu, ako aj pre muža, ktoré sa vyskytuje pri rovnomenných parfumoch, napr. *So Fever Her, So Fever Him*. Týmto spôsobom nevzniklo umelé navýšenie pri analýze rozsahu názvu mužských parfumov oproti ženským (porovnaj ďalej tabuľka 2 a tabuľka 3). Samozrejme, uvedený princíp neplatil v prípade, že sa výraz nachádzal ako súčasť hlavného názvu, napr. v parfumonymách *Man, Man Edge* alebo v odlišnej podobe v názvoch *Miss Giordani, Mister Giordani*. Vo vytvorenom korpuse je tiež možné identifikovať parfumonymá s jednoznačným významom pre jazykovú interpretáciu, ale aj niekoľko príkladov, v ktorých by bolo možné vziať do úvahy ich polysémické vyznenie (pozri ďalej napr. *Viva la Vita, Just Play*).

Z metodologického hľadiska sme pri práci vychádzali z kvantitatívnej analýzy (s čiastkovým kvalitatívnym doplnením), pričom sme výraznejšie neprihliadali na kontext vyplývajúci z popisu distribútora v reklamnom katalógu, resp. na webovej stránke. Uvedomujeme si, že zvolený prístup môže naznačovať neúplnosť či istú subjektivitu prezentovaných výsledkov. Na základe zvoleného cieľa však bola primárnym zámerom analýza reflexie rodových stereotypov v samotnom názve, ktorý predstavuje prvý kontakt so spotrebiteľom ešte pred sústredením jeho pozornosti na charakteristiku produktu. Z toho dôvodu považujeme zvolený prístup za opodstatnený na potreby štúdie, ale zároveň nevyklúčujeme eventúálnu prítomnosť bohatšej argumentačnej platformy, ktorá by pri modifikácii pôvodných zámerov vyplynula z hlbšej kvalitatívnej analýzy.

V rámci vytvoreného korpusu vlastných mien parfumov sme sa orientovali na niekoľko motivických kategórií identifikovaných pri analýze výskumného materiálu. Boli vytvorené na základe opakujúceho sa kvantitatívneho výskytu parfumovým so špecifickým motivickým základom. Patria sem kategórie prírody, času, osobnosti, citov, mágie a luxusu, ktoré sú zastúpené v oboch rodoch. V rámci vnútorného členenia však obsahujú isté špecifiká, ktoré je možné usúvzťažiť a ďalej interpretovať v kontexte rodovej diferenciácie (pozri ďalej analýzy ženských a mužských parfumov). Výskum taktiež poukázal na špecifickú kategóriu motivovaných (športovou) aktivitou, resp. aktívnu činnosť ako takou, ktorá bola zaznamenaná iba pri mužských parfumoch.

V úvode môžeme tiež zdôrazniť, že zastúpenie ženských parfumov (207 príkladov) je výrazne vyššie v pomere k mužským (98 príkladov), čo naznačuje nielen primárnu spotrebiteľskú skupinu, ale načrtáva aj základný rodovo orientovaný princíp/stereotyp spájajúci ženy, kozmetiku a skrášľovacie rituály či starostlivosť o zovňajšok, ktorého súčasťou je parfum.

Skúmané parfumonymá sú v zásade cudzojazyčné s dominantnou prevahou angličtiny, v menšej miere francúzštiny (najmä v menách parfumov spoločnosti Yves Rocher). Zaznamenali sme aj niekoľko názvov v taliančine (*Volare, Segno*) a španielčine (*Encanto*), prípadne ich jazykové mutácie, napr. *Encantato Fascinating* (španielčina + angličtina), *Volare Moments* (taliančina + angličtina), *Giordani Gold Essenza* (angličtina + španielčina), *Eclat Femme Weekend* (francúzština + angličtina). Iba jeden názov obsahoval číslo (*S8 Night*) a v ojedinelých prípadoch sa vyskytla slovná hračka založená na princípe skracovania či kombinácie dvoch výrazov do jedného názvu – *Herstory* (Her Story), *Choc-Berry* (Chocolate a Berry), *Caramapple* (Caramel a Apple), *Scentsational* (Scent a Sensational), *Happydisiac* (Happy a Aphrodisiac). Rozsah skúmaných mien sa pohyboval od jednoslovných po päťslovné názvy vrátane neplnovýznamových komponentov. Pri viacslovných parfumonymách sme na zaradenie do motivickej kategórie určili ako dištinktívny prvok rozširujúcu časť vlastného mena, pomenúvajúcu zvyčajne novší typ vône v jednom kozmetickom rade. Napr. názov *Eclat*

Femme zaradujeme ku kategórii s motivickým východiskom odvodeným z osoby, ale *Eclat Femme Weekend* na základe dištinktívneho doplňujúceho výrazu ku kategórii motivovanej časovým údajom.

Teoretický koncept rodových stereotypov a charakteristík

Stereotyp je interdisciplinárnym pojmom zaužívaným od roku 1922, keď ho W. Lippmann (2015, s. 84) definoval takto: „Stereotypy sú usporiadaným, viac či menej konzistentným obrazom sveta, ktorému sme prispôsobili naše zvyklosti, preferencie, schopnosti, pohodlie a nádeje.“ *Veľký sociologický slovník II.* (Maříková – Petrusek – Vodáková et al., 1996, s. 1229) uvádza, že ide o ustálený prvok vo vedomí používateľa regulujúci vnímanie a hodnotenie určitých skupín a javov, v dôsledku ktorých môže dochádzať k modifikácii postojov a názorov. Špecifickou skupinou sú rodovo orientované stereotypy, ktoré predstavujú zjednodušené, príp. nerealistické obrazy „mužskosti“ a „ženskosti“, ako aj idealizované vzory a očakávania, ktoré človeka sprevádzajú vo všetkých oblastiach života.⁴ Zobrazujú kultúrne a sociálne podmienené uvažovanie o vlastnostiach, atribútoch a normách správania predstaviteľov oboch pohlaví a ich reflexiu v jazyku. Rodová stereotypizácia sa spája s príznakom hodnotenia, a tým sa podieľa na formovaní určitého typu správania (Valdrová, 2018, s. 202).

V zmysle stanoveného cieľa sa štúdia zameriava na reflexiu rodových stereotypov v parfumonymách. Je preto potrebné vymedziť základné vlastnosti či fyzické dominanty prisudzované mužom a ženám, ktoré sú považované za deskriptívne a normatívne a udržujú sa v kolektívnom vedomí prostredníctvom sociálnych očakávaní. V Tabuľke 1 predkladáme súbor osemnástich typických vlastností, resp. osobnostných charakteristík spätých s jednotlivými pohlaviami získaný na základe komparácie a kompilácie z odbornej literatúry (Bútorová, 2008a; Bútorová et al., 2008b; Karsten, 2006; Poněšický, 2008).

muži	ženy
agresivnosť	emocionalita
aktivita	empatia
autoritatívnosť	jemnosť
bojovnosť	atraktívnosť
dominancia	náladovosť
nezávislosť	nelogickosť
objektívnosť	zvodnosť
odvaha	komunikatívnosť
racionalita	pasivita
sebaistota	povoľnosť
sila	šarm
energickosť	takt
súťaživosť	túžba po istote a ochrane
vodcovstvo	obraznosť
logika	intuitívnosť
kontrola	predstavivosť
dobyvačnosť	éterickosť
rozhodnosť	smrť a temné sily

Tabuľka 1 Vlastnosti a osobnostné charakteristiky prisudzované mužom a ženám.

Na základe sumarizovaných zistení možno hodnotiť mužov ako útočných, odvážnych, sebavedomých a zároveň extrovertnejších ako ženy. Kľúčovým prvkom v osobnosti muža je istý stupeň agresivity a bojovnosti, túžby po dobrodružstve a sebaapresadení. Na druhej strane

⁴ Dostupné na internete: <<http://www.ruzovyamodrysvet.sk/sk/vrchne-menu/slovnicek-pojmov#h5>> [Cit. 2021-10-04.]

osobnosť ženy sa tradične spája s emocionálnosťou, materstvom a domovom či, všeobecnejšie povedané, s vyšším stupňom empatie a hlbším precítením. Komplementárne s emočným rozsahom ženskej osobnosti vystupuje sklon k ozdobnosti, estetickému cíteniu a kráse. Tieto rozdiely existujú v povedomí ľudí ako ideály mužskosti a ženskosti, podľa ktorých sa v spoločnosti posudzuje vzájomné správanie a vystupovanie (porov. Oakleyová, 2000).

J. Cviková (2006) poukazuje na to, že nielen rodová rola žien, ale aj rodová rola mužov podlieha predstavám a očakávaniam a je ovplyvnená stereotypmi. Tie podmieniajú vzájomný vzťah rodov a ich interpretáciu na základe konvencií vnímania, kultúrnych vzorcov a ďalších faktorov. Dodáva, že stereotyp nemá subjekt, nevytvára a neprodukuje ho niekto, ale vzniká a reprodukuje sa v rámci očakávaní a vplyvom jeho používateľov. Valdová (2018) v tomto smere pracuje s termínom verbalizovaná podoba kognitívnych konceptov. J. Bartmiński (2016, s. 60) poukazuje na „tesné spojenie stereotypnosti s jazykom“, považujúc ju za jednu z jeho najdôležitejších charakteristík. Jazyková realizácia stereotypu je súčasťou kognitívno-lingvistického nazerania na problematiku a význam jazyka v tomto smere zdôrazňuje I. Vaňková (2007, s. 58): „Na základe jazyka [...] je totiž možné zisťovať, ako dané spoločenstvo konceptualizuje, prežíva, hodnotí a zdieľa svet, v akých súradniciach mu rozumie, aké sú základy jeho kultúry. [...] v jazyku je totiž obsiahnutá interpretácia skutočnosti, [...] súhrn – či skôr štruktúra – súdov o svete, ktoré sú vlastné určitému ľudskému spoločenstvu.“

V súčasnej spoločnosti sa sformoval a výrazne ju ovplyvňuje obraz (najmä) ženskej krásy, ktorý nahradil stereotyp materstva z minulosti spojený s obrazom ženy v domácnosti. Tzv. mýtus krásy možno usúvzťažniť s problematikou rodovo orientovaných stereotypov, v ktorých sa lingvisticky realizuje, vytvoriac z krásy obchodný artikel aj ideológiu. Upozorňuje na to aj N. Wolfová (2000, s. 15), ktorá tvrdí: „Mýtus krásy nám navráva, že kvalita zvaná „krása“ objektívne a univerzálne existuje. Ženy ju musia chcieť stelesňovať a muži musia chcieť vlastniť ženy, ktoré ju stelesňujú.“ Z toho vychádza konštatovanie, že ideológia ženskej krásy koreluje s princípom mužskej dominancie. Mýtus, resp. kult krásy vyžadovaný spoločnosťou je súčasťou vedomej trhovej manipulácie, do ktorej je zapojený a z nej profituje aj kozmetický priemysel. V rámci výskumu predpokladáme, že stereotypné mužské a ženské vlastnosti sa reflektujú v aktuálnych parfumových, čím sa vo vedomí používateľov nepriamo podporujú rodovo podmienené stereotypy. V nasledujúcej časti analyzujeme vytvorený korpus 305 parfumových na základe zohľadnenia motivických okruhov podmienujúcich usúvzťažnenie stereotypu s onymickou oblasťou.

Analýza vlastných mien ženských parfumov

V kategórii ženských parfumových sa nachádza 211 vlastných mien, ktoré sa ďalej členia do šiestich subkategórií na základe motivického východiska. Sú to príroda (65), city (56), luxus (24), mágia (23), čas (20) a osobnosť (15).⁵ Výskyt jednotlivých parfumových na základe ich slovného rozsahu zachytáva Tabuľka 2, z ktorej je zrejma dominancia dvojslovných názvov. Špecifickým prípadom sú rozsiahle päťslovné pomenovania (vrátane neplnovýznamových prvkov) predstavujúce skôr výnimku.

⁵ Súčasťou výskumnej vzorky je osem názvov, ktoré motivicky nezaraďujeme k žiadnej z menovaných skupín – *Live in Colour*, *On the Edge*, *Eve Truth*, *Far Away*, *Life Colour*, *Maxima*, *Mon Evidence*, *Comme une Evidence*.

slovný rozsah	kvantitatívne zastúpenie (v %)	príklad
jednoslovné	17,54	<i>Enigma</i>
dvojslovné	40,76	<i>Devine Idol</i>
trojslovné	30,33	<i>Autour de Minuit</i>
štverslovné	10,43	<i>So Elixir Bois Sensual</i>
päťslovné	0,94	<i>Memories Daydreaming in a Hammock</i>

Tabuľka 2 Výskyt ženských parfumovým podľa rozsahu⁶

Najfrekvencovanejšou skupinou sú parfumonymá motivované prírodnými prvkami, pri ktorých je aplikovaný metaforický či synestetický princíp vyplývajúci z nedostatočných jazykových možností na vyjadrenie zmyslami zachytiteľných podnetov. Dôsledkom toho sa do názvov implementuje metafora zobrazujúca vnemy spojené s dotykom, chuťou, čuchom, sluchom alebo zrakom (Siserman, 2012, s. 419). Medzi parfumonymami vo výskumnej vzorke rozlišujeme mená odvodené/motivované tak organickými, ako aj anorganickými prírodnými zložkami. Frekvencovaným motívom sú kvety ako celok – *Sublime Nature Tuberoze*, *Deliacte Cherry Blossom*, *Eau de Bouquet Bleu* –, ich časť – *Sublime Nature Tonka Bean* – alebo atribút, ktorý sa s nimi primárne spája, napr. vôňa – *Lily Soft Musk*, *Artistique Patchouli Indulgence* –, farba – *White Lilac*, *Sel d'Azur* – alebo pocit, ktorý v spotrebiteľovi vyvolávajú – *Radiant Rose*, *Sensual Jasmine*. Anorganickými prírodnými prvkami reflektovanými v parfumonymách sú najmä javy vzťahujúce sa na striedanie denného a nočného cyklu – *Summer White Sunset*, *Secret Attitude Midnight Perceive Sunshine*, *Full Moon* – alebo s nimi spojené svetelné javy – *Luminata*, *Luminescence*, *Northern Glow*, *Sensity Sun Sparkle*. V kontexte anorganickej prírody sú motivickým faktorom tiež základné prírodné živly v rôznej podobe – *Incandescence Flame*, *Sensity Midnight Mist*, *Perceive Dew*, *Pure Ocean*. Komplexnosť prírody vyjadrená v kombinácii jej živých i neživých súčastí vytvára obraz miesta určeného na oddych, spojeného s krásou a dokonalosťou, často navodzuje pocit leta a obrazy dovolenky – *Sunkiss Garden*, *Paradise*, *Surreal Island*, *Perceive Oasis*, *VIP Club Bali*.

Druhou najfrekvencovanejšou motivickou kategóriou je oblasť citov, do ktorej patrí päťdesiatšesť názvov. Cit je z psychologického hľadiska charakterizovaný ako potreba spojená s medziľudskými vzťahmi, pričom city existujú mimo vedomia a vôle, ovplyvňujú a ovládajú človeka. Vyznačujú sa bipolárnymi vlastnosťami na úrovni príjemnosť – nepríjemnosť, napätie – uvoľnenie a vzrušenie – upokojenie (Boroš, 1987, s. 209–210). V kontexte socioonomastického výskumu parfumovým sú pre nás relevantné city podnietené inými ľuďmi, zvyčajne (hoci nie nutne) opačného pohlavia. Citové vzťahy medzi mužom a ženou sú charakteristické bohatou transformáciou do kultúrno-spoločenskej podoby reflektovanej aj v kozmetickom priemysle (Boroš, 1987, s. 220). Súbor vlastných mien, ktorých spoločným znakom je kladné citové zafarbenie, možno diferencovať na dve skupiny – 1. parfumonymá motivované citovými vzťahmi s dôrazom na vášeň, 2. parfumonymá motivované citovými vzťahmi s dôrazom na romantickosť.

V prvej skupine prevažujú názvy zamerané na vonkajšiu krásu, telesnosť a sexualitu, ktoré sú usúvzťažnené s fenoménom zmyselnosti, atraktívnosti a túžby, čo korešponduje zo základným psychologickým vymedzením pojmu vášeň.⁷ Evokujú intenzívne a vášnivé, ale

⁶ V súvislosti s kvantitatívnym rozsahom pomenovaní považujeme za potrebné upozorniť, že ich súčasťou sú aj predložky a členy, ktorých výpovedná hodnota v štruktúre názvu nedosahuje úroveň plnovýznamových slov. Zistenia v tabuľkách 2 a 3 preto vnímame ako doplnujúcu informáciu v rámci celkovej interpretácie, v ktorej je dôraz položený najmä na motivických kategóriách vyplývajúcich z plnovýznamových slov v jednotlivých názvoch parfumov.

⁷ Silný a hlboký cit, ktorý sa zmocňuje celého človeka, jeho myšlienok i činnosti. Vášeň ako veľmi intenzívny citový vzťah významne determinuje celé správanie sa človeka, zachvacuje ho a stáva sa veľkou silou (Boroš, 1987, s. 215).

krátkodobé city, napr. *Attraction Rush*, *Intense*, *Eve Alluring*. Lexikálne výrazy pomenúvajúce osobnostné atribúty, ktoré patria do tejto kategórie, akcentujú obraz príťažlivej, zvädzajúcej a sebavedomej ženy – *Eve Confidence*, *Magnetista*, *Alpha*, *Encantato Irresistible*. Vyjadrujú fyzickú príťažlivosť, túžbu mámiť, získať a vlastniť, čo zobrazujú parfumonýmá *Possess*, *Passion Dance*, *Mesmerize Black*, *Naturals tempting* a ďalšie. V druhej skupine sú zaradené pomenovania s príznakom romantickosti, z ktorých viac ako polovica obsahuje v názve slovo láska alebo jeho synonymum, napr. *Amour Attitude*, *Qui a l'Amour*, *Loved Up Feel Good*, *Cherish* a iné. Okrem toho je často skloňovaným citom šťastie – *Luck*, *Happy Attitude* alebo pokoj – *Pur Blanca Harmony*, *Peace and Love Attitude*. Môžeme tiež uvažovať o reflexii uvedených pocitov šťastia voči sebe v opozícii k vzťahnutiu názvu voči inej osobe, na ktorú chceme pôsobiť. Parfum ako súčasť kozmetickej výbavy a kultu krásy oslovuje predovšetkým jednotlivca/zákazníka. Názov vyjadruje príslub šťastia, charizmy, radosti, zvodnosti, sviežosti či vášne konkretizovaný do jazykovej roviny, pričom popisy jednotlivých kozmetických produktov oslovujú kupujúceho a zároveň apelujú na jeho túžbu pôsobiť rovnakým dojmom na svoje okolie. V súčasnosti sa prikláňame k vnímaniu oboch rovín ako vzájomne prepojených a podporujúcich sa.⁸

S naznačenými deleniami sa spája motivická kategória odkazujúcu na luxus a luxusné prvky rozdelené na základe ich materiálnej či nemateriálnej povahy. K materiálnym hodnotám podporujúcim aspekt bohatstva a elegancie patria najmä zlato, šperky a drahé kamene – *Volare Gold*, *Scent Mix Velvet Amber*, *Joyce Turquoise*, *Rare Pearls*.⁹ Na druhej strane nemateriálnym vyjadrením luxusu je elegancia, jedinečnosť a originalita vyplývajúca z charakteru či spoločenského postavenia jedinca, v súvislosti s ktorou upútava pozornosť okolia a vystupuje z davu – *Divine Royal*, *Tresselle*, *Eve Elegance*, *Premiere Luxe*.

V dvadsiatich troch parfumonýmách bola dominantnou motiváciou mágia a prvky tajomna, nadprirodzena a fantázia, napr. *So Elixir*, *Love Potion*, *Imari Fantasy*, *Amber Elixir Mystery*, *Dreams*, *Masquarade* a ďalšie. Ponúka sa tu možnosť uvažovať o koncepte mágie prispievajúcej k prehĺbeniu príťažlivosti a ženskosti. Tajomno v spojitosti s nadprirodzenom podnecuje zvedavosť a túžbu po odhalení, ale podporuje aj už uvedené atribúty ženskej zmyselnosti, zvodnosti a sexuality.

Ku kategóriám s nižším kvantitatívnym zastúpením patria parfumonýmá motivované časom a osobou, resp. rodovým vymedzením. Pri parfumoch, ktorých motivácia je v názve podmienená časom alebo špecifickými časovými údajmi (20), je častá oscilácia v rovine večnosť ↔ pominuteľnosť, pričom aspekt nekonečna je dôraznejší, napr. *Volare Forever*, *Infinita*, *Always*, *Eternal Essence de Parfum* a na druhej strane *Volare Moments*, *Aquavibe Love Now*. V niektorých názvoch sa vyskytuje bližšia časová ohraničenosť – *Today*, *Eclat Femme Weekend*, *Matin Blanc* či *Cuir de Nuit*. Za časový údaj považujeme v rámci motivácie aj názvy späté so životom ako časovou jednotkou – *Life*, *Viva la Vita*.¹⁰ Motivácia vychádzajúca z prítomnosti osoby či osobnostnej charakteristiky patrí k najmenej zastúpenej kategórii (15 príkladov). Tvorca parfumu či firma tu explicitne poukazujú na to, komu je vôňa

⁸ Predpokladáme, že špecifické rozlíšenie v interpretácii parfumoným vo vzťahu k sebe a vo vzťahu k okoliu by bolo možné skúmať na základe širšieho popisu produktu, resp. skôr analýzou používateľských recenzií než samotných názvov. Tento aspekt však nebol predmetom nášho záujmu. Napriek tomu vnímame uvedený postup ako možné rozšírenie problematiky v budúcnosti.

⁹ M. M. Siserman (2012, s. 419) usúvzťazňuje minerály a polodrahokamy zachytené v názvoch vlastných mien parfumov s kategóriou štyroch prírodných živlov, t. z. v našom ponímaní by bolo možné radiť ich do kategórie anorganických prírodných prvkov. Vzhľadom na rozsiahlosť motivickej kategórie luxusu sme však zvolili tento prístup.

¹⁰ V rámci v úvode naznačenej polysémickej perspektívy by bolo možné v tomto prípade uvažovať aj o význame parfumoným v zmysle radosť zo života, šťastie, čo by podporil bližší popis produktu od distribútora. V súvislosti s ostatnými jednotkami v tejto kategórii, ktoré označujú dlhšie časové úseky (deň, víkend, večnosť), sa prikláňame k významu život ako energicky, aktívne prežívaná časová jednotka.

určená, s využitím sémantických komponentov žena/slečna/dáma (*Miss Charming, Eclat Femme, Eclat Mademoiselle*), osobných prívlastňovacích zámen (*Herstory, Eclat Mon Parfum*) či iného vyjadrenia osobnostnej charakteristiky (*Incognito, My Attitude*).

Analýza vlastných mien mužských parfumov

Druhou a kvantitatívne menej zastúpenou skupinou sú vlastné mená mužských parfumov, ktorých sa vo výskumnej vzorke nachádzalo 98. Podobne ako pri ženských parfumonymách, aj v tejto časti sú najfrekventovanejšie dvojslovné názvy. Zmenou je absencia výskytu mien dlhších ako štyri slová (pozri Tabuľka 3). Motivických kategórií je v tomto prípade sedem, avšak zastúpenie v nich je nižšie – príroda (23), osoba (19), aktivita/činnosť (19), city (18), čas (7), mágia (6) a luxus (3).¹¹ K analýze mužských parfumónym pristupujeme komparatívne s cieľom poukázať najmä na odlišné tendencie, či už v opakujúcich sa, alebo v nových subkategóriách.

slovný rozsah	kvantitatívne zastúpenie (v %)	príklad
jednoslovné	25,51	<i>Today</i>
dvojslovné	39,8	<i>Musk Storm</i>
trojslovné	30,61	<i>Be the Legend</i>
štvorslovné	4,08	<i>Full Speed Max Turbo</i>

Tabuľka 3 Výskyt mužských parfumónym podľa rozsahu.

Napriek tomu, že pri obidvoch rodoch sme identifikovali ako najdominantnejšiu a kvantitatívne najbohatšiu skupinu názvov motivovaných prírodnými prvkami, existuje tu niekoľko rozdielov. V prvom rade ide o prevládajúcu tendenciu anorganických prírodných prvkov spoločne s reflexiou prírodných živlov – *Glacier Rock, Musk Freeze, Glacier Fire, Mister Giordani Aqua*. V názvoch sa prejavuje dynamickosť v kontexte s nebezpečenstvom, divokosťou a nespútanosťou, a to nielen vyjadrením miesta – *Destination Wilderness, Wild Country* –, ale najmä súvisťou s prírodnými úkazmi či prírodnými katastrofami – *X-series Quake, X-series Pulse Flash, Musk Vulcain, Musk Storm*. V názvoch *Individual Blue Sunset* či *Paradise* však badať podobnosť so ženskými parfumonymami odkazujúcimi na pokojnejšiu atmosféru.

Nadväzujúc na naznačené východiská determinované produktivitou a dynamickosťou jednotlivca je kvantitatívne na druhom mieste kategória vlastných mien motivovaná aktívnou činnosťou (19 príkladov). Medzi týmito parfumonymami rozoznávame športové aktivity – *Eclat Homme Sport, X-series Full Surf, Just Play*¹² –, ale výraznejší je apel na výkon a silu, ktoré často smerujú až k extrému – *Venture Power, Full Speed Max Turbo, Full Speed Extreme, X-series Pulse Force*. Z toho sa dá usúdiť, že cieľovou ambíciou je poukázať na výkonnosť, výdrž a úspech muža, resp. spotrebiteľa používajúceho produkt s týmto názvom, napr. *Stamina, V for Victory* a ďalšie. Rovnaký počet príkladov (19) obsahuje aj skupina názvov motivovaných osobou alebo špecifickou charakterovou črtou. Nachádzajú sa tu generalizované názvy – *Man, Man Edge, Eclat Homme* či *Mister Giordani* – a pomenovania s odkazom na distingvovanosť – *Eclat Style, Elite Gentleman, Elite Gentleman Black*. Na druhej strane však

¹¹ Súčasťou výskumnej vzorky sú tri motivicky nezaradené parfumonymá – *Quantium, Simply Because, Maxime*.

¹² Parfumonymum chápeme primárne v zmysle hry ako aktívnej činnosti, ktorú súvisťou s hrou spájame so športom v kontexte názvov mužských parfumov motivovaných energickosťou, aktivitou, činorodosťou. Polysémický potenciál parfumonyma umožňuje doplniť aj rozmer hry vo význame odľahčenej hravosti, motivovanej radostným prežívaním. Kontext vyplývajúci z popisu distribútora podporuje nazeranie na mužské vône v súvislosti s voľnosťou, energickosťou či istou nespútanosťou („oslobodzujúca vôňa“), ale zároveň na rovnakej úrovni vystupujú zdôraznené pocity šťastia a radosti. Na základe stanovenej koncepcie príspevku (pozri ref. 8) pracujeme s prvou interpretáciou.

možno identifikovať aj tendenciu zdôrazniť individualitu, ambicióznosť a vodcovstvo v parfumonymách *Leader*, *Individual Blue You*, *Signature*, *Be the Legend* a pod.

Pri motivácii citmi nie je prítomná ďalšia diferenciácia, ako to bolo v kategórii ženských parfumónym. Názvy mužských parfumov upriamujú pozornosť na zmyselnosť, atraktivnosť a túžbu. Pomenovania evokujú istý stupeň intenzity a živočišnosti, ktoré sa nenachádzali pri jemnejšie orientovaných ženských parfumonymách – *Excite*, *Excite Force*, *Black Seude Leather*, *So Fever*, *North for Man Intense* a ďalšie. Zvyšné tri motivické východiská nie sú kvantitatívne početné, ale napriek tomu boli vo vzorke zastúpené, a preto ich v rámci analýzy uvádzame. Nemajú výrazný dosah na skúmanú problematiku a vzhľadom na zaznamenaný počet nebolo možné vyvodit' z nich všeobecnejšie konštatácie. V súvislosti s tým ostáva ich vymedzenie prevažne v deskriptívno-enumeratívnej rovine.

Pri parfumonymách motivovaných časovým aspektom (7) je prítomná podobná tendencia ako v predchádzajúcej vzorke ženských mien, konkrétne podtón nekonečna – *Eclat Toujours*, *Eternal*, *Individual Blue Unlimited* – a na druhej strane časová ohraničenosť v rámci jedného dňa – *S8 Night*, *Giordani Gold Notte*. Rovnako magické prvky nepredstavujú silnú doménu maskulínných parfumónym (6) a vyskytuje sa tu najmä mužský variant ženských vôní, ktoré sa odlišujú zložením či dizajnom flakónu, napr. *Born to Fly*, *Perceive Soul*, *Possess The Secret*. Nízke zastúpenie má motivácia luxusom (3) – *Premiere Luxe Oud*, *V for Victory Gold*, *Giordani Gold* –, z čoho usudzujeme, že v rámci skúmanej vzorky nejde o dôležitý či dištinkatívny prvok. Tento výsledok však môže byť sekundárne ovplyvnený aj výberom materiálu zameraným na bežne dostupné parfumsy troch kozmetických značiek (Avon, Oriflame, Yves Rocher), ktoré nepatria do luxusného segmentu parfumov. Nevylučujeme, že pri modifikácii výskumnej vzorky so zameraním na luxusnejšie značky by práve táto kategória vystúpila výrazne do popredia.

Reflexia rodových stereotypov v parfumonymách

Na základe analýzy viac ako troch stoviek súčasných parfumónym môžeme tvrdiť, že motivické okruhy sú v oboch skupinách rovnaké, s výnimkou motivácie fyzickou/športovou aktivitou, ktorá sa vyskytovala iba pri mužských parfumonymách. V kontexte reflexie stereotypov majú najvyššiu výpovednú hodnotu motivické oblasti prírody, diferencujúc medzi jednotlivými pohlaviami, ďalej motivické okruhy citov a mágie u žien a aktívnej/športovej činnosti u mužov. Ich vyhodnotenie a korelácia s problematikou rodovo orientovaných stereotypov, ako aj s charakteristikami jednotlivých pohlaví, umožňuje nasledujúce konštatácie:

Vlastné mená dámskych parfumov podnecujú vnímanie žien ako bytostí prevažne nežných a romantických, čo sa dominantne reflektuje v prírodnej motivickej oblasti s využitím názvov kvetov, vôní a svetelných efektov. Oproti tomu u mužov prevláda v kontexte prírodnej motivácie surovejší/živočišnejší princíp, ktorý parfumonymá zobrazujú prostredníctvom motívov nebezpečných a divokých prírodných živlov. Vzniká tak opozícia jemných ženských parfumov (*Delicate Cherry Blossom*, *Full Moon*, *Sunkiss Garden*) na jednej strane, pričom naproti nej sa nachádzajú mužské parfumsy apelujúce na silu, dravosť a nebezpečenstvo (*Glacier Fire*, *Musk Vulcain*, *X-series Quake*). Tie sa hlbšie sa rozvíjajú v motivickom okruhu odvodenom z aktívnej činnosti, odkazujúcej často na šport a súťaženie, ktoré podnecujú mužské vlastnosti energickosti, rozhodnosti, súťaživosti a túžby viesť. Tento vzťah podporuje stereotyp agresívneho, dominantného a bojovného muža prejavujúceho sa silou a odvahou. Oproti nemu je v opozitnom, ale zároveň komplementárnom postavení jemná, nežná a romanticky založená žena. Zvýraznenie jej vonkajšej krásy, príťažlivosti a éterickosti v jazykovej rovine implikujú parfumonymá motivované magickými prvkami a luxusom, ktoré je možno interpretovať v kontexte spoločensky pertraktovaného ženského kultu krásy.

Rovnako kultúrne zaužívaným je spojenie ženy s okultnými praktikami, mágiou, resp. smrťou, z čoho sa odvodzujú názvy parfumov evokujúce večný život, tajomno a čarovné nápoje. Mystifikácia ženskosti sa v minulosti spájala so sexualitou, materstvom a intímnyim fungovaním ženského tela. Hoci princíp tajomna spojený so sexualitou je zachovaný aj v súčasnosti, došlo k posunu v jeho usúvzťažnení s kultom krásy. V snahe mystifikovať svoj obraz, vystupovať záhadne a podnecovať zvedavosť i záujem dbajú ženy na starostlivosť o zovňajšok spojený so skrášľovacími rituálmi, ktorých súčasťou sú kozmetika a parfums (Wolfová, 2000, s. 189). V stereotypne orientovanom vzťahu medzi pohlaviami poukazuje P. Bourdieu (2000, s. 32) na príklon žien k symbolickým či magickým praktikám vo vzťahu k mužom: „[...] aparát mýtických symbolov alebo činiteľov, ktorý [ženy] rozohrávajú, alebo ciele, ktoré sledujú, stále vychádza z princípu toho istého androcentrického videnia, ktorý ženám vládne.“ Z výskumu parfumným vyplýva, že uvedeným cieľom je najmä okúzliť partnera, vyvolať v ňom záujem a získať si jeho lásku, na čo poukazujú mená *Love Potion*, *Love Potion Secret*, *Love Potion So Tempting*, *Amber Elixir*, *Mystery*, *Imari Elixir*.

Ženské parfumnýmá motivované citmi prehlbujú atribúty príťažlivosti a sexuality korešpondujúce so stereotypným očakávaním atraktívnej a zvodnej ženy. Častým motívom je láska, vášeň a túžba. Odkazujú na v úvode načrtnutý stereotyp ženy ako citlivejšej, viac emocionálnej a empatickej v porovnaní s mužom. V prípade pánskych parfumov vystupuje do popredia individualita, dominancia a neohrozenosť muža v spojení s jeho fyzickými atribútmi a intenzita či živočíšna maskulinita v citovej rovine. Maskulínna virilita ostáva podľa P. Bourdieua (2000, s. 15) neoddeliteľná od mužnosti fyzickej, ktorá sa spája predovšetkým so sexuálnou potenciou, ale aj športovou aktivitou. Muži sa preto angažujú (niekedy až vášnivo) v športových aktivitách, súťaži, nebezpečnej či adrenalinovej činnosti, ktoré evokujú silu a prekonávanie vlastných aj prírodných hraníc. V parfumnýmách sa tieto teoretické aspekty preklapili do mien reflektujúcich prírodné živly a surovú silu prírody – *Glacier*, *Rock*, *Fire*, *Pulse Flash*, *Storm* a pod.

Na záver môžeme potvrdiť východiskový predpoklad, že na základe motivických kategórií identifikovaných v ich názvoch, súčasné parfumnýmá odrážajú a podporujú sociológiou identifikované rodové stereotypy a charakterové vlastnosti s nimi spojené. Výsledky ukázali, že základným atribútom prisudzovaným žene je krása, ktorá sa reflektuje tak vo fyzickej, ako aj v emocionálnej rovine. Osciluje pritom medzi pólom nežnej a jemnej na jednej strane a vášnivej, zvodnej na strane druhej. Obe skupiny sú sekundárne podporené a dotvárané motivickými oblasťami mágie, času a luxusu. Dominantným atribútom muža je sila, odzrkadľujúca sa v jeho aktívnom a neohrozenom vystupovaní, čomu zodpovedajú analyzované motivické kategórie. Mužská dominancia sa zobrazuje prostredníctvom pribojnosti, aktivity a maskulínnej virility. Doménou ženy je atraktivita vyplývajúca zo starostlivosti o zovňajšok podporený budovaním tajomna. Tento vzťah je vykresľovaný ako komplementárny a vo svojej podstate sexuálne orientovaný, čo opätovne reaguje na prepojenie kozmetického priemyslu, kultu krásy a skrášľovacích rituálov aplikovateľných ako na ženu, tak aj na muža. V širšom spoločenskom kontexte možno skonštatovať, že rodovo orientované vzťahy zaznamenané v skúmaných parfumnýmách existujú a sú utvárané v prepojení na citovaný kult krásy. Z neho vyplýva základný a patriarchálne koncipovaný stereotyp zobrazujúci muža v postavení dobyvateľa (v kontexte k žene aj k prírode) a ženu ako nežnú, zvodnú krásku.

Literatúra:

- BARTMIŇSKI, J. (2016): *Jazyk v kontextu kultury. Dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky*. Praha: Karolinum.
- BOROŠ, J. (1987): *Základy psychologie*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatel'stvo.

- BOURDIEU, P. (2000): *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum.
- BÚTOROVÁ, Z. (2008a): Women and Men in Light of Society's Expectations. In: BÚTOROVÁ, Z. et al. (2008): *She and He in Slovakia. Gender and Age in the Period of Transition*. Bratislava: Institute for public affairs, s. 17–42.
- BÚTOROVÁ, Z. et al. (2008b): *She and He in Slovakia. Gender and Age in the Period of Transition*. Bratislava: Institute for public affairs.
- CVIKOVÁ, J. (2006): Nerodíme sa ako muži a ženy. In: *Ružový a modrý svet. Rodové stereotypy a ich dôsledky*. Bratislava: Občan a demokracia a ASPEKT. [Cit. 2020-29-09.] Dostupné na internete: <[http://www.ruzovymodrysvet.sk/sk/hlavne-menu/citaren/ruzovy-a-modry-svet-\(cd-rom\)/jana-cvikova-nerodime-sa-ako--zeny-a-muzi](http://www.ruzovymodrysvet.sk/sk/hlavne-menu/citaren/ruzovy-a-modry-svet-(cd-rom)/jana-cvikova-nerodime-sa-ako--zeny-a-muzi)>
- KARSTEN, H. (2006): *Ženy – muži. Genderové role, jejich původ a vývoj*. Praha: Portál.
- KNAPPOVÁ, M. (2017): Pragmatonymum. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.): *Czechency – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [Cit. 2020-29-09.] Dostupné na internete: <<https://www.czechency.org/slovník/PRAGMATONYMUM>>
- KREKOVIČOVÁ, E. (2005): *Mentálne obrazy, stereotypy a mýty vo folklóre a v politike*. Bratislava: Ústav etnológie SAV.
- LIPPMANN, W. (2015): *Veřejné mínění*. Praha: Portál.
- MARINCHENKO, I. A. (2017): Vestimental perfumery as an object of metalinguistic reflection and creative processing in perfume discourse. In: *Universum*, 36/2. [Cit. 2020-05-12.] Dostupné na internete: <<https://universum.com/ru/philology/archive/item/4397>>
- OAKLEYOVÁ, A. (2000): *Pohlaví, gender, společnost*. Praha: Portál.
- PONĚŠICKÝ, J. (2008): *Fenomén ženství a mužství. Psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy*. Praha: Triton.
- Rodové stereotypy*. [Cit. 2020-22-09.] Dostupné na internete: <<http://www.ruzovymodrysvet.sk/sk/vrchne-menu/slovnicek-pojmov#h5>>
- SISERMAN, M. M. (2012): Proper names of Perfumes. In: O. Felecan (ed.): *Name and Naming: Synchronic and Diachronic Perspectives*. Cambridge Scholar Publishing, s. 413–423.
- ŠUBRTOVÁ, M. (2020): Na rozhraní ideonym a pragmatonym: jména parfémů a jejich souvislost s olfaktorickou percepcí. In: *Acta Onomastica*, roč. LXI/1, s. 194–209.
- TOMEK, Ivan: Stereotyp. In: MAŘÍKOVÁ, H. – PETRUSEK, M. – VODÁKOVÁ, A. et al., eds. (1996): *Velký sociologický slovník. 2. svazek P – Z*. Praha: Karlova univerzita.
- VALDROVÁ, J. (2018): *Reprezentace ženství a perspektivy lingvistiky genderových a sexuálních identit*. Praha: SLON.
- VAŇKOVÁ, I. et al. (2007): *Nádoba plná řeči: (Člověk, řeč a přirozený svět)*. Praha: Karolinum.
- WOLFOVÁ, N. (2000): *Mýtus krásy. Ako sú obrazy krásy zneužívané proti ženám*. Bratislava: Aspekt.

Summary

Do perfumes support stereotypes? Linguistic image of men and women in the reflection of perfume names

Perfume is an everyday accessory to the both women and men. Like its composition or advertising presentation, the names of individual perfumes also reflect the social status, impressions, emotions, or ambitions of their wearers. The study focuses on the relationship between the name of the perfume and characteristic psychological stereotype formed on the basis of gender and the “myth of beauty” associated with women. The analytical, interpretive and socio-cognitive approaches work with the initial assumption that the name of a perfume is influenced by its motivic basis and reflects the gender stereotypes and typical character traits attributed to men (power) and women (beauty). The aim of the paper is to verify this hypothesis through the analysis of perfumes' proper names and their categorization on the basis of a motivational factor in a specific name. The source material consists of a corpus of 305 names of perfumes presented in the catalogues and on the Internet portals of Avon, Oriflame and Yves Rocher Company in the years 2019 – 2020. In the analysed corpus, we identified six motivic categories for women's perfumes and seven categories for men's perfumes, some of which were repeated in both groups but with different meanings, e. g. nature, emotions, luxury or magic.

Súčasný ruský novinový titulok z aspektu lingvokulturológie

Tamara Mujkošová — Svetlana Lapshina

Katedra rusistiky, Filozofická fakulta, Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Trnava

Russian University of Transport (MIIT), Moskva

mujkos_t@yahoo.com

lapshinass@mail.ru

Kľúčové slová: jazykový obraz sveta, jazyk, lingvokulturológia, lingvokultúrna analýza, masmédiá, novinový titulok, kultúrna informácia v novinovom titulku

Key words: linguistic view of the world, language, linguoculturology, linguocultural analysis, culture, mass media, newspaper headline, cultural information in newspaper headline

Úvod

Neodškriepiteľným faktom súčasnosti je obrovský vplyv masmédií na spoločnosť. V dnešnej dobe sa tiež čoraz častejšie skloňuje slovo globalizácia, no, paradoxne, s ňou je spojená čoraz väčšia úcta a lipnutie k vlastnej národnej kultúre. Ruský novinový titulok, ktorý je nositeľom kultúrnej informácie, sa preto čoraz častejšie stáva centrom pozornosti vedcov v oblasti lingvokulturológie. Na základe ich pozorovaní sa vynára otázka, či autori na upútanie pozornosti čitateľa využívajú v novinovom titulku kultúrnu informáciu.

Táto štúdia sa zameriava na lingvokulturologický aspekt ruského novinového titulku, pričom sú použité novinové titulky z dvoch obľúbených ruských periodík: *Аргументы и факты* (AIF) a *Коммерсантъ* (K), ktoré boli zbierané paralelne v období pol roka. Na ich skúmanie je použitá pozorovacia metóda na vyhľadávanie lingvokultúr, opisná a semiotická systémovo-štruktúrna metóda v osobitnej praxi a metóda štatistickej analýzy. Analýza dostatočne reprezentatívnej vzorky novinových titulkov ukáže, či sa v masmédiách na zaujatie ruského čitateľa využíva kultúrna informácia, a ak áno, ktorá jej forma je využívaná najčastejšie. Výsledky analýzy budú obsahovať aj zistenia, s akým cieľom používajú autori kultúrnu informáciu v novinovom titulku, a tiež to, či uprednostňujú jej priamu aplikáciu alebo transformáciu.

Lingvokulturológia

Lingvokulturológiu (lingva = jazyk, cultura = kultúra, logos = náuka) možno považovať za pomerne „mladú“ vednú disciplínu. Hoci jej neoficiálne začiatky siahajú do začiatku 19. storočia, ako oficiálna veda sa sformovala až v 90. rokoch 20. storočia.

Idea, že jazyk a myslenie sú navzájom prepojené, podľa A. N. Gladkovovej (2010), získala široké uznanie vedcov až v 20. storočí. Aj keď prvý, kto dokázal význam tejto idey, bol už W. von Humboldt, ktorého myšlienka „jazyk je duša národa“ sa stala celosvetovo známou. Neskôr o tom, že jazyk a myslenie na seba navzájom vplyvajú, písal E. Sapir. Jeho žiak B. Whorf sformuloval „princíp lingvistickej relativity“, podľa ktorého sú konceptuálne systémy relatívne a závisia od jazyka. To znamená, že ľudia, ktorí hovoria rovnakým jazykom, sú spojení určitým vnímaním sveta, pretože ich jazyk naznačuje určitý spôsob videnia sveta. Ľudia, ktorí hovoria iným jazykom, pozerajú na svet cez prizmu svojho jazyka, a preto je ich jazykový obraz sveta iný (ibid.).

Bádaním v oblasti lingvokulturológie sa v súčasnosti aktívne zaoberá predovšetkým ruská lingvokulturologická škola s takými vedcami, ako V. A. Maslovová, V. V. Vorobjov, V.

N. Telijová, A. V. Wierzbicka, J. N. Karaulov a iní. Na Slovensku sú to predovšetkým vedci z prešovskej lingvokulturologickej školy: J. Sipko, A. Virostková, Ľ. Guzi, M. Blaho a iní.

Samotné definovanie lingvokulturológie v súčasnosti ešte nie je celkom jednoznačné. V čom sa však jazykovedci zhodujú, je, že objektom jej skúmania je vzájomný vzťah jazyka a kultúry.

Vedcov v oblasti lingvokulturológie zaujíma materiálna a duchovná kultúra, ktorú vytvoril človek. To znamená, v jazyku vyjadrené nielen zvyky, obyčaje, náboženstvo, morálka, umenie, veda, filozofia, ale napríklad aj pracovné náradie, predmety každodenného používania – všetko, čo predstavuje jazykový obraz sveta (Vorobjov, 2008). V niektorých prácach je jazykový obraz sveta považovaný za synonymum lingvokultúry, E. J. Butenko (2008) však vysvetľuje, že ich treba chápať skôr ako celok a časť, pričom lingvokultúra je pojem omnoho širší ako jazykový obraz sveta. V lingvokultúre sa prejavuje nielen jazykový, ale aj konceptuálny, kultúrny a hodnotový obraz sveta. V súvislosti s jazykovým obrazom sveta a lingvokultúrou je potrebné spomenúť aj pojem mentalita. Tak ako jazykový obraz sveta súvisí s lingvokulturologickým aspektom, tak mentalita súvisí s kultúrnym aspektom. V. S. Sosodovová (2013) vysvetľuje pojem mentalita ako kultúrne a historicky podmienený pohľad na svet. Mentalita formuje zodpovedajúci obraz sveta a v značnej miere určuje obraz života, správanie človeka a formu medziľudských vzťahov.

Štúdium vzájomného vzťahu a interakcie jazyka a kultúry ako komplexného problému si vyžaduje určenie špeciálnej jednotky, v ktorej by boli syntetizované obidva spomínané fenomény. Aj napriek tomu, že lingvokulturológia ako vedecká disciplína sa ešte len rozvíja, stihla už akumulovať rozsiahly terminologický aparát. My sa prikláňame k názoru skupiny vedcov, ktorí za základnú jednotku lingvokulturológie považujú lingvokulturému. V. V. Vorobjov (2008) tvrdí, že lingvokulturéma ako komplexná medziúrovňová jednotka predstavuje dialektickú jednotu lingvistického a extralingvistického obsahu. Vo svojej podstate je to jednotka hlbšia než slovo. N. F. Alefirenko (2010) na vyjadrenie podstaty lingvokulturémy použil zaujímavý reklamný slogan „dva v jednom“, pričom jazyk vo svojej bilaterálnej podstate je ten, ktorý kulturému označuje, a menovaná reália (nominovaný fragment skutočnosti, predmet alebo situácia) je označovaná. Lingvokulturémy sa od lexém líšia predovšetkým tým, že v jazyku odrážajú konceptuálnu sféru kultúry. Môžu byť vyjadrené verbálne alebo neverbálne, pričom v neverbálnej forme sa lingvokulturéma fixuje ako umelecký predmet (obraz, pamätník a iné) alebo ako predmet každodenného života (hračka, suvenír, pohľadnica a iné). V reči sa neverbálna lingvokulturéma vyjadruje správaním (gestami, mimikou). Vo verbálnej forme môže vystupovať v podobe ústneho textu ako rečový prvok (fráza, slovo a pod.), alebo v podobe písomného textu ako jazykový prvok (frazologizmus, slovné spojenie, slovo a pod.). Môže vystupovať vo forme pragmatického klišé, vo formulke etikety, vo forme oslovenia a pod. Lingvokulturéma môže byť vyjadrená slovom, slovným spojením alebo textom, ktorého význam nesie informáciu o tej alebo inej lingvokultúre. To znamená, že na verbalizáciu pojmov a na ich vnesenie do zodpovedajúceho obrazu sveta vyberajú rôzne národné skupiny rôzne informácie (Bryksinová, 2009).

Novinový titulok

Novinové titulky sú špecifickým útvarom publicistického štýlu. Podľa P. Burcla (2013) má titulok svoju históriu a svoju podstatu, ktorou sú jeho jedinečné vlastnosti – ráznosť, strohosť, obsah, informovanosť, tiež použiteľnosť všetkých jazykových a pragmatických vlastností publicistického štýlu. Všeobecné znaky tohto štýlu sú v nich akoby koncentrované, zvýraznené a je v nich citlivo prepojené stylistické i jazykové zvládnutie myšlienkového obsahu, v ktorom sa predstavuje celková koncepcia a do značnej miery aj poslanie a svetonázorová orientácia novín a časopisov. A nielen to. Aj letný pohľad na spôsob tvorby a podobu novinových titulkov v dávnej, ale i nedávnej minulosti prezradí, že sa v nich prejavuje

aj dobový kontext a mnohé iné mimojazykové okolnosti, ako napr. spôsob, ako sa noviny čítajú, pohľad na ekonomické otázky, predajnosť novín, konkurenčné vzťahy a pod.

Mnohí ľudia nečítajú celé noviny, vyberajú si len články, ktoré si prečítajú. Na tom sa zhodujú viacerí autori. Medzi nimi aj J. V. Bečka (1973) a S. Russ-Mohl (2005).

Sledovaním novinového textu možno pozorovať, že publicistický jazyk konca 20. a začiatku 21. storočia, a to najmä v novinovom titulku, demonštruje širokú účasť informácie s kultúrnym pozadím a zároveň aktívne používanie štylistických zdrojov hovorovej reči. Novinové titulky sú v podstate akýmsi zrkadlom národnej kultúry. Odráža sa v nich súčasný stav jazyka konkrétneho národa, ale tiež vplývajú na zmeny v súčasnom jazyku, práve preto sa v nich veľmi často používa hovorová lexika. Obsah lingvokultúry v novinových titulkoch je jedným z dôležitých prostriedkov na vyjadrenie ich funkcií, predovšetkým reklamnej a emotívnej, ktoré sa v súčasnosti považujú za najdôležitejšie.

Väčšina vedcov sa zhoduje v tom, že titulok, nezávisle od typu textu, plní päť hlavných funkcií:

- nominatívnu – označenie textu,
- apelatívnu – vytvorenie kontaktu medzi autorom a recipientom,
- informačnú – vyjadrenie obsahu,
- reklamnú – upútanie pozornosti,
- emotívnu – odráža vzťah autora k textu.

Lingvokultúrna analýza ruského novinového titulku

V ruských novinových titulkoch je možné pozorovať časté používanie kultúrnej informácie na podporu všetkých jeho uvedených funkcií. Predovšetkým však kvôli upútaniu pozornosti čitateľa (reklamná funkcia) a vyjadreniu vzťahu autora k textu (emotívna funkcia).

Na výskum v tomto článku boli použité novinové titulky z denníka *Коммерсантъ* (K) a týždenníka *Аргументы и факты* (AIF), ktoré boli nositeľmi kultúrnej informácie. Podľa druhu verbálneho vyjadrenia kultúrnej informácie sú titulky rozdelené do pätnástich skupín, pričom v každej z nich sú zaradené titulky s lingvokultúrnou vyjadrujúcou podobnú kultúrnu informáciu.

1 Ruský novinový titulok s lingvokultúrnou vyjadrenou frazeologizmom

Autor titulku *Держи Китай шире* (K, 26.1.2017) si pri jeho tvorbe pomohol transformáciou frazeologizmu *держи карман шире*, ktorý ruská populácia v súčasnosti používa v ironickom význame v súvislosti s príliš vysokými očakávaniami. Autor teda do titulku vložil aj emócie, náznak irónie. V článku totiž informuje o tom, že administratíva okolo amerického prezidenta D. Trumpa začína s budovaním tzv. ázijskej stratégie, ktorej hlavným cieľom je obmedzovanie Číny.

V titulku *Банки закрыли глаза на ИП* (K, 16.1.2017) autor priamo použil frazeologizmus *закрывать глаза (на что-то)*. Podstatou tohto frazeologizmu je neupriamovanie pozornosti (z rôznych dôvodov, väčšinou kvôli vlastnému prospechu) na nejaké nedostatky, nepríjemnosti a pod. Tento titulok plní okrem emotívnej aj informačnú funkciu, pretože článok pod ním informuje o tom, že banky sa neponáhľajú viesť boj s daňovými dlžníkmi a zároveň ním autor poukazuje na charakteristické správanie ruského národa.

V titulku *Увольнение неволей* (K, 30.12.2016) autor použil nepriamy odkaz na hovorový frazeologizmus *волей-неволей*, ktorý vyjadruje vynútené konanie, to znamená robiť niečo aj napriek nevoli. Pútavým spôsobom ukazuje na článok, ktorom sa píše o tom, že ministromi hospodárstva nebolo možné odstúpiť v riadnom čase, ale bol predčasne odvolaný.

V titulku *Владельцы „Финансовой газеты“ ушли по-английски* (K, 20.12.2016) autor priamo použil frazeologizmus *уйти по-английски*, ktorý znamená odísť potichu, bez rozlúčky. To znamená, že autor už v titulku načrtol obsah článku, v ktorom píše o tom, že britský vlastník bez zbytočnej medializácie predal svoje aktíva v týždenníku *Финансовая газета*. Je tu viditeľná aj jazyková hra s použitím uvedeného frazeologizmu a bývalými vlastníckmi aktív uvedeného týždenníka – Britmi.

Titulok *Совет федерации вставляет шины в колеса* (K, 14.12.2016) využil odkaz na hovorový frazeologizmus s nepriaznivým podfarbením *вставлять (ставить) палки в колёса*, ktorý sa používa v súvislosti s narúšaním, marením nejakej práce, činnosti, prípadne, keď sa niekomu sťažujú podmienky. Tento titulok je názvom článku, v ktorom autor píše o urýchlení prijatia zákona o zimných pneumatikách. Titulok je teda akousi dvojzmyselnou hrou a pomocou transformácie frazeologizmu tu cítiť aj emotívne podfarbenie.

Titulok *Не мытьем, так Катаром* (K, 8.12.2016) je nepriamym odkazom na hovorový, expresívny frazeologizmus *не мытьём, так катаньем*, ktorý znamená – *keď to nepôjde jednou cestou, tak to pôjde inak*. V titulku sa prelína reklamná a emotívna funkcia s informačnou, pretože článok informuje o tom, že aj napriek očakávaniam a prognózam sa uskutoční privatizácia Роснефти a 19,5 % akcií rovnakým dielom kúpi spoločnosť Glencore a Qatar Investment Authority.

Titulok *Бонд на бонд* (K, 27.10.2016) nepriamo odkazuje na frazeologizmus *баш на баш*, ktorý znamená – *rovným dielom, vec za vec a pod*. Tým, že autor v titulku použil slovo *бонд*, napovedá čitateľovi, čo bude obsahom článku. Píše sa v ňom o tom, že nové obligácie letiska Domodedovo vlastne uhradia staré. Letisko informovalo o prijatí nových euroobligácií, ktoré budú využité na výkup starých dlhopisov. Titulok vďaka vydarenej slovnej hračke nielen priťahuje pozornosť čitateľa, ale aj navádza na obsah článku, teda informuje.

V titulku *„Руснефть“ вышла на свет* (K, 17.10.2016) sa spája názov ruskej realie *Руснефть* s odkazom na frazeologizmus *выйти на свет*, ktorým sa vyjadruje, keď sa niekto postaví pred ľudí, objaví sa v spoločnosti a pod. Titulok teda sčasti oboznamuje čitateľa s obsahom článku, ktorý informuje o tom, že uvedená spoločnosť zverejnila štruktúru svojich akcionárov a finančné ukazovatele aj s mierou zadlženia. Okrem toho frazeologizmus plní v titulku reklamnú a emotívnu funkciu.

Pri tvorbe titulku *С углекислой миной* (K, 8.10.2016) si autor pomohol kontamináciou slovného spojenia *углекислый газ* a ironickým frazeologizmom *делать кислую мину*, ktorým sa zvykne vyjadrovať nespokojnosť, a vynikla tak opäť reklamná a emotívna funkcia titulku. Článok informuje o tom, že Rusko sa nezapojí do experimentálnej etapy schémy regulovania skleníkových plynov v leteckej preprave, ktorú schválila Medzinárodná organizácia pre civilné letectvo (preto autor použil adjektívum *углекислая*).

Frazeologizmus *Достать из-под земли* (AIF 28.9.2016) je súčasne titulkom. Vyjadruje odhodlanie urobiť niečo za každú cenu, hoci pri vynaložení obrovského úsilia. Tento frazeologizmus je veľmi nápadito použitý v titulku k článku o boji proti zlodejom a kriminálnikom v moskovskom metre. Pričom *из метро* skutočne znamená *из-под земли*. Ide tu však aj o hru s použitím frazeologizmu, ktorý je zároveň sám osebe expresívny a hovorový.

Z množstva 306 analyzovaných titulkov najväčšiu skupinu (75) tvorili titulky s odkazom na všeobecné frazeologizmy. Najčastejšie boli používané z dôvodu dodania expresívnosti alebo irónie. To znamená, že autori pri tvorbe titulkov uplatňovali okrem nominatívnej, informačnej a reklamnej aj emotívnu funkciu. V skúmaných novinových titulkoch boli priamo použité frazeologizmy 44-krát a transformáciou frazeologizmov si autori pomohli 31-krát, čo nemožno považovať za zanedbateľné množstvo. Autori transformáciu využívajú nielen na zaujatie čitateľa, ale sú výborným prostriedkom na vytvorenie hádanky, lákajú čitateľa túto hru dešifrovať. Tiež treba spomenúť, že frazeologizmy s hovorovými alebo slangovými štylistickými znakmi sú v súčasnom jazyku čitateľmi omnoho ľahšie prijímané.

2 Ruský novinový titulok s lingvokulturémou vyjadrenou odkazom na literárne dielo

Titulok *Преступление и отбывание* (K, 10.2.2017) nesie odkaz na názov románu F. M. Dostojevského *Преступление и наказание*, ktorého hlavný hrdina Raskol'nikov si trest odpykával na nútených prácach na Sibíri. Článok pod titulkom zas informuje o budovaní nových ubytovní pre odsúdených na nútené práce. Ide o novú formu trestu v Ruskej federácii, ktorá vstúpila do platnosti 1. januára 2017. Použitie transformácie názvu uvedeného literárneho diela dodáva titulku negatívne podfarbenie.

Titulok *Модерн во дворянстве* (K, 6.2.2017) je odkazom na názov svetoznámej Molièrovej divadelnej hry (komédie) *Мещанин во дворянстве*. Článok pod týmto titulkom informuje o veľkolepom spracovaní komickej opery R. Straussa *Ariadna na Naxe*, ktorej predlohou bola práve Molièrova komédia *Meštiak šľachticom*.

V titulku *Дойти до самой сути* (K, 1.2.2017) je badateľný odkaz na slová z básne bez názvu B. L. Pasternaka *Во всем мне хочется дойти до самой сути...*. V článku pod titulkom sa pri príležitosti otvorenia výstavy Semiona Fajbisoviča píše o umeleckom vývine tohto váženého sovietskeho undergroundového umelca. V Sovietskom zväze bol neoficiálnym umelcom, tvoril realistické obrazy sovietskych čias, či už z metra, alebo z ulíc či demonštrácií. Bol to umelec, ktorý vo svojich dielach uprednostňoval antisovietsku alternatívu, to znamená, že za rovnakými tvármi na uliciach sa skrývala všeobecná atmosféra sovietskeho smútku a strachu (preto *жуть*).

V titulku *Белеет пандус одинокий* (K, 23.12.2016) možno pozorovať odkaz na prvý verš z básne M. J. Lermontova *Парус: Белеет парус одинокой...*. V tomto prípade ide o slovnú hračku, ktorú autor použil v súvislosti s informáciou o absencii rámp pre invalidov na dôležitých miestach. Článok informuje o stretnutí prezidenta V. Putina s aktivistami Všeruského národného frontu, ktorí sa mu sťažovali, okrem iného, aj na nedostatky trápiace invalidov.

Titulok *Ушел поэт – невольник песни* (K, 12.12.2016) je alúziou na slová z básne M. J. Lermontova *Смерть поэта*, ktorú napísal na počesť A. S. Puškina: *Погиб поэт! — невольник чести...*. Článok pod titulkom je venovaný pamiatke Leonarda Cohena, kanadského pesničkára, básnika a prozaika, ktorý počas svojho života ovplyvnil niekoľko generácií autorov piesní.

Zaujímavou hrou je titulok *Тройка, четверка, туз* (K, 21.10.2016), ktorý odkazuje na výraz *тройка, семерка, туз* z poviedky A. S. Puškina *Пиковая дама*. Článok totiž informuje o ceste V. Putina do Berlína, kde sa uskutočnili rokovania Normandskej štvorky, ktoré sa týkali udalostí na Ukrajine, a tiež Veľkej trojky, ktoré boli venované udalostiam v Sýrii. Autor v článku doslova použil výrok, že V. Putin v Berlíne rozohral naraz hneď niekoľko kariet.

Autor v titulku *Тень „отца“ Трампа* (AIF, 7.9.2016) stavil na slovnú hru, v ktorej využil odkaz na jednu z postáv (zo starého prekladu *Тень отца Гамлета* alebo z nových prekladov *Призрак отца Гамлета*) divadelnej hry W. Shakespeara *Гамлет* (Hamlet). V článku informuje o predvolebnom boji v USA medzi D. Trumpom a H. Clintonovou.

Z 306 analyzovaných novinových titulkov autori použili odkazy na literárne diela 42-krát, a to najčastejšie z dôvodu upútania pozornosti čitateľa, pričom stavili na slovnú hru a z toho vyplývajúcu dvojzmyselnosť. Do popredia výrazne vystupovala aj emotívna funkcia, prostredníctvom ktorej autori vyjadrovali svoj postoj k textu. V nami skúmaných novinových titulkoch boli takéto lingvokulturémy využité 42-krát. 9-krát boli aplikované priamo a 33-krát boli, z dôvodu vytvorenia hádanky pre čitateľa, transformované.

3 Ruský novinový titulok s lingvokulturémou vyjadrenou paremiologickým útvarom

Autor titulku *К третьему не дано* (K, 21.12.2016) použil odkaz na ruské porekadlo *третьего не дано*, ktoré hovorí o nevyhnutnosti vybrať jednu z dvoch možností, hoci ani jedna

z nich nie je úplne vyhovujúca. Jeho zámerom je zaujať čitateľa, pričom poskytuje aj časť informácie. Článok na titulok nadväzuje tým, že informuje o tom, že tretie čítanie návrhu zákona v Štátnej dume sa neuskutoční. Autor sa takouto slovnou hračkou s transformovaným ruským porekadlom snažil vyvolať zvedavosť čitateľa a pozýva ho na rozlúštenie tejto šifry. Zároveň tým ukazuje svoj postoj k článku.

Titulok *В темном офисе черты водятся* (K, 16.11.2016) využíva odkaz na príslovie *в тихом омуте черты водятся*, ktoré znamená, že tichý, mierny človek je schopný nepredvídateľného konania. Titulok nápaditým spôsobom navádza na článok, ktorý informuje o tom, že okresný súd nariadil ministromi pre hospodársky rozvoj Alexejevovi Uľukajevovi trest domáceho väzenia, keďže bol obvinený z brania úplatku.

Autor v titulku *Старая вражда не ржавеет* (K, 11.11.2016) použil odkaz na porekadlo *старая любовь не ржавеет*. Ide o slovnú hračku s využitím tohto porekadla, pričom v článku autor ďalej uvažuje o tom, že miesto hlavného protivníka USA by mohla namiesto Ruska obsadiť Čína. Očakáva sa, že počas vlády Donalda Trumpa sa zmenia priority zahraničnej politiky USA, pričom zmena globálneho protipostavenia v oblasti svetovej ekonomiky vytvára podmienky pre vzájomný súboj Washingtonu práve s Pekingom.

Смех сквозь сложности (K, 8.11.2016) je názov titulku, v ktorom je zrejmý odkaz na porekadlo *смех сквозь слёзы*, ktoré opisuje neveselý smiech v ťažkom psychickom rozpoložení. Článok je rozhovorom autora s talianskym hercom a režisérom Nanni Morettim, ktorý pricestoval prvý raz do Ruska, aby v dvoch mestách predstavil svoju osobnú retrospektívu.

Titulok *Не все то золото, что уран* (K, 14.10.2016) je nositeľom odkazu na príslovie *не всё то золото, что светит (блестит)*, ktoré učí, že by sme nemali posudzovať podľa zovňajšku. Článok informuje o tom, že uránová holdingová spoločnosť plánuje začať s ťažbou zlata v El'kone v Jakutskej oblasti.

V titulku *Дорога — ложка к обеду* (K, 22.9.2016) si autor pomohol prísloviom *дорога ложка к обеду, а там хоть под лавку*, ktorého zmysel je v správnom načasovaní. Hovorí, že všetko má svoj zmysel, keď to príde v pravý čas. Autor sa tu tiež hrá s homonymami *дорога* a *дорога*. V titulku opäť dominuje reklamná a emotívna funkcia, ktorá sa prelína s informačnou, pretože článok informuje o rokovaní, ktoré sa konalo v Novo-Ogareve, kde hodnotili nezjazdnosť ciest a finančnú tieseň malého podnikania. Je tu teda badateľná aj značná dávka irónie.

V titulku *В Японии мягко стелют* (AIF, 14.12.2016) autor využil nepriamy odkaz na príslovie *мягко стелет, да жестко спать*, ktoré vyjadruje, že za peknými slovami nemusia byť vždy aj dobré úmysly. Použitie odkazu na spomínané príslovie dodáva titulku mierne ironický podtón. V článku autor informuje o návšteve Vladimíra Putina v Japonsku a pýta sa, čo táto návšteva sľubuje. Japonsko neodmieta územné nároky Ruska na Kurilské ostrovy. Toto oteplenie vzťahov však vníma ako zmenu japonskej taktiky: *не мытьём, так катаньем*.

Paremiologické útvary boli v titulkoch použité predovšetkým na zdôraznenie reklamnej funkcie, teda na pritiahnutie pozornosti čitateľa, pričom, samozrejme, bola zastúpená aj informačná a emotívna funkcia. Mnohokrát slúžili na prejavenie irónie. Autori veľmi často využívali priame alebo transformované parémie v novinových titulkoch z dôvodu, že v ruskej kultúre sú parémie populárne aj v súčasnosti, ruský národ si stále zachováva veľkú úctu k tradičnej ľudovej kultúre. Skúmaná vzorka 306 novinových titulkov obsahovala 30 titulkov s priamym alebo transformovaným paremiologickým útvarom. Priamo ho autori v titulku použili len 5-krát, ale transformáciu na vytvorenie hádanky pre čitateľa použili 25-krát.

4 Ruský novinový titulok s lingvokulturémou vyjadrenou odkazom na film alebo televízny program

Titulok *Иван Васильевич меняет Потомского* (K, 15.10.2016) je ukážkou zaujímavej slovnej hračky pri využití názvu filmovej komédie *Иван Васильевич меняет профессию*. Článok pod týmto titulkom informuje o tom, že orlovský gubernátor V. Potomskij v meste Oriol odhalil pamätník Ivanovi Hroznému. V. Potomskij, navyše, pripomenul podobnosť ruského cára so súčasným prezidentom V. Putinom.

V titulku *Струнные люди* (K, 11.10.2016) je pozorovateľný odkaz na film *Странные люди* z roku 1969, pozostávajúceho z troch noviel: *Братка*, *Роковой выстрел* a *Думы*, ktorých hlavní hrdinovia sú čudáci – *странные люди*. V titulku je názov uvedeného filmu využitý na slovnú hru, pretože článok informuje o koncerte skupiny The Cure, pričom autor podotkol, že hudobníci predviedli skvelý koncert a vôbec nešetrili ani struny, ani seba.

V titulku *Шифр и меч* (K, 21.9.2016) autor použil fonetickú slovnú hru s nepriamym odkazom na film *Щит и меч*. Je to sovietsky umelecký film v štyroch dieloch o Veľkej vlasteneckej vojne. Titulok je využitý na slovnú hru, keďže článok informuje o tom, že Federálna bezpečnostná služba Ruskej federácie sa chystá kontrolovať internetové dáta.

Autor titulku *Иди и не смотри* (K, 8.9.2016) využil odkaz na úspešný sovietsky film *Иди и смотри*. Vojnová dráma v dvoch sériách sa začala premietiť v roku 1985, pri príležitosti 40. výročia víťazstva vo Veľkej vlasteneckej vojne. Film získal niekoľko ocenení na významných filmových festivaloch a čitatelia časopisu *Советский экран* ho označili za najlepší film roka 1986. V článku autor rozoberá filmy, ktoré sa predstavili na aktuálnom filmovom festivale v Benátkach. Titulok použil pri opise filmu *Austerlitz*, ktorý je dokumentom natočeným v bývalých koncentračných táboroch, ktoré sa v súčasnosti stali miestom, kam prúdia tisíce turistov. Mnohí z nich si však neuvedomujú pietnosť týchto miest a nezachovávajú patričnú úctu k tým, ktorí boli kedysi súčasťou a obeťami tej hrôzy. Navštevujú tieto miesta nevhodne oblečení, nevhodne sa správajú, nehovoriac o tom, že si dokonca robia moderné selfie.

V titulku *Вокзал на двоих* (K, 2.9.2016) je využitá podobnosť s názvom sovietskeho filmu z roku 1982 *Вокзал для двоих*. Ide o melodramatický film, ktorý sa v roku 1983 predstavil aj na Medzinárodnom filmovom festivale v Cannes a ktorý získal Štátnu cenu ZSSR. Titulok je slovnou hračkou, pretože článok informuje o stavbe hotelového komplexu v priestoroch železničnej stanice v Kursku. Na obrovskej ploche budú postavené apartmány a obchodné centrum. Stavať bude developerská spoločnosť Vesper a Ikon Developmet – preto autor použil uvedený titulok.

V titulku *Умники и умницы* (AIF, 31.8.2016) autor použil odkaz na televízny program *Умницы и умники*, ktorý je celoruskou humanitárnou žiackou olympiádou, vysielanou od roku 1992. Autor titulok využil kvôli podobnosti s témou, ktorej sa venuje v článku. Píše v ňom o Medzinárodnej olympiáde žiakov veľkých miest, ktorá sa bude konať v Moskve. Súťažnými predmetmi sú matematika, fyzika, chémia a informatika. Žiaci z Moskvy tak budú mať možnosť porovnať svoje vedomosti so žiakmi z veľkomiest iných štátov.

Autori použili v titulkoch odkazy na filmy alebo televízne programy predovšetkým z dôvodu podobnosti názvu s témou článku. Okrem reklamnej funkcie bola výrazná emotívna funkcia týchto novinových titulkov. V nami skúmaných 306 novinových titulkoch bola takáto lingvokulturéma použitá 25-krát, pričom 9-krát bola v titulku aplikovaná priamo a 16-krát bola transformovaná.

5 Ruský novinový titulok s lingvokulturémou vyjadrenou reáliami, symbolmi, stereotypmi

Titulok *Дед Мороз и его помощники* (K, 16.12.2016) odkazuje na postavu *Деда Мороза*, ktorého považujeme za súčasť ruskej kultúry. Spolu so *Снегурочкой* sú hlavnými

postavami novoročných sviatkov v Rusku. Autor použil takýto titulok, pretože práve postava Deda Mráza sa spája so splnením novoročných želaní. Článok je totiž smutným príbehom desaťročného dievčatka trpiaceho reumatoidnou artritídou. Každý deň je nútené užívať drahé lieky. Preto autor aj formou titulku, aj ďalej v článku vyzýva čitateľov, aby sa stali pomocníkmi Deda Mráza a formou finančného príspevku pomohli dievčatku zabezpečiť lieky na jeden rok. V titulku je badateľné pozitívne emocionálne podfarbenie.

V titulku *Дружбы народов союз нефтяной* (K, 1.11.2016) je pozorovateľný nepriamy odkaz na slová z hymny Ruskej federácie *Братских народов союз вековой*. Článok pod titulkom informuje o tom, že V. Putin v Astracháne oficiálne uviedol do činnosti ropnú plošinu LUKOILu a zároveň sa zúčastnil na zasadnutí Rady pre medzinárodné vzťahy. Titulok je tak slovnou hračkou s precedenčným textom¹, pričom sa opiera o obsah článku.

V titulku *Кто накормит блинами Америку? Российская сеть питания шагнула за океан* (AIF, 28.9.2016) sa objavuje názov jedného z najstarších jedál ruskej kuchyne *блинов*. Titulok tak odkazuje na obsah článku, ktorý informuje o tom, že hoci americké reštauračné siete na ruskom trhu chýbajú, opačne existuje príklad. Ruská sieť *Теремок* otvorila svoju prvú reštauráciu na Manhattane v New Yorku.

V titulku *Даёшь народное единство!* (AIF, 2.11.2016) je odkaz na *День народного единства*. Je to sviatok, ktorý sa v Rusku oslavuje 4. novembra a prvý raz sa oslavoval v roku 2005. Bol uzákonený na pamiatku udalostí z roku 1612, keď ľudová armáda pod vedením Kuzmu Minina a Dmitrija Požarského oslobodila Moskvu od poľských dobyvateľov. Historicky je tento sviatok spojený s ukončením obdobia Smuty. Článok je venovaný práve spomínanému sviatku. Autor sa zamýšľa nad tým, čo Rusov spája a čo, naopak, jednotu bráni. Titulok púta pozornosť čitateľa a zároveň mu dáva na vedomie, o čom si môže prečítať v článku.

V titulku *Татьянин век* (AIF, 25.1.2017) možno pozorovať odkaz na sviatok *Татьянин день*, ktorý sa oslavuje 25. januára. Je to dvojitý sviatok. Na počesť otvorenia prvej ruskej univerzity v Moskve sa oslavuje aj ako Deň študentov, no zároveň je to aj cirkevný sviatok – Deň svätej mučenice Tatiany. Článok je však oslavou 100. narodenín obyvateľky Petrohradu Tatiany Orlovovej. Autor v článku pripomína aj súvislosť s cirkevným sviatkom. Titulok je slovnou hračkou, pričom nápaditým spôsobom púta pozornosť čitateľa.

Titulky, v ktorých bolo možné pozorovať odkaz na ruské realie, plnili nielen reklamnú a emotívnu, ale často aj informačnú funkciu, teda poskytovali čitateľovi informáciu o tom, čo bude nasledovať v článku. V nami skúmanej vzorke novinových titulkov boli použité 24-krát, 5-krát boli transformované a 19-krát boli aplikované priamo.

6 Ruský novinový titulok s lingvokulturémou vyjadrenou združeným pomenovaním

V titulku *Горящие туры угасают* (K, 9.2.2017) je použité združené pomenovanie *горящий тур* (častejšie sa používa termín *горящая путёвка*), ktoré sa zachovalo z čias ZSSR, keď organizácie, ktoré sa nazývali *профессиональные союзы*, rozdeľovali rekreačné poukazy. Ak sa nejaké poukazy z rôznych dôvodov vrátili späť, hovorilo sa, že *путёвка горит*. V súčasnosti sa tento termín používa v spojitosti s dovolenkovými poukazmi „na poslednú chvíľu“, tzv. last minute poukazmi. Článok pod uvedeným titulkom informuje o tom, že cestovné kancelárie vzhľadom na krízu upúšťajú od predaja lacných dovolení na poslednú chvíľu. Uvedený termín je veľmi nápadito použitý so slovesom *угасать*.

Titulok *Лампочка накаливания страстей* (K, 23.1.2017) je kombináciou dvoch združených pomenovaní – *лампочка накаливания* (žiarovka) a *накал страстей* (výbuch

¹ J. N. Karaulov vysvetľuje, že precedenčné texty sú v kognitívnom a emocionálnom vzťahu významné pre určitú osobnosť, no zároveň majú nadosobný charakter, to znamená, že sú známe rozsiahlemu okruhu tejto osobnosti (pozri Karaulov, 2010).

emócií). V článku pod titulkom sa píše o divadelnom predstavení, ktoré sa odohráva vo veľmi zvláštnej atmosfére, ktorá je predpokladom na vyvolanie silných emócií. Diváci nesedia v hľadisku za sebou, ako je zvykom, ale sú usporiadaní do tvaru špirály, pričom nad hlavami im svieti zelené svetlo zo žiarovky.

V titulku *Вор в сухом законе* (K, 12.1.2017) autor využil odkaz na združené pomenovanie (žargón) *вор в законе*. Toto slovné spojenie označuje predstaviteľa elity podsvetia, akéhosi ochrancu zločineckých tradícií. V neformálnej väzenskej hierarchii zaujíma najvyššie postavenie. *Воры в законе*, ktorí si priniesli svoje tradície z dorevolučného Ruska ďalej do zločineckého sveta bývalého ZSSR, stále viedli demonštratívne asociálny život. *Воры в законе* sú spoločenstvom, ktoré má istú podobnosť s tzv. krstnými otcami talianskej mafie, určité odlišnosti však existujú. Sú typickí pre Rusko a krajiny Spoločenstva nezávislých štátov (Rusko, Bielorusko, Ukrajina) a vo svetovej kriminálnej praxi nemajú presnú analógiu. Pre toto spoločenstvo je charakteristické riadenie sa obzvlášť tvrdým kódexom kriminálnych tradícií. Titulok odkazuje na článok, v ktorom autor píše o premiére amerického filmu *Pod rúškom noci*. Film sa odohráva v časoch prohibície v Bostone a na Floride (preto *сухой закон*). Hlavný hrdina je gangster, ktorý rezignoval na zákony.

V titulku *По всей проезжей чести* (K, 26.11.2016) autor využil fonetickú hru so združeným pomenovaním *проезжая часть*, ktoré pomenúva časť vozovky, určenú na jazdu bezkoľajových vozidiel a slovom *честь*. V článku pod titulkom totiž píše o tom, že vodiči môžu očakávať nové pravidlá a s nimi aj nové pokuty, ktoré sú dôsledkom aktívneho boja vlády s nedisciplinovanými vodičmi a permanentnými porušovateľmi pravidiel cestnej premávky.

Titulok *Ложный вывоз* (K, 30.9.2016) je ďalšou fonetickou slovnou hračkou s využitím združeného pomenovania. *Ложный вызов* alebo *ложная тревога* je výraz pre falošný poplach. Autor však namiesto substantíva *вызов* použil substantívum *вывоз*. Urobil tak z dôvodu, že ďalej informuje o neuskutočnenej likvidácii skládky odpadu. Píše, že obyvatelia Pečatníkov boli podvedení, pretože likvidácia skládky, ktorá sa nachádza v ich rajóne, im bola prisľúbená, z neznámych dôvodov však jej odvoz zastavili.

Zaujímavou slovnou hračkou s využitím výrazu *бомба замедленного действия* je titulok *Мир замедленного действия* (K, 29.9.2016). Ide totiž o titulok k článku o tom, že japonský premiér sa chystá vytvoriť také podmienky, aby boli južné Kurilské ostrovy vrátené Rusku a aby bola medzi krajinami uzatvorená mierová zmluva.

V novinových titulkoch, ktorých stavebnou časťou boli priame alebo nepriame odkazy na združené pomenovania, išlo autorom väčšinou o vytvorenie slovnej hračky s cieľom upútať pozornosť čitateľa a s cieľom vyvolať v čitateľovi emócie. V skúmanej vzorke 306 novinových titulkov sa vyskytovalo 22 titulkov, kde bolo využité združené pomenovanie, pričom priamo ho autori použili 9-krát a transformáciu na vytvorenie hádanky pre čitateľa využili 13-krát.

7 Ruský novinový titulok s lingvokulturémou vyjadrenou odkazom na pieseň

Titulok *За ценой не постоим* (K, 13.2.2017) je slovnou hračkou, pričom využíva odkaz na slová z refrénu piesne B. Okudžavu: *одна на всех, мы за ценой не постоим*. Názov piesne je *Нам нужна одна победа* a B. Okudžava ju zložil pre film A. S. Smirnova *Белорусский вокзал* (z roku 1970). Článok je kritikou premiéry divadelnej hry *Апельсины и лимоны* podľa predlohy N. Cowarda *Сенная лихорадка*.

V titulku *Убытки в белых халатах* (K, 19.12.2016) možno pozorovať odkaz na pieseň *Люди в белых халатах* naspievanú V. Trošinom. Titulok je použitý ako slovná hračka, pričom článok informuje o veľkých finančných stratách v oblasti zdravotníctva.

Autorovi titulku *Ой, мама, Шикотан, Шикотан!* (K, 17.12.2016) sa podarila hra s názvom piesne *Ой, мама, шика дам*, ktorú naspieval F. Kirkorov a menom ostrova *Шикотан*, ktorý sa nachádza v Juhokurilskom rajóne Sachalinskej oblasti. V článku totiž informuje o účasti V. Putina na tlačovej konferencii v Japonsku, kde sa nechal počuť, že

Japonsko môže, tak ako aj predtým, počítať s vrátením len dvoch ostrovov, a aj to iba po podpísaní mierovej zmluvy.

Titulok *Мои мысли — мои табуны* (K, 4.10.2016) je nepriamym odkazom na slová z piesne O. Gazmanova *Эскадрон: Мои мысли — мои сказуны...*. Titulok je opäť slovnou hračkou, pretože článok informuje o návšteve V. Putina v Orenburskej oblasti, kde, okrem iného, využil možnosť osedlať šesticu divých koní.

V titulku *Ребятам нашего двора* (AIF, 7.9.2016) je použitý odkaz na pieseň *Ребята с нашего двора* naspievanú skupinou Любэ. Článok informuje o tom, ako sa obyčajný dvor v Čelabinsku zmenil na nádherný park. A to len vďaka jedinému človeku, ktorý sa rozhodol zanechať po sebe niečo hodnotné. Titulok vo svojej podstate teda nielen púta pozornosť čitateľa, ale zároveň ponúka informáciu o obsahu článku.

Titulok *Есть „Билет“ на балет!* (AIF, 7.9.2016) púta pozornosť odkazom na pieseň I. Korneľuka *Билет на балет*, pričom opäť ide o slovnú hračku pri využití tejto podobnosti. Článok je informáciou o podvodníkoch, ktorí si vzali na mušku milovníkov divadla a hudby a predávajú im falošné lístky do divadla. Niektoré divadlá preto upozorňujú, aby si záujemcovia kupovali lístky iba v ich pokladniach alebo priamo cez ich oficiálne internetové stránky.

Autor titulku *Мы с тобой два берега...* (AIF, 30.11.2016) si požičal názov piesne R. Raj *Мы с тобой два берега...*. Tento názov sa mu totiž hodil k článku, v ktorom píše o stavbe nových mostov cez rieku Moskvu.

Odkaz na pieseň *Если долго мучиться* ktorú naspievala A. Pugačovová, použil autor titulku *Долго мучиться?* (AIF, 21.12.2016). Článok pod titulkom je rozhovorom so spisovateľom a učiteľom literatúry A. Olejnikovom, ktorý hovorí o lenivosti detí, o tom, ako sa im nechce čítať, nepoznajú súčasných autorov a pod.

Autori titulkov používali odkazy na piesne najmä ako slovnú hračku, s tým, že využili podobnosť s informáciou poskytnutou v článku. Často vystupovala do popredia emotívna funkcia, keď autori dávali najavo svoj názor a zároveň sa snažili o vyvolanie emócií u čitateľa. Z 306 skúmaných titulkov bolo 19 s takouto lingvokultúrou. 9-krát bola do titulku vložená priamo a 10-krát bola transformovaná.

8 Ruský novinový titulok s lingvokultúrou vyjadrenou súčasným ruským slangom

Titulok *Пятую часть „Роснефти“ слили в Азию* (K, 11.1.2017) je opäť dvojzmyselnou hrou s čitateľom. Slangový výraz *слить* má niekoľko významov, pričom v uvedenom titulku je použitý ako predaj nepotrebných alebo prehodnotených aktív. V článku sa píše o tom, že majitelia 19,5 % akcií uvedenej spoločnosti sa zaregistrovali v Singapure. Urobili tak pravdepodobne pre daňové výhody. Titulok je teda mierne ironickou poznámkou a zároveň sčasti informuje o obsahu článku. Slang dodáva celému titulku hovorový nádych.

Titulok *Сторонам глубоко фиолетово, кто будет рассматривать их спор* (K, 23.12.2016) so slangovým výrazom *фиолетово* je názvom článku, ktorý je rozhovorom s predsedom Arbitrážneho zmierovacieho súdu v Moskve. Uvedený slangový výraz používajú ľudia, keď chcú povedať, že im je niečo jedno, že im je to ukradnuté. Použitie slangu dodáva titulku negatívne podfarbenie.

V titulku *Боб-стон* (K, 14.12.2016) je využitá fonetická slovná hra s pomocou transformácie so slangovým výrazom *зон-стон*, ktorý vyjadruje krádež, napadnutie. Článok pod titulkom informuje o tom, že Medzinárodná bobová a skeletonová federácia sa rozhodla nepovoliť zorganizovanie majstrovstiev sveta v Soči vzhľadom na dopingovú aféru ruských športovcov.

V titulku *Граждане потеплели к власти* (K, 12.12.2016) autor prostredníctvom slangového výrazu *потеплеть* informuje čitateľa, že občania sa vo vzťahu k vláde stali prívetivejšími, priateľskejšími, vládnejšími, menej drsnými. V článku oboznamuje čitateľa

s tým, že občanov, ktorí vládu vnímajú negatívne, je čoraz menej. V celom titulku je badateľná hovorovosť, pričom možno pozorovať aj mierny náznak irónie.

V titulku *Без господдержки не найдем* (K, 18.11.2016) je jasná dvojzmyselnosť použitého výrazu *нахать*. V hovorovej reči sa tento výraz používa ako synonymum pre byť (existovať) alebo veľa pracovať. Zároveň tento výraz v preklade znamená orať. Článok pod titulkom informuje o tom, že ak nebude firmám na výrobu poľnohospodárskej techniky poskytnutá štátna dotácia, produkcia sa môže znížiť, a to až trojnásobne. Použitie uvedeného výrazu dodáva titulku negatívne podfarbenie.

V titulku *Белухи уплыли по серым схемам* (K, 30.9.2016) je použitý výraz *серые схемы*, ktorý v hovorovej reči znamená, že sa niečo uskutočnilo nie celkom v súlade so zákonom, to znamená, že bola využitá nejaká medzera v zákone. Nie je to teda podľa *белой схемы*, čo znamená zákonne, ani podľa *чёрной схемы*, čo znamená úplne nezákonne. A článok informuje o tom, že niektoré spoločnosti na lov rýb v Rusku boli obvinené z nie celkom zákonného predaja ohrozeného druhu rýb do zoologických záhrad v Číne. Využili na to práve dieru v zákone. Článok preto upozorňuje na to, že treba upraviť zákon, aby neboli takýmto spôsobom predávané ďalšie ohrozené druhy kosatiek.

Titulok *Кто с нами спелся?* (AIF, 31.8.2016) je nositeľom slangového výrazu *спеться*, ktorý sa používa pri vyjadrení zosúladenia v speve alebo v prenesenom význame pri *nájdenej spoločnej reči*. Článok informuje o konaní festivalu *Спасская башня*, na ktorom každoročne vystupujú aj západoeurópske orchestre. Zaoberá sa otázkou, či a ako politika ovplyvňuje tento koncert. Autor využil dvojzmyselnosť slangového výrazu, ktorý titulku dodal reklamnosť.

Slangové výrazy autori využívali predovšetkým pre ich dvojzmyselnosť, pričom prostredníctvom nich dodávali titulkom emocionálne podfarbenie, často s istou dávkou irónie. Slang je veľmi aktívnou súčasťou súčasného jazyka, čo sa vo veľkej miere odráža v novinových titulkoch, pričom okrem emotívnej pomáha napĺňať aj reklamnú funkciu. Slangové výrazy sú veľmi ľahko pochopiteľné, hoci si v titulkoch zachovávajú šifrovaciu úlohu. Slang bol vo vzorke nami pozorovaných titulkov využitý 15-krát, pričom len 2-krát bol transformovaný. 13-krát ho autori do titulku vložili priamo.

9 Ruský novinový titulok s lingvokultúrou vyjadrenou odkazom na obdobie Sovietskeho zväzu

Titulok *Формализм с человеческим лицом* (K, 18.2.2017) je alúziou na heslo známe z čias existencie Sovietskeho zväzu *социализм с человеческим лицом*, ktoré vyjadrovalo proces akejsi demokratizácie vo vtedajšom totalitnom komunistickom režime. Jeho tvorcom je Alexander Dubček, ktorý sa po nástupe do funkcie predsedu ÚV KSČ aj usiloval o jeho realizáciu. V titulku je uvedený výraz použitý na slovnú hru, keď pri použití substantíva *формализм* poskytuje čitateľovi časť informácie z obsahu článku. Ten informuje o uvedení divadelnej hry pod taktovkou R. Wilsona, ktorý je považovaný za jedného z reprezentantov formalizmu.

Titulok *Что скрывает быт* (K, 19.1.2017) už svojím názvom informuje o obsahu článku pod ním a púta pozornosť práve slovom *быт*, ktoré je tiež iným názvom pre komunálny byt, v ktorom žilo viac rodín, pričom spoločne zdieľali jedno sociálne zariadenie a kuchyňu. Najväčší rozmach tieto byty dosiahli za čias Sovietskeho zväzu. Článok pod titulkom informuje o otvorení výstavy v Petrohradskom múzeu, v ktorom otvorili komunálny byt ako zrkadlo sovietskej spoločnosti.

V titulku *Старые болезни новой реальности* (K, 30.12.2016) možno pozorovať nepriamy odkaz na dielo V. I. Lenina *Детская болезнь „левизны“ в коммунизме*, ktoré bolo venované otázkam stratégie a taktiky komunistickej strany a historickému významu boľševizmu a VOSR. Článok pod titulkom informuje o tom, že napriek veľkým plánom

a očakávaniam v spoločnostiach ruského letectva došlo k veľkým finančným stratám. Úlohou tohto titulku je zaujať čitateľa.

Titulok *Можно и сертификат на стол положить* (K, 10.10.2016) je odkazom na slovné spojenie z čias socializmu *партилет на стол положить*, čo znamenalo byť vylúčeným z Komunistickej strany ZSSR. Článok informuje o tom, že vláda plánuje sprísniť pravidlá odovzdávania certifikátov na potraviny, nábytok a stavebný materiál. Dokonca, na základe údajov o produkcii, ktoré poskytne Kontrolná agentúra, bude niektoré certifikáty rušiť. Titulok je teda slovnou hračkou, pričom využíva znalosti čitateľa.

V titulku *Металлурги куют железный занавес* (K, 6.10.2016) autor použil slovné spojenie *железный занавес*, ktoré označovalo hranicu medzi krajinami východnej Európy, orientovanými na Sovietsky zväz, a krajinami západnej, kapitalistickej Európy. V článku ďalej píše o tom, že vláda bude riešiť schému cenotvorby na produkciu ocele. Oceliarski producenti totiž navrhujú, aby sa na domácom trhu oceľ predávala drahšie ako na svetovom trhu. Titulok je tak zaujímavou slovnou hračkou, pričom naznačuje obsah článku.

Titulok *Марксизм-симфонизм* (K, 21.9.2016) je alúziou na *марксизм-ленинизм*, na najradikálnejšiu verziu marxizmu, ktorej podstatnú časť vypracoval práve V. I. Lenin. Pre Sovietsky zväz a krajiny bývalého socialistického bloku sa stala podstatou oficiálnej komunistickej ideológie. Článok informuje o festivale Ludwiga van Beethovena v Bonne, na ktorom sa zúčastnilo množstvo ruských hudobníkov, ale aj politikov. Autor naráža na skutočnosť, že na uvedenom festivale odznela aj skladba, ktorej text napísal posledný vodca svetového proletariátu J. V. Stalin.

Výrazy, ktoré predstavovali alúzie na Sovietsky zväz, boli prednostne používané pre svoju dvojzmyselnosť, pričom často dodávali titulkom negatívne emocionálne podfarbenie. Autori sa spoliehali na znalosť čitateľa. V nami skúmanej vzorke boli takéto lingvokulturémy aplikované 15-krát, 7-krát boli použité priamo a 8-krát boli transformované, s cieľom vytvorenia šifry, hádanky pre čitateľa.

10 Ruský novinový titulok s lingvokulturémou vyjadrenou frazeologizmom (okrídleným výrazom, precedentným textom) s pôvodom v Biblii

Titulok *Туфелька преткновения* (K, 23.12.2016) v sebe nesie odkaz na okrídlený výraz s pôvodom v Biblii (aj v Starom, aj v Novom zákone) *камень преткновения*, ktorý položil na cestu Boh a o ktorý sa potkávajú všetci neveriaci a tí, ktorí nerešpektujú zákony. V názve možno badať náznak irónie, pretože článok informuje o premiére Prokofievovho baletu Popoluška (preto *туфелька*) v choreografii Alexeja Mirošničenka, ktorý však dej rozprávky preniesol do obdobia roku 1957.

V titulku *Время запускать камни* (K, 22.11.2016) je ľahko postrehnuteľný odkaz na citát zo Starého zákona *время разбрасывать камни и время собирать камни*, ktorý hovorí, že pre všetko na svete existuje ten správny čas. Titulok je slovnou hračkou s týmto biblickým výrazom, pretože článok pod titulkom informuje o tom, že Ruská železničná spoločnosť zaviedla maximálny koeficient len 13,4 % pre dovoz nákladu štrku (preto *запускать камни*) z Ukrajiny. Autor v článku doslova napísal, že Rusko zatvára dvere pred ukrajinským štrkom. Ukrajina tento krok zhodnotila ako protiukrajinský. Do popredia tu vystupuje emotívna funkcia, využitie transformácie uvedeného výrazu dodáva titulku negatívne emocionálne podfarbenie.

Titulok *Турция вернулась на други своя* (K, 11.10.2016) odkazuje na frazeologizmus *все возвращается на круги своя*, ktorý má svoj pôvod v Biblii a ktorého zmysel je v tom, že na svete nie je nič nové, všetko sa dookola opakuje. V titulku je možné postrehnúť ironický nádych, pretože článok je informáciou o návšteve prezidenta RF V. Putina v tureckom Istanbule, kde sa stretol s tureckým prezidentom R. Erdoganom. Autor však v článku dospel k záveru, že takéto priateľstvo nie je možné.

Autor titulku *Бременем смерть поправ* (K, 8.10.2016) použil odkaz na vyjadrenie *смертью смерть поправ*, ktoré má svoj pôvod v Biblii a ktoré naznačuje, že vzkriesenie Ježiša Krista ukazuje, že smrť ako taká vlastne neexistuje. Autor tento výraz použil preto, lebo v článku ďalej píše o tom, že život obyvateľov v Rusku sa predlžuje. Substantívum *бремя* autor použil z dôvodu, že k vyjadreniu o tom, že život obyvateľstva je dlhší, dospeli vedci na základe výskumu, ktorý niesol názov *Глобальное бремя болезней*. Možno tu postrehnúť dávku irónie s negatívnym emocionálnym podfarbením.

Titulok *Сохранить соль Земли!* (AIF, 7.9.2016) je slovnou hračkou s výrazom *соль земли*, ktorý má svoj pôvod v Biblii. Použil ho Ježiš Kristus, keď hovoril svojim učeníkom, že oni sú soľou zeme. Tento výraz teda označuje ľudí, ktorí sú tou lepšou časťou ľudskej spoločnosti. Článok pod titulkom je zamyslením sa autora nad napätím, ktoré vzniká preto, že spoločnosť je rozdelená na bohatých a chudobných. Autor, okrem iného, píše o tom, že sociálna politika Ruska je nastavená tak, aby sa tento rozdiel ešte viac prehľboval. Systém je nastavený tak, aby každý myslel predovšetkým na seba, na naplnenie svojich vreciek. Autor teda nechal v titulku vyniknúť emotívnu funkciu.

Výrazy, ktoré majú svoj pôvod v Biblii, autori využívali predovšetkým na vyjadrenie vlastného názoru, keď do popredia vystupovala emotívna funkcia novinového titulku. V skúmaných 306 ruských novinových titulkoch autori použili takúto lingvokulturému 10-krát, pričom 5-krát ju použili priamo a 5-krát ju, kvôli zdôrazneniu emócie, transformovali.

11 Ruský novinový titulok s lingvokulturémou vyjadrenou frazeologizmom (precedentným textom) z histórie

Titulok *История мутного времени* (K, 4.2.2017) je alúziou na *смутное время*. Tento termín označuje udalosti, ktoré sa odohrávali v Rusku v období od konca 16. do začiatku 17. storočia. Bolo to obdobie nielen politickej, ale aj sociálnej, hospodárskej a vládnej krízy. Titulok je mierne ironickou hrou s týmto výrazom a odkazom na obsah článku. Článok je informáciou o správe o stave vodných tokov v Rusku, ktorú podalo Ministerstvo prírody Ruskej federácie. Iróniu, pohrdanie, ale aj fonetickú hru poskytuje práve použitie slangového výrazu *мутный*, ktoré sa využíva v negatívnom zmysle.

V titulku *Семнадцатого года не будет* (K, 30.12.2016) je viditeľná hra s výrazom *семнадцатый год*. Autor využil túto hru predovšetkým na upútanie pozornosti čitateľa, pričom zároveň podáva informáciu o 100. výročí VOSR. V článku poskytuje svoj názor, ktorý nadobudol po množstve rozhovorov s politikmi, biznismenmi alebo aj obyčajnými ľuďmi. Všetci by vraj najradšej rok 2017 vypustili alebo preskočili.

Zaujímavú slovnú hračku použil autor titulku *Первый Рим в гостях у Третьего* (K, 25.12.2016), pričom je všeobecne známe, že za Prvý Rím bolo považované Rímske impérium, Druhým Rímom bola Byzancia a Tretím Rímom Moskovská Rus. Moskva bola totiž v 15. – 17. storočí považovaná za dediča byzantského duchovného bohatstva a rovnako ako z Byzancie prijala pravoslávnu vieru, tak boli aj ruskí cári korunovaní podľa byzantských tradícií. Po páde Konštantínopola sa tak stala centrom pravoslavia práve Moskva. V článku autor píše o výstave v Štátnej Tretiakovskej galérii, kam na istý čas poputovali majstrovské umelecké diela z Vatikánu. Autor tak dodal titulku pozitívne emocionálne podfarbenie.

Za originálny možno považovať aj titulok *Из корзин в греку* (K, 15.11.2016), ktorý odkazuje na pomenovanie starej obchodnej cesty *путь из варяг в греку*, ktorá bola vodnou trasou z Baltského mora po Čierne more a spájala trh krajín severnej Európy, Kyjevskej Rusi a Byzancie. Témou článku je síce šport, ale titulok je použitý nápadito, pričom dáva najavo ironický pohľad autora na situáciu opisovanú v článku. Ten totiž informuje o tom, že basketbalový klub Lokomotiv Kubaň sa rozhodol ukončiť spoluprácu s gréckym trénerom Fotsiom Katsikarisom.

V titulku *Грозный Иван. Поддубного упрекали в жестокости и нечестности* (AIF, 28.9.2016) autor použil precedentné meno *Иван Грозный*, aby zdôraznil reklamnosť titulku k článku, ktorý je pri príležitosti 145. výročia narodenia Ivana Poddubného venovaný zaujímavým okamihom jeho života.

Výrazy a precedentné texty s historickým pôvodom boli v titulkoch využívané predovšetkým na vyjadrenie dvojzmyslu, na vyjadrenie alebo vyvolanie emócie, tiež kvôli upútaniu pozornosti čitateľa. Takáto lingvokultúre bola v skúmanej vzorke novinových titulkov aplikovaná 8-krát, pričom transformácia bola využitá 3-krát a 5-krát bola do titulku vložená priamo.

12 Ruský novinový titulok s lingvokultúrou vyjadrenou frazeologizmom (precedentným textom) s pôvodom v mytológii

Titulok *Железнодорожный узел развяжет частный инвестор* (K, 11.1.2017) je alúziou na frazeologizmus s mytologickým pôvodom *гордиев узел*. Grécka mytológia hovorí, že ten, kto uzol rozviaže, sa stane svetovým kráľom. V prenesenom význame sa tento výraz používa pri riešení neľahkých problémov. Článok pod titulkom informuje o tom, že Ministerstvo dopravy plánuje realizovať projekt železničného uzla Východný – Nachodka formou koncesie. Podľa odborníkov je toto riešenie dôsledkom problémov s doterajšími dodávateľmi. Slovná hračka tak plní nielen reklamnú a emotívnu, ale aj informačnú funkciu. Možno tu tiež pozorovať metaforu *развязать железнодорожный узел*.

Transformovaný frazeologizmus *яблоко раздора* s pôvodom v gréckej mytológii je prostriedkom pre slovnú hračku v titulku *Сирия раздора* (AIF, 28.9.2016). Podľa mytológie zlaté jablko spôsobilo len sváry, nedorozumenia a dokonca vojnu. V titulku je tento frazeologizmus použitý veľmi nápadito. Takýmto spôsobom vyjadruje podstatu problému a poukazuje na obsah článku, ktorý obsahuje informácie o vojne v Sýrii, o podpore provládnej armády Ruskom a naopak, o podpore tzv. umiernennej opozície Západom. Západ pritom obviňuje Rusko zo zločinov proti ľudskosti. V titulku je výrazné emocionálne podfarbenie.

Základom titulku *О Егории Храбром* (AIF, 30.11.2016) je precedentné meno s pôvodom v slovanskej mytológii. *Егорий Храбрый* (*Георгий Победоносец*) je u východných Slovanov považovaný za najuznávanejšieho svätého, je patrónom Moskvy a Ruska. Článok pod titulkom sa pri príležitosti 120. výročia narodenia venuje maršalovi Georgijovi Žukovovi a jeho životu. V tomto prípade nechal autor vyniknúť emotívnu funkciu. Je tu badateľná patetickosť a úcta k maršalovi Žukovovi.

V titulku *Шпица счастья* (AIF, 28.12.2016) autor použil fonetickú hru a transformáciu výrazu *птица счастья*, čo je amulet, ktorý má u východných Slovanov dávne korene. Podkladom preň je mytologický vták *Жар птица*, ktorý disponuje energiou zo Slnka, a tá sa potom prostredníctvom amuletu prenáša aj na obyvateľov domu, v ktorom je zavesený. Článok je rozhovorom s herečkou Katerinou Špicovou (*Катерина Шпица*). V titulku je znovu v popredí emotívna funkcia.

V titulku *Про Илью Муромца снят фильм* (AIF, 22.2.2017) je použité precedentné meno bohatera zo staroruskej byliny. Uvedený titulok však plní predovšetkým informačnú funkciu, pretože v podstate prezrádza časť obsahu článku.

Odkaz na frazeologizmy a precedentné texty s pôvodom v mytológii autori používali v titulkoch predovšetkým na vyjadrenie dvojzmyselnosti a výrazné vyjadrenie emotívnej funkcie. V skúmanej vzorke 306 novinových titulkov boli aplikované 7-krát, pričom 3-krát boli do titulku vložené priamo a 4-krát boli, kvôli vytvoreniu šifry, transformované.

13 Ruský novinový titulok s lingvokulturémou vyjadrenou frazeologizmom využívaným vo vojenskom prostredí

Titulok *Штабом марш* (K, 18.2.2017) je hrou s vojenským povelenom *Шагом марш!* a slovom *штаб*, čo je vlastne riadiaci vojenský orgán. Článok pod titulkom informuje o oficiálnom stretnutí najvyšších vojenských predstaviteľov Ruskej federácie a USA.

Titulok *Разведка боем* (K, 24.1.2017) je slovnou hračkou pri použití vojenského frazeologizmu *разведка боем*, ktorý vyjadruje získavanie informácií o protivníkovi prostredníctvom nasadenia špeciálnych oddielov. Takáto možnosť sa využíva v situáciách, keď sa potrebné zistenia o protivníkovi nepodarí získať inými spôsobmi. V článku autor píše o výstave (preto *разведка*) s názvom Čínska armáda. Výstava súčasných čínskych vojenských umelcov (preto *боем*).

V titulku *Минерал запаса* (K, 14.12.2016) autor využil odkaz na vojenský termín *генерал запаса*, ktorý označuje generála v zálohe, to znamená, že aj keď sa nenachádza v reálnej vojenskej službe, v prípade potreby je povinný do nej nastúpiť. Titulok sa veľmi invenčným spôsobom snaží zaujať čitateľa, pričom v článku sa môže dočítať o slávnostnom návrate baletu S. Prokofieva *Kamenný kvietok* na scénu Mariinského divadla po pauze trvajúcej 25 rokov.

Pre slovnú hru v titulku *Театр бюджетных действий* (K, 2.11.2016) si autor vybral slovné spojenie *театр военных действий*, ktoré je označením pre teritórium kontinentu a k nemu prislúchajúceho morského a vzdušného priestoru, kde sa uskutočňujú vojenské cvičenia. Cieľom tohto titulku je pritiahnuť pozornosť čitateľa k článku, ktorý informuje o tom, ako po nesúlase prezidenta Čečenskej republiky Ramzana Kadyrova s rozhodnutím Ministerstva financií Ruskej federácie o krátení investícií na rok 2017, prezident Ruskej federácie V. Putin nariadil zvýšenie nákladov na hospodársky program rozvoja Severokaukazského federálneho okruhu.

V titulku *Марш-бросок на восток* (AIF, 7.9.2016) je použitý vojenský termín *марш-бросок*, ktorým sa označuje urýchlené premiestnenie vojska, ktoré sa realizuje súvisle, bez prestávky. Článok informuje o ceste prezidenta RF Vladimíra Putina do Vladivostoku a vzápätí do Číny, kde sa stretol a rokoval so zahraničnými politikmi a biznismenmi.

Vojenské výrazy boli v titulkoch používané predovšetkým kvôli upútaniu pozornosti čitateľa, bola nimi podporená reklamná funkcia novinového titulku. Okrem nej bola výrazne podporená aj emotívna funkcia, prostredníctvom ktorej autori dávali najavo svoj názor. Emotívna funkcia bola podporená transformáciou uvedených výrazov, ktorá bola v našej vzorke využitá 5-krát. Len raz použili autori takýto výraz priamo. Z 306 skúmaných novinových titulkov bolo 6 titulkov s takouto lingvokulturémou.

14 Ruský novinový titulok s lingvokulturémou vyjadrenou okrídleným výrazom

Titulok *Ни дня без бочки* (K, 26.1.2017) je alúziou na citát *Ни дня без строчки* (*Nulla dies sine linea*), ktorý pochádza z encyklopédie prírodopisu *Naturalis Historia*. Je to jediné dielo Gaia Plinia Secunda, ktoré sa zachovalo. U ruského obyvateľstva tento výrok získal veľkú popularitu v roku 1961, keď vyšla kniha Jurija Olešu *Ни дня без строчки* a možno povedať, že sa stala obľúbeným ruským okrídleným výrazom. Článok informuje o tom, že Ministerstvo financií sa chystá každodenne skupovať valuty z prebytkov ropných príjmov, preto autor použil slovnú hračku a namiesto slova *строчка* použil slovo *бочка*.

Titulok *Наше все и все-все-все* (K, 9.2.2017) je kombináciou dvoch precedenčných výrazov. *Пушкин – наше всё* je veľmi známym a používaným okrídleným výrazom, ktorý sa ustálil od doby, keď ho vo svojom diele *Взгляд на русскую литературу со смерти Пушкина* v roku 1859 použil spisovateľ, básnik, literárny a divadelný kritik A. A. Grigorjev. Výraz *все-все-все* možno považovať za časť z názvu rozprávky *Винни-Пух и все-все-все*. Ide o sovietsky animovaný film, ktorý bol natočený podľa B. V. Zachodera, ktorý rozprávku napísal na motívy

anglického spisovateľa A. Milnea. Titulok by sme tiež mohli zaradiť do skupiny titulkov s odkazom na literatúru a s odkazom na film. Tento titulok je teda veľmi zaujímavým spojením týchto dvoch precedenčných výrazov a takýmto pútavým spôsobom dáva čitateľovi na vedomie, čo sa odohráva v článku pod ním. Článok totiž informuje o konaní 24. Puškinského divadelného festivalu, ktorý sa konal v Pskove. Jeho udalosti však reagujú na aktuálny spor medzi prívržencami voľnej interpretácie klasiky a ochrancami pôvodnej klasiky. V tomto titulku je veľmi výrazná emotívna funkcia, možno pozorovať pozitívne emocionálne podfarbenie.

Autor titulku *Если гора не идет к мамруоту* (K, 4.2.2017) si pomohol okrídleným výrazom *если гора не идет к Магомету, то Магомет идет к горе*. Ide o výraz, ktorý bol vytvorený na základe východnej anekdoty o Chodžovi. F. Bacon historiku mierne upravil, pričom hlavného hrdinu premenoval na Mahometa. Reklamná funkcia sa prejavuje práve použitím tohto výrazu. Prelína sa s informačnou funkciou, pretože článok pod titulkom informuje o tom, že vodca Nočných vlkov je ochotný ísť za kýmkoľvek na Ministerstvo obrany, len aby obhájil svoj projekt. Titulok teda zaujímavým spôsobom navádza na článok.

Výraz *О времена! О нравы! (O tempora! O mores!)*, ktorý vo svojich prejavoch často používal Cicero a ktorý sa zaužíval ako ironická forma pohoršenia nad úpadkom všeobecnej morálky, je podkladom pre titulok *О ордена, о нравы* (K, 23.9.2016). Autor použil slovo *ордена*, pretože titulok odkazuje na článok o odovzdávaní štátnych vyznamenaní. Článok je vlastne reportážou z uvedenej udalosti a autor okrem rozhovorov s ocenenými ponúka aj vlastné dojmy.

Okrídlené výrazy v titulkoch plnili reklamnú funkciu, teda boli stavebným materiálom na upútanie pozornosti čitateľa. Výrazne sa však prejavovala emotívna funkcia, v každom z uvedených titulkov bolo možné pozorovať výrazné emocionálne podfarbenie, či už pozitívne alebo negatívne, teda bola pozorovaná aj irónia. Naša vzorka skúmaných titulkov obsahovala len 4, v ktorých bol použitý okrídlený výraz. Priamo bol aplikovaný len raz, ale transformácia na vytvorenie hry s čitateľom bola využitá 3-krát.

15 Ruský novinový titulok s lingvokulturémou vyjadrenou odkazom na nedávne politické udalosti

Titulok *С „болотного дела“ не сняли диагноз* (K, 29.12.2016) v sebe nesie odkaz na tzv. *болотное дело*. Takto boli nazvané udalosti súvisiace s Pochodom miliónov, ktorý sa uskutočnil 6. mája 2012 v Moskve (*Болотная площадь* – preto *болотное дело*). Išlo o protestný sprievod, ktorý sa však skončil potýčkou medzi účastníkmi pochodu a políciou, pričom neskôr bolo viac ako tridsať ľudí obvinených a odsúdených. Článok informuje o jednom z účastníkov *болотного дела*, ktorý aj napriek protestom verejnosti musí zostať v psychiatrickej nemocnici, kam ho poslal príslušný súd.

Titulok *Битва Кудрина* (K, 28.12.2016) je slovnou hračkou, pričom je použitý odkaz na slovné spojenie *битва Кудрина*. Takýto alebo aj názov *битва за будущее России* nesú návrhy na hospodárske reformy bývalého ministra financií Ruskej federácie a súčasného predsedu Centra strategického rozvoja Alexeja Kudrina. Ten sa snaží presvedčiť svojich protivníkov, že reformy sú potrebné z dôvodu, že ruská ekonomika za svetovou zaostáva. Článok pod titulkom informuje o tom, že Centrum pre strategický rozvoj predložilo návrh na zníženie výdavkov na vojakov a dôchodcov v prospech školstva a zdravotníctva.

Titulok *Бархатная эволюция* (K, 30.9.2016) je alúziou na politické udalosti v Československu v roku 1989. Ide o politické udalosti z obdobia od 17. novembra 1989 až do 29. decembra 1989, ktoré viedli k následnému pádu komunistického režimu. Okrem udalostí 17. novembra, keď boli účastníci napadnutí vtedajšou verejnou bezpečnosťou, nebola táto revolúcia sprevádzaná násilím. Preto dostala názov Zamatová revolúcia (*Бархатная революция*) alebo Nežná revolúcia. Titulok je opäť slovnou hračkou, keď je využitá už spomínaná alúzia a zároveň názov jedného z najvhodnejších období na dovolenku

v subtropickom pásme, tzv. *бархатный сезон*. V článku sa totiž píše o tom, že občania Ruska si na jesenné dovolenky vyberajú iné destinácie než doposiaľ. Najčastejším cieľom oddychu Rusov počas jesenných mesiacov je aktuálne Turecko, ktoré odstavilo na ďalšie priečky Tunisko a Grécko. Použitie substantíva *эволюция* dodáva titulku mierne ironický nádych.

V titulkoch s obsahom lingvokulturémy, ktorá odkazovala na nedávne politické udalosti, vystupovala do popredia emotívna funkcia, autori takouto formou vyjadrovali vlastný názor. Takáto lingvokulturéma tiež pomáhala titulkom dodávať ironické podfarbenie. Z celkového počtu 306 skúmaných novinových titulkov autori 4-krát využili takúto lingvokulturému, ktorú len raz aplikovali priamo, a 4-krát použili jej transformáciu.

Záver

Prehľadnosť analýzy 306 novinových titulkov zozbieraných za obdobie pol roka z denníka *Коммерсантъ* (175) a z týždenníka *Аргументы и факты* (131) si vyžiadala ich klasifikáciu z hľadiska obsahu do 15 skupín. Rozdelenie do jednotlivých skupín bolo realizované na základe sémantického spôsobu vyjadrenia lingvokulturémy.

Zozbierané titulky tvoria nasledujúce skupiny:

- ruský novinový titulok s lingvokulturémou vyjadrenou frazeologizmom (75);
- ruský novinový titulok s lingvokulturémou vyjadrenou odkazom na literárne dielo (42);
- ruský novinový titulok s lingvokulturémou vyjadrenou paremiologickým útvarom (30);
- ruský novinový titulok s lingvokulturémou vyjadrenou odkazom na film alebo televízny program (25);
- ruský novinový titulok s lingvokulturémou vyjadrenou reáliami, symbolmi, stereotypmi (24);
- ruský novinový titulok s lingvokulturémou vyjadrenou združeným pomenovaním (22);
- ruský novinový titulok s lingvokulturémou vyjadrenou odkazom na pieseň (19);
- ruský novinový titulok s lingvokulturémou vyjadrenou súčasným ruským slangom (15);
- ruský novinový titulok s lingvokulturémou vyjadrenou odkazom na obdobie Sovietskeho zväzu (15);
- ruský novinový titulok s lingvokulturémou vyjadrenou frazeologizmom (okrídleným výrazom, precedentným textom) s pôvodom v Biblii (10);
- ruský novinový titulok s lingvokulturémou vyjadrenou frazeologizmom (precedentným textom) z histórie (8);
- ruský novinový titulok s lingvokulturémou vyjadrenou frazeologizmom (precedentným textom) s pôvodom v mytológii (7);
- ruský novinový titulok s lingvokulturémou vyjadrenou frazeologizmom využívaným vo vojenskom prostredí (6);
- ruský novinový titulok s lingvokulturémou vyjadrenou okrídleným výrazom (4);
- ruský novinový titulok s lingvokulturémou vyjadrenou odkazom na nedávne politické udalosti (4).

Najpočetnejšiu skupinu tvorili novinové titulky, ktoré obsahovali lingvokulturému vyjadrenú všeobecným frazeologizmom. Takýchto titulkov bolo 75 (K – 41; AIF – 34). Novinové titulky, ktoré boli nositeľmi odkazu na literárne diela, boli druhou najpočetnejšou skupinou, pričom v skúmanej vzorke sa vyskytovali 42-krát (K – 27; AIF – 15). Tretiu najpočetnejšiu skupinu v počte 30 (K – 17; AIF – 13) tvorili titulky, ktoré priamo alebo nepriamo odkazovali na paremiologické útvary. Pomerne početnú skupinu však tvorili aj titulky s obsahom lingvokulturémy vyjadrenej združeným pomenovaním, ktorých bolo 22 (K – 17; AIF – 5) a s obsahom lingvokulturémy vyjadrenej súčasným ruským slangom, ktorých skúmaná vzorka obsahovala 15 (K – 10; AIF – 5).

V skúmaných novinových titulkoch boli najmenej používanými odkazy na nedávne politické udalosti (4; K – 4; AIF – 0) a okrídlené výrazy (4; K – 4; AIF – 0).

V titulkoch zozbieraných za uvedené obdobie novinári väčšinou použili lexikálnu alebo lexikálno-syntaktickú transformáciu, pričom v skúmaných titulkoch boli výrazy s kultúrnou informáciou transformované 166-krát a priamo boli vložené do titulku 140-krát. Či už išlo o priame použitie daného výrazu, alebo transformáciu, takmer vždy bolo cieľom získať pozornosť čitateľa, vzbudiť jeho zvedavosť a záujem o prečítanie si článku. Význam transformácie spočíval vo vytvorení hádanky alebo šifry pre čitateľa, ktorá ho vyzývala na jej rozlúštenie.

V novinových titulkoch zo skúmanej vzorky bola zastúpená základná – nominatívna funkcia spolu s informačnou funkciou, do popredia však najviac vystupovala reklamná a emotívna funkcia. Práve na ich zdôraznenie bola využívaná kultúrna informácia. Prostredníctvom využitia výrazov s kultúrnou informáciou autori často dávali najavo svoj postoj k článku, dávali najavo svoje emócie a zároveň vplývali na emócie čitateľa. V takýchto titulkoch bolo zrejme pozitívne alebo negatívne emocionálne podfarbenie. Veľmi často bolo možné sa stretnúť s tým, že vložením lingvokulturémy (najmä vyjadrenej frazeologizmom alebo slangovým výrazom) do textu novinového titulku mu bola dodaná väčšia či menšia dávka irónie a expresívnosti.

Pri definovaní lingvokultúrnych špecifik ruského novinového titulku je nutné konštatovať, že najčastejšie sa uplatňuje využívanie frazeologizmov, čo znamená, že novinári usudzujú, že ruskí čitatelia sa v nich výborne orientujú a často ich používajú aj v hovorovej reči. Frazeologizmy s hovorovými alebo slangovými stylistickými znakmi sú v súčasnom jazyku čitateľmi veľmi dobre prijímané. Hovorová reč je v súčasnom jazyku médií pomerne frekventovaná, čo sa odráža aj na aktívnom používaní slangových výrazov. Ďalší výsledok je v zhode s predpokladom, že ruský národ je možné skutočne považovať za sčítaný, pretože žurnalisti na tvorbu novinových titulkov vo veľkej miere využívali aj odkazy na literárne diela. Pre ruskú spoločnosť je typická hrdosť na vlastný folklór, čo sa odráža aj vo výsledkoch výskumu. Odkazy na parémie tvorili tretiu najväčšiu skupinu skúmanej vzorky novinových titulkov.

Výsledky výskumu potvrdili, že ruský novinový titulok na oslovenie čitateľa veľmi aktívne využíva práve kultúrnú informáciu. Najpočetnejšiu skupinu v našich sledovaniach tvorili frazeologizmy. Práve tie intenzívne odzrkadľujú charakter obrazného myslenia národa, sú veľmi úzko spojené s jeho kultúrou, tradíciami, obyčajmi, históriou, disponujú teda schopnosťou odzrkadľovať jazykový obraz sveta. A ak má byť lexikálny fond zrkadlom jazykového obrazu sveta, potom vychádza, že ruská spoločnosť si ctí svoju krajinu, je hrdá na kultúru svojej krajiny a to sa prejavuje aj tým, že má prehľad nielen v ustálených slovných spojeniach, ale aj v literatúre, folklóre a na vyjadrenie myšlienky často používa lexikálne alebo frazeologické jednotky, ktoré súvisia s jej kultúrou.

Literatúra:

BEČKA, J. V. (1973): *Jazyk a styl novin*. Praha: Novinář.

BURCL, P. (2013): *Jazyk novinových titulkov*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta.

Lingea rusko-slovenský/slovensko-ruský veľký slovník. (2011). Bratislava: nakladateľstvo Lingea s.r.o.

RUSS-MOHL, S. – BAKIČOVÁ, H. (2005): *Žurnalistika*. Praha: Grada Publishing.

АЛЕФИРЕНКО, Н. Ф. (2010): *Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка: учебное пособие*. Москва: Флинта.

- БРЫКСИНА, И. Е. (2009): *Лингвокультурема как единица содержания билингвального/бикультурного обучения иностранным языкам в высшей школе*. [Cit. 2018-27-02.] Dostupné na internete: <<https://elibrary.ru/item.asp?id=12835899>>
- БУТЕНКО, Е. Ю. (2008): *Базовые единицы лингвокультурологии*. [Cit. 2018-15-02.] Dostupné na internete: <[https://old.rsue.ru/doc/vestnik/2\(26\)2008.pdf](https://old.rsue.ru/doc/vestnik/2(26)2008.pdf)>
- ВАЛЬТЕР, Х. – МОКИЕНКО, В. М., eds. (2005): *Антипословицы русского народа*. Санкт-Петербург: Нева.
- ВОРОБЬЕВ, В. В. (2008): *Лингвокультурология: Монография*. Москва: Издательство Российского Университета дружбы народов.
- ГЛАДКОВА, А. Н. (2010): *Русская культурная семантика. Эмоции, ценности, жизненные установки*. Москва: Языки славянской культуры.
- ГРАЧЕВ, М. А. (2007): *Словарь современного молодежного жаргона*. Москва: Эксмо.
- ЕРМАЧКОВА, О. Е. (2015): Игровые заголовки и приемы их создания. In: Л. В. Савенкова – Е. Я. Кедрова (eds.): *Язык как система и деятельность*. Ростов на Дону: Издательство Южного федерального университета, с. 305–307.
- ЖУКОВ, В. П., ed. (2000): *Словарь русских пословиц и поговорок*. Москва: Русский язык.
- КАРАУЛОВ, Ю. Н. (2010): *Русский язык и языковая личность*. Москва: Издательство ЛКИ.
- МОЛОТКОВ, А. И. (1968): *Фразеологический словарь русского языка*. Москва: Советская энциклопедия.
- ПРОХОРОВ, А. М. (1984): *Советский энциклопедический словарь*. Москва: Советская энциклопедия.
- СЕРОВ, В. (2005): *Энциклопедический словарь крылатых слов и выражений*. Москва: Издательство Локид – Пресс.
- СОСЕДОВА, В. С. (2013): *Соотношение понятий «языковая картина мира» и «менталитет» в современной лингвистике*. [Cit. 2018-15-02.] Dostupné na internete: <http://www.vestnik.mgimo.ru/sites/default/files/pdf/42filologiya_sosedova.pdf>

Elektronické slovníky:

<<https://dic.academic.ru/>>
 <<http://getword.ru/ru/slovari.php?table=fedDSL&alpha=%D0%90>>
 <<http://new.gramota.ru/spravka/phrases>>
 <<http://slovarick.ru/>>
 <<http://www.onlinedics.ru/slovar/frazeolog/g.html>>

Pramene:

Аргументы и Факты (АИФ). Dostupné na internete: <<https://aif.ru>>
 Коммерсантъ (К). Dostupné na internete: <<https://kommersant.ru>>

Summary

Contemporary Russian newspaper headline from the aspect of linguoculturology

This article is focused on the linguocultural features of the modern Russian newspaper headline based on an analysis of a sufficiently representative sample of Russian newspapers. The newspaper headlines for the linguocultural analysis were selected from two periodicals popular in Russia: *Аргументы и факты* (АИФ) and *Коммерсантъ* (К). The headlines were chosen from both of these newspapers in parallel during a half year period. The introductory part of the article briefly introduces linguoculturology and newspaper headline, while in the next part, there are given specific examples of the analysis of the selected newspaper headlines. In conclusion, there are the summarized results of the research, which include the answer to the question of whether cultural information is used in the Russian mass media, what form is used most frequently, and with what purpose the authors use cultural information in the title and whether they prefer its direct application or its transformation.

Lexikálno-sémantická analýza slovensko-nemeckých ekvivalentov identifikačných znakov koní

Miroslava Pribulová

Inštitút germanistiky, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
miroslava.pribulov@gmail.com

Kľúčové slová: jazdecký šport, kôň, identifikačný znak, farba, adekvátny ekvivalent

Key words: equestrian sport, horse, identification sign, color, adequate equivalent

Úvod

Šport je prirodzenou a neoddeliteľnou súčasťou ľudského bytia. Existuje mnoho druhov športov, individuálnych či kolektívnych, vnútorných či outdoorových, ktoré vyžadujú špeciálne športové vybavenie.

K športom, ktoré v poslednom období priťahujú pozornosť väčšieho množstva záujemcov, nepochybne patrí aj jazdectvo. Nadšencov pre toto športové odvetvie láka predovšetkým spoločnosť koňa ako majestátneho ušľachtilého tvora, ktorého využitie práve pre jazdecké športové disciplíny naberať čoraz viac na význame.

Spojenie medzi človekom a koňom má svoju dlhoročnú tradíciu. Úloha a postavenie koňa v živote človeka sa postupne menili. Človek koňa využíval ako zdroj potravy, jeho silu ako ťažné zviera či dopravný prostriedok, sprevádzal ho na vojnových ťaženiach. S príchodom industrializácie sa konská sila potlačila a nahradila silou motora. Záujem o kone sa oživuje opäť v súčasnosti, keď sa symbióza človeka a koňa začína využívať predovšetkým na športové alebo rekreačné účely v jazdeckom športe.

Profesionálnym športovcom porozumenie športovej terminológie alebo špecifického športového žargónu¹ nerobí problémy. Sledovanie športových televíznych programov môže laickej verejnosti občas pripadať ako kódovaná reč. Je priam neuveriteľné, ako často sa moderátori opierajú o slová, ktorým mnohí nerozumieme a možno ani oni sami nie.

Motívom a predpokladom spracovania tejto témy bola osobná skúsenosť pri preklade identifikačných dokumentov koní pre potreby regionálnej veterinárnej a potravinovej správy, ako aj majiteľov koní pri spracovaní ich identifikácie v prípade kúpy, predaja alebo transportu koní na jazdecké športové podujatia doma i v zahraničí. V našom príspevku prinášame špecifický pojmový aparát tematického poľa „jazdecký šport“. Konkrétne sme sa zamerali na oblasť identifikačných znakov koní ako základných rozlišovacích znakov ich vonkajšieho vzhľadu. Pomocou lexikálno-sémantickej analýzy vybraných pojmov sme poukázali na niektoré problémy súvisiace s hľadaním ich správnych ekvivalentov v nemeckom jazyku.

1 Jazdecký šport

Jazdecký šport možno nie je na Slovensku tak známy, ako napríklad cyklistika, hokej, futbal či lyžovanie, ktoré za svoju popularitu určite vo veľkej miere vďaka slovenským športovým osobnostiam. V poslednom období rastie počet nadšencov, ktorí svoj voľný čas trávia v spoločnosti týchto zvierat pasívne alebo aktívne. Jazdectvo je športové a športovo-rekreačné odvetvie, pri ktorom sa jazdí na koni alebo na nejakom zariadení za ním. Ide o širší pojem v kategorizácii využitia koňa. V rámci tohto športového odvetvia rozlišujeme viaceré športové disciplíny. Niektoré z nich sú známejšie, iné menej. Slovenská jazdecká federácia, ako

¹ Žargón tu chápeme ako osobitný typ jazyka, ktorý používa špeciálne slová a výrazy, ktoré sú používané odborníkmi v oblasti jazdeckého športu.

občianske združenie s právnou subjektivitou, ako jediný predstaviteľ poverený riadením jazdeckého športu a zároveň jediný garant rozvoja jazdeckého športu v Slovenskej republike, zastrešuje jazdecké disciplíny, ako parkúrové jazdectvo, drezúra, voltíž, všestrannosť, vytrvalosť, záprahy, pony šport, reinig a od roku 2020 aj konské pólo.²

Parkúrové skákanie je jazdecký šport, v ktorom sa jazdec na koni snaží buď v čo najkratšom čase a s čo najmenším počtom chýb prejsť trasu s prekážkami, alebo sa trafiť do časového limitu či hodnotenia za štýl (Paalmann, 2014, s. 9). Drezúra si vyžaduje presné prevedenie série niektorých prirodzených cvikov koňa v rôznom chode (krok, klus, cval) na určitých miestach presne vymedzenej pravouhlej arény (drezúrny obdĺžnik) (Valentová, 2013, s. 18). Voltíž je akrobatické a gymnastické cvičenie vykonávané na cválajúcom koni. Kôň je vedený lonžérom a pohybuje sa na 12 – 14-metrovom kruhu. Súťažiaci sa nazýva voltížer. Všestrannosť je jedna z najnáročnejších jazdeckých disciplín. Všestrannosť označovaná aj pojmom military vznikla pôvodne z potreby testovať spôsobilosť koní pre náročné potreby armády a až s postupom času sa zmenila na športovú disciplínu. Vytrvalosť alebo vytrvalostné jazdenie pochádza z anglického endurance (výdrž, vytrvalosť). Je to teda beh na dlhú trať vo všetkých smeroch. Pri jazdeckej disciplíne záprahy sa súťaží so zapriahnutými koňmi vo viacerých disciplínach. Súťažiaci musí prejsť trať s prekážkami na rýchlosť, ďalej sa preteká v obratnosti pri práci s drevom na čas a súťaží sa aj v prenesení čo najväčšej záťaže na určitú vzdialenosť v stanovenom čase. Pony šport je identický s disciplínou skoky, avšak jazdí sa na poníkoch a na pretekoch sa prekonávajú nižšie prekážky, prispôbené nižšiemu veku poníkov. Reining je často opisovaný ako westernová forma drezúry. Je to veľmi dynamická disciplína plná cvalu, rýchlosť však musí byť pod dokonalou kontrolou a nesmie byť na úkor presnosti.³ Najmladšou a najmenej etablovanou disciplínou jazdeckého športu na Slovensku je konské pólo, ktoré má svoju dlhoročnú tradíciu skôr v Anglicku. Konské pólo je druh jazdeckého športu, v ktorom proti sebe hrajú dve štvorčlenné družstvá na koňoch a pomocou pálok sa snažia dopraviť loptu do súperovej bránky.⁴

To spoločné, čo všetky spomínané jazdecké športové disciplíny spája, je samotný základný prostriedok na realizáciu danej športovej disciplíny, teda kôň. Mnohým sa môže zdať, že bez výraznejšej farebnej a výškovej rozdielnosti sú tieto zvieratá len ťažko navzájom rozlíšiteľné. Dobrý pozorovateľ však dokáže rozoznať na základe niektorých viditeľných vonkajších znakov na prvý pohľad rovnaké zvieratá.

2 Východiskový materiál pre výber lexikálnych jednotiek

K identifikačným prvkom pri popise zovňajšku koní patria farba koňa, vrodené odznaky, víry a výpaly. V zmysle vyhlášky Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky 16/2012 Z. z. o identifikácii a registrácii koňovitých zvierat musí mať každé koňovité zviera vystavený identifikačný dokument koňovitého zvieratá, zjednodušene označovaný pojmom „pas“, v ktorom sú nielen slovné, ale aj graficky znázornené miesta identifikácie koňovitého zvieratá.⁵ Slovensko ako členský štát Európskej únie musí dodržiavať rovnako Vykonávacie nariadenie Komisie (EÚ) č. 262/2015, ktorým sa v zmysle smerníc Rady 90/427/EHS a 2099/156/ES stanovujú pravidlá týkajúce sa metód identifikácie zvierat čelade koňovitých.⁶ V identifikačnom pase koňa je potrebné v grafickom znázornení (popise)

² Dostupné na internete: <<https://www.sjf.sk/sjf/o-nas/>> [Cit. 2021-03-04.]

³ Dostupné na internete: <<https://www.sjf.sk/sjf/o-nas/>> [Cit. 2021-03-04.]

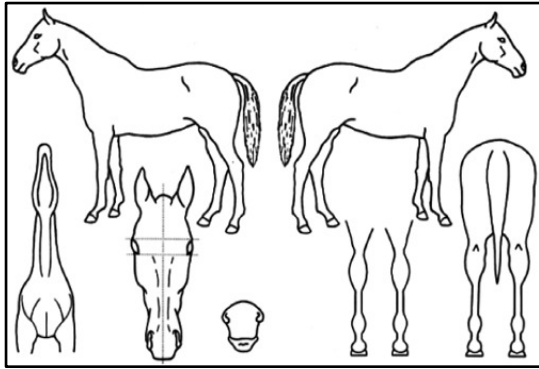
⁴ Dostupné na internete: <<https://www.vetis.sk/blog/konske-polo-adrenalinovy-sport-b290.html>> [Cit. 2021-03-08.]

⁵ Dostupné na internete:

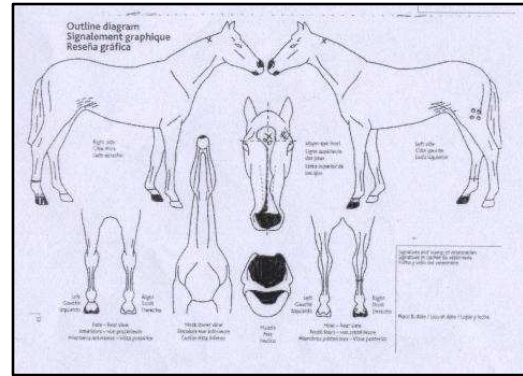
<<https://www.aspi.sk/products/lawText/1/76761/1/2/vyhlasaka-c-16-2012-zz-o-identifikacii-a-registracii-konovitych-zvierat/vyhlasaka-c-16-2012-zz-o-identifikacii-a-registracii-konovitych-zvierat>> [Cit. 2021-04-03.]

⁶ Dostupné na internete:

identifikácie koňovitého zvierat'a vyznačiť červenou farbou jeho vrodené odznaky, víry a výpaly. Názorný príklad grafického znázornenia je uvedený v ukážke na obrázku 2. Farba koňa, ako aj jeho ďalšie graficky znázornené identifikačné znaky sa uvádzajú aj v slovnej časti popisu identifikačných údajov koňovitého zvierat'a. Slovný aj grafický popis identifikačných znakov v príslušných jazykových mutáciách sa uvádza aj vo FEI (medzinárodnom) pase koňa (Trunda, 2010 – 2016).

Obrázok 1 Grafické znázornenie miesta identifikácie koňovitého zvierat'a

Obrázok 2 Ukážka grafického znázornenia identifikácie konkrétneho koňovitého zvierat'a

Ako východiskový zdroj na excerpciu pojmov reprezentujúcich identifikačné znaky vonkajšieho výzoru koní nám poslúžili konkrétne identifikačné dokumenty (pasy) a FEI (medzinárodné) pasy jazdeckých športových koní. K dispozícii sme mali 24 slovenských a 19 medzinárodných pasov. Pri výbere slovenských pojmov sme sa zamerali na farbu srsti a odznaky umiestnené na hlave a nohách koňa. Ekvivalentné tvary sme vyhľadávali v medzinárodných jazdeckých pasoch, následne sme porovnávali a overovali ich významovú zhodnosť pomocou výkladového slovníka alebo odbornej literatúry. Pri identifikácii správneho nemeckého ekvivalentu nám bolo nápomocné aj grafické zobrazenie umiestnenia konkrétneho identifikačného znaku a pomohlo nám vyselektovať správny prekladový tvar. Nejednoznačné špecifické pojmy označujúce identifikačný znak sme konzultovali s odborníkmi v oblasti chovateľstva a jazdeckého športu v slovenskom i nemeckom jazykovom prostredí.

3 Identifikačný znak

Krátky slovník slovenského jazyka (Kačala et al., 2003) definuje polysémickú lexému „znak“ takto: „výrazná charakteristická vlastnosť, črta“, „viditeľný prejav niečoho, príznak, symptóm“, „znamenie, signál“, „názorné vyjadrenie, označenie pojmu“, „predmet, obraz, názorne, symbolicky vyjadrujúci príslušnosť k niečomu“, „spôsob plávania, pri ktorom je plavec obrátený chrbtom k vode“. V oblasti jazdeckého športu sa oveľa častejšie stretávame s pojmom „odznak“, prípadne „odznaky koňa“. Týmto termínom označujú autori Hallo a Kovalčík (2003) zvláštnosti základného sfarbenia zvierat'a, spravidla ide o biele miesta rozmiestnené na tele koňa, ktoré sú vrodené a nikdy nezmiznú. Odznaky sa rozlišujú podľa časti tela koňa, na ktorej sa nachádzajú, a aj podľa tvaru a veľkosti. Definícia lexikálnej jednotky „odznak“ v Krátkom slovníku slovenského jazyka (Kačala et al., 2003) „symbol príslušnosti k istému celku alebo symbol funkcie, hodnoty“ však našej téme nezodpovedá. Pre potreby nami spracovanej témy, ktorá sa venuje hľadaniu adekvátnych ekvivalentov identifikačných znakov koní, je vhodný sémantický význam lexémy „znak“, definovaný ako „viditeľný prejav niečoho, príznak, symptóm“. Pre slovenské heslo „odznak“

<[https://kvlsr.sk/ganet/kvlsr/portal.nsf/wdoc/7667a0cfbe7ac54cc125803c005e4d19/\\$FILE/Identifikacia%20a%20registracia%20koňovitých%20zvierat%20príručka.pdf](https://kvlsr.sk/ganet/kvlsr/portal.nsf/wdoc/7667a0cfbe7ac54cc125803c005e4d19/$FILE/Identifikacia%20a%20registracia%20koňovitých%20zvierat%20príručka.pdf)> [Cit. 2021-04-08.]

sme v identifikačných dokumentoch našli ekvivalentný tvar „das Abzeichen“. Ide o polysémickú lexikálnu jednotku, ktorej významové spektrum je oveľa širšie ako v slovenskom jazyku. Nemecký online výkladový slovník Duden⁷ v definícii tohto hesla zahŕňa aj sému „bei Haustieren von der Grundfarbe abweichender, meist weißer Fleck im Fell“, ktorá v doslovnom preklade „u domácich zvierat biele škvrny v srsti, ktoré sa líšia od základnej farby“, zodpovedá pojmu odznak.

Pojem odznak je súčasťou lexikálnej paradigmy „identifikačný znak“, ktorých spoločnou vlastnosťou je popis vonkajšieho výzoru koní.

3.1 Farba koní ako identifikačný znak

Základným identifikačným znakom pri popise vonkajšieho vzhľadu koňa je farba. Farba je nápadný poznávací znak, ktorý závisí nielen od prítomnosti základného pigmentu a čierneho farbiva melanínu, ale aj od iných činiteľov, ako napríklad od dopadu a odrazu svetla, od šírky dreňového stĺpca chlpa.⁸ Niektoré farby sú dominantné nad inými. K dominujúcim farbám patrí sivá (biela) nad hnedou a čiernou, naopak, k úplne recesívnym farbám voči všetkým ostatným patrí farba ryšavá. V nemeckej hipologickej pojmológii zodpovedá tomuto pojmu ekvivalentný tvar „die Fellfarbe“. Medzi základné farby koní patria albín, beluš, hnedák, izabela – žlták, plavák, ryšiak, strakoš a vraník (Hallo – Kovalčík, 2003, s. 19–21).

Slovenské heslo	Popis identifikačného znaku	Nemecké heslo
albín	kôň s bielou srst'ou na nepigmentovanej ružovej koži, rohovina kopyta nepigmentovaná,	r Albino ⁹
beluš (hovor. šimeľ)	srst' po celom tele prevažne biela, koža a kopytá tmavošedé, hriva a chvost zo začiatku čierne, neskôr prekvitnuté až celkom biele	r Schimmel
vybelujúci beluš	rodí sa ako vraník, hnedák alebo ryšiak, postupom času belie	r ausgeschimmelte Schimmel
nevybelujúci beluš	rodí sa s farbou, ktorá počas života nebelie	r nicht ausgeschimmelte Schimmel
hnedák	srst' v rôznych odtieňoch hnedej, hriva, chvost a spodná časť končatín je vždy čierna	r Brauner
svetlý hnedák	svetlý odtieň hnedej farby srsti tela	r Hellbrauner
tmavý hnedák	tmavý odtieň hnedej farby srsti tela	r Dunkelbrauner
čierny hnedák	sfarbenie celého tela čierne, okolo očí, papule, vnútornej strane stehien a slabín je hnedé	r Schwarzbrauner
izabela – žlták	srst' svetložltej farby s rôznymi farebnými odtieňmi od žltobielej po tmavožltú	r Isabell (Palomino)

⁷ Dostupné na internete: <<https://www.duden.de/rechtschreibung/Abzeichen>> [Cit. 2021-04-03.]

⁸ Dostupné na internete: <www.haustiermagazin.com/die-fellfarben-der-pferde/> [Cit. 2021-04-05.]

⁹ Z hľadiska praktického využitia uvádzame vo všetkých tabuľkách pri prekladových ekvivalentoch v nemeckom jazyku príslušný určitý člen.

plavák	farba srsti žltá v rôznych odtieňoch až po šedú, hriva, chvost a spodná časť končatín vždy čierne	r Falbe
ryšiak	srst' červeno-ryšavá, hriva, chvost a spodná časť končatín červeno-ryšavé	r Fuchs
svetlý ryšiak	farba srsti svetloryšavá	r Hellfuchs
tmavý ryšiak	farba srsti blízka čiernej, hriva a chvost ryšavé	r Dunkelfuchs
strakoš (strakáč)	farba srsti je kombináciu chlupov najmenej dvoch farieb, z nich je jedna farba biela, farby sú sústredné do väčších plôch alebo škvŕn	r Schecke
červený strakáč	farba tmavých škvŕn je ryšavá	r Fuchsschecke
hnedý strakáč	farba tmavých škvŕn je hnedá	r Braunschecke
čierny strakáč	farba tmavých škvŕn je čierna	r Rappschecke
vraník	čierna srst', vrátane hrivy a chvosta, spodnej strany končatín, vnútornej strany stehien	r Rappe

Tabuľka 1 Identifikačný znak – farba srsti koní

3.2 Odznaky koní ako identifikačný znak

Pri popise základnej farby sa uvádzajú a v identifikačnom dokumente koňa (pase) graficky znázorňujú zvláštnosti základného sfarbenia, ktoré sa označujú pojmom „odznaky“. Ide o biele miesta rôzneho tvaru a veľkosti umiestnené na niektorých častiach tela, spravidla na hlave a nohách koňa, menej na iných častiach tela. V nemeckom jazyku zodpovedá tomuto termínu prekladový tvar v pluráli „die Abzeichen“. Brixner (2014) zaraďuje medzi vrodené odznaky identifikovateľné na hlave alebo nohách koňa aj farebné zvláštnosti ako grošovanie a prekvitnutosť.

3.2.1 Odznaky na hlave koňa

Hallo – Kovalčík (2003) zaraďujú k odznakom na hlave kvietok, hviezdu, nosný pruh, lysinu, prebiehajúcu lysinu, hornú lysinu, dolnú lysinu, lampáš, slinku-šnupku, horný pysk, dolný pysk.

Slovenské heslo	Popis identifikačného znaku	Nemecké heslo
vločka	malý biely fliačik na čele	e Flocke
kvietok	odznak bielej farby na depigmentovanej koži do veľkosti 3 cm	e Blume
hviezda	odznak väčší ako 3 cm a zaberá skoro celé čelo, nesmie presiahnuť spodnú líniu očí, smerom dolu	r Stern
nosný pruh	začína sa pod spojnicou očných kútikov a končí na spojnici horného okraja nozdier	r Nasenstrich

lysina	biely pruh rozličnej šírky, ťahajúci sa od čela a končiaci kdekoľvek na chrbte nosa, najnižšie na hornom okraji nozdier	e Blesse
prebiehajúca lysina	biely pruh prebiehajúci od čela až po okraj horného pysku	durchgehende Blesse
nepravidelná lysina	biely pruh nepravidelného tvaru	unregelmäßige Blesse
prerušovaná lysina	biely prerušovaný pruh	unterbrochene Blesse
úzka lysina	lysina úzkeho tvaru	schmale Blesse
široká lysina	lysina širšieho tvaru	breite Blesse
horná lysina	lysina umiestnená v hornej časti, začína sa na čele a končí v hornej polovici nosa	obere Blesse
dolná lysina	lysina umiestnená v dolnej časti, začína sa ako nosný pruh a je spojená so šnupkou	untere Blesse
lampáš	široká lysina zaberajúca podstatnú časť čela a postranné plochy chrbta nosa	e Laterne
slinka-šnupka	škvrna ružovkastej farby a rôznych veľkostí umiestnená medzi nozdrami alebo na hornom pysku (šnupka), na dolnom pysku (slinka)	e Schnippe
horný pysk	horný pysk je celý biely	e Oberlippe weiß
dolný pysk	dolný pysk je celý biely	e Unterlippe weiß

Tabuľka 2 Identifikačný znak – odznaky na hlave koňa

3.2.2 Odznaky na nohách koňa

Pre odznaky umiestnené na končatinách sú podstatné výška a umiestnenie bieleho zafarbenia na končatine. Pri pomenovaní jednotlivých odznakov sa používa anatomické označenie jednotlivých častí, na ktoré je možné končatinu rozdeliť. Hallo – Kovalčík (2003) rozlišujú tieto odznaky na nohách koní: korunka, päťka, sponka (do ½ sponky, nad sponku, vysoko nad sponku), záprstie (do ½ záprstia, vysoko nad záprstie), zápästie, päta (po päťku, nad päťku).

Slovenské heslo	Popis identifikačného znaku	Nemecké heslo
päťka		r Ballen
biela päťka	odznak na zadnej časti korunky, celá (vonkajšia aj vnútorná) päťka biela	weißer Ballen
korunka	odznak môže byť umiestnený na celej korunkke alebo jej častiach	e Krone
biela korunka	biela celá korunka	weiße Krone
sponka		e Fessel
sponka do ½ biela	odznak siaha do polovice sponkovej kosti	halbweiße Fessel

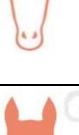
biela sponka	celá sponka biela, odznak siaha 3 – 4 cm nad sponkový kĺb	weiße Fessel
záprstie		r Fuß
do ½ záprstia	odznak siaha do polovice záprstia	halbweißer Fuß
vysoko v záprstí	odznak presahuje polovicu záprstia, nedosahuje okraj päťového kĺbu	weißer Fuß
päta (zadná končatina) zápästie (predná končatina)		s Bein
po pätu	odznak siaha po spodný okraj päťového kĺbu/zápästia	halbweißes Bein
nad pätu	odznak siaha nad päťový kĺb/zápästný kĺb	weißes Bein

Tabuľka 3 Identifikačný znak – odznaky na nohách koňa

Pri komunikácii so slovenskými chovateľmi koňovitých zvierat sme narazili aj na zaužívané označenie odznaku „ponožka“ a „podkolienka“. Vznik názvov týchto odznakov je zrejme motivovaný výškovým rozmerom, ktorý dosahuje biele sfarbenie končatiny. Porovnaním s našou tabuľkou identifikačných znakov – odznakov na nohách koňa by týmto lexémam zodpovedali tvary záprstie a päta a v nemeckom jazyku Fuß a Bein. Pri spracovaní tejto témy sme sa v publikáciách autorky Amler (2016, s. 28; 2017, s. 15) stretli aj s prekladovým tvarom „halb gestieft“ a „weiß gestieft“, ktoré sú synonymické k „halbweißer Fuß“ a „weißes Bein“.

Odznaky na nohách sa môžu objavovať na jednej, dvoch, troch, ale aj na všetkých štyroch nohách súčasne, pričom na každej nohe môže byť umiestnený iný odznak. Môžu siahať až po kopyto koňa, takže kopyto môže byť tmavé, svetlé alebo dvojfarebné, a teda súčasťou odznaku. Do popisu umiestnenia znaku sa udáva aj končatina, na ktorej je daný znak umiestnený, napr. ľavá predná biela sponka. V nemčine by tomuto spojeniu zodpovedal preklad links vorne weiße Fessel. Všetky tieto odznaky na nohách sa môžu vyznačovať aj svojou nepravidelnosťou, čo znamená, že dosiahnutá výška daného odznaku je nepravidelná, napr. pri porovnaní vzadu a vpredu. Tento údaj je potrebné v popise uviesť, pričom rozhodujúca je najvyššie dosiahnutá výška odznaku (Hallo – Kovalčík, 2003, s. 26). V konkrétnom prípade „ľavá predná sponka nepravidelne biela“ by zodpovedajúci nemecký preklad bol „linke vorne Fessel unregelmäßig weiß“.

Slovenské heslo	Nemecké heslo	Názorné zobrazenie identifikačného znaku
Odznaky na hlave – Abzeichen am Kopf		
vločka	e Flocke	
hviezda	r Stern	

nosný pruh	r Nasenstrich	
úzka lysina	schmale Blesse	
široká lysina	breite Blesse	
prebiehajúca lysina	durchgehende Blesse	
prerušovaná lysina	unterbrochene Blesse	
dolná lysina	untere Blesse	
lampáš	e Laterne	
šnupka	e Schnippe	
kombinácia hviezdy, nosného pruhu a šnupky	Kombination aus Stern, Strich und Schnippe	
Odznaky na nohách – Abzeichen an den Beinen		
biela korunka	weiße Krone	
sponka do ½ biela	halbweiße Fessel	

biela sponka	weiße Fessel	
do ½ záprstia	halbweißer Fuß halb gestieft	
po pätu „ponožka“	halbweißes Bein	
nad pätu „podkolienka“	weißes Bein weiß gestieft	

Tabuľka 4 Identifikačné znaky – názorná grafická ukážka

4 Vybrané problematické slovensko-nemecké pomenovania identifikačných znakov koní

Pri výbere slovenských hesiel a následnom vyhľadávaní správnych nemeckých ekvivalentov sme narazili na pojmy, ktoré sú súčasťou bežnej slovnej zásoby a pre laického používateľa nie sú problémom. Niektoré lexikálne jednotky bežnej slovnej zásoby môžu byť zároveň použité v jazyku jedného alebo aj viacerých vedných odborov, a stávajú sa tak aj súčasťou odbornej lexiky. Podľa Horeckého (1956) nie sú termíny na rozdiel od neterminologických pomenovaní viazané na kontext, zatiaľ čo bežne používané slovo je závislé od významu ostatných slov v kontexte. Význam termínu má od samotného začiatku, keď bol určený na vyjadrenie určitého pojmu, vyplývať z neho samého (Horecký, 1956, s. 58). Súčasťou glosára vybraných hipologických pojmov sú aj veľmi špecifické slová, pri ktorých sme výber správneho nemeckého ekvivalentu potvrdzovali porovnávaním ich definícií a overovali výskytom v paralelných textoch. Nesprávne zvolený jazykový ekvivalent by spôsobil skreslenie prenášanej informácie, a zapríčinil tak obsahovú deformáciu prekladaného kontextu. Čibíková (2012) pracuje s pojmom „definíčný kontext“, ktorý je podľa nej nutné používať pre potreby terminológie v rámci určitého odboru, aj napriek tomu, že by termíny mali byť kontextovo autonómne.

Ako problematické sa z tohto pohľadu pri hľadaní adekvátnych ekvivalentov ukázali:

a) *sponka* (die Fessel) – v slovenskom jazyku je tento pojem deminutívnym označením predmetu, určeného na spínanie (vlasov), alebo ide o drôtik na spínanie spisov. V jazykovej praxi kancelárskeho jazyka je viac používaný jeho synonymický tvar *spinka* (kancelárska spinka). Pojem *sponka* ako anatomická časť tela koňa je medicínskym termínom a označuje dôležitú časť končatiny koňa medzi sponkovým kĺbom a korunkou, od dĺžky a sklonu ktorej závisí kvalita pohybu koňa.¹⁰ Nemecký ekvivalent „die Fessel“ sme slovenskému heslu priradili na základe umiestnenia odznaku na končatine koňa a definície pojmu.

¹⁰ Dostupné na internete: <<https://felicita.estranky.sk/clanky/vsetko-o-konoch/hipologicky-slovník/hipologicky-slovník.html>> [Cit. 2021-04-10.]

b) *šnupka-slinka* (die Schnippe) – pojmy šnupka a slinka sú bežnému používateľovi jazyka úplnou neznámou. Tvar šnupka nenájdeme ani v anatomickom slovníku pre veterinárnu medicínu, nie je ani slovotvorne motivovaný slovesom šnupať (nosom vdychovať)¹¹. Je použiteľný výlučne ako termín pri popise zovňajšku koňa (Hallo – Kovalčík, 2003, s. 27). Takýto jednoznačný termín nepotrebuje ani definičný kontext, keďže je kontextovo nezávislý. V nemeckom jazykovom prostredí pojmom šnupka a slinka prislúcha rovnaký ekvivalent „die Schnippe“ (weißes Zeichen an der Oberlippe bei Pferden).¹² Slovenský jazyk rozlišuje medzi pojmi šnupka a slinka. Kritériom je umiestnenie škvrny buď na hornom (šnupka), alebo dolnom pysku koňa (slinka). Nemecký jazyk takéto slovné rozlíšenie neuplatňuje.

c) *päta* (das Bein) – lexéma päta, bezproblémové slovo bežnej slovnej zásoby, je tiež termínom medicínskych odborov. V nemeckom jazyku mu zodpovedá prekladový ekvivalent „die Ferse“ alebo „der Fuß“. Vo všetkých dostupných zdrojoch bol tento odznak preložený ako „das Bein“, bez rozdielu v tom, či išlo o prednú alebo zadnú končatinu. Použitie tohto prekladu sme si vysvetlili tým, že dosiahnutá výška bieleho odznaku pokrýva väčšiu časť končatiny. V slovenskom jazyku sa pre tento istý odznak umiestnený na prednej končatine používa termín „záprstie“.

d) *pätka* (der Ballen) – ak neuvažujeme o deminutívnom tvare pojmu päta ani o pojme, ktorým v krajčírskom žargóne označujeme časť odevu zakrývajúcu vrecká, ani o tvare so širokým pomenovacím využitím v technickom priemysle a stavebníctve, môžeme zúžiť sémantické spektrum tejto, na prvý pohľad jednoznačnej, lexémy na anatomické označenie zadnej ohybovej pružnej časti kopyta. V technickom jazyku by bol v zmysle definície „podpera na predmete pripomínajúca dolnú končatinu“¹³ tomuto jazykovému výrazu priradený prekladový ekvivalent „der Fuß“. Na pomenovanie rovnakého identifikačného znaku sa v nemeckom jazyku používa ekvivalent „der Ballen“, ktorý svojou definíciou „stark ausgebildete Muskelmasse an der Innenseite der Handflächen und Fußflächen des Menschen, der Tiere“¹⁴ zodpovedá slovenskému tvaru. V oboch jazykových variáciách ide o polysémické jazykové jednotky.

Je potrebné podotknúť, že samotná anatomická časť tela koňa nie je pomenovaním identifikačného znaku. Identifikačným znakom sa stáva spojením s lexémou „biely – weiß“ v oboch jazykových mutáciách.

Polysémia, ako inherentný paradigmatický jav slovnej zásoby, môže prenos obsahu informácie z východiskového do cieľového jazyka komplikovať. Pri preklade polysémických lexikálnych jednotiek je potrebné ich sémantické spektrum v danom kontexte „monosémantizovať“.

e) Rozdiel je potrebné vnímať aj pri foneticky identických nemeckých výrazoch „die Blesse“ a „die Blässe“, ktoré by mohli spôsobiť problém pri ich aplikácii v písomnom prejave. Pomenovanie „die Blesse“ označuje biely odznak umiestnený na hlave niektorých zvierat (najmä koňa a hovädzieho dobytku) (Wennig, 2017) a v slovenskom jazykovom prostredí mu zodpovedá preklad „lysina“. Tvar „die Blässe“ ako „bledosť (nemajúci sýtu farbu)“ je bežný, všeobecný pojem a nepatrí do žargónu jazdeckého.

Záver

Slovnej zásobe tematického poľa „jazdecké, jazdecký šport“ sa na Slovensku nevenuje taká pozornosť ako niektorým iným, v našich podmienkach preferovanejším športom. Na

¹¹ Dostupné na internete: <<https://slovník.juls.savba.sk/?w=šnupať&s=exact&c=L7d1&cs=&d=kssj4#>> [Cit. 2021-04-10.]

¹² Dostupné na internete: <<https://www.duden.de/rechtschreibung/Schnippe>> [Cit. 2021-04-10.]

¹³ Dostupné na internete: <<https://slovník.juls.savba.sk/?w=noha&s=exact&c=oe2&cs=&d=kssj4#>> [Cit. 2021-04-10.]

¹⁴ Dostupné na internete: <<https://www.dwds.de/wb/Ballen>> [Cit. 2021-04-10.]

slovenskom knižnom trhu je počet odborných publikácií s touto problematikou rovnako obmedzený. Skôr sa pozornosť koncentruje na teóriu základného jazdeckého výcviku, starostlivosť o koňa a výbavu jazdca. Preklad takejto špecifickej lexiky si vyžaduje určitý stupeň poznania danej odbornej oblasti a je to určite oveľa ťažšie, ak ide o veľmi špecifickú oblasť, ktorá je blízka iba úzkemu kruhu jej používateľov. Uľahčiť prácu prekladateľovi môžu hotové ekvivalenty existujúce v odborných prekladových slovníkoch. Nie vždy však takéto lexikografické publikácie, ktoré by spracúvali hľadanú problematiku, existujú alebo sú dostupné. A to jednoducho preto, že niektoré jazykové jednotky do nich neboli zaradené alebo potrebné odborné prekladové slovníky neboli doteraz spracované. Nami spracovaný glosár hipologických pojmov môže byť pomôckou pre rôznych recipientov odbornej i laickej verejnosti, či už pre prekladateľov, tlmočníkov, veterinárnych lekárov, trénerov, športovcov, pracovníkov mediálneho priemyslu alebo samotných majiteľov koní, a rovnako aj prívržencov a nadšencov jazdeckého športu.

Literatúra:

- Abzeichen*. [Cit. 2021-04-03.] Dostupné na internete: <<https://www.duden.de/rechtschreibung/Abzeichen>>
- AMLER, U. (2017): *Alles über Pferde*. Stuttgart: Franckh-Kosmos Verlags-GmbH & Co. KG.
- AMLER, U. (2016): *Alles über Reiter*. Stuttgart: Franckh-Kosmos Verlags-GmbH & Co. KG.
- Ballen*. [Cit. 2021-04-10.] Dostupné na internete: <<https://www.dwds.de/wb/Ballen>>
- BRIXNER, S. (2014): *Kone*. Bratislava: IKAR, a.s.
- CÍBIKOVÁ, I. (2012): *Terminologický manažment verejnosprávnej tematickej oblasti*. EDIS vydavateľstvo ŽU.
- Die Fellfarben der Pferde*. [Cit. 2021-04-05.] Dostupné na internete: <www.haustiermagazin.com/die-fellfarben-der-pferde/>
- HALLO, M. – KOVALČÍK, E. (2003): *Popis exteriéru koní*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre.
- Hipologický slovník*. [Cit. 2021-04-10.] Dostupné na internete: <<https://felicita.estranky.sk/clanky/vsetko-o-konoch/hipologicky-slovník/hipologicky-slovník.html>>
- HORECKÝ, J. (1956): *Základy slovenskej terminológie*. Bratislava: Slovenská akadémia vied.
- Identifikácia a registrácia koňovitých zvierat – príručka*. [Cit. 2021-04-08.] Dostupné na internete: <[https://kvlsr.sk/ganet/kvlsr/portal.nsf/wdoc/7667a0cfbe7ac54cc125803c005e4d19/\\$FILE/Identifikácia a%20a%20registrácia%20koňovitých%20zvierat%20príručka.pdf](https://kvlsr.sk/ganet/kvlsr/portal.nsf/wdoc/7667a0cfbe7ac54cc125803c005e4d19/$FILE/Identifikacia%20a%20registracia%20koňovitých%20zvierat%20príručka.pdf)>
- KAČALA, J. – PISÁRČIKOVÁ, M. – POVAŽAJ, M., eds. (2003): *Krátky slovník slovenského jazyka*. 4. dopl. a upr. vydanie Bratislava: Veda.
- Konské pólo-adrenalinový šport*. [Cit. 2021-03-08.] Dostupné na internete: <<https://www.vetis.sk/blog/konske-polo-adrenalinovy-sport-b290.html>>
- PAALMANN, A. (2014): *Skokové ježdění*. Praha: Brázda.
- Schnippe*. [Cit. 2021-04-10.] Dostupné na internete: <<https://www.duden.de/rechtschreibung/Schnippe>>
- SLOVENSKÁ JAZDECKÁ FEDERÁCIA (2021): *O nás*. [Cit. 2021-03-04.] Dostupné na internete: <<https://www.sjf.sk/sjf/o-nas/>>
- TRUNDA M., (2010 – 2016): *FEI pasy koní a mikročipy již od ledna 2013*. [Cit. 2021-03-20.] Dostupné na internete: <www.trunda-vet.cz/kurysr-cjf-trunda-informuje-hobby-zavody-v-roce-2013-a-fei-pasy-koni-a-mikrocipy-jiz-od-ledna/>
- VALENTOVÁ, D. (2013): *Kapitola z dejín československej drezúry*. Praha: Univerzita Karlova v Prahe, Fakulta humanitních studií. [Cit. 2021-03-20.] Dostupné na internete: <file:///C:/Users/Mirka/Downloads/BPTX_2012_1_11240_0_251530_0_132349.pdf>
- Vyhláška č. 16/2012 Z.z. Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky o identifikácii a registrácii koňovitých zvierat*. [Cit. 2021-04-03.] Dostupné na internete: <<https://www.aspi.sk/products/lawText/1/76761/1/2/vyhlasaka-c-16-2012-zz-o-identifikacii-a-registracii-konovitých-zvierat/vyhlasaka-c-16-2012-zz-o-identifikacii-a-registracii-konovitých-zvierat>>

WENNIG, F. (2017): *Was ist eine Blesse?* [Cit. 2021-03-25.] Dostupné na internete: <<https://www.ehorses.de/magazin/blesse/>>

Summary

Lexikal-semantic analysis of Slovak-German equivalents of identification signs of horses

Presented paper is focused on the lexical-semantic analysis of Slovak-German equivalents of the identification signs of horses. The specific conceptual apparatus of the subject field “equestrian, equestrian sport” is offered in the article. The basic distinguishing features of the external appearance of horses are the identification signs such as fur colour, distinguishing signs on their head and legs. On the basis of the author’s personal experience with the translation of identification documents of horses, selected identification signs have been described and included in the glossary of specific hippologic terms. Using lexical-semantic analysis of selected terms, we also pointed out on some problems connected with the finding of the correct equivalents of the mentioned terms in German language. Specific lexical terms processed in the form of a glossary of hippological terms can be useful and find practical application in both professional and lay public.

Sonda do problematiky názvov podzemných priestorov (dómov, siení a chodieb) sprístupnených slovenských jaskýň

Gabriel Rožai

Katedra slovenského jazyka a komunikácie, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica
gabriel.rozai@umb.sk

Kľúčové slová: slovenská onomastika, speleononym, sémantická klasifikácia speleoným, pomenovacie princípy, priamy princíp, metaforický princíp, pamätný princíp

Key words: Slovak onomastics, speleonym, semantic classification of speleonyms, naming principles, direct principle, metaphorical principle, memorable principle

Úvod

Územie Slovenska je mimoriadne bohaté na rôzne krasové javy vrátane jaskýň a priepastí. Viaceré slovenské jaskyne sú prístupné verejnosti a okrem bohatej kvapľovej výzdoby ponúkajú aj zaujímavý materiál na onomastický výskum. Cieľom predkladanej štúdie je – na pozadí percepcie jaskynných priestorov v profesijnej skupine speleológov, premietajúcej sa do nominačného aktu speleoným – predstaviť uplatnenie základných (lexikálno-sémantických) princípov pomenúvania vnútorných priestorov (dómov, siení a chodieb) trinástich slovenských jaskýň sprístupnených širokej verejnosti, patriacich pod Správu slovenských jaskýň. Pri analýze venujeme pozornosť kvalitatívnym i kvantitatívnym aspektom problematiky, t. j. všímame si početnosť pomenovacích princípov v rámci celého súboru, ako aj v rámci jednotlivých jaskýň a bližšie objasňujeme významné mimojazykové aspekty skúmanej problematiky.

Teoretické východiská. Pokusy o sémantickú klasifikáciu speleoným

Problematike speleonymie sa v rámci onomastiky začala venovať systematickejšia pozornosť v posledných dvadsiatich rokoch, hoci prvé práce sa objavili už koncom 20. storočia. V doteraz publikovaných onomastických prácach môžeme nájsť viacero klasifikácií speleoným s uplatnením lexikálno-sémantického princípu¹, pričom ich autori konkrétne hovoria o *sémantickej klasifikácii speleoným* (*klasyfikacja semantyczna* – Seroczyński, 2012; *semantično podrazdelenie* – Belnejska-Georgieva, 2016; *lexikálno-sémantickej klasifikácii speleoným* (Ocomieva-Tagirova, 2018), *klasifikácii princípov pomenúvania jaskýň* (*principy nazyvanija peščer* – Bratuchin, 2018; Dubľanskij, 2000) či o *klasifikácii podľa genézy speleonyma* (*katehoriiji speleonimiv za henezysom* – Pylypiuk, 2016).

Časť týchto sémantických triedení sa zameriava na špecifikáciu motivačných aspektov názvov jaskýň a priepastí ako celkov, nereflektujúc pomenúvanie jednotlivých vnútorných priestorov týchto podzemných objektov (keďže daná potreba je v prvom rade limitovaná ich rozmermi, predovšetkým dĺžkou). Takéto klasifikácie nachádzame v prácach M. Belnejskej-Georgievy (2016), Z. M. Ocomievy-Tagirovej (2018)² či G. Rožai (2015). Sémantickú klasifikáciu speleoným reflektujúcu i pomenovania jednotlivých častí podzemných objektov predstavili v rámci slovanskej onomastiky napríklad G. Seroczyński (2012), V. S. Podobivskij (2009), A. J. Bratuchin (2018) či V. N. Dubľanskij (2000). A. V. Pylypiuk

¹ Pozri Černachovskaja, 1970, s. 65.

² V prípade Z. M. Ocomievy-Tagirovej, ktorá skúmala speleonymy v toponymickom systéme kaukazských Avarov, treba doplniť, že zameranie jej klasifikácie výhradne na názvy jaskýň vyplýva z jej zistenia, že skúmané etnikum všeobecne nepomenúva vnútorné časti jaskýň osobitnými názvami.

vo svojej štúdii *Pidchody do systematyzaciji ta inventoryzaciji speleonimiv systemy pečer „Atlantyda-Kyjanka“* (2016) vytvoril sémantickú klasifikáciu speleoným daného jaskynného systému (obsahujúcu 18 kategórií), pričom speleoným jaskynného systému zaradil na základe ich rozmerov do troch úrovní: mikro-, mezo- a makrospeleoným³. G. Seroczyński (2012), opisujúci sémantickú i štruktúrnú klasifikáciu sudetských speleoným, vychádzal pri určovaní sémantických príznakov z klasifikácie W. Taszyckého (1946). Názvy podzemných objektov a ich častí klasifikuje do piatich skupín (s ich ďalšou kategorizáciou): topografické, pamätné, metaforické, kultúrne názvy a názvy nejasného pôvodu. V prvej skupine uvádza názvy motivované fyzickými vlastnosťami (charakterizačné názvy, odkazujúce na rozmery, tvar, farbu objektu a pod., napr. *Duża Sala, Jaskinia Czerwona*) a polohou objektu (lokalizačné názvy, napr. *Sala Końcowa, Jaskinia Południowa*). Druhú skupinu vytvárajú pamätné názvy odkazujúce na okolnosti objavu a ďalšieho prieskumu podzemných priestorov, ktoré ďalej člení na názvy utvorené z osobných mien objaviteľov a prieskumníkov (napr. *Sądejowa Szczelina, Komin Maurycego*) a príležitostno-situačné názvy (súvisiace s regiónom či miestom pôvodu objaviteľov, dátumom objavenia, so stopami po výskyte živočíchov, s historickými udalosťami a legendami, napr. *Partie Wrocławskie, Jaskinia Śmiertelna, Sala Kuny*). Do tretej skupiny zaradil metaforické názvy (*Galeria, Jaskinia Ucho Igielne, Sala Dziwna*) a vo štvrtej skupine uvádza kultúrne názvy (napr. *Kapliczka*).

V. N. Dubľanskij (2000) uvádza sedemnást' základných princípov⁴ tvorenia názvov jaskýň a priepastí, medzi ktorými sa objavujú aj názvy ich konkrétnych častí (porov. napríklad tzv. tematický princíp spojený s formou siene, napr. *Kolokoľnyj, Rotonda*), pričom dopĺňa, že dané zákonitosti toponymie „fungujú“ rovnako vo všetkých krajinách.

Na klasifikáciu V. N. Dubľanského (2000) nadviazal A. J. Bratuchin (2018), ktorý uvádza pri jazykovej charakteristike názvov podzemných priestorov troch najväčších jaskýň Permského kraja tri základné princípy pomenúvania konkrétnych typov podzemných priestorov (chodieb, dômov, siení), zlučujúc rozsiahlejšiu klasifikáciu princípov už spomínaného autora: *metaforický, priamy a pamätný princíp*⁵. Metaforický princíp spočíva v pomenúvaní na základe literárnej alebo inej asociácie, resp. na základe emócií, ktoré vyvoláva daný podzemný priestor. Priamy princíp súvisí s pomenúvaním podľa charakteristických znakov priestranstva (farby, formy, veľkosti, polohy, akustiky, nálezov, reliéfu, živočíšstva, náročnosti prechodu a pod.). Pamätné názvy vznikajú na počesť niekoho alebo niečoho, pričom v nich môže byť prítomný aj príznak irónie (Bratuchin, 2018, s. 134).

Názvy jednotlivých častí jaskýň podliehajú zmenám v čase, na čo upozorňuje aj A. V. Pylypiuk (2016) a čo môžeme pozorovať napríklad pri porovnaní názvov siení Gombaseckej jaskyne v Slovenskom krase. V publikácii A. Droppu z roku 1962 napríklad nachádzame názvy *Sieň mieru* a *Sieň múdrosti* (podľa stalagmitu v podobe sovy – symbolu múdrosti), ktoré sú dnes premenované na počesť objaviteľov jaskyne – *Herényiho sieň* a *Rozložníkova sieň*. V súčasnom sprievodnom slove sa uvádza *Sieň víl* (nachádzajúca sa

³ Mikrospeleonýmá pomenúvajú v autorovej koncepcii útvary malých rozmerov, ktoré tvoria súčasť podzemných siení a chodieb, napr. názvy stien, skál, jednotlivých kvapľových útvarov; mezospeleonýmá slúžia na pomenovanie útvarov strednej veľkosti, napr. siení, dômov, chodieb, sifónov, podzemných jazier a pod.; makrospeleonýmá označujú veľké objekty z hľadiska plochy i rozmeru, napr. jaskyne, jaskynné systémy, morfológické rajóny jaskýň a pod. (Pylypiuk, 2016, s. 105–106). Prihliadajúc na túto koncepciu, v našom výskume venujeme pozornosť vybraným typom mezospeleoným.

⁴ Autor konkrétne hovorí o týchto motivačných princípoch: 1. podľa starého názvu, 2. podľa názvu geografického objektu v blízkosti jaskyne, 3. podľa polohy vstupu/vchodu, 4. podľa nápadných objektov pri vchode („orientátorov“), 5. podľa morfológie objektu, 6. podľa mikroklimatických osobitostí, 7. podľa osobitostí usadenín, 8. podľa zavodenia, 9. podľa akustických osobitostí, 10. podľa názvov živočíchov, ich kostí či stôp ich prítomnosti, 11. podľa času objavu, 12. podľa príslušnosti (speleo)skupiny k regiónu, 13. podľa profesijnej sféry, 14. podľa charakteru udalosti (príhody), 15. tematické názvy, 16. pamätné názvy, 17. iné názvy.

⁵ V ruskom origináli *metaforičeskij, bukvalnyj a memorialnyj princip* (Bratuchin, 2018, s. 134).

v polovici *Suchej chodby*), ktorá sa v staršom zdroji (Droppa, 1962) neobjavila. Rovnako v staršom texte nenachádzame *Sieň objaviteľov*. Totožný názov si však ponechala *Mramorová sieň*, pomenovaná podľa vertikálneho útvaru (tzv. *Mramorovej studne*) vyerodovaného v čistobielych kryštálických vápencoch – mramoroch (Droppa, 1962, s. 37). Vzhľadom na špecifiká diachrónej roviny analyzujeme v štúdiu výhradne názvy podzemných priestorov používané v aktuálnych materiáloch (sprievodných slovách s priloženými nákresmi).

Metodika výskumu

Výskumný súbor vytvárajú názvy podzemných siení, dômov a chodieb trinástich sprístupnených slovenských jaskýň⁶ patriacich pod Správu slovenských jaskýň so sídlom v Liptovskom Mikuláši. Názvy sme vyexcerpovali zo sprievodných slov, ktoré nám na účely výskumu poskytli pracovníci Správy slovenských jaskýň v Liptovskom Mikuláši, a získaný súbor sme rozšírili o názvy zo (zostručených) sprievodných slov zverejnených v elektronickej podobe na webovej stránke⁷ danej inštitúcie, ktoré zároveň obsahujú aj nákresy podzemných priestorov. Vzhľadom na to, že sprístupnené časti týchto jaskýň nie sú totožné s ich celkovou dĺžkou (osobitne v prípade jaskýň dlhých niekoľko kilometrov), excerpované zdroje zväčša neobsahujú komplexný opis onymie skúmaných podzemných objektov. V prípade sprístupnených jaskýň sú však z mimojazykového hľadiska zaujímavé aj názvy používané v okruhoch dostupných verejnosti, sprostredkujúce vybrané údaje informačno-náučného, orientačného, ba aj národnoreprezentatívneho (a v minulosti aj ideologického) charakteru. Názvy s neprieziacou motiváciou a variantné podoby názvov, zachytené v excerpovaných zdrojoch, sme následne overovali na jednotlivých pracoviskách⁸. Celkovo sme analyzovali 197 vlastných mien pomenúvajúcich 184 podzemných siení, dômov, chodieb a iných priestranstiev (ktorých názov nemusí zahŕňať druhové označenie *dóm*, *sieň*, *chodba* a pod., napr. názov priestranstva *Černošská chatrč* v jaskyni Domica). Do analýzy sme nezahrnuli názvy plaziviek, sifónov, podzemných tokov ani názvy jednotlivých kvapľových (a iných prírodných) útvarov v sieňach a chodbách (t. j. mikrospeleonýmá). Výnimku tvorili iba niektoré väčšie, rozsiahlejšie alebo početnejšie kvapľové útvary pomenované jedným (spoločným) názvom, ktorý možno chápať ako pomenovanie významnejšieho priestoru istej chodby alebo siene (prípadne samostatného priestranstva, napr. *Prales DOM*). Získaný materiál sme triedili podľa príslušnosti názvov k trom pomenovacím princípom, vychádzajúc z klasifikácie A. J. Bratuchina (2018), vymedzujúcej tri základné princípy pomenúvania podzemných priestorov.

Postup pri analýze skúmaného materiálu

Pri určovaní pomenovacích princípov proprií v rámci kategórie priamych a metaforických názvov typu *Kostnica*, *Galéria*, *Bludisko*, *Katakomby* sme vychádzali zo slovníkových významov apelatív, z ktorých sa tvorili. Tak napríklad pri názve *Kostnica*, ktorý pomenúva priestory s nálezmi kostí uhynutých živočíchov (najmä jaskynných medvedíov), vychádzame pri jeho zaradení z významu „miesto, kde sa ukladajú exhumované kosti“ (Kačala – Pisárčiková – Považaj, eds., 2003), „búdka na cintoríne, v ktorej sa ukladajú kosti vykopané zo starých hrobov“ (Peciar, ed., 1959), a teda dané proprium zaraďujeme k metaforickým názvom. Pri názve *Bludisko*, utvorenom z apel. *bludisko* s významom „miesto, kde sa ľahko

⁶ Ide o nasledujúce jaskyne: Belianska jaskyňa (ďalej aj BEL), Brestovská jaskyňa (BREST), Bystrianska jaskyňa (BYSTR), Demänovská jaskyňa slobody (DJS), Demänovská ľadová jaskyňa (DeLJ), Dobšinská ľadová jaskyňa (DoLJ), Domica (DOM), Driny (DRIN), Gombasecká jaskyňa (GOMB), Harmanecká jaskyňa (HARM), Jasovská jaskyňa (JAS), Ochtinská aragonitová jaskyňa (OAJ), Važecká jaskyňa (VAŽ).

⁷ Dostupné na internete: <<http://www.ssj.sk/sk>> [Cit. 2021-02-01.].

⁸ Vzhľadom na dlhodobé a pretrvávajúce opatrenia súvisiace s pandemickou situáciou sme spresňujúce a dopĺňujúce informácie získavali výhradne formou mejlovej a telefonической komunikácie.

zablúdi, labyrint“ (Pisárčiková, ed., 2004), sme uprednostnili priamy princíp. V prípade názvu *Katakomby*, ktoré vzniklo propriálnou apelatívou *katakomby* s významom „(v ranokresťanskom období) podzemné al. do kameňa vytesané pohrebiská v podobe siete chodieb s výklenkami na truhly, slúžiace aj ako zhromaždiská a úkryt prvých prenasledovaných kresťanov“, ale aj „podzemné chodby vôbec“ (Jarošová – Buzássyová, eds., 2011), sme však uprednostnili metaforický princíp pomenovania (porov. aj prenesený význam „podzemné bludisko“ – Pisárčiková, ed., 2004). V takýchto prípadoch sme prihliadali na prítomnosť konotačných (najmä evokačných) aspektov, na mieru obraznosti, ktorou názov disponuje v prepojení na charakter pomenovaného objektu, t. j. priestoru v prirodzene vytvorených (korózných, riečnych alebo iných) jaskyniach. Zatiaľ čo apelatíva *bludisko*, *labyrint* hodnotíme v pomenovacom procese prírodných podzemných objektov ako lexémy, ktorými možno bezprostredne pomenovať spleť jaskynných chodieb, v prípade apelatíva *katakomby* už pociťujeme – v porovnaní s predošlým lexikálnym výberom – väčšiu mieru obraznosti. Rovnako sme postupovali aj pri názvoch typu *Galéria*, *Klenotnica*, ktoré z hľadiska krasovej výzdoby označujú najkrajšie časti jaskýň. V jaskyniach na ukrajinskom a ruskom jazykovom území sa apelatívum *galereja/halereja* používa ako bežné apelatívne druhové označenie podzemnej chodby⁹. V slovenských lexikografických prácach (Petráčeková – Kraus et al., 2005; Peciar, ed., 1959) je k tomuto významu najbližšie význam „podzemná (spojovacia) chodba v opevnení“ (s kvalifikátorom „voj.“), „štôľňa na zachytávanie podzemných vôd“ (v stavebníctve), „podzemná chodba, podkop (napr. v baníctve)“ (v stavebníckej terminológii). V prípade pomenovania jaskynných priestorov na slovenskom území sa však apel. *galéria* spája s preneseným významom „miesto s bohatou (krasovou) výzdobou vyvolávajúcou estetický zážitok“. Danú konštatáciu podporuje aj existencia jednočlenných názvov *Galéria* v Belianskej¹⁰ a vo Važeckej jaskyni, pomenujúcich priestory s rozmanitou sintrovou výzdobou.

Pri voľbe pomenovacích princípov môžu jednotlivé členy dvoj- a viacčlenných názvov odkazovať svojou sémantikou na viaceré z nich. Vzniká tu teda potreba objasniť postup pri zaradovaní viacčlenných názvov k jednotlivým princípom. V prípade názvov zahŕňajúcich priame druhové označenie objektu (typu *dóm*, *chodba*, *sála* a pod.) neprihliadame na sémantiku daného apelatíva. Pre zvolený postup sme sa rozhodli aj vzhľadom na prístup uplatnený v štúdiu A. J. Bratuchina (2018), ktorý sa pokúsime priblížiť prostredníctvom názvov zaradených k metaforickému princípu (s najšpecifickejšim postavením v súbore slovenských speleoným). S daným princípom autor spája aj dvojčlenné názvy *Chrystal'nyj chod*, *Čudes galereja*, obsahujúce druhové označenie *chod* („priechod“, „chodba“), *galereja*, odkazujúce na priamy princíp, ako aj viacero názvov, v ktorých však došlo k elidovaniu určovaného člena (*grot*, *zal*, *galereja*), niekedy konkretizovaného v zátvorkách, napr. *Ažurnyj*, *Arabskij*, *Intimnaja* (*galereja*). V týchto prípadoch teda autor prihliadal na sémantiku prívlastku (ako základného člena), zatiaľ čo sémantika druhového označenia objektu, vo väčšine prípadov elidovaného¹¹ a charakterizovaného limitovaným výberom (zaužívaných) lexém, pri klasifikácii nebola zohľadnená. Súvisí to aj s nízkou výpovednou funkciou druhových označení pri určovaní pôvodnej motivácie názvu podzemného objektu¹². Podobne postupuje pri uvádzaní príkladov na metaforické názvy aj G. Seroczyński, napr. *Sala Pałacowa*, *Próg Ryżowy*, *Korytarz Kolorado* (2012, s. 37). Ak by sme však pri analýze prihliadali na sémantiku každého člena

⁹ Porovnaj ruské apelatívum *galereja* „podzemná chodba, galéria, štôľňa“ (Lingea, 2011), napr. *Svadebnaja galereja*, *Sverdlovskaja galereja*, *Stupenčataja galereja*.

¹⁰ Porovnaj text v sprievodnom slove: „Prehliadka bude teraz pokračovať cez najkrajšie zdobenú časť jaskyne – Galériu. Vyniká bohatou sintrovou výzdobou.“

¹¹ Iba elidované podoby speleoným bez formálneho vyjadrenia druhového označenia uvádza vo svojej klasifikácii aj V. N. Dubľanskij (2000).

¹² Porovnaj aj Závodný, 2010, s. 105.

dvoj- a viacčlenných názvov, museli by sme konštatovať rôznu mieru uplatnenia metaforického princípu a akceptovať kombináciu rôznych pomenovacích princíпов, čo by sa prejavilo aj pri iných ako metaforických názvoch. O výhradne metaforickom princípe by v takom prípade bolo možné hovoriť v súvislosti so speleonymami ako *Černošská chatrč*, *Palmový háj* (DOM), *Zbojnícka komora*, *Perníková chalúpka* (BEL) a i., zatiaľ čo kombinácia metaforického a priameho princípu by sa uplatnila v propriách, ako *Gotický dóm* (DOM), *Palmová sieň* (BEL), *Sieň Mliečnej cesty* (OAJ), *Hrachová chodba* (DJS) či *Dóm veľkých vápencových vodopádov* (BEL).

Pre rovnaký prístup, charakterizovaný snahou vydeliť základný člen v sémantickej štruktúre viacčlenného názvu (motivovanou analogickým postupom v rámci teórie modelovania¹³) sme sa rozhodli aj v prípade ďalších dvoj- a viacčlenných speleónym, v ktorých sa už výraznejšie profilovali kombinované alebo hybridné typy pomenovacích princíпов. V nasledujúcich riadkoch objasníme výber základného člena a sémantické osobitosti všetkých speleónym, ktoré by bolo možné zaradiť do skupiny hybridných názvov z hľadiska výberu pomenovacieho princípu. Zo štruktúrneho aspektu ide o názvy typu:

- a) „atribút + metaforické druhové označenie“ (typu *Zikmundova kaplnka* JAS),
- b) „postupne rozvíjajúci atribút + druhové označenie“ (typu *Biely gotický dóm* HARM),
- c) „zhodný atribút + druhové označenie + (rozvitý) nezhodný atribút“ (typu *Biely dóm s gotickou klenbou* HARM),
- d) „prepozícia + proprium“ (typu *Pod Veľkou oponou* DoLJ).

V prvom bode sme pri výbere pomenovacieho princípu uprednostnili motivačný príznak vyjadrený v zhodnom prívlastku pred príznakom vyjadreným v druhovom označení. V speleonyme *Zikmundova kaplnka* odkazuje prívlastok *Zikmundova* na pamätný princíp (pomenovanie na počesť Júliusa Zikmunda, vedúcej osobnosti prieskumného tímu pri objavovaní ďalších priestorov jaskyne v r. 1923) a substantívum *kaplnka* na metaforický princíp, názov sme však zaradili do kategórie pamätných názvov. Rovnaký typ s metaforickým druhovým označením reprezentujú názvy *Čierna galéria* (DeLJ), *Stalagnátová galéria* (DJS) a *Kvapľová pivnica* (DoLJ), ktoré sme na základe sémantiky prívlastku začlenili do kategórie priamych názvov.

Ďalšie dva body (b, c) sa týkajú celkovo troch speleónym. Dve z nich (predstavené v príkladoch) pomenúvajú rovnaký onymický objekt. Tento objekt má ešte tretí názov – *Biely dóm*. Keďže sa prvé dva viacčlenné názvy odlišujú od názvu *Biely dóm* zhodným prívlastkom rozvitým o ďalší člen (*gotický*) a nezhodným prívlastkom (*s gotickou klenbou*), v oboch prípadoch s metaforickým charakterom, pri ich klasifikácii sme uprednostnili metaforický princíp pred priamym (vyjadreným v prívlastku *biely*). Analogicky sme postupovali aj v prípade speleonyma *Vysoký gotický dóm* (HARM), patriaceho k typu *Biely gotický dóm* (bod b), hoci dané speleonymum je jediným pomenovaním onymického objektu.

Posledný bod (d) prezentuje iba jeden predložkový názov (*Pod Veľkou oponou* DoLJ), v ktorom sme uprednostnili motivačný príznak vyjadrený v predložke, súvisiaci s polohou/lokalizáciou objektu spojenou s priamym princípom. Dané speleonymum však zahŕňa aj metaforické označenie ľadového útvaru (*opona*). Túto motiváciu považujeme za sekundárnu, sprostredkovanú cez názov (mikrospeleonymum) *Veľká opona*. Speleonymum sme teda zaradili do skupiny priamych názvov.

Vo všetkých vymenovaných prípadoch však môžeme oprávnene hovoriť aj o zmiešanom priamo-metaforickom (napr. *Čierna galéria*, *Vysoký gotický dóm*, *Pod Veľkou oponou*) a

¹³ V súvislosti s vymedzovaním základného a vedľajšieho člena vyjadrujúceho vzťah k pomenovanému objektu pri triedení toponymického materiálu v rámci teórie modelovania porov. Pleskalová, 1992, s. 19. Špecifický prístup pri výbere základného člena v kategórii hydroným, abstrahujúci od druhového označenia, uplatnili napr. A. Závodný (2010) a Ľ. Sičáková (2011).

pamätno-metaforickom pomenovacom princípe (obmedzenom na jeden názov – *Zikmundova kaplnka*).

Problematika onymických vzťahov v skúmanej speleonymii

V analyzovanom súbore sa objavila aj *onymická synonymia* alebo *polyonymia*, spočívajúca v existencii viacerých názvov pomenúvajúcich jeden onymický objekt. V koncepcii V. Blanára (1996) ide o pomenovanie rovnakého denotátu rozličnými topolexémami alebo antropolexémami (zatiaľ čo prítomnosť graficky, hláskoslovne, morfológicky a slovotvorne odlišených názvov jedného onymického objektu hodnotí Blanár ako variantnosť).¹⁴ Uvedme niekoľko príkladov. Úzka jaskynná chodba (puklina) v jaskyni Domica má dva metaforické názvy: *Posvätná chodba* a *Lono matky zeme*. V jaskyni Driny nachádzame priestor s dvomi názvami, pri ktorých sa uplatnil pamätný princíp: *Majkova sieň* a *Sieň Slovenskej speleologickej spoločnosti*. Sieň objavil známy slovenský jaskyniar Ján Majko v roku 1950. Skupinu jaskyniarov, ktorú viedol v rámci praktického výskumu jaskyne, tvorili členovia Slovenskej speleologickej spoločnosti, čo sa odrazilo v druhom názve toho istého onymického objektu. Podľa vyjadrenia pracovníka jaskyne sa v bežnej komunikácii pracovníkov používa kratšia, z hľadiska ekonómie vyjadrovania vhodnejšia podoba *Majkova sieň* (resp. iba *Majkova*), ktorá postupne prenikla aj do sprievodných textov. *Vstupná sieň* v Harmaneckej jaskyni sa nazýva aj *Izbica*. Ide o starý metaforický názov dávno známeho vstupného priestranstva, ktoré slúžilo ľuďom ako útočisko pred nepriaznivým počasím. V sprievodnom slove Dobšinskej ľadovej jaskyne sa v rámci úvodnej časti prehliadky uvádzajú dva názvy: *Vstupná chodba* a *Pod Veľkou oponou*. Prvý názov sa podľa vyjadrenia bývalej sprievodkyne v komunikácii sprievodcov (zamestnancov jaskyne) nepoužíval, má teda skôr „technický“ charakter (základná orientácia návštevníkov v podzemí). Druhý názov predstavuje konkrétnu časť vstupných priestorov pod ľadovým útvarom pripomínajúcim oponu (jeho pôvodná podoba sa však nezachovala). Z hľadiska pomenovacích princípov sa pri vzniku oboch názvov uplatnil priamy princíp, spočívajúci v špecifikácii polohy objektu vzhľadom na celý podzemný priestor, ako aj vzhľadom na dominantný jaskynný (ľadový) útvar. V tomto prípade teda nejde o polyonymiu (naznačenú excerpovaným materiálom), pretože názov *Pod Veľkou oponou* pomenúva konkrétnu časť vstupného priestoru (stanovište pred vstupom do prvého umelo vytvoreného ľadového tunela). Priestranstvo *Veľký dóm* v Belianskej jaskyni sa v sprievodnom slove uvádza aj pod názvom *Dóm veľkých vápencových vodopádov*, čím došlo k zmene pomenovacieho princípu z priameho na metaforický.

V ďalších prípadoch sa vlastné mená v skúmaných zdrojoch líšili v:

a) prítomnosti/neprítomnosti určujúceho člena *jaskynný* – *Jaskynný cintorín/Cintorín* (DJS), *Križovatka/Jaskynná križovatka* (DRI);

b) odlišnom syntaktickom vyjadrení prívlastkov – *Biely gotický dóm/Biely dóm s gotickou klenbou* (HARM; tu aj s apelatívom *klenba*, hoci osobitosť stropnej časti dómu sa v súvislosti s prívlastkom *gotický* pociťuje aj v prvom variante názvu), *Majkov dóm/Dóm Jána Majku* (DOM);

c) odlišnom druhovom označení, napr. *Sieň trosiek/Dóm trosiek* (BEL), *Chodba spolupracovníkov/Sieň spolupracovníkov*, *Beňovského chodba/Beňovského sieň* (DRI), *Kováčska vyhňa/Kováčska sieň*¹⁵ (JAS).

Z hľadiska štruktúracie výskumného súboru sme propriá rozšírené o atribút *jaskynný* (typu *Cintorín/Jaskynný cintorín*), ktorý chápeme z extralingválneho aspektu ako redundantný, a syntakticky odlišené propriá so striedaním zhodného/nezhodného prívlastku (iba v prípade speleonyma *Majkov dóm/Dóm Jána Majku*) neanalyzovali ako dva samostatné názvy

¹⁴ Porovnaj aj Krško, 2014, s. 29.

¹⁵ Názov mi poskytla zamestnankyňa Jasovskej jaskyne.

rovnakého onymického objektu; považovali sme ich iba za varianty jedného názvu (s vedomým prekročením chápania variantnosti v koncepcii V. Blanára).

Onymická homonymia sa objavila iba v jednom prípade, a to v speleonymii Važeckej jaskyne, v ktorej sa nachádzajú dve *Hlinené chodby* (danú informáciu nám potvrdili aj zamestnanci pracoviska).

Analýza pomenovacích princípov

V analyzovanom materiáli dominuje *priamy princíp*, ktorý dosiahol až 49 % výskyt (96 proprií). Najviac prípadov sme zaznamenali v Belianskej jaskyni (18 proprií), v Demänovskej jaskyni slobody (11) a v Jasovskej jaskyni (11), najmenej (po 4 propriách) v Gombaseckej jaskyni a v Domici. Ako dominujúci pomenovací princíp sa uplatnil v súbore speleoným väčšiny skúmaných jaskýň s výnimkou Domice. V Ochtinskej aragonitovej jaskyni a v Demänovskej jaskyni slobody dosiahol rovnakú početnosť ako metaforický princíp, v jaskyni Driny ako pamätný princíp. Z motivačného hľadiska nachádzame v danej kategórii názvy (zoraďené podľa početnosti) odkazujúce na:

- **polohu podzemného objektu a orientáciu v priestore** – *Vstupná chodba*, *Vstupná dvorana* BEL, *Vstupná sieň* VAŽ, *Pod Veľkou oponou* DoLJ, *Bludisko* JAS, *Jaskynná križovatka* DRIN, *Severný labyrint* HARM a i.;
- **rozmery (výšku, šírku, dĺžku, hĺbku) objektu** – *Hlboký dóm*, *Vysoký dóm* BEL, *Veľká sieň*, *Malá sieň* DoLJ, *Veľký dóm* DJS, *Malá sieň Hlbokého dómu* OAJ a i.;
- **zavodnenie objektu** – *Jazerná chodba* BREST, DeLJ, *Suchá chodba* DOM, *Riečisko* BYSTR, *Blatistá chodba* GOMB, *Jazierková sieň* VAŽ, *Suchý dóm* DoLJ, *Blativý dóm* JAS a i.;
- **charakter výplne pokrývajúcej dno objektu** – *Hlinená chodba* JAS, VAŽ, *Štrkový dóm* DeLJ, *Nánosová chodba* HARM, *Dóm trosiek*, *Balvanitá chodba* BEL a i.;
- **morfológiu objektu** – *Rúrovitý dóm*, *Priepasťová chodba* BEL, *Gul'ový dóm* DJS, *Oválna chodba* OAJ, *Komínová chodba* DRIN, *Zrútený dóm* VAŽ a i.;
- **charakter krasovej výzdoby** – *Brková chodba*, *Stalagnatová galéria* DJS, *Kvapľová pivnica* DoLJ, *Stalagmitový dóm* JAS, *Stĺpový dóm* BEL a i.;
- **(dominujúce, resp. aj iluzórne¹⁶) sfarbenie stien a krasových útvarov** – *Fialový dóm*, *Ružová sieň* DJS, *Biely dóm* BEL, *Čierna galéria* DeLJ a i.;
- **názvy živočíchov a nálezy odkazujúce na ich prítomnosť** – *Chodba jaskynného medveďa* DJS, *Medvedia chodba* DeLJ, *Dóm netopierov*, *Medvedia sieň* JAS a i.;
- **účel/využitie objektu** – *Bivaková sieň* BREST, *Liečebňa* BYSTR, *Prístav* DOM, *Spojovacia chodba* JAS;
- **zloženie hornín** – *Zlepencová chodba* BREST, *Mramorová sieň* GOMB, OAJ;
- **zásah človeka/úpravy podzemného priestoru** – *Retiazková sieň* BREST, *Stará umelá chodba* DRIN;
- **vek objektu** – *Starý dóm* JAS;
- **akustické špecifiká objektu** – *Tichá sieň* BEL;
- **archeologické nálezy** – *Archeologická chodba* DOM.

Mnohé z týchto názvov vznikli až počas sprístupňovania podzemných priestorov a často sú iba strohým odrazom morfológie a iných charakteristických črt daného priestoru, ktoré sa využívajú na lepšiu orientáciu či na zaujatie návštevníkov prostredníctvom rôznych informácií encyklopedického charakteru.

Z hľadiska početnosti sa ako druhý pomenovací princíp uplatnil *metaforický princíp*, ktorý sa spája s 33 % výskytom vzhľadom na celý skúmaný súbor (66 proprií). Najviac metaforických názvov sme zaznamenali v speleonymii jaskyne Domica (12), kde ide o

¹⁶ Napríklad vplyvom dobového osvetlenia podzemného priestoru (rôznej kvality a intenzity).

najzastúpenejší pomenovací princíp. Vysokú početnosť dosahujú metaforické názvy aj v Demänovskej jaskyni slobody (11). Vzhľadom na nižší celkový počet názvov vo vybraných jaskyniach je významne zastúpený aj v Harmaneckej jaskyni (6), predstavujúc najčastejší princíp, a v Ochtinskej aragonitovej jaskyni (5), kde tvorí spolu s priamym princípom najpočetnejšiu skupinu názvov. Metaforické pomenovanie sa z motivačného hľadiska spája s rôznymi mimojazykovými charakteristikami skúmaných podzemných priestorov, konkrétne s:

- **charakterom krasovej výzdoby objektu** – *Klenotnica, Sieň baldachýnov* BYSTR, *Dóm indických pagod, Černošská chatrč, Palmový háj* DOM, *Hrachová chodba, Čarovná chodba* DJS, *Galéria, Palmová sieň, Zbojnícka komora* BEL, *Sieň Mliečnej cesty, Hviezdna sieň* OAJ, *Kováčska sieň* JAS, *Dóm pagod* HARM a i.;
- **morfológiou objektu** – *Kaplnka* DOĽJ, *Gotický dóm, Lono matky zeme* DOM, *Izbica* HARM, *Gotická chodba* GOMB, *Krbová chodba* BREST, *Katakomy* DJS a i.;
- **akustickými vlastnosťami objektu** – *Hudobná sieň* BEL, JAS, *Koncertná sieň* DOM;
- **dominujúcim sfarbením stien a krasových útvarov** – *Tigria chodba* JAS, *Snežný dóm* DJS;
- **nálezmi kostí jaskynných živočíchov** – *Kostnica* DOĽJ, VAŽ;
- **archeologickými nálezmi odkazujúcimi na duchovnú kultúru predhistorického človeka** – *Dóm mystérií, Posvätná chodba* DOM;
- **vekom objektu a neporušenosťou kvapľovej výzdoby** – *Panenská chodba* DOM, DJS;
- **očakávaniami speleológov** – *Chodba nádejí* DRIN.

Využitie metaforického princípu umožňuje umocniť celkový estetický dojem návštevníkov z podzemného priestoru a zároveň je odrazom predstavivosti speleológov, ich dojmov pri objavovaní nových podzemných priestorov. Podľa vyjadrenia pracovníkov jaskýň ide o skupinu stabilných názvov, ktoré sa nezvyknú meniť, aj keby boli menej presné či menej výstižné.

Ako najmenej frekventovaný pomenovací princíp sa uplatnil *pamätný princíp* s 18 % výskytom v rámci celého súboru speleoným (35 proprií). Najviac pamätných názvov (6) sme zaznamenali v jaskyni Driny, čo je v tomto súbore determinované o. i. výraznejším zastúpením polyonymie, a následne v Demänovskej jaskyni slobody (5), hoci v rámci celkového pomeru názvov podzemných priestorov tejto jaskyne tvoria menej ako pätinu proprií. Relatívne vyššie uplatnenie pamätného princípu pozorujeme aj v Demänovskej ľadovej jaskyni (4 propriá z 11) či v Gombaseckej jaskyni (3 propriá z 10). Pamätný princíp nenašiel využitie pri pomenovaní priestorov Ochtinskej aragonitovej jaskyne.

Pamätný princíp sa uplatnil predovšetkým v názvoch vytvorených na počesť objaviteľa či objaviteľov jaskyne alebo jej ďalších priestorov a častí (napr. *Rozložníkova sieň, Sieň objaviteľov* GOMB, *Majkov dóm* DOM, *Ruffínyiho koridor* DOĽJ, *Kráľova galéria* DJS, *Dóm objaviteľov* BEL, *Húskova sieň* VAŽ, *Melčova sieň* JAS), na počesť kolektívu, ktorý sa zúčastnil na prieskumných a sprístupňovacích prácach (*Chodba spolupracovníkov* DRIN), na uctenie iniciátorov a vedúcich osobností (*Zikmundova kaplnka* JAS), prieskumníkov (*Brodňanského riečisko, Kopečného chodba, Sieň potápačov* BREST), podporovateľov či patrónov speleologického výskumu (*Beňovského chodba* DRIN). Zaznamenali sme tiež názvy utvorené na počtu významných domácich speleologických organizácií (*Sieň Slovenskej speleologickej spoločnosti* DRIN) a na počesť spoločnosti zamestnávajúcej najväčšiu časť objaviteľov konkrétnych podzemných priestorov jaskyne (*Mostárenské siene* BYSTR). Spomienkou na náročnosť podmienok pri výskume a sprístupňovaní jaskyne či na okolnosti objavovania objektu sú názvy *Chodba utrpenia* (DJS, BEL) a *Bludný dóm* (HARM). V skupine proprií zaradených k pamätnému princípu sa objavili aj názvy pripomínajúce historické

okolnosti, ktoré sú bezprostredne späté s podzemím, t. j. s prítomnosťou príslušníkov rôznych skupín a s ich osudmi (*Partizánske siene* BYSTR, *Husitská sieň* JAS).

Do pomenovania vnútorných priestorov jaskýň sa však premietli aj mená významných osobností kultúrno-spoločenského a národného života, čo sme zaznamenali výhradne v speleonýmách dvoch sprístupnených jaskýň – Demänovskej jaskyne slobody a Demänovskej ľadovej jaskyne. V Demänovskej jaskyni slobody ide o názov na počesť významného českého umelca, hudobného skladateľa Leoša Janáčka (*Janáčkov dóm*), ktorý počas sprístupňovania navštívil jaskyňu a krása podzemia ho inšpirovala k zloženiu symfonickej skladby *Všudybyl*. Taktiež tu existuje názov na poctu významného slovenského spisovateľa P. O. Hviezdoslava (*Hviezdoslavov dóm*), ako aj na uctenie slovenského národného hrdinu Juraja Jánošíka (*Jánošíkov dóm*). Rovnaký názov nachádzame aj v susednej Demänovskej ľadovej jaskyni, kde sme zachytili aj názvy na počesť významných múzejníkov a organizátorov národopisného výskumu na Slovensku Andreja Kmeťa a Andreja Halašu (*Kmeťov dóm*, *Halašov dóm*) a názov utvorený z úcty k slovenskému polyhistorovi Matejovi Belovi (*Belov dóm*). Ich prítomnosť v speleonymii jaskýň Demänovskej doliny súvisí jednak s polohou oboch jaskýň v centrálnej časti Slovenska, ktorá je rodiskom a pôsobiskom mnohých významných osobností slovenského národného, kultúrno-spoločenského a vedeckého života, jednak s prestížnym postavením týchto podzemných objektov v rámci sprístupnených jaskýň na Slovensku, keďže Demänovský jaskynný systém je najdlhším (42 km) a zároveň najnavštevovanejším podzemným objektom Slovenska (viac než 100 000 návštevníkov ročne), sprístupneným verejnosti ešte v 30. rokoch 20. storočia. Politicky a ideologicky motivované propriá v názvosloví sprístupnených jaskýň v súčasnosti nenachádzame, hoci v minulosti tvorili integrálnu súčasť pomenovacieho procesu speleoným (napr. dnešný *Jaskynný prales* v Demänovskej jaskyni slobody sa – na základe informácie od správcu jaskyne – v minulom storočí nazýval aj *Masarykove siene*, neskôr *Stalinove siene* i *Leninove siene*).

Zhrnutie a záver

V príspevku sme sa pokúsili o prvotnú sondu do problematiky slovenskej speleonymie na úrovni vlastných mien vnútorných priestorov (dómov, siení a chodieb) trinástich sprístupnených slovenských jaskýň. Pri analýze speleonymického materiálu sme sa motivovali klasifikáciou pomenovacích princípov, ktorú predstavil A. J. Bratuchin v roku 2018. V rámci súboru ako celku dominuje z frekvenčného hľadiska priamy princíp, súvisiaci s pomenúvaním podľa charakteristických znakov podzemného priestranstva (napr. *Dlhá chodba*, *Biely dóm*, *Dóm netopierov*, *Severný labyrint*). Daný princíp plní z komunikačného aspektu predovšetkým (všadeprítomnú) informačno-náučnú a orientačnú funkciu. Ako ďalší v poradí sa uplatňuje metaforický princíp s výraznejším presadením estetickej funkcie, ktorý je odrazom obrazotvornosti a bezprostredných dojmov speleológov pri objavovaní a výskume podzemných objektov (napr. *Tigria chodba*, *Gotický dóm*, *Sieň Mliečnej cesty*). Najmenej zastúpený je pamätný princíp s primárne dedikačnou (s cieľom vyjadriť úctu či priazeň), čiastočne aj s národnoreprezentatívnou funkciou (napr. *Majkov dóm*, *Sieň potápačov*, *Jánošíkov dóm*). Rovnaké frekvenčné poradie (*priamy p.* > *metaforický p.* > *pamätný p.*) sme zaznamenali v (čiastkových) súboroch speleoným piatich z trinástich skúmaných jaskýň, konkrétne v Belianskej jaskyni, Dobšinskej ľadovej jaskyni, Jasovskej jaskyni, Bystrianskej jaskyni a vo Važeckej jaskyni. Priamy princíp však dominoval aj v speleonymii Gombaseckej jaskyne, Brestovskej jaskyne a Demänovskej ľadovej jaskyne. V speleonymii Ochtinskej aragonitovej jaskyne a Demänovskej jaskyne slobody sa priamy princíp delil o prvenstvo s metaforickým princípom, v jaskyni Driny zase s pamätným princípom. Metaforický princíp sa stal najfrekvencovanejším princípom v súboroch speleoným z Domice a Harmaneckej jaskyne, ktoré sú známe bohatou krasovou výzdobou. Rozmanitosť krasovej výzdoby nepochybne rozširuje priestor na uplatnenie metaforického princípu, ten sa však môže uplatniť aj na inej

úrovni, napríklad pri pomenúvaní jednotlivých kvapľových útvarov (teda mikrospeleoným). Pamätný princíp sa okrem jaskyne Driny výraznejšie (t. j. na úkor metaforického) uplatnil ešte v speleonimii Brestovskej jaskyne a Demänovskej ľadovej jaskyne. Vzhľadom na dominujúcu pozíciu priameho pomenovacieho princípu (v značnej miere aj na úrovni súborov speleoným z jednotlivých jaskýň) môžeme pozorovať istú tendenciu pri výbere pomenovacích princípov v rámci nominačného procesu názvov vnútorných priestorov sprístupnených slovenských jaskýň, avšak zatiaľ bez nároku na jej generalizáciu. Spresnenie a definitívne potvrdenie aktuálnych výsledkov výskumu môže priniesť analýza ďalších súčasných názvov, ktoré nenašli uplatnenie v analyzovaných zdrojoch a aktívne sa používajú v komunikácii pracovníkov jednotlivých jaskýň (vrátane sprievodcovskej činnosti).

Literatúra:

- BELNEJSKA-GEORGIEVA, M. (2016): Speleonimijata kato nerazraboten d'al na bálgarskata onomastika. In: K. Cankov – A. Petkova – R. Levkova – S. Semova (eds.): *Săstojanie i problemi na bálgarskata onomastika*, 14. Veliko Tárnovo: Universitetsko izdatelstvo „Sv. sv. Kiril i Metodij“, s. 320–330.
- BLANÁR, V. (1996): *Teória vlastného mena (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii)*. Bratislava: Veda.
- BRATUCHIN, A. J. (2018): Speleonimy Permského kraja (groty, prochody, galerei). In: N. G. Maksimovič (ed.): *Peščery. Sbornik naučnych trudov*, 41. Perm: ENI PGNIU, GI UrO RAN, s. 133–139.
- ČERNACHOVSKAJA, J. M. (1970): Istorija razrabotki toponimičeskich klassifikacij. In: Je. M. Pospelov (ed.): *Razvitije metodov toponimičeskich issledovanij*. Moskva: Nauka, s. 55–65.
- DROPPA, A. (1962): *Gombasecká jaskyňa*. Bratislava: Šport.
- DUBLANSKIJ, V. N. (2000): *Zanimatel'naja speleologija*. Čel'abinsk: Ural LDT.
- JAROŠOVÁ, A. – BUZÁSSYOVÁ, K., eds. (2011): *Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L*. Bratislava: Veda.
- KAČALA, J. – PISÁRČIKOVÁ, M. – POVAŽAJ, M., eds. (2003): *Krátky slovník slovenského jazyka*, 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda.
- KRŠKO, J. (2014): *Úvod do onomastiky*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – Belianum, Filozofická fakulta.
- Lingea veľký slovník rusko-slovenský a slovensko-ruský*. 1. vyd. (2011). Bratislava: Lingea s. r. o.
- OCOMIEVA-TAGIROVA, Z. M. (2018): Speleonimy v toponimičeskej sisteme avarcev. In: *Filologija: naučnye issledovanija*, 4, s. 241–245. [Cit. 2021-02-01.] Dostupné na internete: <https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=26826>
- PECIAR, Š., ed. (1959): *Slovník slovenského jazyka. I. A – K*, 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- PETRÁČKOVÁ, V. – KRAUS, J. et al. (2005): *Slovník cudzích slov (akademický)*, 2., doplnené a prepracované vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá.
- PISÁRČIKOVÁ, M., ed. (2004): *Synonymický slovník slovenčiny*, 3. nezm. vyd. Bratislava: Veda.
- PLESKALOVÁ, J. (1992): *Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*. Jinočany: H&H.
- PODOBIVSKYJ, V. S. (2009): Toponimija pečér Podil'ŕa. In: O. Je. Afanasjev (ed.): *Materialy VI Mižnarodnoji naukojoi konferenciji studentiv ta aspirantiv prysviačenoji 225-riččiu vid dňa narodžeňna peršovidkryvača kryvorizkych rud Vasyľa Zujeva*. Vyp. 6. Kyjiv: Kartografija, s. 56–58. [Cit. 2021-02-01.] Dostupné na internete: <<https://en.calameo.com/read/002413508acdc40b699e1>>
- PYLYPIUK A. V. (2016): Pidchody do systematyzaciji ta inventaryzaciji speleonimiv systemy pečér „Atlantyda-Kyjanka“. In: *Naukovi zapysky Vinnyckoho deržavnoho pedahohičnoho universytetu imeni Mychajla Kociubynskoho. Serija: Geografija*, 28/3–4, s. 103–112.
- ROŽAI, G. (2015): Lexikálno-sémantické aspekty speleoným v Slovenskom krase. In: S. Mizerová – I. Plesník (eds.): *Slavica Iuvenum. Mezinárodní setkání mladých slavistů. Ostrava 31. 3. a 1. 4. 2015*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, s. 57–69.
- SEROCZYŃSKI, G. (2012): Speleonimy sudeckie – próba klasyfikacji. In: *Onomastyčni nauky*, 4, s. 33–39.

SICÁKOVÁ, Ľ. (2011): *Propriá v jazykových a mimojazykových súvislostiach (na materiáli hydroným z povodia Slanej)*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.
Správa slovenských jaskýň. [Cit. 2021-02-01.] Dostupné na internete: <<http://www.ssj.sk/sk>>
TASZYCKI, W. (1946): *Słowiańskie nazwy miejscowe (Ustalenie podziału)*. Kraków: Nakł. Polskiej Akademii Umiejętności.
ZÁVODNÝ, A. (2010): Vzťahové a štruktúrne modely v hydronymii slovenských prítokov Moravy. In: J. Hladký (ed.): *Z hydronymie západného Slovenska. Zborník vedeckých štúdií*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, s. 101–120.

Summary

A probe into the issue of names of underground spaces (domes, halls and corridors) of accessible Slovak caves

The aim of the study was to present the motivational aspects (“naming principles”) of the names of selected interior spaces (domes, halls and corridors) of thirteen accessible Slovak caves. In the analysis, we were motivated by the classification of A. Yu. Bratuchin (2018), who distinguishes three types of naming principles: direct, metaphorical and memorable. The given principles also found application in the investigated speleonyms. From the frequency point of view, the whole set is dominated by a direct principle, related to naming according to the characteristic features of space and fulfilling an orientational, informational and educational function (e.g. *Dlhá chodba* “Long Corridor”, *Biely dóm* “White Dome”, *Dóm netopierov* “Dome of Bats”). Next in line is the metaphorical principle, which is a reflection of the imagery and immediate impressions of speleologists in the discovery and research of underground objects (e.g. *Tigria chodba* “Tiger Corridor”, *Gotický dóm* “Gothic Dome”, *Sieň Mliečnej cesty* “Milky Way Hall”). The least represented is the memorial principle with a dedicational and informational function (e.g. *Majkov dóm* “Majko’s Dome”, *Sieň potápačov* “Divers’ Hall”, *Jánošíkov dóm* “Jánošík’s Dome”). We recorded the same frequency order in (partial) sets of speleonyms of six of the thirteen caves examined. Due to the dominant position of the direct naming principle (to a large extent also at the level of sets of speleonyms from particular caves) we can observe certain tendencies in the selection of naming principles for individual parts of Slovak caves, but without the need to generalize the finding.

Štúdia vznikla v rámci grantového projektu VEGA 1/0735/19 Speleonymá v regionálnych a sociokultúrnych súvislostiach.

Historický román *Levočská biela pani* v slovenských prekladoch

Ľudovít Varga

Inštitút stredoeurópskych štúdií, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
ludovit.varga@smail.unipo.sk

Kľúčové slová: Mór Jókai, slovenské preklady, *Levočská biela pani*, Paříková, Engelmann, historický román

Key words: Jókai Mór, Slovak translation, *The White Lady of Levoča*, Paříková, Engelmann, historical novel

Maďarský spisovateľ obdobia romantizmu Mór Jókai patrí k najvýznamnejším postavám maďarskej románovej literatúry. Bol uznávaný a populárny už počas svojho života, ale mnohé jeho historické romány patria do kánonu maďarskej literatúry. Jeho rozprávačský talent oceňovali jeho súčasníci, ale aj ďalšie generácie maďarských autorov (Merva, 2014, s. 72). Už v 19. storočí mal bohaté čitateľské publikum a dodnes patrí k najčítanejším maďarským autorom. Jeho romány boli preložené do mnohých jazykov, napr. do slovenčiny, češtiny, angličtiny, nemčiny, francúzštiny, taliančiny, holandčiny, poľštiny a dokonca aj do esperanta. Na začiatku sa viac zaujímal o kresbu a maľbu ako o písanie, ale po uznaní, ktoré získal za svoju drámu *Židovský chlapec* (*A zsidó fiú*), dostal chuť písať. Svoj prvý román publikoval s názvom *Všedné dni* (*Hétköznepok*), po úspechu sa venoval len literatúre a písaniu (Szénássy, 1982, s. 28). Počas svojho života Jókai napísal stovky románov a noviel z uhorskej histórie. Preslávil ho najmä román *Zlatý vek Sedmohradska* (*Erdély aranykora*).

Jókai bol aj kľúčovou osobnosťou uhorskej revolúcie: „15. marca 1848 sa tí najlepši z národa pustili do revolučného boja za občiansku zmenu a národnú nezávislosť. V ten deň sa stal okrem Petőfiho jednou z vedúcich osobností aj Mór Jókai. Petőfi pred revolučným davom zarecitoval *Národnú pieseň* (*Nemzeti dal*) a Jókai predniesol *12 bodov* (*12 pont*). V tento deň sa Jókai angažoval v revolúcii a stretol sa s Rózou Laborfalvi (Benke), so svojou neskoršou manželkou“ (Szénássy, 1982, s. 40).

Po neúspešnej revolúcii sa ukrýval v zapadnutej dedine Tardona. Prežíval ťažké dni a týždne a často myslel aj na samovraždu. Napokon sa mu podarilo vymaniť sa z hlbokkej depresie a svojimi historickými románmi sa pokúsil vliť dušu do srdc tých, čo smútiť za revolučnými ideálmi (Szénássy, 1982, s. 40–49).

Historické romány

Tradícia európskeho historického románu sa spája s menom Waltera Scotta. Vďaka nemu sa už od prvých desaťročí 19. storočia stal tento žáner populárnou medzinárodnou umeleckou formou. Podobne aj v maďarskom jazykovom prostredí sa tento vplyv prejavil v tvorbe Miklósa Jósika a Móra Jókaiho. Historický román sa snaží nahradiť epos, ktorý už bol v tej dobe zastaraný. „Romantizmus závislý od histórie. Historický román mieša minulosť so súčasnosťou, nahrádza epos v tom zmysle, že udalosti z minulosti – „staré dobré časy“ – predvádza tak, aby sa z nich dalo poučiť pre súčasnosť. To, samozrejme, znamená do istej miery aj sfalšovanie minulosti“ (Kibédi, 2004, s. 94).

Jókai románovým oživovaním minulosti sa pokúsil zmierniť bolesť národa, preto ho nazvali aj „potešiteľom národa“. „Námet svojich románov čerpal najmä z uhorských dejín. Listovaním v jeho dielach môžeme prejsť celú uhorskú históriu takmer v chronologickom poradí. *Hrad Bálványos* (*Bálványosvár*) – zaujatie uhorskej vlasti, *Turecký svet v Uhorsku*

(*Törökvilág Magyarországon*) – vek tureckej okupácie, *Levočská biela pani* (*A lőcsei fehér asszony*) – doba kurucov, *Synovia človeka s kamenným srdcom* (*A kőszívű ember fiai*) – uhorská revolúcia“ (Szénássy, 1982, s. 49).

Jókai písal historické romány už na začiatku svojej spisovateľskej kariéry a používal tzv. Scottovu metódu: predstavuje významné historické udalosti a historické postavy, zároveň sa snaží zostať hodnoverný (Sótér, 1965). „Mór Jókai je jedným zo spisovateľov, ktorí veľmi málo „vymýšľali“, takmer za každým jeho riadkom sa skrýva nejaký napísaný alebo počutý fakt“ (Fried, 1974, s. 84). Viackrát navštívil Sedmohradsko, kde zozbieral rôzne príbehy a legendy k svojim románom. V tejto dobe písal historické romány: *Zlatý vek Sedmohradska* (*Erdély aranykora*), *Turecký svet v Uhorsku* (*Törökvilág Magyarországon*), *Posledné dni Janičiarov* (*Janicsárok végnapjai*) (Nagy, 1975, s. 117–118). Po Sedmohradsku na neho urobila dojem krásna a na historické legendy bohatá krajina Horného Uhorska. Spisovateľ sa nevie vynadávať na kúzlo krajiny, jeho historické romány o kurucoch sa zrodili v rokoch 1880 – 1890. Kurucom sa začal venovať v roku 1882, keď napísal román *Milovať až do krvi* (*Szeretve mind a vérpadig*). Dej románu sa odohráva počas povstania Františka II. Rákócziho, predstavuje život brigádneho generála Lászlóa Ocskaya (Szénássy, 1982, s. 58–64).

Levočská biela pani

Pred napísaním románu *Levočská biela pani* sa Jókai dôkladne pripravil, navštívil Levoču, hrad Krásnu Hôrku, kaštieľ v Betliari a Dobšinskú ľadovú jaskyňu. Počas celej cesty bol všade vítaný s láskou a uznaním. Navštívil členov rodiny Andrásyovcov, aby poskytol čo najpresnejší obraz o postave Istvána Andrásyho, a štyri dni strávil v betliarskom kaštieli Manóa Andrásyho. V Dobšinskej ľadovej jaskyni bol jeho sprievodcom jeden z objaviteľov jaskyne Jenő Ruffinyi. Jókai využil svoj talent aj na kreslenie a maľovanie, do svojich zošitov vedľa poznámok nakreslil napr. Levoču, portrét levočskej bielej panej a tzv. klietku hanby (Szénássy, 1982, s. 63–66).

Pri písaní diela čerpal inšpiráciu zo spišskej legendy o „bielej žene“, ktorá súvisí s obliehaním a okupáciou mesta Levoča v roku 1710 (Förster, 1909, s. 26). „Jókaiho veľmi ovplyvnili rôzne rozprávky, legendy a opisy niektorých regiónov, ktoré slúžili ako historická a literárna látka pre jeho nadchádzajúce diela“ (Merva, 2004, s. 72). Okrem spišskej legendy a študijnej cesty dostal veľkú pomoc od priateľa vedca Kálmána Thalyho, ktorý mu sprístupnil vlastné poznámky o levočskej bielej panej. Jókai tieto zdroje doplnil svojou obrazotvornosťou.

Do istej miery aj zmenil osobnosť postáv, biela pani – Korponayová, rodená Juliana Ghéczyová – bola poháňaná túžbou po moci. V románe Korponayovú vedie iba materinská láska, zradila národ kvôli budúcnosti svojho syna (Nyiri, 2007, s. 355–356). V románe môžeme pozorovať psychologickú zmenu Júlie Korponayovej, ako sa zradkyňa na konci príbehu stane národnou mučeníčkou (Nagy, 1975, s. 218). Pre Jókaiho bola *Levočská biela pani* jedným z jeho najobľúbenejších románov. Na smrteľnej posteli, v posledných chvíľach svojho života, čítal román v túžbe dostať svoju prácu na javisko (Szénássy, 1982, s. 67–80).

Slovenské preklady

„Prvé časopisecké preklady z maďarskej poézie sa začali objavovať začiatkom 60. rokov. Pravda, z maďarčiny sa prekladalo už aj predtým, boli to však väčšinou diela autorov z iných literatúr, maďarský preklad plnil len funkciu sprostredkujúcu. (...) Prvým časopisecky uverejneným prekladom z maďarskej literatúry bola filozofujúca vlastenecká báseň Mihálya Vörösmartyho *Szózat*, poslovenčená bola Michalom Mácsaym a zverejnená pod názvom *Ozyv*. Báseň *Szózat* vyšla v slovenskom preklade po prvýkrát v roku 1860 v maďarskom politickom periodiku *Magyar Sajtó* (*Maďarská tlač*)“ (Tomiš, 2000, s. 25).

Z maďarských prozaikov preferovali prekladatelia diela Móra Jókaiho a Kálmána Mikszátha. Diela Jókaiho publikovali v beletristickom mesačníku *Dunaj*, v časopisoch

Dennica, *Národné noviny* a *Živena*. Diela klasikov maďarskej literatúry: Šándora Petőfiho, Móra Jókaiho a Kálmána Mikszátha publikoval aj *Slovenský denník*, ktorý vychádzal v Budapešti. Mesačník *Obzor* uverejňoval Jókaiho prózu na pokračovanie s názvom *Anjel krvepreliatia* (*A vérontás angyala*) v preklade Daniela Bacháta. *Slovenské noviny*, ktoré redigoval Viktor Hornyánszky, vydali najväčší počet prekladov z maďarskej literatúry. Noviny vychádzali v rokoch 1886 – 1900 trikrát týždenne, neskôr takmer denne až do roku 1918. Z maďarských prozaikov boli najpopulárnejší Kálmán Mikszáth (57 poviedok) a Mór Jókai (25 poviedok). Na tvorbu Petőfiho a Jókaiho sa koncentroval aj týždenník *Svornosť* uprednostňujúci tematiku uhorskej revolúcie (1848 – 1849). V Prešove vychádzal v šarišskom nárečí týždenník s názvom *Naša zastava*, ktorá uviedla pätnásť próz od Móra Jókaiho (Tomiš, 2000, s. 13–30).

„Prvé významnejšie edičné podujatie predstavuje *Románová bibliotéka*, prinášajúca medzi dielami iných inojazyčných autorov aj preklady románov M. Jókaiho *Páter Peter* a *Nový zemský pán*. Edícia *Románová bibliotéka* bola individuálnym vydavateľským pokusom martinského advokáta a priaznivca literatúry Gustáva Izáka (1847 – 1937), ktorý si za cieľ vytýčil sprístupniť diela významných inonárodných spisovateľov náročnejším slovenským čitateľom“ (Tomiš, 2000, s. 40). Kritika neraz vyčítala Jókaimu historickú nepresnosť, napriek tomu bol veľmi populárnym a v širokých kruhoch čítaným spisovateľom. Svedčia o tom aj početné slovenské preklady.

Medzi inými vydali v slovenskom jazyku nasledujúce romány:

Názov prekladu	Názov originálu	Prekladateľ/ka
Cigánsky barón	A cigánybáró	Štefan Gál
Čierne diamanty	Fekete gyémántok	Július Albrecht
Malí králi	A kiskirályok	Štefan Gál
Milovaný až na popravisko	Szeretve mind a vérpadig	Štefan Gál
Nový zemepán	Az új földesúr	Milan Žuffa
Rab Ráby	Rab Ráby	Anton Plevka
Synovia človeka s kamenným srdcom	A köszívű ember fiai	Viktor Šándor
Šialenci lásky	A szerelem bolondjai	Marta Lesná
Zlatý človek	Az aranyember	Anton Plevka
Zoltán Kárpáthy	Kárpáthy Zoltán	Štefan Gál

Tabuľka 1 Preložené romány Móra Jókaiho

Z románu *Levočská biela pani* vydali viacero slovenských prekladov. Vzhľadom na popularitu románu prešli tieto preklady niekoľkými opätovnými vydania, ktoré v porovnaní s pôvodným prekladom obsahujú viac či menej úprav. Pri písaní tejto štúdie sme originál skúmali a porovnávali s tromi slovenskými prekladmi:

Názov	Prekladateľ/ka (autor)	Jazyk	Rok vydania	Vydavateľ
A lőcsei fehér asszony	Jókai Mór	maďarský	1966	Szépirodalmi Könyvkiadó
Levočská biela pani	Valéria Paříková	slovenský	1957	Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry
Levočská biela pani	Valéria Paříková	slovenský	1974	Tatran
Levočská biela pani	Alfréd Engelmann	slovenský	2006	Petit Press, a. s.

Tabuľka 2 Slovenské preklady románu *Levočská biela pani*

Preklady Valérie Paříkovej

Vo vydaní románu z roku 1974 bol použitý preklad V. Paříkovej z roku 1957, napriek tomu možno medzi týmito dvoma knihami zistiť niekoľko rozdielov. Vo vydaní z roku 1957 Ján Hála predstavuje pomocou ilustrácií hlavné udalosti knihy a pomôže nám ponoriť sa do kúzla tej krásnej doby. Toto vydanie sa však nelíši iba pekne spracovanými ilustráciami z novšieho vydania. Obsahuje aj štúdiu, ktorú napísal Tibor Tóth s názvom *O Jókaim – Tentoraz ani nie domýšľavo*. Autor v štúdiu stručne predstavuje Jókaiho, píše o pôvode románu, o zdrojoch, ktoré Jókai použil, a stručne predstavuje dobu kurucov. Štúdiu preložil do slovenčiny Július Albrecht. Podľa nášho názoru je táto štúdia na konci knihy užitočná, pretože obsahuje veľa informácií, ktoré si čitateľ možno vôbec neuvedomil alebo o nich ani nevedel. Román sa tak stáva zrozumiteľnejší. Toto vydanie obsahuje na konci aj *Poznámky a vysvetlivky*, ktoré spracoval Anton Plevka, prekladateľ viacerých románov, napr. *Zlatý človek* (*Az aranyember*) a *Rab Ráby*. Poznámky významne prispievajú k porozumeniu textu, najmä pre čitateľov, ktorí uhorské dejiny nepoznajú. Medzi vysvetlivkami nájdeme známe historické osobnosti, ako napr. Gábor Bethlen, Miklós Bercsényi, László Ocskay a kráľ svätý Ladislav. Tieto mená pre maďarských čitateľov nevyžadujú vysvetlenie, no slovenským čitateľom pomáhajú ešte lepšie spoznať uhorské dejiny. Poznámky obsahujú okrem historických postáv aj množstvo ďalších vysvetlení. V novšom vydaní tieto „problematické“ slová nie sú nijako vysvetlené. Preložený text je na prvý pohľad v oboch vydaniach úplne rovnaký, len po bližšom skúmaní vidíme, že v novšej verzii došlo k niekoľkým zmenám. Výrazný rozdiel nájdeme v preklade krstných mien. Vo verzii z roku 1957 Paříková prekládala väčšinu krstných mien podľa pravidiel maďarského pravopisu, napr. István Andrassy, László Ocskay, Sándor Károlyi, Orbán Czelder, Tercsa, Mihály Apafi. Vo vydaní z roku 1974 nahradila krstné mená ekvivalentmi cieľového jazyka, napr. Štefan Andrassy, Ladislav Ocskay, Alexander Károlyi, Urban Czelder, Terka, Michal Apafi. Nájdeme tam aj také krstné mená, ktoré boli v oboch vydaniach nahradené ekvivalentmi cieľového jazyka, napr. Juraj Thurzo, Fraňo Rákóczi, svätý Ladislav – tie sa však vyskytujú iba v malom počte.

Podľa Pavla Horvátha: „V slovenskej historiografii pretrvávala dlho neistota nielen pri písaní šľachtických priezvisk, ale aj pri priezviskách osôb patriacich do iných spoločenských vrstiev. Pravdepodobne je to dôsledkom skutočnosti, že Slovensko bolo do roku 1918 súčasťou Uhorska, v ktorom kvôli nadradenosti moci uhorskej vládnucej triedy písali priezviská hlavne podľa maďarského pravopisu“ (Horváth, 1988, s. 99). Keď Paříková a Engelmann prekládali román *Levočská biela pani*, pravidlá na písanie historických osobných mien z uhorskeho obdobia slovenských dejín ešte vôbec neboli jednotné. Priezviská – okrem výnimiek – prekladateľka prebrala z pôvodného diela bez zmien, napr. Andrassy, Czelder, Serédy, Szentkirályi, Korponay. Príklady nájdeme aj na to, ako prekladateľka prispôsobila priezviská slovenskému pravopisu, napr. Probst, Hus (v originále Probszt, Husz). Pri prekladoch priezvisk nájdeme rozdiely medzi týmito dvoma vydaniami len ťažko, avšak aj tu nájdeme výnimky, napr. Ilona Zrínyiová – Ilona Zrínska, Zápolyovcov – Zápol'ských, Máriássyovcov – Mariássyovcov.

Podľa platných pravidiel slovenského pravopisu¹: „Mená osôb vystupujúcich v uhorskom období slovenských dejín (do roku 1918), písané dosiaľ nejednotne (zložkovým alebo maďarským pravopisom), píše sa podľa zásad slovenského pravopisu; odstraňujú sa aj zdvojené a ďalšie nefunkčné písmená, najmä h, a kvantita v nich podlieha rytmickému zákonu. (...) O písaní i, y v týchto menách platí, že po samohláskach a po všetkých spoluhláskach okrem tvrdých d, t, n sa píše i. (...) Po tvrdých spoluhláskach d, t, n sa píše y. (...) V slovenskej podobe sa píše tie mená, ktoré sú v takejto podobe historicky doložené.“

¹ Dostupné na internete: < <https://www.juls.savba.sk/ediela/psp2000/psp.pdf> > [Cit. 2020-07-10.]

Preklady zemepisných názvov sú v oboch dielach vo väčšine prípadov rovnaké. Paříková zemepisné názvy nahradila ekvivalentmi cieľového jazyka, napr. Krásna Hôrka (Krasznahorka), Levoča (Lőcse), Prešov (Eperjes), Košice (Kassa), Váh (Vág), Slaná (Sajó), Debrecín (Debrecen). Pri niektorých maďarských mestách a obciach prebrala prekladateľka formu z originálu, napr. Somlyó, Hódmezővásárhely, Tiszaeszlár, Szolnok, Nyíregyháza. V novšom vydaní došlo oproti pôvodnému prekladu k niekoľkým zmenám, ale aj tu iba zriedkavo nájdeme také zemepisné názvy, ktoré boli opravené/prepísané, napr. Munkács – Mukačevo, Békéscsaba – Békešská Čaba. Vo vydaní z roku 1957 bolo maďarské mesto Eger preložené dvoma spôsobmi. Na začiatku románu použila prekladateľka ekvivalent cieľového jazyka – Jäger, o niekoľko kapitol neskôr prebrala formu z originálu – Eger.

V 19. storočí bol prirodzený tzv. zmiešaný jazyk – zmes nemeckých, francúzskych, latinských a anglických slov. István Fried vo svojej štúdii poukázal na to, že Jókaiho romány odzrkadľujú „zmiešaný jazyk“ veľmi presne (Fried, 2005, s. 15). V románe Jókai latinské, nemecké alebo francúzske výrazy nevysvetľuje, pretože v tom čase boli používané často. Paříková vo väčšine prípadov prevzala cudzie slová a vety nezmenené zo zdrojového textu, pod čiarou ich preložila do slovenčiny a vysvetlila ich, napr. „Feras mihi clavam pincernarum!“ (vysvetlivka: (lat.) Dones mi kľúče od pivnice). V novšom vydaní sú niektoré latinské výrazy preložené priamo v texte, napr. mestské macellum (vysvetlivka: (lat.) tržnica) – mestská tržnica, pretenciami (vysvetlivka: (lat.) požiadavky) – požiadavkami. Výraznejší rozdiel medzi pôvodným prekladom a medzi upravenou verziou nájdeme iba pri prekladoch krstných mien. Používanie slovenského ekvivalentu krstných mien uľahčuje čitateľovi prijatie textu, ale pokiaľ sú priezviská v maďarčine, môžu čitateľa popliesť.

Preklad Alfréda Engelmana

Engelmann použil pri preklade krstných mien a priezvisk podobnú metódu ako Paříková v preklade z roku 1957. Vo väčšine prípadov ponechal maďarskú formu krstných mien. Zo šiestich príkladov, ktoré sú uvedené pri prekladateľke, preložil štyri rovnako aj Engelmann (István Andrassy, László Ocskay, Sándor Károlyi, Orbán Czelder). Vo zvyšných dvoch prípadoch boli mená nahradené ekvivalentom cieľového jazyka: Terka, Michal Apafi (ako sa nachádza v upravenom vydaní u Paříkovej). Engelmann prebral priezviská – ako aj Paříková – z originálu. Ak porovnáme preklady Paříkovej a Engelmana, nájdeme v preklade mien a priezvisk iba minimálne rozdiely. Jeden takýto rozdiel nájdeme pri preklade mena gréckej čarodejnice Circe. Jókai v románe Korponayovú nazýva levočská Circe. Engelmann používa slovenskú formu mena, prekladá ho ako levočská Kirké, ale k pomenovaniu neposkytuje nijaké vysvetlenie. Tým, ktorí nepoznajú Odyseovu dobrodružnú cestu, toto prirovnanie veľa nepovie. Paříková prebrala meno Circe z pôvodného diela od Jókaiho. V knihe z roku 1957 nájdeme aj presné vysvetlenie, kto bola Circe (Kirké), čím sa text stane pre čitateľa zrozumiteľnejším.

Preklad Paříkovej a Engelmana je pri zemepisných názvoch takmer zhodný. Engelmann tiež nahrádza maďarské výrazy slovenskými ekvivalentmi. Príklady, ktoré sme skúmali pri Paříkovej – Krásna Hôrka, Levoča, Prešov, Košice, Váh, Slaná, Debrecín –, prekladal Engelmann totožne. V niektorých prípadoch ponechal tiež zemepisné názvy v origináli – Somlyó, Hódmezővásárhely, Tiszaeszlár, Szolnok, Nyíregyháza. Pri skúmaní prekladu zemepisných názvov sme medzi týmito dvoma prekladmi našli iba niekoľko rozdielov: hegyaljských vinohradov – tokajských vinohradov; na vrchu Scheibe – na vrchu Šajba, čiernohorským – Čierneho vrchu.

Najväčší kontrast medzi prekladmi nájdeme pri skúmaní prekladu cudzích – latinských, nemeckých, francúzskych – slov. Kým Paříková prevzala cudzie slová zo zdrojového textu a potom ich význam vysvetlila pod čiarou, Engelmann používal komentáre pod čiarkou veľmi zriedka. Snaží sa uľahčiť text pre čitateľa tým, že niektoré cudzojazyčné výrazy prekladá do slovenčiny, napr. mrežová klietka (Ketterhäuschen), srdcová dáma (coeur dame), ozajstná

diablica (diabliesse en falbala), plná moc (plenipotencia), ľúbostný lístok (billet doux), požiadavka (impetráció). Engelmann v preklade často vysvetľuje cudzojazyčné výrazy okamžite. Od textu románu ich oddeľuje pomlčkou alebo zátvorkou, napr. leprosum ecclesia – cirkev malomocných, regina mea – kráľovná moja, ad captandam benevolentiam – na získanie dobrej vôle, votum castitatis – sľub čistoty. Vďaka týmto riešeniam sa slovenským čitateľom znižuje počet rušivých prvkov v texte. Na konci 19. storočia boli pre čitateľov tieto pojmy prirodzené, ale pre dnešného čitateľa sú už ťažko pochopiteľné. Okrem preložených a vysvetlených výrazov nájdeme v texte aj také, ktoré prebral z pôvodného románu bez zmeny, napr. syllogismus cornutus, Spiritus sanctus, lapis nefriticus, datum ut supra. V týchto prípadoch chýba vysvetlenie cudzojazyčných pojmov, pretože ich porozumenie môže dnešným čitateľom robiť problém. Paříková tieto pojmy vysvetlila.

Preklad historických etnoným Uhor a Maďar

V slovenčine je rozdiel medzi výrazmi Uhorsko – Maďarsko a uhorský – maďarský. Maďarský jazyk takýto rozdiel nepozná, používa sa iba Magyarország a magyar. V slovenskom jazyku Milan Majtán vzťah medzi lexémami Uhor, Uhorsko, uhorský a Maďar, Maďarsko, maďarský zaznačil a charakterizoval takto:

1. „V predobrodeneckom období sa v slovenčine používali iba slová utvorené z etnonyma Uhor, a to aj vo významoch vychádzajúcich z označenia štátneho útvaru, aj vo významoch označujúcich etnicitu maďarského národa”;
2. „V obrodeneckom období sa od konca 18. stor. začalo v slovenčine používať aj etnonymum Maďar a od neho odvodené slová vo významoch vychádzajúcich z etnicity maďarského národa, etnonymum Uhor v tomto význame postupne ustupovalo a od polovice 19. stor. označovalo najčastejšie už iba slová označujúce súvislosti so štátnym útvarom (Uhorsko)”;
3. „Po rozpade Rakúsko-uhorskej monarchie r. 1918 a v súčasnej slovenčine patrí etnonymum Uhor a jeho odvodeniny medzi historizmy” (Majtán, 2008, s. 46).

Jókai vo svojom románe používal iba výrazy Maďarország (Magyarország) a maďarský (magyar). Názov krajiny prekladateľom nespôsobil žiadne problémy. Výraz Maďarország preložili obaja prekladatelia vždy správne: Uhorsko. Keď sa v románe výraz maďarský používal ako jazyk – „hovorí po maďarsky, svoje vedomosti maďarskej reči, nehovorí inak, iba po maďarsky, preložený do maďarčiny“ – prekladatelia vždy použili výraz maďarský.

Vyskytli sa aj také frázy, pri ktorých sme cítili, že terminológia v prekladoch diela *Levočská biela pani* je veľmi variabilná a nejasná. Niektoré pojmy prekladateľom nie sú jasné, používajú ich nesyistémovo a náhodne. Jadrom príbehu je boj za slobodu. Paříková najprv túto skutočnosť preložila „boj Maďarov za slobodu“, neskôr, keď sa stretla s tým istým viacslovným pomenovaním, už ho preložila takto: „uhorský boj za slobodu“. Engelmann používal jednotne viacslovné spojenie „maďarský boj za slobodu“. Keďže v Uhorsku žilo v tej dobe viacero národností a povstania sa nezúčastnili iba Maďari, bol by správnejší preklad: „uhorského boja za slobodu“.

Pri preklade slovného spojenia „magyar nemzet“ tiež nájdeme nejasnosť:

Originál	V. Paříková	A. Engelmann
magyar nemzet irányában	voči maďarskému národu	maďarskému národu
magyar nemzet	uhorský národ	maďarský národ
magyar nemzet	uhorský národ	uhorský ľud

Tabuľka 3 Preklad slovného spojenia uhorský národ – maďarský národ

Ako je zrejmé z tabuľky, preklad nie je jednotný. Prekladatelia používajú výrazy maďarský a uhorský náhodne.

Pri preklade „magyar urak és főurak“ (uhorskí páni a magnáti) Paříková jednotne použila výraz uhorskí, napr. uhorskí magnáti, uhorskí veľmoži, uhorskí páni. Engelmann pri preklade výrazu magnáti použil výraz maďarskí. Pri rekapitulácii sme našli iba jednu výnimku, keď slovné spojenie „magyar urak és főurak“ prekladal ako „uhorských magnátov“. V prípadoch týkajúcich sa uhorských pánov, a nie magnátov alebo veľmožov, Engelmann zvolil preklad „uhorskí páni“. V románe sú uvedené pomenovania pánov, magnátov a veľmožov všeobecne, nie konkrétnych osôb. Keďže v románe *Levočská biela pani* sú uvedení ľudia žijúci v Uhorsku, o ktorých nevieme presnejšie informácie, považujeme za správnejší preklad Paříkovej, ktorá použila výrazy „uhorskí magnáti“ a „uhorskí páni“.

Záver

Mór Jókai je jedným z hlavných predstaviteľov maďarskej románovej literatúry. Jeho romány sú populárne aj v zahraničí, preložili ich do mnohých jazykov, ako napr. aj do slovenčiny. Román *Levočská biela pani* môže ľahko zaujať pozornosť slovenských čitateľov, pretože sa dej románu odohráva na území Slovenska v kuruckom období. Dielo preložili viacerí slovenskí prekladatelia. V štúdiu sme skúmali a porovnali preklad Valérie Paříkovej a Alfréda Engelmannu. Podľa nášho názoru bol preklad od Paříkovej (*Levočská biela pani*, 1957) presnejší a zrozumiteľnejší ako preklad Engelmannu. Pri preklade historických osobných mien z uhorského obdobia slovenských dejín a pri zemepisných názvoch nájdeme v dvoch prekladoch iba minimálne rozdiely. Engelmann sa pokúsil zjednodušiť román tým, že veľa cudzích výrazov preložil do slovenčiny, no zároveň ich v hojnom počte iba prebral z originálneho diela a nechal ich bez komentára. Pri preklade historických pojmov „Uhor“ a „Maďar“ sme zistili, že prekladatelia ich niekedy používajú nesystémovo a náhodne.

Literatúra:

- FÖRSTER, J. (1909): *Közlemények Szepes vármegye múltjából*. Lőcse: Reiss J. T. Könyvnyomó Intézete.
- FRIED, I. (1974): Jókai Mór szlovák tárgyú regényeinek forrásaihoz. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 78/1, s. 84–87.
- HITES, S.: A történelmi regény. [Cit. 2020-10-07.] Dostupné na internete: <http://www.arkadiafolyoirat.hu/images/000_irodalom/IRO003_TAN_hites.pdf>
- HORVÁTH, P. (1988): A történeti család- és vezetékevek szlovák átírásának irányelveiről és szükségességéről. In: L. Szarka (ed.): *Magyar és csehszlovák történészek eszmecseréje a régi Magyar család- és személynevek valamint a helynevek írásmódjáról*. Budapest: MTA TTI.
- KIBÉDI, V. A. (2004): Történelem, történet, regény. In: *Tiszatáj*, 58/4, s. 93–97.
- MAJTÁN, M. (2008): Slová Uhor a Maďar v staršej slovenčine. In: B. Ábrahám (ed.): *Maďarsko-slovenské terminologické otázky*. Pílišska Čaba – Ostrihom: KUPP FF – Výskumná skupina strednej Európy Sv. Vojtecha, s. 43–49.
- MERVA, A. (2014): Jókai és a Felvidék: Jókai felvidéki témájú regényeinek háttéréhez. In: *Tempevölgy* 2014/02, s. 72–81.
- NAGY, M. (1975): *Jókai Mór alkotásai és vallomásai tükrében*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
- NYIRI, P. (2007): Krasznahorka vára és a hűség mítosza (Jókai Mór: A lőcsei fehér asszony). In: D. Kováts (ed.): *Széphalom 17. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve*. Sátoraljaújhely: Kazinczy Ferenc Társaság, s. 355–361.
- Pravidlá slovenského pravopisu* (2013). M. Považaj (ed.) 4. nezmenené vydanie. Bratislava: Veda. [Cit. 2020-07-10.] Dostupné na internete: <<https://www.juls.savba.sk/ediela/psp2000/psp.pdf>>
- SÓTÉR, I. (1965): *A magyar irodalom története IV*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- SZÉNÁSSY, Z. (1982): *Jókai nyomában*. Bratislava: Madách Könyv és Lapkiadó n. v.
- TOMIŠ, K. (2000): *A magyar irodalom a szlovák kultúrában I. (1860 – 1918)*. Bratislava: Veda.

Summary

The historical novel of *The White Lady of Levoča* in Slovak translations

In my study, I examine and compare Jókai Mór's *The White Lady of Levoča* novel in a Slovak translation. Jókai is one of the most significant representatives of Hungarian novel literature, his novels have also achieved great success abroad, and they have been translated into many languages. Jókai was writing the novel "The White Lady of Levoča" based on a legend. The novel portrays the life of Korponayné Ghéczy Julianna, her psychological development, how a traitor become a national hero. The novel gives us an insight into the last month of the Rákóczi War of Independence and the period after its ending. The Slovak translations may be interesting for the Slovak readers, mostly because the novel's plot takes place mainly in the territory of today's Slovakia. In my study I examine Valéria Paříková and Alfred Engelmann translations. I examine two versions of Paříková's translation, and I also compare them separately. I cover the translation of surnames, first names place names and foreign words and the use of terms "Madar" and "Uhor".

Studia Slavistica 19

Svitlana Pachomova, Jaroslav Džoganik (eds.): *Studia Slavistica 19. Sučasna slavistika v Ukrajini ta Jevropi.*

Užhorod: Vydavnyctvo Oleksandra Harkuši 2019. 292 s. ISBN 978-966-8946-92-9

Adriana Amir

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
adriana.amir@unipo.sk

Devätnáste číslo zborníka *Studia Slavistica* vychádza pod redaktorskou taktovkou Svitlany Pachomovej a Jaroslava Džoganika a pokračuje tým v dlhoročnej tradícii Užhorodskej univerzity. Ostatné číslo je venované aktuálnym otázkam slavistiky a slovistiky so zameraním na lexikológiu, gramatiku, etymológiu, slovotvorbu, onomastiku, preklad a literárne vzťahy.

Vedecký zborník tvorí šesť častí. V prvom príspevku jazykovednej sekcie sa prešovská rusistka Darina Antoňáková zamýšľa nad rozvojom profesijno-komunikatívnej kompetencie a formovaním jazykovej zdatnosti študentov slovenských univerzít v učiteľských a prekladateľských programoch. Jej výskum ukazuje, že frazeológia, ako aj archaická lexika v mnohom zvyšujú uvedené kompetencie. Marek Chovanec (Prešov) si za objekt svojho skúmania zvolil úradné dokumenty vydávané štátnymi orgánmi Ruskej federácie a Slovenskej republiky. Vo svojom článku sa sústreďuje na problematiku prekladu abreviátúr ekonomických termínov zo slovenčiny do ruštiny a naopak. Mária Čižmarová (Prešov) sa venuje dynamike rodovej kategorizácie substantív v súčasnom ukrajinskom jazyku v porovnaní so situáciou v iných slovanských jazykoch. Poukazuje aj na silnejúce tendencie pri používaní rodovo špecifických výrazov. Lingvistiku prekladu obohacuje Veronika Dadajová (Prešov) analýzou lexikálneho a štylistického aspektu prekladu ukrajinskej autorky Svitlany Pyrkalo a jej románu pre dospelých čitateľov. Juraj Hladký a Andrej Závodný sú autormi štúdie o pravopisných a slovotvorno-gramatických špecifikách niektorých slovenských proprií. Mária Imrichová (Prešov) pri koncipovaní príspevku vychádza zo skúseností, ktoré nadobudla počas lektorátu v Budapešti. Opisuje špecifiká vyučovania slovenčiny na tamojšej univerzite s prihliadnutím na stupeň vzdelania, aký dosiahli študenti, čo spätne ovplyvnilo výber metodiky vo výučbe slovenčiny ako cudzieho jazyka. Aj nasledujúca autorka, Jarmila Kredátusová (Prešov), vychádza z vlastných výskumov a prezentuje zaujímavé výsledky zamerané na spoznávanie mentality Slovákov a Ukrajincov cez prizmu ich rodného jazyka a asociácií. Metódy výskumu, s ktorými autorka pracuje, sa v lingvistike označujú ako asociačný experiment (slovoasociačná metóda) a kolokácia. Halyna Kuz (Černivci), lektorka, ktorá momentálne pôsobí na Prešovskej univerzite, sa zaoberá obsahom frazeologického minima ako nevyhnutnej zložky, ktorá prispieva k nadobudnutiu lingvokultúrnej kompetencie v procese počiatočného osvojovania si ukrajinského jazyka slovenskými študentmi úrovni A1 – A2. Jarmila Opalková (Prešov) analyzuje pomenovania vedeckých stupňov a akademických hodností z pohľadu praxe a výučby prekladu v súčasných podmienkach na univerzitách. Do úvahy berie otázku adekvátnosti, ekvivalencie prekladu a v neposlednom rade aj lingvokultúrny aspekt. Do umeleckej sféry čitateľov prenáša príspevok Jany Pekarovičovej (Bratislava), ktorá skúma lingvoreálie v česko-slovenských piesňových duetách. Na príklade niekoľkých dvojjazyčných skladieb ilustruje jazykové a kultúrne paralely, ale aj diferencie vyplývajúce z rozdelenia dvoch predtým blízkych národov. Príbuznej téme jazykových faktov v slovenských ľudových

piesňach zozbieraných na Zakarpatskej Ukrajine venovala svoj výskum Marianna Sedláková (Košice). Jej sonda do textov piesní ukázala, že aj keď sa v piesňach objavujú podobné štruktúrne jazykové zmeny ako v nárečiach, tie v piesňach nie sú komplexné, ale len náznakové. K slovenským piesňam všetkých troch nárečových proveniencií sú v zbierke priradované aj piesne rusínske. S oblasťou ľudovej tvorby je spätá aj téma Stanislavy Šuščákovej (Prešov) o pranostikách týkajúcich sa sviatkov zimného obdobia v slovanskom kontexte. Vo svojom texte si všima najmä zimný cyklus sviatkov sv. Martina, sv. Kataríny, sv. Andreja, sv. Barbary, sv. Mikuláša a sv. Lucie. Porovnávanie bolo realizované v rámci slovenského, poľského a ruského jazyka. Sféru odborného prekladu otvára Lesja Budnikova (Užhorod), komentujúc problematiku miesta pri preklade dokumentov týkajúcich sa dosiahnutého vzdelania. Vychádza pritom zo slovensko-ukrajinského (a vice versa) materiálu, uvádzajúc príklady dokladov a ich možné prekladové ekvivalenty. Svitlana Pachomová sa zamerala na etnické kontakty Slovákov v súvislosti s apelatívnou a propriálnou lexikou. Podľa jej záverov sa spolužitie Slovákov s okolitými národmi (Maďari, Nemci, Židia, Rómovia, Poliaci) odrazilo na rôznych úrovniach súčasného slovenského jazyka. Ako výskumná báza jej poslúžil slovenský národný korpus, encyklopedické a lexikografické pramene. Ďalším príspevkom do onomastického skúmania je štúdia Natalie Petricy (Užhorod), ktorá sa v diachrónnom aspekte venuje pomenovaniu podľa profesie v českých antroponymických formulách v období pred stanovením priezvisk. Valentyna Fedoňjuk (Kyjev) sa venuje osobitostiam slovensko-českých jazykových kontaktov, konkrétne tzv. pasívnemu bilingvizmu na Slovensku a jeho vplyvu na súčasný slovenský jazyk. Lidia Choda (Ľvov) sa zamerala na používanie vlastných pomenovaní v slovenských reklamných textoch, zvlášť na frekvenciu opakovania antroponým a toponým.

Sekciu literárnej vedy otvára príspevok Adriany Amir (Prešov). Sústreďuje sa v ňom na doposiaľ neprebádanú problematiku zobrazovania Židov v ukrajinskej literatúre východného Slovenska, regiónu nazývaného miestnym obyvateľstvom ako Prjašivščina Marián Andričik (Košice) prináša poznatky o najstarších anglických prekladoch slovenskej poézie, pričom má na mysli najdávnejšie publikované preklady poézie autorov, ktorí zo Slovenska pochádzali a písali v inom ako slovenskom jazyku, v tomto prípade českom. Divadlu site specific a možnosťami jeho performancie sa vo svojom článku zaoberá Valéria Juríčková (Prešov). Štvrtý príspevok v tejto kategórii patrí Gabriele Mihalkovej (Prešov), ktorá uvažuje o deiktických prostriedkoch v reči Jonáša Záborského v komparácii s deixou v kázňach a rečiach slovenských autorov z 18. storočia. Ukrajinskému literárnemu vedcovi, kritikovi a prekladateľovi Mykolovi Jevšanovi sa venuje Oksana Borys (Ľvov), koncentruje sa na jeho literárno-kritické publikácie, ktoré vnášajú svetlo do česko-ukrajinských literárnych vzťahov. Užhorodská slavistka Tetiana Lichtej si vo svojom článku pripomína prešovského pedagóga, vedca, prekladateľa Il'ju Galajdu a jeho prínos v oblasti ukrajinsko-slovenských literárnych vzťahov. Marija Smolenjak (Užhorod) sa sústreďuje na dielo slovenského básnika Jána Smreka a jeho preklady do ukrajinského jazyka, ktoré vydarene zrealizoval Ivan Macinský, Vitalij Konopelec či Dmytro Pavlyčko. Literárnu sekciu uzatvára príspevok o *Zápiskoch vojenského lekára* Alberta Škarvana Kateryna Čuj (Luck). Autorka interpretuje zápisky ako históriu duchovného hľadania človeka, jeho slobodného myslenia a túžby po nezávislosti.

Tretia sekcia v zborníku nazvaná *Kronika* obsahuje fotografie a zhrnutie Lesje Budnikovej k podujatiu *Súčasná slavistika v Ukrajine a Európe* uskutočnenom v Užhorode v termíne 10. – 11. 10. 2019. Natalia Petrica sa vracia k semináru s medzinárodnou účasťou *Ukrajinský jazyk a kultúra v umeleckom a odbornom preklade v stredoeurópskom priestore*, ktorý organizoval Inštitút ukrajinistiky Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v jeseni v roku 2017.

Recenzie tvoria štvrtú sekciu zborníka. Približujú publikáciu Jarmily Kredátusovej: *Konzekutívne tlmočenie pre ukrajinistov* (2016) a učebnicu *Súčasná ukrajinská literatúra: postmoderna (koniec 20. – začiatok 21. storočia)* (2018) Adriany Amir a Veroniky Dadajovej.

Piata časť je venovaná jubilatke, prof. Svitlane Pachomovej DrSc., a jej tvorivej životnej ceste.

V šiestej sekcii Svitlana Pachomová spomína na prof. Mikuláša Šteca (1932 – 2019), dlhoročného dekana filozofickej fakulty v Prešove, pedagóga katedry ukrajinistiky, ktorý celý svoj život zasvätil ukrajinistike.

Slovenskí a ukrajinskí slavisti predstavili v tomto slovensko-ukrajinskom zborníku výsledky svojich bezprostredných výskumov. Podujatie svedčí o tom, že spoločným úsilím prešovských, košických, trnavských, bratislavských, užhorodských, luckých, ľvovských, a kyjevských slavistov môže vzniknúť kvalitná publikácia, ktorá prehľbuje bohatú históriu slovensko-ukrajinských filologických vzťahov.

Jedinečná publikácia v oblasti teolingvistiky o individuálnom štýle deviatich slovenských kazateľov

Bodnárová, M.: *Jazyk exorcistov. Vymedzenie a opis komunikačného subregistra*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2020. 230 s. ISBN 978-80-555-2641-6

Alexandra Brestovičová

Pedagogická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

alexandra.brestovicova@unipo.sk

Sociolingvistický výskum M. Bodnárovej o jazyku exorcistov považujeme za jedinečný v súlade s heuristickým poznaním samotnej autorky, ktorá vo svojej odbornej, výsostne vedeckej monografii uvádza, že jazyk exorcistov ako samostatný výskumný problém nebol dosiaľ rozpracovaný v žiadnej z dostupných európskych teolingvistických prác (porov. s. 32). Príčina tohto javu sa zdá byť zrejmá. Je pochopiteľné, že celá komunikačná udalosť exorcizmu je istým spôsobom spoločensky tabuizovaná s ohľadom na situáciu exorcizovanej osoby a jej blízkeho okolia, z čoho vyplýva, že exorcistický dialóg ako taký je priamemu (aj lingvistickému) výskumu de facto nedostupný. Poznamenávame však, že tento problém bol čiastočne spracovaný v podobe analýzy exorcistických modlitieb v práci K. Friedena (1990) v talianskom jazykovom kontexte. V českej lingvistike sa tematike exorcizmu a výskumu cirkevného jazyka a jazyka (katolíckej) liturgie venovala M. Laštovičková (2003, 2004). Najnovšie v českej lingvistike I. Bogoczová (2020a) porovnáva individuálnu reflexiu obrazu Boha (svätosti/sacrum), viery, veriacich, kňazov a cirkvi v knižných publikáciách dvoch českých kňazov, katolíckeho (T. Halík: *Ptal jsem se cest*) a evanjelického (A. Flek: *Parabible*) a jedného poľského kňaza žijúceho v Čechách (Z. Czendlík: *Postel, hospoda, kostel*). I. Bogoczová sa aktuálne sústreďuje na teolingvistický aspekt výskumov fenoménu sacrum (2020b) a cez prizmu teolingvistiky, s presahom do kognitívnej lingvistiky, analyzuje publikácie určené českej katolíckej mládeži (2020c). M. Bodnárová zvolila podobnú taktiku a na jazyk exorcistov nazerá aj cez prizmu teolingvistiky a kognitívnej lingvistiky. K skúmaniu jazyka slovenských exorcistov pristupuje na základe analýzy korpusu sekundárnych zdrojov, z ktorých sa o komunikačnej situácii exorcizmu i o priebehu exorcistického dialógu dá dozvedieť nepriamo. Predmetom jej lingvistickej analýzy sa stalo hovorené slovo v homíliách, katechézach, pozvaných prednáškach a videoblogoch, dostupných na Youtube, vyslovené deviatimi ňou selektovanými (jedinečnými) slovenskými kazateľmi, ktorí rozvíjali tému duchovného boja a poväčšine boli aj exorcistami.

V úprimne ladenom predhovore predkladanej publikácie autorka osvetľuje svoj hlavný zámer, s ktorým monografiu ponúka vedeckej i laickej verejnosti: „pozrieť sa na činnosť, prácu či službu exorcistov trochu inak, cez prizmu toho, ako hovoria o svojich špecifických duchovných skúsenostiach, teda cez ich jazyk, a to nielen v globálnom, ale aj v individuálnom rozmere, a prostredníctvom toho sa pokúsiť „oddémonizovať“ popkultúrne chápanie exorcizmu, s ktorým sa dnes stretávame dosť často“ (s. 9).

Recenzovaná monografia má okrem rozsiahleho úvodu a sumarizujúceho záveru štyri kapitoly: *Teolingvistické východiská výskumu*; *Teoreticko-metodologické východiská výskumu*; *Jazyk exorcistov ako osobitný komunikačný subregister*; *Jazyk exorcistov cez prizmu individuálneho personálneho štýlu*, z ktorých je najbohatšie členená posledná kapitola, a to na deväť podkapitol, zameraných osobitne na analýzu jazyka každého zo sledovaných kazateľov.

Slovník najčastejších lingvistických termínov použitých v publikácii, zaradený hneď po závere, je podanou pomocnou rukou čitateľom – nelingvistom a príloha so zoznamom skúmaných hovorených prejavov kazateľov s názvami ich hovorených komunikátov a online odkazmi je hodenou rukavicou pre všetkých zvedavých a pochybujúcich.

Úvod monografie predstavuje na ploche 18 strán lingvisticky nový a prakticky v kresťansko-katolíckom prostredí menej známy fenomén exorcizmu za pomoci vybraných teologických prác, pričom erudovane osvetľuje aj niekoľko ďalších korelujúcich fenoménov: zlo, mágia, diabol/démon/zlý duch, charizmy a charizmatici. Autorka exponuje vlastnú komparáciu mágie a veľkého exorcizmu, pričom hlavný rozdiel vidí v dočasnom riešení problému a odvolávaní sa na neosobné sily pri tajných magických rituáloch a, naopak, na trvalé oslobodenie, uzdravenie a odvolávanie sa na osobného Boha pri veľkom exorcizme, komunikačnej udalosti, chápanej ako rituál cirkvi, ktorý sa koná v chráme a je samostatnou sväteninou (porov. s. 15). M. Bodnárová argumentuje, že existuje cirkevný predpis na to, aké rečové akty pri exorcizme použiť. Ide o prosebné a rozkazujúce rečové akty: „Prosebné sa realizujú prostredníctvom predpísanej prosebnej modlitby, ktorú exorcista adresuje Bohu za oslobodenie posadnutého človeka. Imperatívne akty sa manifestujú v imperatívnej modlitbe, kde už exorcista vystupuje ako *Alter Christus* (v osobe Ježiša Krista), teda nielen ako prostredník, a prehovára priamo k osobe zlého ducha“ (s. 16). Autorka monografie sa tiež poučene zaoberá charizmatickými hnutiami a dokumentuje, že fenomén chariziem je prepojený s fenoménom exorcizmov a najmä s osobami exorcistov. Autorka tiež uvádza prehľad publikácií svetových a slovenských exorcistov, ale aj prehľad správ s tematikou exorcizmu v slovenských médiách.

V prvej kapitole *Teolingvistické východiská výskumu* M. Bodnárová najprv načrtáva základné kontúry na Slovensku dosiaľ neetablovanej vednej interdisciplíny pomenovanej teolingvistika, známej najmä v poľskom a anglofónnom náboženskom diskurze. V ďalších dvoch podkapitolách vysvetľuje a uvádza teolingvistickú terminológiu *sacrum – profanum – sanctum – infernum*, z ktorej v jazyku exorcistov v slovenskom jazykovom obraze sveta dominuje reália *infernum*. Keďže pôsobenie sféry *infernum* v živote človeka je bežne percepčne nedostupné, títo kazatelia pri jeho tematizácii používajú konceptuálne metafory, ako *zlo je osoba, duša je dom, zlý duch je agresor, myšlienky sú ľudia a duchovný život je boj*. Na porovnanie uvádza lingvistické výskumy, ktoré, naopak, v slovenskom jazykovom obraze sveta bežných používateľov dokazujú sekularizáciu frazém zo sféry *sacrum* (*sanctum – infernum*), čo podľa Kačalu (2014) vidieť na desémantizovaných pomenovaniach v podobe neurčitých zámen *bohvieaký, bohviečo – čertvieaký, čertviečo* a analogicky aj na časticiach *bohvie – čertvie* a tiež na prípadoch intenzifikácie, keď používatelia jazyka v prejavoch, v ktorých vyjadrujú svoj subjektívny, emocionálny postoj, uplatňujú podľa Kováčovej (2019) komponenty *ako fras, ako d'as* na vyjadrenie intenzity širokospektrálnych príznakov, napr. jazdiť ako d'as (porov. s. 38).

V druhej kapitole *Teoreticko-metodologické východiská výskumu* M. Bodnárová predstavuje dva hlavné metodologické koncepty svojho výskumu, a to koncept komunikačného registra a koncept individuálneho štýlu. Autorka zároveň približuje predmet výskumu, ktorým je rétorický spôsob prezentácie témy exorcizmu, a výskumnú vzorku, ktorá je tvorená z monologických hovorených komunikátov vybraných kňazov. Celkovo ide o výskumný materiál v dĺžke trvania 13,45 hodín, v počte 32 hovorených komunikátov, ktorých zoznam je v závere publikácie a nachádzajú sa aj medzi početnými bibliografickými odkazmi. Rozsah výskumnej vzorky 80 352 slov sme zhruba odhadli na 140 strán husto transkribovaného textu.

V tretej kapitole *Jazyk exorcistov ako osobitný komunikačný subregister* autorka monografie na základe už etablovanej sociolingvistickej terminológie vyčleňuje exorcistický mikrosociálny komunikačný subregister, viazaný na špecifickú sociálnu rolu exorcistu,

a približuje komunikačné udalosti, v ktorých iní, bežní kňazi a kazatelia nevystupujú, t. j. veľký exorcizmus, modlitby za oslobodenie a uzdravenie a exorcistické semináre a konferencie.

Jadro publikácie tvorí podľa slov autorky prakticky orientovaná štvrtá kapitola *Jazyk exorcistov cez prizmu individuálneho personálneho štýlu*. Sociolingvistická charakteristika individuálneho personálneho štýlu medializovaných a mediálnych hviezd nie je ani na Slovensku neobvyklá, porov. z novších publikácií, napr. analýza individuálneho štýlu A. Banášovej (Veľasová, 2015) alebo individuálneho štýlu V. Šikulovej (Kičura Sokolová, 2017), avšak špecifikom M. Bodnárovej je, že pod svojou sociolingvistickou lupou sleduje aj prejavy osobností zo sféry náboženského komunikačného registra, napr. v rámci výskumu personálnej a sociálnej deixy sa autorka venovala tiež kazateľským prejavom Rastislava Dvorového, Antona Červeňa, Pavla Hudáka a brata Filipa (Bodnárová, 2019). V recenzovanej monografii si autorka pod mikroskop položila ďalších deviatich kazateľov, t. j. jej výskumnú vzorku tvoria hovorené monologické komunikáty gréckokatolíckych kňazov (Ľuboslav Petričko, Jozef Maretta, Matúš Marcin, Tomáš Haburaj, Milan Lach) a rímskokatolíckych kňazov (Leopold Jablonský, Imrich Degro, Anton Solčiansky, Róbert Balek), pričom siedmi z nich sú alebo boli exorcistami a dvaja nimi nikdy neboli (Milan Lach, Róbert Balek), ale ich slovník vykazuje charakteristiky exorcistického komunikačného subregistra. Tu však treba pripomenúť, že u autorky ide o zámerný výber z ich prednášok, katechéz a videoblogov, a to len tých, ktoré pertraktujú tému duchovného boja, napr. *Živá šálka čaju – O duchovnom boji s pokušeniami I. – V.* (videoblog z dielne R. Baleka) alebo dve prednášky *Rozlišovanie duchov a Diabol má svoje tri oblasti, kde pracuje veľmi intenzívne* v podaní M. Lacha.

Inovatívne pôsobí zaradenie krátkych osobných naratívnych vstupov na začiatku každej z deviatich podkapitol, v ktorých autorka otvorene a úprimne opisuje svoj prvý kontakt s danými osobnosťami, resp. svoj postoj k nim. Potom nasleduje dôkladná analýza lexikálnej roviny prejavu jednotlivých kazateľov na základe frekvenčnej analýzy najčastejšie sa vyskytujúcich substantív, adjektív a slovies v ich komunikátoch. Autorka dokazuje jedinečnosť individuálneho kazateľského štýlu selektovaných gréckokatolíckych a rímskokatolíckych kňazov, čo najlepšie vidieť na frekvenčnom zastúpení najčastejšie používaných lexém. Aj keď medzi najfrekventovanejšie slová patria odlišné lexémy, pri ich sumarizácii sa v rámci subregistra exorcistov ukazuje ich spoločný rys: polarizácia lexiky na osi zlo a dobro, s čím sa autorka u iných bežných kazateľov nestretla. Kazatelia – neexorcisti sa tematizovaniu zla v homíliách vyhýbajú a z frekvenčných analýz ich komunikátov vyplýva, že najčastejšie adjektíva, ktoré používajú, sú *boží, celý, dobrý* a *svätý*, kým adjektívum *zlý* je až na 30. mieste frekvenčného zoznamu (porov. s. 191). Autorkine frekvenčné výskumy slov a slovných druhov dokumentujú, že v hovorených komunikátoch všetkých deviatich skúmaných kazateľov dominujú substantíva *duch* a *diabol*, viacslovné pomenovanie *zlý duch*, axiologické adjektívum *zlý* a performatívne verbá *požehnať/požehnávať* – *prekliať/preklínať*. Kuriózne, milo a nečakane nadľahčene je podľa nás opísaná frekvenčná analýza v podkapitole 4.5. *Exorcista – teoretizátor*, kde celý odsek pripomína skôr opis nejakej hry v zmysle pretekov v rámci obsadenia prvých priečok vo frekvencii výskytu adjektívnych lexém v pertraktovaných komunikátoch Imricha Degra: „adjektívum *zlý* vytlačilo¹ svoje opozitum *dobrý*, inde sa síce *dobrý* dostalo medzi výrazne frekventované adjektíva, no *figurovalo na nižšej priečke* ako adjektívum *zlý*, výraz *dobrý* si síce *zachoval status* najfrekventovanejšej adjektívnej lexémy, no hneď na treťom mieste *ho dostihol* jeho náprotivok *zlý*“ (s. 118). Autorka ďalej zdôrazňuje jedinečnosť tematizovania exorcizmov u každej skúmanej osobnosti, ale zároveň ich medzi sebou porovnáva, napr. v analýze najčastejších motívov u T. Haburaja identifikuje jeden motív, ktorý sa vyskytuje i u iných exorcistov, a to motív slova (kľúčové je spojenie *slovo má moc*),

¹ Slová kurzívou zvýraznila autorka recenzie.

ktorý možno označiť ako metajazykový. Ide podľa jej zistení o ďalšiu príbuznú črtu komunikátov T. Haburaja a L. Jablonského (porov. s. 144).

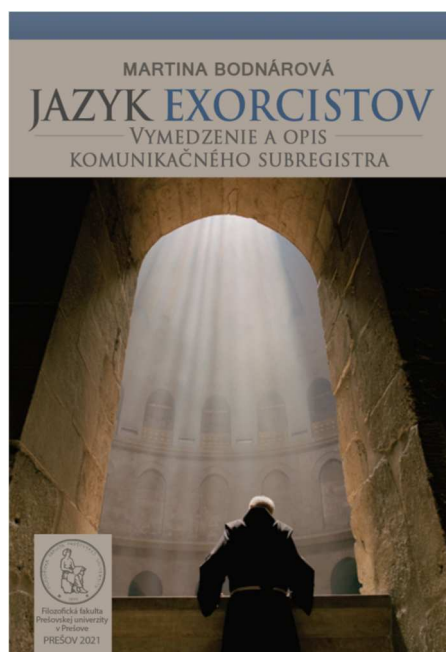
Medializované osobnosti musia počítať s tým, že idú tzv. s kožou na trh a že budú vystavené rôznemu (aj kritickému) pohľadu recipientov. Musíme však uznať, že hodnotenie M. Bodnárovej je založené na dôslednej a nekompromisne objektívnej lingvistickej analýze napr. najčastejšie používaných lexém v rámci skúmaných textov a autorka ani raz neskláza do subjektivity. Dokonca aj charakterizačné pomenovania, akési pseudonymy či „nálepky“, ktoré sú autorkou jednotlivým kazateľom pridelené v názvoch podkapitol, ako napr. *exorcista – psychológ, ironik s detským výrazom, kultivovaný narátor, senzačný rurálny narátor, teoretizátor, triezvy charizmatik, kvázinarátor alebo terapeut duchovného boja, kazateľ s echom exorcistu*, sú obhájené autorkinou objektívnou analýzou dostatočného množstva materiálu. M. Bodnárová ich prideliť na základe poznania, akým spôsobom exponované exorcistické témy a subtémy (subtéma strachu, pokušenia/pokúšania, zlých myšlienok, zlých slov) pertraktujú jednotliví skúmaní kazatelia cez prizmu rôznych rečových stratégií: psychologizačnej (Ľ. Petričko), ironizačnej (J. Mareta), narativizačnej (L. Jablonský, M. Marcin, T. Haburaj), teoretizačno-exemplifikačnej (I. Degro, M. Lach) a terapeutickú (R. Balek). A. Solčianskeho pomenúva *triezvy charizmatikom*, keďže jeho prednášku na charizmatikom podujatí celkovo hodnotí ako normatívnu a rigoróznú (porov. s. 135). Napriec týmito stratégiami vedie podľa autorky stratégia interiorizácie, ktorá predstavuje náprotivok stratégie senzačnosti, uplatňovanej najmä médiami. Bolo by zaujímavé zistiť, čo by si o tejto charakteristike pomysleli alebo čo si pomyslia samotní skúmaní kazatelia a či by ich odborná jazyková analýza ich kazateľského štýlu pohla k zhovievavému úsmevu alebo, naopak, ku prekvapujúcej sebareflexii. Podobne čitateľ takejto detailnej sociolingvistickej analýzy individuálneho personálneho štýlu verejne činných osobností si iste mnohokrát počas čítania objektívnych syntéz položí otázku, ako by M. Bodnárová vyhodnotila jeho vlastný rečový komunikát a aké generalizované prívlastky či charakterizačné pomenovania, resp. „prezývky“ by mu na základe svojej analýzy prideliť. Sme presvedčení, že by iste boli objektívne a najmä výstižné.

V závere monografie M. Bodnárová na základe výskumu usudzuje, že existuje osobitná lexika exorcistického komunikačného subregistra pozostávajúca z pomenovaní osôb zo sféry infernum (*diabol, Zlý, zlý duch, špaťák* a pod.); z pomenovaní a spojení odkazujúcich na rôzne negatívne praktiky (*kliatba, okultizmus, biela mágia* a pod.); z pomenovaní a spojení sociálnych rol kontrapunktických voči role exorcistu (*bosorák, liečiteľ, veštica*); z pomenovaní rôznych negatívnych javov ako dôsledkov negatívnych praktík (*posadnutie, útlak, zranenie*); z pomenovaní predmetov používaných pri negatívnych praktikách (*červená šnúрка, uhlíková voda*) a z pomenovaní pozitívnych praktík ako terapií voči negatívnym dôsledkom negatívnych praktík (*veľký exorcizmus, vyháňať duchov, zrieknuť sa diabla*). Zároveň sumarizuje, že k tematicko-kompozičnej výstavbe komunikátov exorcistov patria špecifické motívy: motív pamäti, moci a autority, rodu/rodovosti, vnútorného/emocionálneho zranenia, znakovosti, archanjela Michala a metajazykový motív slova.

Literatúra:

- BODNÁROVÁ, M. (2019): Menné prostriedky ako koncept odkazovania na osobu v súčasných profánných a sakrálnych textoch. In: J. Kesselová (ed.): *Personálna a sociálna deiza v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 229–303.
- BOGOCZOVÁ, I. (2020a): Współczesna czeska duchowość (refleksja teolingwistyczna obrazu Boga w wybranych publikacjach Halika, Czendlika i Fleka). In: *Półrocznik Językoznawczy Tertium. Tertium Linguistic Journal*, 5/1, s. 170–188.

- BOGOCZOVÁ, I. (2020b): Specyfika českého sacrum i jej reflexja teolingwistyczna. In: *Konferencja Język trzeciego tysiąclecia XI*. Kraków: Towarzystwo Tertium, 2. – 4. 12. 2020 (v tlači).
- BOGOCZOVÁ, I. – ČERNÁ, Z. (2020c): Tištěná média pro katolickou mládež prizmatem teolingvistiky. In: *Studia Slavica*, XXIV/2, s. 101–119.
- FRIEDEN, K. (1990). The Language of Demonic Possession: A Key-Word Analysis. In: *Religion*, 58/60, s. 41–52. [Cit. 2021-30-06.] Dostupné na internete: <<https://surface.syr.edu/rel/58>>
- KAČALA, J. (2014): Meno Boh/boh medzi religiozitou a sekulárnosťou. In: A. Nagórko (ed.): *Sprachliche Säkularisierung. Semantik und Pragmatik*. Hildesheim: Georg Olms Verlag, s. 151–159.
- KIČURA SOKOLOVÁ, J. (2017): Individuálny štýl Veroniky Šikulovej v publicistickej tvorbe. In: E. Peknušiaková – V. Smoláková (eds.): *Médiá a text 6. Zborník príspevkov*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 27–34.
- KOVÁČOVÁ, V. (2019): Pálilo to ako d'as, fras či ký parom. Z problematiky intenzifikačných frazeologických prirovnaní. In: M. Dobříková (ed.): *Percepcia nadprirodzena vo frazeológii. Slavofraz 2019*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 184–190.
- LAŠTOVIČKOVÁ, M. (2003). K volbě hymnů „Denní modlitby církve“. In: J. Raclavská (ed.): *Parémie národů slovanských*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, s. 199–204.
- LAŠTOVIČKOVÁ, M. – GRYGERKOVÁ, M. (2004). Kněží jako nositelé spisovnosti? In: E. Minářová, K. Ondrášková (eds.): *Spisovnost a nespisovnost – zdroje, proměny a perspektivy: Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve Vzdělávacím středisku Šlapanice 10.-12. února 2004*. Brno: Masarykova univerzita, s. 234–237.
- VELASOVÁ, J. (2015): Individuálny štýl Adely Banášovej. In: M. Bočák (ed.): *Médiá a text 5. Zborník príspevkov*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 422–431.

Obrázok 1 Vrchná časť obálky recenzovanej monografickej práce *Jazyk exorcistov. Vymedzenie a opis komunikačného subregistra* (2020)

Valeriov epos Argonautica

Gaius Valerius Flaccus: Argonautica. Preložila Irena Radová. Praha: Arista and Baset 2015. 406 s. ISBN 978-80-86410-72-2 (Arista), 978-80-7340-146-7 (Baset)

Erika Brodňanská

Filozofická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Košice
erika.brodnanska@upjs.sk

Starogrécky mýtus o plavbe Argonautov za zlatým rúnom do bájne Kolchidy znova a znova oživa v literatúre od čias Homéra. Osudy Iásona, Médey i ďalších gréckych hrdinov prenikli postupne do všetkých druhov umenia a zvlášť vďaka kinematografii nie sú celkom cudzie ani súčasnej mladej generácii. Hoci prvým zachovaným uceleným prerozpráváním tohto mýtu v gréckej literatúre je Pindarova štvrtá pýthijská óda, podrobnejšie rozprávanie venoval Argonautom Apollónios Rhodský. Jeho epos *Argonautika* sa stal určujúcim pre nasledujúcich obdivovateľov danej látky. Za vzor hodný napodobnenia ho považoval aj rímsky básnik Vergilius. V rímskej literatúre je však svojím rozsahom i ucelenosťou podania, pokiaľ ide o Argonautov, neprehliadnuteľný epos Gaia Valeria Flacca *Argonautica*. Zachovalo sa z neho sedem kníh a časť ôsmej, teda vyrozprávanie udalostí, ktoré zodpovedajú približne trom štvrtinám rozprávania, ktoré vo svojom rovnomennom epose rozvinul Apollónios Rhodský. Už v roku 2015 ho sprístupnila českej, a nemenej tak vďaka jazykovej blízkosti i slovenskej, verejnosti klasická filologička Irena Radová. Napriek tomu, že je jej preklad na knižnom trhu už šiesty rok, jeho aktuálnosť neexpirovala a je nielen vôbec prvým, ale aj jediným prekladom Valeriovho eposu v našich krajinách.

Hoci Valerius Flaccus vykresľuje dôvody Iásonovej výpravy za zlatým rúnom (I. kniha), dobrodružnú a namáhavú cestu do Kolchidy (II. – V. kniha), intrigy a boje na dvore kráľa Aiéta, lásku Iásona a Aiétovej dcéry Médey, získanie zlatého rúna a začiatok strastiplného návratu domov (VI. – VIII. kniha) prostredníctvom daktylských hexametrov, I. Radová zvolila prozaickú formu prekladu. Pre prípadné ľahšie porovnanie s latinským textom sú však v texte aspoň približne označené začiatky každého piateho verša.

Knihu možno rozdeliť na tri časti – predhovor (s. 7–30), samotný preklad eposu (s. 31–235) a poznámkový aparát s bibliografiou a anotovaným registrom (s. 237–405). V predhovore predstavuje autorka na prvom mieste mýtus o Argonautoch v jeho úplnosti. Približuje udalosti, ktoré predchádzali samotnej výprave, úlohu, ktorú v príbehu zohrali bohyne Héra a Pallas Athéna, ale i jednotlivých hrdinov či miesta, ktoré museli pri svojej plavbe „navštíviť“, vykresľuje udalosti, ktoré sa odohrali po návrate Argonautov do Iólu. Aj čitateľ, ktorý mýtus nepozná, má tak možnosť spoznať ho v jeho komplexnosti. Následne mu autorka ponúka aj prehľad o rozličnom spracovaní mýtu v antickej literatúre počnúc Homérom (8. stor. pred Kr.) a končiac Strabónom či Iuvenalom (1. stor. po Kr.), poukazuje na jeho reflexie v literatúre od stredoveku až po novovek a nezabúda ani na jeho spracovania na filmovom plátne. Napokon sa I. Radová venuje v predhovore samotnému Valeriovi Flaccovi a jeho eposu. Hoci o samotnom básnikovi máme len veľmi kusé informácie, autorka ich vyvažuje pohľadom na jeho jediné dielo, na báseň o Argonautoch. Všimá si zdroje inšpirácie Valeriovho eposu i jeho súlad s epickou tradíciou. Valerius Flaccus sám, ako autorka upozorňuje, naznačuje sčítanému čitateľovi, že je vedomou súčasťou dlhej tradície, keď robí narážky na diela svojich predchodcov, ba dokonca aj na ich chyby, a dopĺňa ich.

Čítanie Valeriovho eposu nie je jednoduché, ako vyplýva aj z už vyššie povedaného. Básnik predpokladá čitateľovu dôkladnú znalosť svojich predchodcov, ale i mýtu, často pretína epizódy uprostred deja, aby sa k nim neskôr vrátil, jeho reč je miestami kvetnatá, inde zas úsečná, až ťažko pochopiteľná. Oplýva množstvom vlastných i miestnych mien, tiež mien mýtických bytostí, v ktorých sa orientovať je ozajstnou výzvou. S týmto všetkým sa I. Radová vysporiadala pri preklade so cťou. Jej preklad je precízny, na patričnej odbornej úrovni, sleduje plynutie latinského textu v tej zhutnenej podobe, ako ho vo veršoch ponúka Valerius Flaccus. Práve snaha, aby preklad čo najvernejšie zachytil ducha originálu, však miestami vykazuje až prílišnú závislosť od latinskej syntaxe či lexiky a narúša čítavosť textu (napr. „políbil konečky rukou“, kde namiesto rúk by bolo iste aj v češtine možné použiť substantívum prsty – pobožkal končeky prstov, alebo namiesto zvratu „pouze si přitiskli oči rukama“ použiť spojenie „zakryli si rukami oči“, a pod.) Otázku môže vyvolať aj dobrota čela („na hodném čele“), na ktorom sa zelená vavrínový veniec, keď ide o čelo, konkrétne Sibyllino, ktoré je hodné toho, aby ho zdobil vavrín. Na druhej strane nemálo miest prekladu svojou plynulosťou a čítavosťou vtiahne čitateľa priamo do deja aj jednou vetou (napr. „Jakmile se setkaly zbraně, hučící šiky se spojily, muž ovanul svým dechem muže při srážce helem, hned tu byla smrt, zbraně i těla se v seči lámaly, na obou stranách tekla krev, padali mrtví“). Skutočnosť, že autorka nezvolila veršovanú, ale prozaickú formu prekladu, považujem za ústretový krok voči čitateľovi, ktorý neurobila z pohodlnosti či z neznalosti veršovej techniky, ale práve pre náročnosť textu ako takého. V našich krajinách sa síce takýto postup nepovažuje za šťastný, pretože čitateľ tým stráca možnosť získať z preloženého diela taký dojem, aký mal antický poslucháč alebo čitateľ pri počúvaní alebo čítaní originálu, prekladateľ má však právo zvoliť si spôsob prekladu. Čítanie Valeriovho eposu v próze je pre čitateľa, slovenského zvlášť, nemenšou výzvou, ako keby po formálnej stránke plne zodpovedal antickej predlohe.

Preklad eposu je v knihe funkčne doplnený vysvetľujúcimi poznámkami, bez ktorých by snaha o pochopenie Valeriovho textu bola na mnohých miestach len sisyfovskou námahou. Poznámky sú prehľadne usporiadané podľa jednotlivých kníh a čísel veršov a zaberajú takmer 40 strán, čo sekundárne svedčí o ich precíznom spracovaní, aby sa epos stal pre čitateľa čo najviac zrozumiteľným. Rovnakú úlohu plní i anotovaný register, ktorý obsahuje abecedne usporiadaný súpis všetkých mien vyskytujúcich sa v texte knihy, či už priamo v epose, alebo v poznámkach k prekladu. Všetky mená sú doplnené stručnými vysvetlivkami, pri toponymách sa dokonca uvádza ich dnešná lokalizácia.

Valerius Flaccus, ktorý sa pri tvorbe eposu *Argonautica* inšpiroval rovnomenným dielom Apollónia Rhodského a v epickej technike napodobňoval Vergília, naplnil grécky mýtus rímskym duchom, dramatickým opisom bojových scén a psychologickou kresbou hrdinov. To všetko ponúka aj preklad I. Radovej. A hoci nie je ľahkým čítaním, ako ním nie je a nebol ani originál, má určite potenciál zaujať a poučiť každého, kto má odvahu vydať sa na dobrodružnú plavbu spolu s hrdinskou posádkou lode Argó. Bola by veľká škoda, keby sa nechal odradiť hĺbkou mien či náročnosťou textu.

Rečové zručnosti, práca s textom a vyučovanie ruského jazyka v kontexte českého jazykového prostredia

Rozboudová, L.: *Современная дидактика русского языка как второго иностранного: речевые умения*. Praha: Nakladatelství Karolinum 2020. 147 s. ISBN 978-80-246-4635-0

Ján Gallo

Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, Nitra
jgallo@ukf.sk

V roku 2020 vydala Univerzita Karlova v Prahe nový titul (v poradí druhý zo série troch monografických prác nazvaných *Современная дидактика русского языка как второго иностранного*) prezentujúci problematiku rečových zručností a prácu s textom vo vyučovaní ruského jazyka ako druhého, resp. tretieho cudzieho jazyka (prvý titul bol venovaný jazykovým prostriedkom a tretí bude zameraný na aktuálne otázky vyučovania ruského jazyka). Publikácia bola vydaná za podpory projektu *Progres Q17 – Příprava učitele a učitelská profese v kontextu vědy a výzkumu*. Jej autorka – L. Rozboudová – ju zostavila za účelom skvalitnenia edukačného procesu v rámci cudzojazyčnej výučby ruského jazyka.

L. Rozboudová monografickú prácu adresuje predovšetkým učiteľom ruského jazyka na českých základných a stredných školách a tiež študentom rusistiky učiteľských študijných programov so zameraním na didaktiku ruského jazyka primárneho a sekundárneho vzdelávania. Stotožňujeme sa s autorkou, že ďalšími adresátmi môžu byť aj samotní žiaci a študenti hľadajúci ideálne stratégie pre svoje vlastné vzdelávanie. Podľa nášho názoru prezentovaná monografická práca výraznou mierou napomôže predovšetkým začínajúcim učiteľom ruského jazyka.

Impulzom k zámeru spracovať sériu troch monografických prác boli spoločenské zmeny v Českej republike po roku 1989 a tiež komplexné prezentovanie aktuálneho stavu vyučovania ruského jazyka ako druhého, resp. tretieho cudzieho v kontexte českého jazykového prostredia. Konštatujeme, že ide o pozitívny vklad do aktuálnej problematiky vyučovania ruského jazyka.

Cieľom autorky recenzovanej monografie je prezentovať témy súvisiace predovšetkým s formovaním a rozvíjaním štyroch základných druhov rečovej činnosti (hovorenie, písanie, čítanie a počúvanie) u žiakov a študentov na základných a stredných školách v Českej republike s akcentom na český jazyk ako blízko príbuzný. Stotožňujeme sa s názorom autorky, že nácvik rečových zručností „является ключевым элементом обучения русскому языку и в чешских школах“ (s. 137).

Metodológia danej, v poradí druhej, monografickej práce je totožná s prvou, t. j. je založená na štandardných metódach pedagogického, lingvodidaktického a psycholingvistického výskumu. Pri spracovaní monografie sa tiež vychádza z analýz poznatkov odbornej pramennej literatúry, kurikulárnych dokumentov, metódy pedagogickej introspekcie a ďalších metód v pedagogickom výskume.

Z hľadiska štruktúry monografiu tvorí 7 kapitol, spomedzi ktorých 2. 3. 4. a 5. sú ťažiskové (pozornosť sa v nich venuje hovoreniu a písaniu ako produktívnym druhom rečovej činnosti; čítaniu a počúvaniu ako receptívnym druhom rečovej činnosti). Kľúčové kapitoly majú podobnú základnú kompozíciu (všeobecné poznatky o každej rečovej zručnosti; opis požiadaviek na danú rečovú zručnosť uvedených v učebných osnovách Českej republiky; lingvistické a psychologické základy rozvíjania danej rečovej zručnosti; potrebné zručnosti a schopnosti na komunikáciu pomocou toho-ktorého druhu rečovej činnosti; základné metodické

pravidlá; odporúčania v procese rozvíjania zručností s typológiou cvičení; odporúčania na kontrolu a hodnotenie používania danej zručnosti). Okrem samotných siedmich kapitol práca obsahuje úvod (s. 11–12), záver (s. 137–139), anglické rezumé (s. 140–142), zoznam použitej literatúry (s. 143 – 145) a vecný register (s. 146–147).

V prvej kapitole (*Речевые умения и их взаимоотношения*) sa vysvetľujú vzájomné vzťahy medzi jednotlivými rečovými zručnosťami. V rámci statusu ruského jazyka ako druhého, resp. tretieho cudzieho jazyka sa akcentuje rečová zručnosť hovorenia ako najdôležitejšia a najpotrebnejšia nielen z hľadiska potreby praktického ovládania daného cudzieho jazyka v každodennej praxi v rámci bežnej každodennej komunikácie, ale aj nácviku hovorenia bezprostredne na vyučovaní. V danej kapitole sa vysvetľujú vzťahy v rámci jednotlivých rečových zručností, ako aj v súvislosti s jazykovými prostriedkami. Prezentujú sa aj hlavné črty a rozdiely písomného a ústneho prejavu bezprostredne súvisiace s rečovými zručnosťami a ich nácvikom na vyučovaní. V neposlednom rade sa stručne uvádzajú aj jazykové osobitosti písomného a ústneho prejavu v rámci základných jazykových rovín.

V úvode druhej kapitoly (*Говорение*) sa akcentuje vnímanie hovorenia z hľadiska vyučovania ruského jazyka pre cudzincov ako najdôležitejšej rečovej zručnosti spomedzi ostatných v súčasných podmienkach českých základných a stredných škôl. Praktické zameranie vyučovania ruštiny ako druhého cudzieho jazyka sa odôvodňuje jeho súčasným, nie natoľko potrebným jazykom v porovnaní s dominantnou angličtinou. Významu rozvíjania komunikačnej kompetencie v ruskom ústnom prejave je venovaná značná pozornosť. Hovorenie sa v danom kontexte chápe nielen ako cieľ vyučovania, ale aj ako jeho prostriedok. Ďalej sa vo všeobecnosti uvádzajú tri základné funkcie hovorenia v cudzojazyčnej edukácii. Vysvetľuje sa aj podstata hovorenia ako druhu rečovej činnosti, t. j. vyjadrenie vlastných myšlienok v cudzojazyčnom komunikačnom procese, čo sa porovnáva s ústnym prehovorením, napr. pri vypracovávaní jazykových cvičení. V podkapitole 2.1 (*Требования к говорению в ключевых курикулумных документах Чешской Республики*) sa prezentujú požiadavky na hovorenie, ktoré sú predpísané v jednotlivých kľúčových kurikulárnych dokumentoch Českej republiky pri vyučovaní ruského jazyka na základných a stredných školách. V ďalších troch podkapitolách (2.1.1, 2.1.2, 2.1.3) sa následne tieto stanovené požiadavky v rámci základných dokumentov aj podrobnejšie analyzujú. V podkapitole 2.1.1 ide o analýzu požiadaviek len na úrovniach A1 a B1 ako funkčných, resp. cieľových úrovní ovládania ruského jazyka na základných a stredných školách Českej republiky. V podkapitole 2.1.2 sa v rámci dvoch dokumentov uvádzajú požiadavky na vyučovanie ruštiny ako ďalšieho cudzieho jazyka (štandardy pre základné vzdelávanie – ruský jazyk). V podkapitole 2.1.3 sú uvedené len tie očakávané výsledky, ktoré sa týkajú vlastnej produkcie reči žiakov a študentov pri monológovi a dialógu. V súvislosti s dokumentom *Государственный стандарт среднего общего образования* sa konštatuje, že podrobnejšia špecifikácia uvedených očakávaných výsledkov absentuje. V danom dokumente sa neuvádzajú ani žiadne konkrétne prostriedky a frázy na riešenie komunikačných funkcií toho-ktorého cudzieho jazyka spolu s typmi textov. Právom sa poukazuje na to, že konkrétny charakter vyučovania na dosiahnutie uvádzaných očakávaných výsledkov bude závisieť od samotného vyučujúceho, kontingentu žiakov a študentov a tiež ich cieľov, potrieb a záujmov. V podkapitole 2.2 (*Лингвистическая и психологическая основы работы над говорением*) sa podrobnejšie analyzuje problematika najdôležitejších lingvistických a psychologických otázok bezprostredne súvisiacich s procesom nácviku hovorenia v cudzom jazyku. Ide o analýzu komunikačnej situácie v bežnej jazykovej praxi a na vyučovaní. V procese vyučovania cudzieho jazyka sa zdôrazňuje kľúčová úloha komunikačnej situácie a podčiarkuje sa význam jednej zo základných didaktických zásad – zásady situatívnosti. Ďalej sa v podkapitole 2.2.2 charakterizujú a vysvetľujú dve základné formy realizácie hovorenia (monológ a dialóg) a v podkapitole 2.2.3 ide o porovnanie procesov vzniku ústneho prehovoru v materinskom a cudzom jazyku (uvádza sa niekoľko fáz vzniku ústneho

prehovoru v bežnej jazykovej praxi s následným výkladom danej problematiky v rámci vyučovania ruského jazyka v českom jazykovom prostredí). Na s. 31 víťame uvedenie pasáže o potrebe motivácie k hovoreniu v cudzom jazyku na vyučovaní a, naopak, o demotivácii vyvolanej neprírodnými komunikačnými situáciami vyplývajúcimi z prostredia klasickej triedy. V danej podkapitole sa v rámci procesu vzniku prehovoru neopomína na s. 32 ani druhá fáza (kódovanie) a tiež na s. 33 aspoň stručne tretia – zvuková – realizácia s odkazom na jej podrobnejší výklad v prvej časti série monografických prác. V podkapitole 2.3 (*Работа над формированием навыков говорения на русском языке*) sa prezentujú tradičné štyri typy zručností a schopností potrebných na nácvik hovorenia ako druhu rečovej činnosti, berúc do úvahy české jazykové prostredie. Veľmi cennou je podkapitola 2.3.2, v ktorej sa v trinástich bodoch uvádza výklad metodických odporúčaní na rozvíjanie hovorenia, ktorý, v zhode s autorkou, ani my nepovažujeme za vyčerpávajúci. Nemenej cenné sú aj podkapitoly 2.3.3 a 2.3.4, v ktorých sa, berúc do úvahy aktuálnu situáciu vyučovania ruského jazyka v Čechách, predkladá v šiestich bodoch autorkin konkrétny postup práce pri rozvíjaní dialogických prehovorov s akcentom ich nácviku hlavne v základných školách v porovnaní s monologickými prehovormi, vhodnejšími (aj podľa nášho názoru) skôr na nácvik v stredných školách (pri práci na rozvíjaní monologických prehovorov sa predkladá tiež šesť bodov). V podkapitole 2.3.5 sa prezentuje základná klasifikácia cvičení (s doloženými konkrétnymi príkladmi zadaní) určenými na rozvíjanie hovorenia. Na s. 49–50 víťame uvedenie názoru o nie vždy dostatočnom počte rečových stimulov v učebných komplexoch Českej republiky na realizovanie komunikačných situácií priamo na vyučovaní. Aj v porovnaní s danou situáciou, napr. na Slovensku, možno s autorkou len súhlasiť. V rámci kontroly a hodnotenia hovorenia na vyučovaní sa v podkapitole 2.4 uvádzajú štyri aspekty, ktoré by sa mali brať do úvahy. Pokiaľ ide o problematiku korekcie chybovosti po dialogickom alebo monologickom prehovore žiaka alebo študenta kladne hodnotíme autorkin postoj k samostatnej korekcii žiaka alebo študenta (самокоррекция) alebo korekciám učiteľom po dialogickom alebo monologickom prehovore rôznymi, podľa nášho názoru, efektívnymi spôsobmi.

V úvode tretej kapitoly (*Письмо*) sa vysvetľuje význam písania (písomného prejavu) ako druhu rečovej činnosti v porovnaní s nesprávne interpretovanou technikou písania. V ďalších kompozične totožných podkapitolách podľa vzoru prvej kapitoly sa identifikujú a interpretujú otázky súvisiace s písaním ako druhom rečovej činnosti: uvádzajú sa požiadavky týkajúce sa priamo písania (písomného prejavu), ktoré sú publikované v jednotlivých kurikulárnych dokumentoch Českej republiky (akcent sa kladie na úroveň A1 a B1 Spoločného európskeho referenčného rámca pre jazyky). V podkapitole 3.2 (*Лингвистическая и психологическая основы работы над письмом*) sa podobne ako pri hovorení uvádzajú základné lingvistické a psychologické otázky spojené s procesom rozvíjania písomného prejavu v cudzom jazyku, charakterizujú sa písané texty (podkapitola 3.2.1), vysvetľuje sa význam komunikačných situácií pri nácviku písomného prejavu (podkapitola 3.2.2) a proces produkcie písomného prejavu (3.2.3). V podkapitole 3.3 (*Работа над формированием навыков письма на русском языке*) sa uvádzajú, podobne ako pri hovorení, štyri typy zručností a schopností potrebných na nácvik písomného prejavu, pričom sa opäť berie do úvahy české jazykové prostredie. V podkapitole 3.3.2 na s. 65–67 víťame uvedenie desiatich základných metodických pravidiel, ktoré L. Rozboudová odporúča dodržiavať počas celého procesu nácviku písomného prejavu na dosiahnutie požadovanej úrovne u žiakov základných a stredných škôl v Českej republike. Ďalej sa v podkapitole 3.3.3 v rámci uvedenia piatich základných prístupov na rozvíjanie písomného prejavu náležitá pozornosť venuje procesuálnemu prístupu (процессуальный подход), ktorého základ tvorí proces nácviku písania, a nie jeho výsledok. V zhode s autorkou môžeme konštatovať, že daný prístup sa v súčasných učebných komplexoch ruského jazyka pre cudzincov ani v slovenskom jazykovom prostredí neuplatňuje. I z tohto môžeme usudzovať, že vyučovanie cudzích jazykov má ešte v podmienkach českej alebo slovenskej školy značné

rezervy. Na zlepšenie daného stavu sa na s. 68 ponúka jedenásť veľmi vhodných fáz odporúčanej postupnosti práce, ktorú môže vyučujúci aplikovať (a aj podľa vlastného uváženia prispôsobovať) pri zadávaní písania vlastných samostatných prác žiakov a študentov (napr. slohových prác). V podkapitole 3.3.4 sa podobne ako pri hovorení aj pri nácviku písania prezentuje syntéza základnej typológie cvičení podľa niektorých renomovaných autorov českej a zahraničnej proveniencie. V podkapitole 3.4 (*Контроль и оценка письма*) sa zdôrazňuje špecifika kontroly a hodnotenia písomného prejavu v českom jazykovom prostredí. Okrem adekvátnej kladnej motivácie žiakov a študentov na vytváranie vlastných písaných textov sa v podmienkach českej školy akcentuje kontrola a hodnotenie skôr výsledku nácviku procesu písomného prejavu než samotný proces jeho nácviku. Uvádzajú sa aj štyri základné aspekty, na základe ktorých by bolo možné realizovať kontrolu a samotné hodnotenie výsledného písomného prejavu. Na s. 72 víťame uvedenie konštatovania, že pri hodnotení výsledného písomného prejavu sa často sledujú gramatické, lexikálne a ortografické chyby a vôbec, alebo len veľmi zriedka, sa venuje pozornosť samotnému obsahu textu. Aj podľa nášho názoru to má za následok znížovanie motivácie žiakov a študentov k tvorivému písaniu (o tvorivom písaní pozri novinku A. Kalečic a O. Makarowskej, 2020). Nespochybniteľné je aj tvrdenie, že v českom jazykovom prostredí prevláda orientácia na hodnotenie tvorivého písania známku s korekciou chýb väčšinou jazykového charakteru. Daný fakt predstavuje značný problém adekvátnej motivácie s následným zvyšovaním efektivity nácviku písania. Uvedené nanajvýš pravdivé konštatovania môžeme aj v porovnaní so slovenským jazykovým prostredím len potvrdiť.

V úvode štvrtej kapitoly (*Аудирование*) sa v rámci cudzojazyčného vyučovania počúvanie považuje nielen za jeho cieľ, ale okrem veľkého didaktického významu počúvania sa akcentuje aj jeho funkcia prostriedku osvojenia si jednotlivých jazykových prostriedkov a všetkých ostatných rečových zručností. Uvádzajú sa aj názory niektorých autorov zahraničnej proveniencie na počúvanie (napr. ako najčastejšie používaný druh rečovej činnosti, dôležitosť pri pochopení vypovedaných slov). V podkapitole 4.1 (*Требования к аудированию в ключевых куррикулумных документах Чешской Республики*) sa podobne ako v analogických dvoch podkapitolách 2.1 (hovorenie) a 3.1 (písanie) uvádzajú charakteristiky a požiadavky na nácvik počúvania stanovené v niektorých kurikulárnych dokumentoch Českej republiky. V podkapitole 4.2 (*Лингвистическая и психологическая основы работы над аудированием*) sa podrobne vysvetľuje problematika základných lingvistických a psychologických otázok súvisiacich s procesom rozvíjania počúvania, uvádzajú sa rôzne prístupy k typológii počúvania, t. j. počúvanie na jednej strane ako komplementárny element a na strane druhej ako relatívne samostatná zručnosť. V rámci iných klasifikácií sa prezentuje priame, sprostredkované, analytické, syntetické, globálne, výberové, detailné, učebné a komunikačné počúvanie (podkapitola 4.2.1). V podkapitole 4.2.2 sa uvádza charakteristika a kritériá výberu textov vhodných na počúvanie. V podkapitole 4.2.3 sa akcentuje význam komunikačnej situácie pri nácviku počúvania na vyučovaní, t. j. výber zodpovedajúcej komunikačnej situácie pre daný kontingent žiakov a študentov, na základe čoho ide o prekonanie problému pochopenia motívu činnosti, prečo to hovoriaci hovorí. V danej podkapitole sa možno len stotožniť s opodstatneným tvrdením o vytváraní doplnujúcich komunikačných situácií okrem tých, ktoré sú uvedené v učebnici, a na základe nich realizovať nácvik počúvania pred textom, v rámci textu a po texte. V podkapitole 4.2.4 sa vysvetľuje proces vnímania (percepce) znejúceho prehovoru a zdôrazňuje sa aj potreba cieľavedomej práce na motivovaní žiakov a študentov nielen k samotnému vypočutiu ruského textu, ale aj k ďalšej práci s takýmto textom spolu s rozvíjaním produktívnych rečových zručností. V podkapitole 4.3 (*Работа над формированием навыков аудирования на русском языке*) sa uvádzajú, podobne ako pri hovorení a písaní, štyri typy zručností a schopností (technické, jazykové, rečové a komunikačné + iné faktory, taktiky a stratégie) potrebné na nácvik

počúvania ako druhu rečovej činnosti. Aj v tomto prípade sa zohľadňuje české jazykové prostredie. V podkapitole 4.3.2 kladne hodnotíme uvedenie štrnástich základných metodických pravidiel počas celého procesu nácviku počúvania, ktoré ani v prípade počúvania nemožno, v zhode s autorkou, považovať za úplné, pretože nácvik je potrebné prispôbovať konkrétnemu kontingentu žiakov a študentov. V úvodnej časti podkapitoly 4.3.3 sa v procese cieleného a systematického nácviku počúvania na vyučovaní akcentuje jeho bezprostredný súvis s nácvikom nielen hovorenia, ale aj ďalších rečových zručností a všetkých jazykových prostriedkov. Ďalej sa v piatich bodoch prezentuje aj možná postupnosť práce s textom pri nácviku počúvania, pričom sa berie do úvahy súčasný kontext vyučovania ruského jazyka v českom jazykovom prostredí a spôsob prezentácie textov na počúvanie v dostupných učebniciach ruského jazyka v Českej republike. Uvedenie navrhovanej postupnosti (s. 92–93) hodnotíme veľmi pozitívne, pretože reflektuje všetky efektívne formy práce pri nácviku počúvania v spojení s prácou s textom. Konštatujeme, že aj na Slovensku sa podobný model aplikuje len sčasti. V podkapitole 4.3.4 sa pri prezentovaní základných druhov cvičení (prípravné a rečové) na nácvik počúvania stotožňujeme s akcentovaním nielen fonetických prípravných cvičení (autorka uvádza aj príklady konkrétnych zadaní), ale aj kontrastívnych. Aj podstata rečových cvičení na priame a sprostredkované počúvanie je náležite odborne vysvetlená s doložením konkrétnych príkladov zadaní. V podkapitole 4.4 (*Контроль и оценка аудирования*) sa v rámci kontroly a hodnotenia priameho počúvania náležite akcentuje hodnotenie schopnosti počúvajúceho adekvátne pochopiť nielen samotný obsah vypočutých replík, ale aj vzťah hovoriaceho, t. j. žiaka alebo študenta k nim.

V úvodnej časti piatej kapitoly (*Чтение*) sa uvádzajú definície čítania, zdôrazňuje sa jeho spojenie s inými druhmi rečovej činnosti pri praktickom používaní jazyka v reálnych komunikačných situáciách. Prezentuje sa aj didaktický význam čítania, t. j. ako cieľ, tak aj prostriedok vyučovania cudzieho jazyka. Význam čítania sa prezentuje aj z aspektu interkultúrneho komunikačného vzdelávania, ako aj v súvislosti s celoživotným učením sa cudzieho jazyka. V podkapitole 5.1 (*Требования к чтению в ключевых curriculumных документах Чешской Республики*) sa podobne ako pri predchádzajúcich druhoch rečovej činnosti (hovorenie, písanie, počúvanie) prezentujú požiadavky na nácvik čítania v rámci základných kurikulárnych dokumentov Českej republiky. Uvádza sa aj charakteristika čítania v rámci úrovni A1 a B1 ovládania cudzieho jazyka podľa Spoločného európskeho referenčného rámca pre jazyky. V podkapitole 5.1.2 sa v rámci uvedeného dokumentu uvádzajú očakávané výsledky pri učení sa ruštiny pre cudzincov na základnej škole, u žiakov so špeciálnymi potrebami vzdelávania a v podkapitole 5.1.3 ide o prezentovanie očakávaných výsledkov vzdelávania na stredných školách, ktoré sa týkajú len čítania. V rámci druhého uvádzaného dokumentu sa v podkapitole 5.1.3 na s. 102 prezentujú konkrétne zručnosti, ktorými má študent disponovať v súvislosti s čítaním na maturitnej skúške. Dokument tiež obsahuje uvedenie charakteristiky východiskových textov, komunikačných situácií, sfér použitia jazyka a tematických oblastí. V podkapitole 5.2 (*Лингвистическая и психологическая основы работы над чтением*) je dostatočne podrobne spracovaná problematika typológie čítania (podkapitola 5.2.1), prezentuje sa sedem základných kritérií (s adekvátnym vysvetlením) výberu textov na čítanie (podkapitola 5.2.2) a tiež sa stručne, jasne a zrozumiteľne vysvetľuje problematika komplexného a zložitého procesu čítania, t. j. vnímania písaného prejavu (podkapitola 5.2.3). V danej podkapitole sa neopomínajú ani mechanizmy, ktoré bezprostredne súvisia s čítaním (внутреннее проговаривание, вероятностное проговаривание, осмысление). V podkapitole 5.3 (*Работа над формированием навыков чтения на русском языке*) sa podobne ako v predchádzajúcich podkapitolách (2.3, 3.3, 4.3) uvádzajú štyri základné typy zručností a schopností (technické, jazykové, rečové a komunikačné) potrebné pri rozvíjaní čítania s porozumením ako druhu rečovej činnosti, pričom sa aj v tomto prípade berie do úvahy české jazykové prostredie. V podkapitole 5.3.2 sa prezentuje 12 metodických pravidiel, ktoré

je, podľa názoru autorky, potrebné dodržiavať počas celého procesu nácviku čítania s porozumením. S uvedenými pravidlami sa v plnej miere stotožňujeme a taktiež ich nepovažujeme za úplne vyčerpávajúce. V podkapitole 5.3.3 sa z hľadiska vyučovania ruštiny na českých základných a stredných školách náležite vysvetľuje problematika rozvíjania čitateľskej zručnosti v dvoch základných fázach: učenie techniky čítania a učenie techniky porozumenia. Právom sa zdôrazňuje paralelné rozvíjanie oboch fáz v edukačnom procese českého jazykového prostredia s doložením autorkiných praktických odporúčaní. V podkapitole 5.3.4 sa uvádza spolu s konkrétnymi príkladmi zadania v rámci toho-ktorého druhu čítania typológia cvičení na nácvik techniky čítania a techniky porozumenia s pravdivou kritikou zadania *Прочитайте текст*. Danú kritiku považujeme za konštruktívnu a opodstatnenú. Uvedené zadanie bez konkretizácie a ďalšej informácie, ako budú žiaci a študenti ďalej pracovať s textom, je rozšírené v mnohých dostupných učebniciach ruského jazyka (nielen) v Českej republike. V podkapitole 5.4 (*Контроль и оценка чтения*) sa zdôrazňuje dôležitosť kontroly a hodnotenia porozumenia textu v rámci procesu čítania. Uvádzajú sa aj ďalšie odporúčania a rady spojené s problematikou prekladu textu pri jeho čítaní, s kontrolou stupňa formovania techniky čítania na úrovni začiatku a s korekciou chýb pri nácviku techniky čítania.

Za mimoriadne cenný počin autorky považujeme spracovanie šiestej kapitoly (*Работа с текстом при формировании речевых умений*). Daná problematika sa v monografických prácach podobného zamerania často vyskytuje len ako súčasť výkladu o čítaní s porozumením. S úvodným konštatovaním autorky o kľúčovej role textu v cudzojazyčnej výučbe a dostatočnej práci s rôznymi druhmi textov na zabezpečenie adekvátneho rozvíjania všetkých druhov rečovej činnosti možno v plnej miere len súhlasiť. V rámci tradičnej typológie textov (podkapitola 6.1) sa uvádzajú rôzne prístupy ku klasifikácii textov podľa autorov prevažne ruskej proveniencie. V súvislosti s druhmi a žánrami textov sa zdôrazňuje postupnosť s ich oboznamovaním sa na vyučovaní a vzatie do úvahy ďalších kritérií. Fázy práce s textom (*предтекстовая, притекстовая и послетекстовая*), uvedené v podkapitole 6.2, môžu poslúžiť ako návod hlavne pre začínajúcich učiteľov na čo najefektívnejšiu prácu s cudzojazyčným textom na vyučovaní (nielen) ruského jazyka ako druhého, resp. tretieho cudzieho. Podkapitola 6.3 predstavuje cenné poznatky z problematiky prognózovania (anticipácie) ako zručnosti, ktorá uľahčuje vnímanie a porozumenie textu pri počúvaní alebo čítaní. Podrobnejšie sa pertraktujú možné spôsoby a metódy práce (premýšlenie otázok samotným vyučujúcim pred počúvaním alebo čítaním textu, metóda brainstormingu, vizuálne prostriedky, opis konkrétnej komunikačnej situácie, v ktorej text vznikol a i.) pri prognózovaní obsahu textu v predtextovej fáze a fáze súvisiacej s textom. Aj podkapitola 6.4 (*Языковая догадка*) prináša v rámci problematiky jazykového odhadu užitočné informácie. Konštatujeme, že vecné, jasné, zrozumiteľné a sčasti inovatívne spracovanie podkapitol 6.1, 6.2 a 6.3 prispieva k celkovému veľmi dobrému dojmu z recenzovanej publikácie.

V siedmej kapitole (*Применение визуальных средств при формировании речевых умений*) sa spomedzi všetkých vyučovacích prostriedkov (nielen) v cudzojazyčnej edukácii pozornosť sústreďuje na podrobnejšie demonštrovanie možností efektívneho využitia rôznych druhov vizuálnych pomôcok (realistické a analogické, logické, symbolické a kartografické) v procese rozvíjania rečových zručností na hodinách ruského jazyka. Aj v prípade danej kapitoly potvrdzujeme splnenie cieľa, ktorý autorka sledovala spracovaním pertraktovanej problematiky.

Summa summarum môžeme konštatovať, že autorke sa na základe správne zvolenej metodológie, kompozície a zodpovedajúcemu odbornému výkladu prezentovanej problematiky, podarilo spracovať zmysluplnú a užitočnú publikáciu, ktorú odborná verejnosť len uvíta vzhľadom na úzky diapazón prác (v Českej republike i na Slovensku) zameraných na doterajšie i aktuálne požiadavky vyučovania ruštiny ako druhého, resp. tretieho cudzieho jazyka.

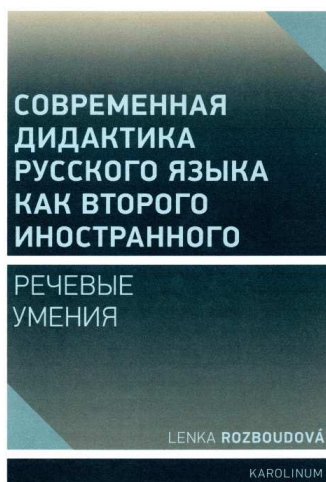
Koncom aktuálneho kalendárneho roka radi uvítame z pripravovanej série troch

monografických prác vydanie tretieho (nemenej užitočného a obohacujúceho) plánovaného titulu o otázkach vyučovania ruského jazyka v súčasnosti.

Literatúra:

КАЛЕЧИЦ, А. – МАКАРОВСКА, О. (2020): *Креативное письмо. Часть I. Только начинаем*. Санкт-Петербург: Златоуст.

ROZBOUDOVÁ, L. (2020): *Современная дидактика русского языка как иностранного: речевые умения*. Praha: Nakladatelství Karolinum.

Obrázok 1 Vrchná časť obálky recenzovanej monografickej práce Современная дидактика русского языка как второго иностранного: речевые умения (2020)

Základní kurz novořeckého jazyka

Růžena Dostálová (†), Aikaterini Franc, Simone Sumelidu, Kateřina Bočková Loudová a kol.: *Základní kurz novořeckého jazyka. Třetí, přepracované a doplněné vydání. Εισαγωγή στη νεοελληνική γλώσσα. Τρίτη, αναθεωρημένη και συμπληρωμένη έκδοση*. Brno: Tribun EU s. r. o. 2019. 528 s. ISBN 978-80-263-1478-3

Renáta Mokošová – Jana Grusková

Katedra klasickej a semitskej filológie, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava
renata.mokosova@uniba.sk
jana.gruskova@uniba.sk

V roku 2000 publikovali Růžena Dostálová a Catherine Franc-Sgourdeou (et al.) prvú novodobú českú učebnicu novogréčtiny *Základní kurz novořeckého jazyka/Εισαγωγή στη νεοελληνική γλώσσα* (Brno: Masarykova univerzita. 490 s. ISBN 80-210-2395-3). Ponúkala komplexný výklad systému novogréckeho jazyka na všetkých rovinách s rozsiahlejšími cvičeniami, s poučením o gramatických, morfológických i syntaktických javoch a so základnou slovnou zásobou (cca 3 700 slov). Učebnica sa snažila používateľov zoznámiť nielen s jazykom, ale i so základnými informáciami o súčasnom živote v Grécku a o novodobej gréckej kultúre. Bola založená na skúsenostiach z výučby novogréčtiny na Filozofickej fakulte Masarykovej univerzity v Brne a určená predovšetkým pre potreby študentov odboru novogrécky jazyk a literatúra, ktorý obe autorky s veľkým nasadením vybudovali a ktorý sa pod ich odborným a pedagogickým vedením realizoval od akademického roku 1993/1994. Masarykova univerzita v Brne bola dlho jedinou univerzitou v Českej republike, kde bolo možné novogréčtinu študovať ako odbor, a pokrývala aj potreby Slovenskej republiky, keďže u nás takéto štúdium absentovalo. Dlhodobu očakávanú učebnicu sa sústreďovala na zvládnutie praktického jazyka a normatívnej gramatiky. Bola originálnym a veľmi významným počínom. Okamžite získala popularitu nielen v Česku, ale vďaka jazykovej príbuznosti aj na Slovensku. Každá lekcija obsahovala kratší či dlhší text a väčšinou aj dialóg, nasledoval výklad konkrétneho gramatického javu a gramatické a prekladové cvičenia. Na záver bola pripojená slovná zásoba, doplnená idiomatickými výrazmi a frázami. Jazykovú látku spestrovali príslovia, porekadlá, literárne ukážky, texty piesní, články prevzaté z tlače a pod. Texty sa vzťahovali na témy z každodenného života, ale aj z oblasti gréckej kultúry, histórie a literatúry či gréckych tradícií, no venovali sa aj náročnejším okruhom, ako napr. ekológia, výtvarné umenie, architektúra či správny systém Grécka. Gramatika bola vysvetľovaná zrozumiteľne, jej pochopenie napomáhali názorné tabuľky. Výklad miestami upozorňoval na súvislosti so starou gréčtinou, predovšetkým vzhľadom na to, že vysokoškolská výučba novej gréčtiny sa vždy spája s výučbou základov starej gréčtiny. Jednotlivé lekcije disponovali množstvom cvičení, ktoré slúžili na kontrolu zvládnutia danej gramatiky a slovnej zásoby. Súčasťou knihy bol aj prehľad ťažších gréckych slovies a súhrnný novogrécko-český a česko-novogrécky slovníček, ktoré slúžili na ľahké vyhľadanie slovnej zásoby použitej v lekciiach (pozri Vořechovská, 2001).

V roku 2004 sa učebnica dočkala druhého vydania (Praha: Set out. 498 s. ISBN 978-80-86277-65-3). Bola zrevidovaná na základe pripomienok učiteľov a používateľov a rozšírená o CD s audionahrávkami učebných textov a kľúč na riešenie úloh.¹

Počas takmer dvadsiatich rokov, ktoré uplynuli od prvého vydania, prebehli však v samotnom jazyku aj v didaktických prístupoch mnohé zmeny. Postupom času sa tak stávala stále viac naliehavou potreba učebnicu aktualizovať (Predmluva, s. 6). Revízie sa ujali renomované odborníčky na novogrécky jazyk Kateřina Bočková Loudová a Simone Sumelidu, pôsobiace v Ústave klasických štúdií Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity, odchovankyne prof. Dostálovej a Ai. Franc-Sgourdeou. Text zrevidovali v úzkej spolupráci s Ai. Franc. Nebolo už, žiaľ, možné konzultovať úpravu s prof. Růženou Dostálovou, ktorá zomrela v roku 2014.

Toto dlho očakávané tretie, prepracované vydanie prináša nové učebné texty, väčšie penzum cvičení a množstvo súčasnej slovnej zásoby. Autorky zachovali pôvodnú štruktúru učebnice, ktorej najsilnejšou a pre študentov najpodstatnejšou stránkou sú ucelené gramatické výklady (Predmluva, s. 6).

Na začiatku učebnice predstavujú autorky koncepciu nového vydania a spolupracovníkov, ktorí sa na jeho tvorbe podieľali (Predmluva, s. 6–7, Πρόλογος, s. 8–10). V úvode (s. 11–12), ktorý bol súčasťou už predchádzajúcich vydaní, sa čitateľ zoznamuje s vývojom gréckeho jazyka. Nasleduje rozsiahly výklad o zvukovej stavbe novogréčtiny a jej grafickom zázname. Na sedemnástich stranách (s. 13–29) sa podáva popis gréckej abecedy, výslovnosť, hláskové zmeny, poznámky k prízvuku a cvičenia výslovnosti.

Učebnica je rozdelená do 38 lekcí, zodpovedajúcich výučbe štyroch semestrov. Každá lekcia obsahuje pomerne veľké množstvo gramatiky i slovnej zásoby, čo zabezpečuje rýchle a efektívne osvojovanie si jazyka. V prípade odborových študentov je takéto rozvrhnutie učebného materiálu najlepšou voľbou. Tým, pre ktorých je učenie sa novogréčtiny len záľubou, sa však učebnica môže zdať príliš náročná. V teoretickej časti prikrčili autorky nového vydania k doplneniam (napr. výklad o použití určitého/neurčitého člena a pod.) a upresneniam, ktoré si vyžiadali najnovšie zmeny v normatívnej gramatike novogréčtiny. Väčšie úpravy urobili v syntaktických výkladoch. Dlhoročná skúsenosť tiež ukázala potrebu rozvoľniť výklad niektorých náročnejších gramatických javov či presunúť časti výkladu do iných lekcí, aby svojím zaradením lepšie zodpovedali potrebám študentov. Aby nedošlo k navýšeniu pôvodného počtu lekcí, autorky vypustili opakovacie lekcie (Predmluva, s. 6).

Praktická časť obsahuje mnoho nových alebo inovovaných textov a cvičení, čo so sebou prinieslo aj množstvo novej slovnej zásoby. Autorky sa pokúsili sprostredkovať látku v súlade s vývojom novogréčtiny a zároveň reflektovať aj nové slová prenikajúce do jazyka (napr. anglicizmy, terminológia IT). Preberané morfológické a syntaktické javy sú včlenené v čo možno najväčšej miere do úvodných textov jednotlivých lekcí (Predmluva, s. 7). Keďže ide v prvom rade o vysokoškolskú učebnicu, aj nové vydanie obsahuje pomerne veľa odborných výrazov (napr. aorist, veláry, frikatívy a pod.).

Učebné texty sú zamerané na súčasné témy a na grécke reálie. Súčasťou niektorých lekcí sú aj úryvky z literárnych diel najznámejších novogréckych autorov. Vďaka takejto skladbe sa študenti oboznámia nielen s jazykom, ale aj kultúrou a literatúrou Grécka a lepšie pochopia grécky spôsob života a mentalitu.

Oproti predchádzajúcim vydaniám nie je súčasťou učebnice súhrnný česko-novogrécky slovníček. Slovná zásoba je súčasťou slovnej zásoby jednotlivých lekcí. Hoci, ako sa uvádza v predhovore (Predmluva, s. 7), môžu študenti využívať nedávno vydaný Česko-novogrécky slovník Milana Konečného (2015), ktorý obsahuje vyše 50 000 hesiel a ktorý minulým generáciám študentov ešte nebol k dispozícii, prítomnosť súhrnného česko-novogréckeho

¹ Pre veľký záujem vyšlo 2. vydanie v reedícii v roku 2008 (Praha: Set out).

slovníčka by z praktického hľadiska používateľa určite uvítali (pozri aj Vořechovská, 2020). V novom vydaní sa od lekcie 13 neuvádzajú preklady prísloví a porekadiel, čo je škoda. Autorky zrejme predpokladali, že ich študenti už zvládnu preložiť sami.

Pri prepise antických vlastných mien sa autorky riadili zásadami definovanými v *Pravidlách českého pravopisu* (2003) (Predmluva, s. 7). Pri novogréckych vlastných menách použili prepis fonetický (napr. Eleni) alebo vžitý variant novogréckeho mena (napr. Peloponés [slov. Peloponéz]).²

Nové vydanie učebnice dopĺňajú audionahrávky úvodných textov k jednotlivým lekciam a niektorých cvičení, ktoré sú k dispozícii online. Ich vyhotovenie bolo možné vďaka spolupráci s Centrom výpočtovej techniky pri Fakulte informatiky Masarykovej univerzity a s Markom Stehlíkom. Nahrávky nahovorili Vasiliki Arvaniti, Aikaterini Franc, Aristidis Franc, Maria Chinoporu, Valasia Kanavura, Jannis Moras a Kyriakos Papadopoulos.

Pomoc pri vypracovaní kľúča poskytli Jana Holíčková, Valasia Kanavura, Michaela Tsimá a Nicole Votavová Sumelidisová. Slovnú zásobu starostlivo vyexcerpovala Kristýna Knapková. Úvodné texty pre 33. – 38. lekcii vytvorila či inovovala (vrátane sprievodných cvičení) Vasiliki Arvaniti. Teoretické pasáže pripomienkoval a korigoval Martin Surovčák. Odborný a metodický dohľad nad úpravami mali Anna Kyrítsi a Nicole Votavová Sumelidisová.

Realizáciu vydania umožnila finančná podpora Nadácie Kostasa a Eleni Uranisových a projekt *Učebnice novořeckého jazyka pro výuku novogréčtiny na Filozofické fakultě MU* financovaný v rámci Fondu rozvoja Masarykovej univerzity (MUNI/FR/1064/2016).

Autorkám sa podarilo odstrániť nedostatky, ktoré vypožorovali počas dlhoročného používania učebnice pri výučbe, a prepracovali ju tak, aby lepšie vyhovovala potrebám študentov. Vysvetľovanie gramatických javov je oproti predchádzajúcim vydaniám jasnejšie a prehľadnejšie, cvičenia na preklad textu z češtiny do novogréčtiny sú o niečo dlhšie než v pôvodných vydaniach, ale ich pomer voči cvičeniam v gréčtine zostal rovnaký. Každá lekcia obsahuje cvičenie na tvorbu súvislého textu v novogréčtine na konkrétnu tému. Úvodná kapitola *Zvuková stavba novogréčtiny a její grafický záznam* bola detailne prepracovaná.

Drobné preklepy či pravopisné chyby predošlých vydaní učebnice autorky dôsledne opravili.

Niekoľko drobných pripomienok: Trochu rušivo azda pôsobí grécke znenie zadání úloh v prvej osobe namiesto zvyčajného imperatívu (prípadne konjunktívu), napr. *Απαντάω* „Odpovedám“ namiesto *Απαντήστε/Να απαντήσετε* „Odpovedzte“ a pod. Mätúco môže pôsobiť aj nový spôsob číslovania cvičení písmenami gréckej abecedy – oproti číslovaniu arabskými číslicami, ktoré bolo použité v predchádzajúcich vydaniach. V Grécku je síce takýto spôsob číslovania zaužívaný, no bežné je i číslovanie arabskými číslicami. Na strane 26 sa autorky vrátili podľa nášho názoru k nesprávne použitému pojmu „diakritické znamienka“ pre grécky pojem „σημεία στίξης“, hoci v druhom vydaní z roku 2004 bola táto chyba opravená (pozri 2004, s. 19 *Interpunkce (σημεία στίξης)*). Na strane 231 sa chybné uvádza „να (μη) ρωτάς“ namiesto „(να) μη ρωτάς“.

Uvedené drobnosti však nijako neznižujú veľmi vysokú kvalitu učebnice, ktorá na českom a slovenskom trhu nemá konkurenciu. Je veľkým prínosom pre výučbu novogréckeho jazyka v oboch krajinách, o čom svedčí aj okamžité vypredanie celého nákladu a nasledujúca prvá a už aj druhá dotlač. Veríme, že vydavateľstvo bude i naďalej zabezpečovať dostupnosť učebnice v dostatočnej miere, a tým prispievať ku kvalitnej výučbe novogréckeho jazyka aj na Slovensku.

Nové vydanie učebnice *Základní kurz novořeckého jazyka* si vďaka zaslúži pozornosť a rešpekt. Bude nepochybne výborne slúžiť generáciám neogrécov a všetkých záujemcov

² K prepisu gréckych mien do slovenčiny pozri Buzássyová, 2012.

o novogrécky jazyk, od začiatočníkov až po pokročilých. Vydanie je venované prof. Růžene Dostálovej. Autorky ním významne prispeli k ďalšiemu napredovaniu jej snaženia na poli novogréckych štúdií a nepochybne v plnej miere naplnili jej celoživotný odkaz v podobe vysokokvalitnej, poctivej vedeckej a didaktickej práce.

Literatúra:

BUŽÁSSYOVÁ, Ľ. (2012): Pripravovaný slovník starogréckych a latinských mien – hlavné transkripčné zásady a problémy spojené s tvorbou hesiel. In: *Slovenská reč*, 77/3–4, s. 131–150.

VOŘECHOVSKÁ, D. (2001): Růžena Dostálová – Catherine Franc-Sgourdeou a kol., Základní kurz novořeckého jazyka. Brno, Vydavatelství MU 2000, 490 s. Małgorzata Borowska, Barbajorgos (Učebnice pro výuku novořeckého jazyka). Warszawa, OBTA 2000, 480 s. In: *Auriga - ZJKF* 43/1–2, s. 114–116.

VOŘECHOVSKÁ, D. (2020): Růžena Dostálová, Aikaterini Franc, Simone Sumelidu, Kateřina Bočková Loudová a kolektiv. Základní kurz novořeckého jazyka. Třetí, přepracované a doplněné vydání. Brno: Tribun, 2019, 528 str. ISBN 978-80-263-1478-3. In: *Neograeca Bohemica*, 20/1, s. 112–114.

Gramatický metajazyk z perspektívy translatológie

Daniel Vojtek: *Preklad gramatickej terminológie (na materiáli francúzštiny a slovenčiny)*. Prešov: Filozofická fakulta

Prešovskej univerzity v Prešove 2020. 96 s. ISBN 978-80-555-2623-2.

Ján Živčák

Inštitút romanistiky, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
janzivcak@gmail.com

Hoci postupné vovádzanie do hlavných lingvistických disciplín (od fonetiky a fonológie cez morfosyntax, lexikológiu až k štylistike) je neodmysliteľnou súčasťou akvizície cudzieho jazyka na základných, stredných i vysokých školách, rozvoju terminologickej kompetencie sa nie vždy venuje náležitá pozornosť. Ak vychádzam z vlastnej skúsenosti, potrebné penzum sa v materinskom jazyku a v jazyku B buduje do veľkej miery izolovane, čo oberá poslucháča o možnosť porovnávať oba systémy, vnímať diskrepancie a štruktúrne odlišnosti, uvažovať na metaúrovniach a vyhýbať sa nežiaducim interferenciám. Nedávno publikovaná monografia romanistu Daniela Vojteka predstavuje ďalší vydarený a významný krok k zmierneniu tohto problému a k vyplneniu medzier. Predmetom jeho záujmu sú možnosti prekladu gramatických termínov v smere francúzština – slovenčina. Ako naznačuje názov, autor sa pohybuje na pomedzí viacerých disciplín s vlastnou tradíciou i výskumnými metódami. Okrem lingvistickej orientovanej translatológie (typológia prekladateľských postupov podľa Darbelnet a Vinaya, problematika ekvivalencie) využíva aj podnety systémovej lingvistiky, odborovej didaktiky a (kontrastívnej) terminológie. Monografia obsahuje teoretickú a praktickú (analytickú) časť. Hoci toto členenie môže pôsobiť konvenčne, spĺňa svoj účel a zvýrazňuje karteziánsky jasnú líniu autorovho výkladu, ktorý je prístupný nielen úzko špecializovaným odborníkom, ale aj verejnosti s filologickým vzdelaním.

Teoretická časť (s. 6–29) má tri kapitoly a začína sa diskusiou o ústredných pojmoch. Za zvlášť podnetné (najmä pre filológov – nelingvistov, ku ktorým patrím i ja) možno považovať vyčinenie vzťahov medzi školskou a vedeckou („tvrdo“ lingvistickou) terminológiou. Samotné slovo *gramatika* sa totiž v bežnom diskurze a neraz i v pedagogickej praxi chápe dosť difúzne, čo má na problematiku a možnosti jej metodologického uchopenia nemalé dôsledky. Aj z tohto dôvodu sa prvá kapitola končí staťou o internacionalizácii lingvistického metajazyka, do ktorej slovenskí akademici investovali a investujú veľa námahy (iste viac než románsky či anglo-americký svet).

Druhá kapitola presúva zreteľ na translatologické aspekty. V princípe platí, že termíny, ktoré slovenská lexikológia vníma ako jednoznačné, ustálené, definované a pod., by sa mali dať preložiť prostou substitúciou (pozri Dolník, 2003, s. 175–180; Horecký, 1977, s. 136). Podľa Daniela Vojteka je však situácia komplikovanejšia. Gramatické termíny nie sú univerzálne a variujú v závislosti od typu jazyka a jeho genetických a systémových vlastností. Bývajú tiež – ako na to poukázal predchádzajúci odsek – sociokultúrne podmienené a môžu vytvárať synonymické dvojice či rady (napr. *kolektívum* – *kolektívne substantívum* – *hromadné podstatné meno*). Ak je substitúcia nemožná, prekladateľ musí siahnuť po alternatívnom riešení. K dispozícii však má obmedzený arzenál prekladateľských postupov, pretože tzv. nepriamy preklad (transpozícia, modulácia, adaptácia) je mimo hry a do úvahy prichádza len kalk a výpožička, prípadne neústrojná explikácia.

O čosi rozsiahlejšia praktická časť (s. 30–70) sa už sústreďí na konkrétne francúzske termíny (v počte cca 130) a ich zaužívané slovenské ekvivalenty (vrátane variantov). Dôraz sa kladie na slovné druhy, syntaktické funkcie a na slovesné časy a spôsoby. Výskumný materiál je excerptovaný z jednej francúzskej gramatiky v slovenčine, dvoch slovníkov lingvistickej terminológie (slovenský aj český) a jedného terminologického glosára v dvoch častiach. Kvôli úplnosti reprodukujem aj bibliografické záznamy v skrátenej forme (podrobnosti nájde čitateľ na s. 7–8, 88, 92–93):

- Ján Taraba: *Francúzska gramatika* (1995);
- Ján Taraba – Ladislav Trup: *Súčasný francúzsky jazyk: francúzsko-slovenská lingvistická terminológia* (1994);
- Alois Jedlička a kol.: *Slovník slovanské lingvistické terminologie* (1977);
- Daniel Vojtek: *Glossaire bilingue des termes de grammaire (français-slovaque) A – L, M – Z* (2017, 2018).

Ako je zjavné, poslednú publikáciu koncipoval sám autor len pred niekoľkými rokmi. Treba však oceniť, že sa jej nepripisuje exemplárna funkcia a je podrobená rovnako objektívnej a prísnej analýze ako zvyšok korpusu. Viackrát sa upozorňuje na nedostatky, ktoré sa v nej nachádzajú (napr. v súvislosti s *passé antérieur* na s. 54–55), čo svedčí o nezvyčajne dynamickom a zdravo sebakritickom uvažovaní Daniela Vojteka.

Strešným organizačným princípom výskumu je ekvivalencia (chápaná zväčša, ale nie výlučne dynamicky) a jej prekážky. Výsledky sú spracované vo forme sumarizačných tabuliek, doplnených o extenzívny (cca 30-stranový) komentár. Podrobne sú rozanalyzované situácie, keď je slovenský náprotivok formálne alebo obsahovo sporný (napr. *pronoms adverbiaux* verzus *zámenné príslovky*, resp. *adverbiálne zámená*). Neopomínajú sa však ani lexikálno-sémantické vzťahy medzi termínmi. Ukazuje sa totiž, že synonymia na osi domáce – prevzaté, ale aj školské – vedecké (*vid* verzus *aspekt*), prípadne tzv. interdisciplinárna polysémia (súbežné fungovanie lexémy vo viacerých vedných odboroch, napr. *subjekt*, *morfológia*) má na možnosti prekladateľa významný vplyv. Hoci záber analytických sond sa nemení, ich povaha a štýl nie sú monotónne. Autor uprednostňuje deskriptívny prístup pred preskriptívnym a zvyčajne ostáva pri neutrálnej komparácii ekvivalentov (napr. heslo *subjonctif* na s. 48–49). Občas však neakceptovateľné riešenia aj pranieruje (heslá *adjectif indéfini* či *épithète*, s. 45, 52–53), čím implicitne poukazuje na vlastný (a skutočne fundovaný) systém kvalitatívnych štandardov. Prekladateľom, pedagógom a romanistom opakovane predkladá dve odporúčania:

1. vyhýbať sa viacsovným pomenovaniám zloženým z členov nerovnakého pôvodu (jeden prevzatý a jeden domáci, napr. *relatívne zámeno*);
2. uprednostniť výpožičku z východiskového jazyka, ak ide o jav, ktorý je slovenčine a slovanským jazykom cudzí a ustálený náprotivok neexistuje (pre študenta je dôležitejšie oboznámiť sa s pojmovým obsahom).

Zásadnejšie sú však vedecké závery, ktoré sú prehľadným spôsobom predstavené v poslednej časti (s. 80–82). Daniel Vojtek sa v nich vracia k otázke substitúcie ako ideálnej metódy prekladu termínov a konštatuje, že vo všeobecnosti možno ľahšie substituovať internacionálne, interdisciplinárne polysémické a strešné (hyperonymické) termíny (napr. *vetný člen*, *gramatická kategória*). V prípade špecifických, hyponymických jednotiek, ktorých obsahy sa vo francúzštine a slovenčine líšia (podtypy adjektív či zámen), sa objavuje viac problémov a ekvivalenty sú neraz provizórne.

Jediný zlepšujúci návrh, ktorý možno v monografii adresovať, sa týka diskurzu o tzv. prekladových univerzáliách. Daniel Vojtek ich – analogicky k lingvistickým univerzáliám – vníma ako prípady, keď sa termín v jazyku A i jazyku B vo všetkých relevantných vlastnostiach zhoduje. Táto línia uvažovania je logická, obhájitelná a rozvíja sa systematicky, môže však zmiatť čitateľa, ktorý sa so všeobecnou translatológiou oboznamoval prostredníctvom anglo-amerických prác. Takzvaným *translation universals* sa v súvislosti s korpusmi priekopnícky

venovala Mona Baker (1993) a definovala ich ako prvky, ktoré sú charakteristické pre preklad ako typ textu a nezávisia od zainteresovaných kultúr a jazykov ani od témy a autora. Zaoberali sa nimi aj ďalšie popredné osobnosti vrátane Andrewa Chestermana (2004). Bežne uvádzaný zoznam zahŕňa explicitáciu, zjednodušovanie slovnej zásoby, redukciu opakovaní a pod. (pozri Chesterman, 2004, s. 8). Autor, samozrejme, nemusel túto optiku prijať, no možno by bolo prospešné sa o nej zmieniť, aby nedošlo k zbytočnému komunikačnému šumu. Ide však len o kozmetickú drobnosť, ktorá nijako neznižuje kvalitu a originalitu výskumu.

Celkovo možno konštatovať, že slovenská (a do istej miery i česká) romanistická obec získala cenný príspevok, ktorý premyslene a bez zbytočných digresíí (rozsah je pomerne útlý) problematizuje doposiaľ málo pertraktované, resp. skôr mechanicky tradované témy. Je výsledkom dlhoročného pedagogického a vedeckého úsilia autora, ktorý už v predhovore k učebnému textu z roku 2017 upozorňuje, že terminologická kompetencia nie je výmyslom skostnatených školometov. Jazyk možno iba ťažko pochopiť bez toho, aby sme o ňom vedeli hovoriť (Vojtek, 2017, s. 3). Otázky, ktoré na jednotlivých stranách rezonujú, síce pôsobia úzkoprofilovo, ale v skutočnosti majú širší dosah. Mapovanie gramatickej terminológie vo viacerých jazykoch totiž páľčivým spôsobom odhaľuje jej nejednotnosť, ktorá nemusí byť len pozitívnym dôsledkom vitality odboru.

Literatúra:

- BAKER, M. (1993): Corpus Linguistics and Translation Studies: Implications and Applications. In: M. Baker – G. Francis – E. Tognini-Bonelli (eds.): *Text and Technology. In Honour of John Sinclair*. Philadelphia/Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, s. 233–250.
- DOLNÍK, J. (2003): *Lexikológia*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- HORECKÝ, J. (1977): O prekladaní terminológie. In: *Kultúra slova*, 8/5, s. 136–139.
- CHESTERMAN, A. (2004): Hypotheses about translation universals. In: G. Hansen – K. Malmkjær – D. Gile (eds.): *Claims, Changes and Challenges in Translation Studies*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, s. 1–13.
- VOJTEK, D. (2017): *Glossaire bilingue des termes de grammaire (français-slovaque)*. Prvý diel, A – L. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.

1881 год: Русскоязычные изложения сообщений Эдмунда О’Донована из газеты *Daily News* (по материалам газеты *Кавказ* за второе полугодие 1881 года)

Мурадгелди Соегов

Институт языка, литературы и национальных рукописей имени Махтумкули Академии наук Туркменистана
msoyegov@gmail.com

Ежедневная частная газета *Кавказ*, выходившая в городе Тифлис за номером 177 от 12 августа 1881 года в среду, в своей 3-й странице под рубрикой *Новости столичных газет наряду* с другими материалами, „поступившими из Лондона и столиц других стран, поместила“ следующее сообщение:

„Корреспондент *Daily News*, задержанный мервскими текинцами и недавно освобожденный 28-го июля (9-го августа) телеграфирует из Мешхеда: „Я прибыл сюда через Чачу, после семи дней утомительного странствования по степям и горам. Перед моим отъездом из Мерва, собрался местный совет, состоящий из текинских старшин. Они решительно просили меня опровергнуть слух о том, будто текинцы начали переговоры с Россией, а также слухи о пребывании трех мервских старшин в Петербурге. Халли-Габердиф – природный ахал-текинец, двоюродный брат Тыкма-Сардара, но вовсе не мервец. Я видел его брата вчера в Чаче. Махмуд-Кули-хан, наследственный ахал-текинский вождь, не признает права Тыкма-Сардара говорить за него или за других ахал-текинцев. Персидское правительство, по-видимому, очень старается заключить союз с мервцами, но последние от него отказываются. Сипах-Салара-Гуссейна-хана ожидают сюда из Тегерана со дня на день“ (Новости столичных, 1881).

Корреспондентом лондонской газеты *Daily News*, задержанным мервскими текинцами и потом освобожденным в 1881 году был никто не иной как Эдмунд О’Донован (Edmund O’Donovan, 13. 9. 1844 – 5. 10. 1883), который будучи сыном известного ирландского археолога и топографа Джона О’Донована (1809 – 1861), получил медицинское образование в Тринити-Колледже в Дублине. Из материалов англоязычной Википедии также узнаем, что Эдмунд О’Донован в молодости состоял членом ирландского республиканского братства, тайного общества, объединившего людей, цель которых была достижение свободы для Ирландии. Он был арестован три раза и задержан в течение нескольких месяцев.

В последующем Эдмунд О’Донован начал заниматься активной журналистской деятельностью и работал военным корреспондентом в нескольких тогдашних горячих точках мира. Так, например, во время франко-прусской войны О’Донован присоединился к иностранному легиону французской армии, был ранен и взят в плен немцами. В последующем побывал в военных действиях, развернувшихся в Испании, а затем в Боснии и Герцеговине. Его злободневные репортажи непосредственно из мест событий вызвали живой интерес у читателей *Daily News* и других газет. Погиб, не достигнув 40-летнего возраста, в тогдашнем египетском Судане во время сражения у Эль-Обейда (См. Соегов, 2020, с. 272–275).

Другой, но современный британский журналист, писатель и историк Питер Хопкирк (Peter Hopkirk, 15.12.1930 – 22.08.2014) в главе *Последний оплот туркмен* своей книги *Большая Игра против России: Азиатский синдром*, изданной в русском переводе

в 2004 году (ее английский оригинал вышел еще в 1990 году под названием *The great game: On Secret Service in High Asia*), кратко описывает некоторые стороны деятельности Эдмунда О'Донована среди туркмен следующим образом:

„В город прибыл другой англичанин. Как оказалось, им был Эдмунд О'Донован, специальный корреспондент „Дейли Ньюс“, безрассудный очевидец начала кампании против туркмен. Первоначально он намеревался сопровождать отряды Скобелева, но этому воспротивился сам генерал. Теперь он хотел добраться до туркменской цитадели Геок-Тепе прежде, чем русские начнут ее штурм, который казался неизбежным. После месячной подготовки началось большое наступление войск Скобелева. О'Донован, задержавшийся с отъездом из-за чинимых персами препятствий и собственной болезни, вел... переговоры со знакомыми туркменами насчет безопасности своей поездки в Геок-Тепе...

Наконец в январе 1881 года О'Донован получил приглашение посетить Геок-Тепе. Туркменские вожди, которые поначалу совершенно правильно думали, что он – простой корреспондент английской газеты, теперь склонились к мысли, что он – посланник британского правительства и может им помочь. О'Донован поспешил пересечь границу, надеясь добраться до Геок-Тепе раньше Скобелева. Но приглашение запоздало: русские уже окружили крепость и начали ее обстрел. Англичанин прибыл как раз вовремя, чтобы собственными глазами увидеть в бинокль с вершины близлежащего холма поспешное бегство охваченных паникой побежденных туркмен и услышать рассказы оставшихся в живых о безжалостной и мстительной резне, устроенной по приказу Скобелева. Российские войска не забыли оскорбительного для них предыдущего поражения от защитников Геок-Тепе.

Все это дало О'Доновану богатый материал для длинного и яркого репортажа о падении крепости в пустыне, который должен был вызвать в Европе большой шум“ (Хопкирк, 2004).

Рисунок 1 (слева) Титульный лист 2-го тома книги *Оазис Мерва*

Рисунок 2 (справа) Эдмунд О'Донован в туркменском одеянии

Эдмунд О'Донован в 1882 году в Лондоне издал книгу о своих приключениях в 2-х томах под общим названием *Оазис Мерва: путешествия и приключения к востоку от Каспия* (Рисунок 1), перед началом самого текста изложения которой содержится портрет автора в восточном (туркменском) наряде (Рисунок 2). В первом томе автор рассказывает о своем путешествии из турецкого города Трабзона через Грузию и Кавказ в Баку, о пересечении Каспийского моря и путешествиях по регионам к востоку от Каспия, по Туркменистану и Ирану. Второй том практически полностью посвящен подробному описанию Мерва, где О'Донован провел пять месяцев. Теперь вернемся к приведенному в начале нашей статьи сообщению Эдмунда О'Донована, которое было помещено в газете *Кавказ* от 12 августа 1881 года. Это небольшое сообщение ценно не только тем, что в качестве отдельного документа вносится научный обиход впервые, еще оно дает основание заново взглянуть на взаимоотношения известных туркменских личностей того периода, а также на событие, развернувшееся при их участии. Но приходится начинать указание на искаженное написание в его русском тексте туркменских личных имен.

Начнем с одного и двух руководителей героической обороны Геок-тепинской крепости Махтумкули-хана, имя которого, как видим, в газете „*Кавказ*“ написано неправильно: Махмуд-Кули-хан. Прав Эдмунд О'Донован, когда пишет о разногласиях, существовавших между Махтумкули-ханом и Тыкма (Дыкма)-сердаром – другим руководителем туркменского ополчения при защите Денгиль-тепе, но возникших между ними после завершения Геок-тепинского сражения. Об этом свидетельствуют также русские источники. В большом *Рапорте начальника Закаспийской области командующему Кавказской армией о положении в Туркмении, взаимоотношениях русских властей с Ираном и Мервом* от 19 октября 1881 года, в частности, читаем (приводится выдержками): „В рапорте моем от 31 августа за № 2485 я имею честь донести о посылке мною в Мерв майора милиции Тыкма-сардара, а также о возложенных на него поручениях. Восьмого числа сего месяца Тыкма-сардар вернулся. С ним прибыли из Мерва в Асхабад в качестве депутатов 24 старшины родов сычмаз и дашаяк в сопровождении 10 человек мервцев с изъявлениями покорности государю императору и чувств дружбы к русскому народу... Корреспондента *Daily news* О'Донована, как я уже имел честь донести, Тыкма-сардар в Мерве не застал. Услыхав о выезде из Асхабада в Мерв русского офицера (Тыкма-сардар), О'Донован поспешил оставить эту страну с угрозами возвратиться врагом, оставив в Мерве долги и незавидную репутацию... По словам Тыкма-сардара, Махтумкули-хан отличается крайне слабым и нерешительным характером. Во время бытности Тыкма-сардара в Мерве он несколько раз виделся с Махтумом, который был у него; при этом Махтумкули-хан ежедневно отменял свои решения относительно возвращения в Ахал, несмотря на то, что преданный ему и постоянно при нем находящийся ишан уговаривал его явиться ко мне в Асхабад. Перед отъездом из Мерва Тыкма-сардара Махтумкули-хан объявил, что он поедет в Хиву и там явится русским властям, то Тыкма-сардар сомневается, чтобы он и на это решился“ (Рапорт начальника, 1860–1880).

Отношения между Махтумкули-ханом и Дыкма-сердаром, следует полагать, оставались натянутыми до смерти последнего, наступившей его 15 июня 1882 года в ашхабадском военном госпитале (См.: Мехти, 2014). Если Махтумкули-хан по какой-то причине не смог участвовать на похоронах Дыкма-сердара, но об его участии в поминках хана (отмечаемые у туркмен 3-й, 7-й и 40-й дни) можно не сомневаться. Имеются документальные подтверждения, что Махтумкули-хан вернулся из Мерва в Ахал именно летом 1882 года и затем начал преданно служить русским. В поминках Дыкма-сердара смог участвовать его сын Уразберди (в будущем первый туркменский генерал Ораз-сердар), приехавший на летние каникулы после первого года обучения в начальном военном учебном заведении и оставленный своим отцом летом 1881 года в Санкт-

Петербурге для получения военного образования (От Асхабада, 1882). Здесь же отметим, что спустя 26 лет после этих событий, в 1918 году, при создании первого Туркменского (Мусульманского) правительства также не смог найти общий язык с Махтумкули-ханом генерал Белой Армии Ораз-сердар (сын Дыкма-сердара – Уразберди), в последующем Главнокомандующий Закаспийским фронтом (Соегов, 2017, с. 83–89).

Рисунок 3 (слева) *Портрет-гравюра 55-летнего Тыкма (Дыкма)-сердара (Абаза, 1902, с. 279).*

Рисунок 4 (справа) *Портрет-гравюра 23-летнего Махтумкули-хана (Куропаткин, 1899, с. 106).*

Эти фотогравюры были нарисованы в свое время на основе их фотографий, снятых предположительно в начале 80-х годов XIX века.

Третьим туркменом, упомянутом в газетном сообщении Эдмунда О'Донована, является „Халли-Габердиф (правильнее: Халли Гаипбердиев) – природный ахалтекинец, двоюродный брат Тыкма-Сардара, но вовсе не мервец“. О нем с его неискаженной фамилией (все-таки в одном документе он числится как „Халли Хан-Бердиев, мервский текинец, родственник Тыкма-Сердара“; Медали всемиростивейшие, 1881) наравне с другими членами текинской депутации писала периодическая печать России в том же 1881 году. Приводим несколько примеров. Журнал *Всемирная иллюстрация*: „Прибывшая в нашу столицу, около 20 мая, текинская депутация состояла из пяти следующих лиц: 1) Аvez Тыкма Сардар – бывший начальник текинских вооружённых сил; 2) сын его малолетний Уразберды; 3) Магомет Аvez Сеид Гильдеев – родственник Тыкма Сардара; 4) хан Магомед Реза Оглы – ближайший родственник Тыкма Сардара; 5) Халли Гаипбердыев – родовой старшина из мервских родов, приехавший исключительно для ознакомления с Россией“ (Ахалтекинская депутация, 1881). Газета *Олонецкие губернские ведомости*: „Депутацию составили: Глава депутации Эвез Мурад-Тыкма-сердар с малолетним сыном своим, Ураз-берды, два текинца из Геок-Тепе и текинец из Мерва, Халли-Гаипбердиев“ (Текинская). Петербургская газета *Вечернее время* обратила особое внимание на одного „из мервских старшин Халли-сердар, лет 60-ти, довольно высокого роста, с седой бородой. Этот Халли-сердар не принадлежит к ахал-текинской депутации в буквальном смысле, он только сопутствует ей, чтобы посмотреть на столицу Белого царя, на его войска и вообще на Россию и о

своих впечатлениях сообщить своим родичам, находящимся в Мерве“ (Сообщение петербургской, 1881), ибо Мургабский оазис (Мерв) спустя лишь два с половиной года после высочайшего приема текинской депутации был присоединен добровольно к России по письменной просьбе местных ханов и старейшин в начале 1884 года (Соегов, 2019, с. 104–108).

Рисунок 5 (слева) Александр III Миротворец, Император России, правил с 1 марта 1881 г. по 20 октября 1894 г. Фото Феликса Надара.

Рисунок 6 (справа) Ахалтекинская депутация, удостоенная высочайшего приема Императора Александр III 24 мая 1881 года в столице Российской империи.

Глава депутации Дыкма-сердар сидит в середине в первом ряду. Член депутации Халли Гаипбердиев стоит во втором ряду, слева первый (в белом халате). Фото одного из придворных фотографов.

Из приведенных выше газетных выдержек вытекает вопрос: член текинской депутации Халли Гаипбердиев, удостоенный наряду с другими депутатами приема императора России Александра III и награжденный Большой золотой медалью для ношения из шее на Анненской ленте, а также золотыми часами (Медали все милостивейшие, 1881), представлял туркмен-текинцев Ахала или все-таки Мерва? Другими словами: прав-ли Эдмунд О’Донован или правы российские журналисты, которые в своих публикациях распространяли официальную позицию государства? Думаем, что наш ответ на этот нериторический вопрос будет склоняться в пользу британского автора, нежели российским. Убедительным доводом для ответа на поставленный вопрос для нас служит тот неоспоримый факт, что среди мервцев, подписавших *Прошение от депутации мервского оазиса императору Александру III о принятии в подданство России* и *Клятвенное обещание*, составленные соответственно 1 и 31 января 1884 года, имя Халли Гаипбердиева (во всех вариантах его написания) отсутствует. Оригинал этих документов был написан на туркменском языке, а их русский перевод осуществил „письменный переводчик Штаба Закаспийской области, коллежский регистратор А. Эфендиев“. Клятвенное обещание содержит имена более 30 лиц (Клятвенное), а в прошении о принятии в подданство России имеется целый список, включающий в себе имена 165 лиц, в котором также записано:

„настоящее наше прошение для вручения начальнику Закаспийской области генералу Комарову посылаем через штабс-ротмистра Алиханова с четырьмя ханами со

всех отделений по одному из каждого, а именно: Векиль – Магомед Юсуф хана Нур-Берды-Хан оглы, Бек – Мурад хана Арбаб-Бай оглы, Сичмаз – Ораз-Майлы хана Берды-Нияз-Хан оглы и Бахши – Сары-хана Чары-Бай оглы и при них двадцать четыре кетхуда по расчету распределения хана, т.е. по одному кетхуду от каждой большой канавы“ (Прошение от, 1860 – 1880).

Как видно, в этих документах отсутствуют не только имя родственника Дыкма-сердара – Халли Гаипбердиева, но и самого Махтумкули-хана, вносившего большую лепту в дело добровольного вхождения Мерва в состав России. Зато документ подписал сводный младший брат Махтумкули-хана, сын его мачехи Гюльджемал-ханши из Мерва – Магомед Юсуф хан (Мухамметюсуп-хан) Нур-Берды-Хан оглы. Все-таки британец Эдмунд О’Донован ошибался в главном: он недооценил меняющееся настроение туркмен-текинцев Мерва и думал, даже хотел, чтобы они оказали вооруженное сопротивление против присоединения их территории в состав России, подобно действиям их сородичей из Ахала, и не смог представить результаты последующих мирных усилий русских в этом деле. Согласно одному из русских архивных документов:

„О’Донован предъявил ему (российскому посланнику в Иране Власову) несколько бумаг, полученных им от мервских старшин. В числе их находилось прошение за печатями 28-ми ханов, и, между прочим, таких, кои пользуются влиянием между своими единоплеменниками. Просители сообщали английскому корреспонденту, что в Мерв имеет в скором времени прибыть русский посланец (вероятно, Тыкма-сардар) с тем, чтобы склонить туркмен поступить под русское покровительство, и что, благодаря страху, внушаемому Россией, большинство мервцев расположено высказаться в пользу подчинения этой державе. Ввиду этого ханы умоляли О’Донована поспешить с отъездом в Лондон с тем, чтобы передать великобританскому правительству их ходатайство о принятии мервского населения под защиту Англии“ (Донесение российского, 1860 – 1880).

Но история иногда вносит неожиданные поправки и существенные коррективы к намерениям и планам известных людей. Это произошло и в нашем случае. Подводя общие итоги всему изложенному, можно констатировать, что первоначально аудиенция руководителей отчаянной обороны крепости Денгиль-тепе в Геок-тепе со стороны российского императора Александра II, который погиб от рук народовольцев 1 марта 1881 года, вообще не предусматривалась, а эта идея, скорее всего, возникла у его приемника, императора Александра III после сдачи Дыкма-сердаром своего личного оружия уже установившим русским властям 27 марта 1881 года и устранения генерала М.Д. Скобелева от занимаемой должности. Высочайшие приемы для ахалтекинской депутации были устроены императором Александром III дважды: 24 мая 1881 года для первой группы, состоящей из 5 человек, и 17 июня 1881 года для маленькой группы, состоящей всего из 2 человека. Последние двое – Овезкули-сердар и Куль-батыр-сердар – прибыли в Петербург на месяц позже, чем члены первой, основной группы. Тем не менее, организовали отдельно „высочайшую аудиенцию для двух прибывших текинцев, заверявших, что без этого им будет стыдно вернуться на родину“ (Ахалтекинская депутация, 1881). Им всем были оказаны всевозможные почести, наградили их правительственными наградами, присвоили военные чины, выдали ценные подарки. Тем самым новый император России преследовал цель не только будущего верного служения государству своих новых подданных, но и показал свое покаяние перед духом многочисленных человеческих жертв с обеих сторон в результате недавно прошедших военных компаний. Эти аудиенции императора-миротворца, а также участие 15 мая 1883 года Махтумкули-хана наравне с Бухарским эмиром и Хивинским ханом в его коронации оказались сильными импульсами для всех последующих усилий, предпринятых русскими по мирному присоединению Мургабского (Мервского) оазиса в состав России.

Возвращаясь в конце опять к личности Эдмунда О'Донована (Рисунок 7) хотим обратиться к работе Александра Свистунова, известной под названием *Россия и Британия на пороге войны*, в которой находим следующую его характеристику:

„Англичане внимательно следили за деятельностью русских в Текинском оазисе – еще перед началом похода британский журналист газеты „Дэйли Ньюс“ Эдмунд О'Донован, являвшийся по совместительству тайным агентом, ходатайствовал перед Скобелевым о своем присутствии в войсках для освещения хода экспедиции. Михаил Дмитриевич сразу понял, что перед ним шпион, и журналисту отказал. Тогда О'Донован отправился в Мерв, где выступил перед тамошними туркменскими старейшинами, заявив о срочной необходимости в объединении племен при поддержке Великобритании для противодействия русской агрессии. Также он провел топографическую съемку крепости и ее окрестностей, и рекогносцировку дороги, ведущей в пограничный персидский город Мешхед. Узнав о взятии Скобелевым Геок-Тепе, О'Донован направился в Стамбул, объявив себя „посланником свободных туркмен в европейских государствах“. Русская разведка, впрочем, тоже не зря ела свой хлеб, и была в курсе всех маневров британского „журналиста“, поскольку перехватывала и копировала всю его корреспонденцию в том же Мешхеде“ (Штурм крепости, 2020).

Рисунок 7 Эдмунд О'Донован (13 сентября 1844 г. – 5 ноября 1883 г.)

Наряду с цитированием такой характеристики, следует одновременно отметить и то, что О'Донован имел в руке „высочайший“ пропуск, выданный ему русскими властями (Рисунок 8).

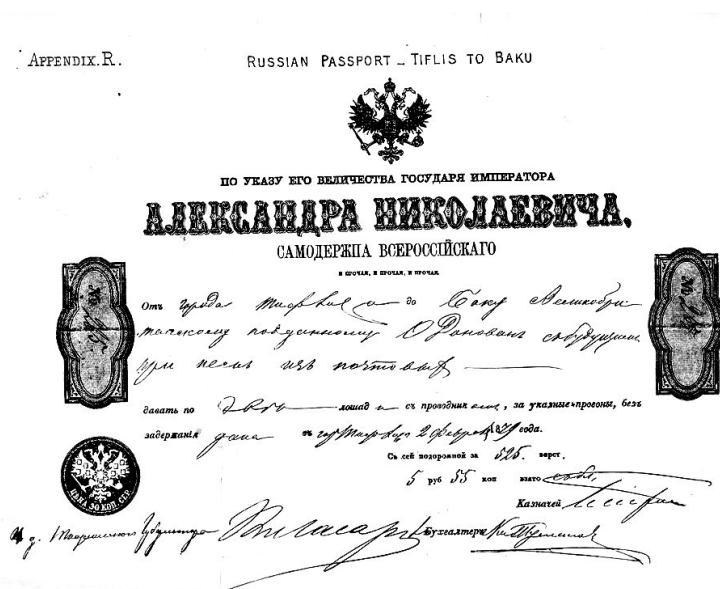

Рисунок 8 Российский паспорт (пропуск) О'Донована, который был выпущен от имени царя Александра II и давал своему обладателю право на путешествие из Тифлиса в Баку

Ниже в качестве двух приложений к настоящей статье приводятся тексты корреспонденций О'Донована из газеты *Daily News*, изложенные на русском языке. Они впервые появились на страницах официальной газеты Военного министерства Российской империи *Русский инвалид*, которая издавалась в Санкт-Петербурге в 1862 – 1917 гг., и затем были перепечатаны в газете *Кавказ* от 6 ноября и 10 декабря 1881 года соответственно под названиями *Мерв и его обитатели* и *Письма англичанина о Мерве*. Правописание этих текстов, составленных почти 140 лет тому назад, переведено нами со старого на современную русскую орфографию. Заодно были исправлены искажения, допущенные в написании личных имен исторических личностей, а также отдельных топонимов. Некоторые замечания по их содержанию. Несмотря на наличие в них ценных сведений, они содержат также некоторые субъективные утверждения, которые не соответствуют действительности. Так, например, то отрицательное, отнесенное О'Донованом к характеру туркмен (Приложение 1), не возможно рассматривать не иначе как его личное „отмщение“ за те неудобства, которые были пережиты им в период нахождения в плену у туркмен. Возьмем другой пример. Вряд ли незнакомый иноземец, еще иноверец и бывший пленник может за короткое время достигать таких вершин в туркменском обществе, когда его избирают наряду с двумя местными ханами (правителями) третьим членом правящего триумvirата (Приложение № 2). Конечно же, все это остается на совести британца ирландского происхождения, давно ушедшего в мир иной.

Литература:

- АБАЗА, К. К. (1902): *Завоевание Туркестана. Рассказы из военной истории, очерки природы, быта и нравов туземцев*. Санкт-Петербург: Типография М. М. Стасюлевича.
- Ахалтекинская депутация в Петербурге. In: *Всемирная иллюстрация*, 1881, № 652. [Дата обращения 2020-15-04.] Режим доступа: <<https://mytashkent.uz/2019/07/11/ahaltekinskaya-deputacziya-v-peterburge/>>
- Донесение российского посланника в Иране Азиатскому департаменту МИД об антирусских происках английской агентуры в Мервском оазисе. In: *ЦГИА Уз. ССР* (ныне Центральный государственный исторический архив Республики Узбекистан), Ф. 1, оп. 34, д. 540, лл. 10–12. [Дата обращения 2020-14-04.] Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/M.Asien/XIX/1860-1880/Prisoed_turk_ross/301-320/310.htm>
- Клятвенное обещание. In: *ЦГВИА* (Центральный государственный военно-исторический архив), Ф. 400, д. № 8, лл. 64–67. [Дата обращения 2020-03-04.] Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/M.Asien/XIX/18601880/Russ_turkmenII/Razdel_VI/102.htm>
- КУРОПАТКИН, А. Н. (1899): *Завоевание Туркмении. Поход в Ахал-теке в 1880– 1881 гг. с очерком воен. действий в Средней Азии с 1839 по 1876 г.* А. Н. Куропаткин: (Сост.). В. Березовский (Изд.). Санкт-Петербург: Тип. Э. Арнгольда, IV+ 224 с.
- Медали всемиловейшие пожалованы и повелено раздать их по изготовлению. Подарки и награды означены против каждого. In: *ЦГВИА* (Центральный государственный военно-исторический архив). Ф. 400. Д. 20.1881 г. Лл. 20–21. [Дата обращения 2020-29-03.] Режим доступа: <http://drevlit.ru/docs/central_asia/XIX/1860-1880/Russ_turkmenII/Razdel_V/74.php>
- МЕХТИ, О. (2014): *Монарх и Узник*. [Дата обращения 2020-03-09.] Москва: Продюсерский центр Александра Гриценко. Режим доступа: <<https://7lafa.com/book.php?id=137909&page=5>>
- Новости столичных газет. In: *Кавказ (газета)*. Тифлис, 1881, 12 августа. № 177.
- От Асхабада до Красноводска. In: *Кавказ (газета)*, Тифлис, 1882, 18 июня, № 159.
- Прощение от депутации мервского оазиса императору Александру III о принятии в подданство России. In: *ЦГВИА* (Центральный государственный военно-исторический архив). Ф. 400, д. № 8, лл. 60–68. [Дата обращения 2020-11-03.]

Режим доступа:

<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/M.Asien/XIX/18601880/Russ_turkmenII/Razdel_VI/101.htm>

Рапорт начальника Закаспийской области командующему Кавказской армией о положении в Туркмении, взаимоотношениях русских властей с Ираном и Мервом. In: *ЦГА ТССР (ныне Государственный архив Туркменистана)*, ф. 97, оп., 1, д. 66, лл. 40–52. [Дата обращения 2020-20-02.] Режим доступа:

<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/M.Asien/XIX/1860-1880/Prisoed_turk_ross/301-320/308.htm>

СОЕГОВ, М. (2017): Британские участники событий 1918 года о членах первого туркменского правительства. In: *Вестник Казахстано-Американского Свободного Университета*, вып. 2. *Общие проблемы филологии*. Уст-Каменогорск, с. 83–89.

СОЕГОВ, М. (2019): Еще раз о Махтумкули-хане, виднейшей фигуре в истории туркменско-русских отношений конца XIX и начала XX вв. In: *Диалог культур и диалог в поликультурном пространстве*. Сборник статей XI Международной научно-практической конференции, 5–7 декабря 2019 г. Махачкала, с. 104–108.

СОЕГОВ, М. (2020): Об одной статье любовно-приключенческого содержания, перепечатанного в газете „Кавказ“ от 13 апреля 1884 года из стамбульской газеты. In: *Литература и художественная культура тюркских народов в контексте Восток-Запад. Материалы Международной научно-практической онлайн-конференции (22–25 октября 2020 г.)*. Казань: Изд-во Казанского университета, с. 272–275.

Сообщение петербургской газеты „Вечернее Время“ от 15.05.1881 г. о прибытии в Петербург делегации от Ахал-Текинского оазиса для представления императору Александру III и для ознакомления с русской столицей. In: *ЦГВИА (Центральный государственный военно-исторический архив)*, Ф. 400, 1881 г., Л. 7. [Дата обращения 2020-15-02.] Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/M.Asien/XIX/1860-1880/Russ_turkmenII/Razdel_VI/68.htm>

Текинская депутация. In: *Олонецкие губернские ведомости (газета)*. Петрозаводск, 1881, 3 июня, № 40.

ХОПКИРК, П. (2004): *Большая Игра против России: Азиатский синдром*. Москва: Рипол Классик. [Дата обращения 2020-14-04.] Режим доступа:

<<https://www.you-books.com/book/P-Hopkirk/Bolshaya-Igra-Protiv-Rossii-Aziatskij-Sindrom>>

Штурм крепости Геок-Тепе. [Дата обращения 2020-14-05.] Режим доступа: <<https://sputnikpogrom.com/history/the-great-game/85474/gg-3-2/#.XtPsYVQzbIU>>

Приложение 1

Мерв и его обитатели

(По письмам корреспондента газеты *Daily News*)

В начале настоящего года (т. е. 1881 года) корреспондент газеты „*Daily News*“ г. О’Донован долгое время перед тем путешествовавший по Персии, вознамерился пробраться к Геок-Тепе, чтобы следить за ходом действий русских войск против ахалтекинцев. Не успев в этом, г. О’Донован решил побывать в Мерве, в виду повсеместно ходивших в то время толков, будто-бы Россия имеет намерение занять этот пункт; с большим трудом достигнув Мерва, он описал, в вышеуказанной газете, свою поездку, полную разнообразных приключений и опасностей. При всей беглости заметок, писанных г. О’Донованом из Мерва, где он был задержан в качестве пленника текинцами, подозревавшими в нем русского шпиона, сообщаемые им сведения весьма любопытны, как материал для ознакомления с малоизвестным Текинским оазисом и его населением.

Поездку свою в Мерв корреспондент газеты „*Daily News*“ предпринял из Келата, направив путь чрез ущелье реки Идалыка на Каку, с тем, чтобы проехать, оттуда к реке

Теджену, где в то время собирались бежавшие от русских войск ахал-текинцы, а потом двинуться прямо к Мерву. Посещение О'Донованом Каки привело в волнение всех жителей этого городка, которые отнеслись к нему с большою подозрительностью, предполагая, что он русский лазутчик; подозрительность эта еще более усилилась, когда стало известно, что он пробирается в Мерв. Поэтому, чтобы иметь возможность продолжать путь, О'Донован принужден был прибегнуть к хитрости: он заявил, что поедет обратно в Келат и, взяв с собою двух своих слуг, действительно выехал из Каки по направлению к Келату, но затем, едва скрывшись из вида, повернул назад и, пользуясь тем, что его заслонял от Каки ряд холмов, быстро поехал в восточном направлении. Дороги тут не было никакой; приходилось ехать, руководствуясь компасом, по пустынной степи, грунт которой часто пересекался на пути глубокими канавами, заросшими густым тростником. Местность эта носила совершенно первобытный характер и изобилвала дикими зверями; по своему физическому строению она представляла неизмеримую равнину, усеянную холмами, с вершины которых глаз замечал разбросанный там и сям развалины заброшенных и опустевших городов. Первым из населенных пунктов, встреченных здесь О'Донованом, было селение Душак, которое на картах обозначается, неизвестным местному населению, названием Харде или Харардэ. В настоящее время Душак, расположен на персидской территории, но прежде он входил в состав территории Мерва. Здесь, в Душаке, О'Донован впервые встретил мервских текинцев, которые, живя постоянно в Мерве, приезжают сюда лишь на время посева и жатвы. Возделываемые ими здесь поля орошаются потоками, берущими начало на Келатской возвышенности; в виду этого обстоятельства, душакцы уплачивают Келатскому хану десятую часть своей жатвы, чтобы он не вздумал лишить их водоснабжения. Переночевав в Душаке, где прибытие иноземца, так-же, как и в Каке, возбудило тревогу, О'Донован выехал оттуда, на рассвете следующего дня, в Мянэ, который, подобно Душаку, заселяется мервскими текинцами только на время полевых работ. Мянэ расположен к западу от реки Теджена, до которой переезд отсюда довольно труден в знойную пору, в виду отсутствия воды на этом пространстве; притом, дорога здесь особенно небезопасна, вследствие бродящих в степи разбойничьих шаек. О'Донован, выехав из Мянэ поздно вечером, чтобы не обратить на свой отъезд внимания мародеров, проблуждал всю ночь, прежде чем добрался до реки Теджена, через которую и переправился верхом, вплавь, вместе со своими спутниками – двумя слугами и четырьмя нанятыми в Мянэ проводниками из туземцев. Когда до Мерва было уже не очень далеко, туземцы эти внезапно переменили свое обращение с О'Донованом, сделавшие из самых предупредительных проводников весьма грубыми; боясь ответственности за указание иностранцу пути в Мерв куда посторонние не допускались, они начали выражать подозрение, что он русский лазутчик. После долгих пререканий, решено было ехать в ближайшее селение. Селение это оказалось кучею кибиток, населенных туркменами, которые, обступив О'Донована и долго рассматривая его в упор, решили, что он действительно должен быть русским. Положение англичанина становилось критическим; толпа, очевидно, относилась к нему крайне злобно, под влиянием господствовавшего в то время среди туркмен раздражения против русских и опасения, что русские войска замышляют сделать наступление на Мерв. К счастью О'Донована, вечером приехал в деревню известный защитник Геок-Тепе, Тыкма-Сердар, который, будучи более опытным в распознавании национальностей, признал его за англичанина. Тем не менее, О'Донован был задержан местными властями и на следующий день доставлен в резиденцию текинского правительства, в город Мерв, или, точнее, в расположенный непосредственно рядом с ним форт Каушуд-хан-калу. Здесь, спустя несколько дней, созвав был меджлис или совет старшин, для решения вопроса о том, как поступить с заезжим иноземцем. Выслушав доводы О'Донована, который,

предъявив свои документы, просил снести, в видах удостоверения его личности, с британским агентом в Мешхеде, меджлис постановил смертной казни его не предавать (как требовала толпа), а держать в плену, впредь до получения о нем надлежащих сведений. Во время своего продолжительного нахождения в плену у мервцев, О'Донован успел снискать себе расположение и, до известной степени, даже уважение в среде местных влиятельных лиц, благодаря чему он, имея возможность объездить, в сопровождении конвоя, все окрестности Мерва и собрать немало любопытных сведений о стране и ее населении. Беседуя с местными старожилками и стараясь тщательно проверить их рассказы путем сличений и сопоставлений, О'Донован пришел к следующим выводам относительно исторического прошлого нынешних обитателей мервской территории. По смерти известного правителя Персии, Надир-шаха, когда воспоминание о его военных успехах стало исчезать и могущество Персии начало падать, кочевники, находившиеся в хивинском подданстве, переселились к югу, заняв Ахал-Текинскую область, и болотистые места по реке Теджену. Затем, власть их вскоре распространилась вплоть до подошвы Аллах-Акбарского горного хребта, образующего естественную границу между Персией и расстилающимися к северу от нее обширными равнинами. Часть этих кочевников, поселившаяся вдоль северных склонов гор, по-видимому, осталась довольна избранным местом жительства; те-же, которые установились со своими кибитками в болотистых окрестностях Теджена, признали за лучшее перекочевать в другие места, так как на болотах люди сильно заболели лихорадкой; лет пятьдесят тому назад, они перебрались в Серахс. То были нынешние мервские текинцы. Между тем, и другие туркмены, воспользовавшись упадком военного могущества Персии, двинулись с прежних кочевий и заняли берега реки Мургаба, вплоть до нынешней границы Афганистана у Пендже; это были туркмены-салоры и сарыки. Местность, обитаемая ныне мервскими текинцами, в течение целого столетия принадлежала сарыкам; потом она занята была мервскими текинцами, которых, однако, двадцать пять лет тому назад, в начале царствования нынешнего персидского шаха, вытеснили оттуда персы. Вслед затем, там снова водворились сарыки, и так как они уже не хотели впоследствии уступить свое место текинцам, то между обеими сторонами, несмотря на их родственную связь, завязалась борьба, окончившаяся тем, что сарыки были оттеснены к югу и поселились вдоль реки Мургаба, где и живут доныне. Бывший их город Порсы-кала, перешел в руки текинцев и стоит теперь заброшенный, необитаемый, в развалинах. Года три спустя после этого, нынешний персидский шах Насыр эд-Дин сделал попытку завоевать Мервский оазис; сарыки, питавшие злобу против мервцев, присоединились к нему. Поход этот окончился, однако, очень неблагоприятно для персов, которые были разбиты и бежали в Мешхед, оставив в руках неприятеля все свои орудия и много пленных. Сарыки до сих пор ненавидят мервцев, помня, что. Они прогнали их с прежних кочевий. Правда, некоторые из них, живущие рядом с территорией мервских текинцев, стараются сохранять добрые, по внешности, отношения с ними, находясь в зависимости от мервцев по части орошения полей; но сарыки, поселившиеся выше по течению Мургаба, находятся в непримиримой вражде с мервцами. Салоры, живущие непосредственно между территориями сарыков и мервцев, состоят в безусловной зависимости от последних во всем, что касается пользования пастбищами и водоснабжением. Есть еще одна группа туркменов – эрсари; но они уже так давно отделились от центральной группы, мервских текинцев, что всякая связь между ними ослабла. Тяготая к Бухаре, эрсари ограничивают свои сношения с мервцами тем, что делают частые разбойнические набеги на их территорию.

Относительно внутренней организации мервских текинцев О'Доновану удалось собрать следующие данные. Туркмены распадаются на два больших колена – тохтамышей и утамышей. Первые (старейшее колено) живут на территории к востоку от

Мургаба, а последние – к западу от нее. Во главе каждого колена стоит особый хан: у тохтамышей – Баба-хан, сын знаменитого среди туркменов Каушуд-хана, нанесшего персам поражение двадцать два года тому назад, а у утамышей – Аманнияз-хан. Тохтамышы претендуют на старшинство, в виду своего численного превосходства и на том основании, что хан их, будто-бы, есть потомок очень старинного рода. Каждое из двух названных колен распадается на два племени, которые, в свою очередь, подразделяются на еще более мелкие группы, которых в общем насчитывается двадцать четыре. По внешнему виду люди, принадлежащие к этим отдельным группам, почти ничем не отличаются друг от друга и определить, к какой разновидности принадлежит тот или другой человек, может только очень опытный глаз туземца. Во главе каждой из двадцати четырех групп находится старшина, „кетхуда“, нечто в роде местного патриарха. Двадцать четыре кетхуда, собираясь под председательством обоих ханов, Баба-хана и Аманнияз-хана, при участии старейших возрастом обывателей („седобородых“), образуют меджлис или мервский парламент. Заседания этого собрания происходят публично, под открытым небом, причем члены парламента сидят на земле, подвернув под себя ноги, а кругом толпится масса народа. Какой-бы вопрос ни обсуждался меджлисом, хотя-бы самый важный, народ не устраняется от присутствия при прениях этого собрания, постановления которого имеют силу закона. По постановлении какого-нибудь решения меджлисом, оба хана, при содействии главнейших его членов, тотчас-же делают соответственные распоряжения, исполнение которых возлагается на „сердарей“. Название сердара присваивается каждому туркмену, обнаружившему выдающиеся дарования по части военного предводительства в поле; к числу таких лиц принадлежит и известный Петербургу Тыкма-Сердар, защитник Геок-Тепе. Человек, отличившийся только храбростью, называется у мервцев „багадуром“ или, сокращенно, „батыром“. В видах охранения безопасности в степи у мервцев учреждена особая конная полицейская стража, которая во время нахождения О’Донована в плену, подверглась, по его советам, значительному усовершенствованию. Из разных мест переселена была в Мерв тысяча семейств, которые, расположившись со своими кибитками в отведенной для них части города, обязались выставлять по первому требованию главного начальника полиции, „ясаул-баши“, тысячу всадников. В случае получения известия о разбойническом набеге, стража эта тотчас-же выезжает на поиски и, в случае поимки грабителей, получает вознаграждение из средств виновных. Определенного же жалованья стражники не получают, да и платить-то им было-бы не из чего, так как в Мерве, за отсутствием всяких налогов, не существует никакого центрального фонда для удовлетворения общественных нужд. Вообще администрация Мерва лишена всяких определенных форм. Так, например, споры между частными лицами решаются дракой, нередко кончающейся убийством, за которое, в подобных случаях, наказание не полагается; только споры об имуществе или по купле-продаже поступают на рассмотрение того или другого из обоих ханов, по принадлежности, причем хан, когда признает нужным, расправляется с тяжущимися палкой. Стремление к законности среди текинцев не существует вовсе; даже полицейская стража, организованная по плану О’Донована, представлялась последнему недолговечной, в виду того, что общественное мнение в Мерве относится сочувственно к свободе разбойничьих набегов. Войска мервских текинцев (если, вообще, можно назвать их войсками) состоят из сброда всех физически пригодных к бою людей, в которых предполагается приобретенный дома навык владеть оружием. Ни высших офицеров, ни иных военных градаций не существует и вся эта вооруженная масса не имеет ни малейшей внутренней, духовной связи. Нужно прибавить, что, по наблюдениям О’Донована, туркмен вообще лишен всякого представления о святости долга или о преданности делу или предводителю; притом, он по натуре лукав и вероломен до

последней степени. Укреплениями своими мервские текинцы также не могут похвалиться. Твердыня их, форт Каушуд-хан-кала, построенный лет 20 тому назад, в видах обороны от вторжения персов, совсем не соответствует тому, что принято понимать под укреплением. Земляной крепостной вал насыпан с таким отсутствием понимания дела, что постоянно размывается дождем и осыпается; будучи выведен почти без ломанных линий, он устраняет всякую возможность перекрестного огня против атакующего неприятеля. На верхней площади вала, скаты которого чрезвычайно круты, выведен глиняный бруствер, также постоянно требующий ремонта. Вооружение, вполне соответствующее достоинствам крепостной постройки, состоит из орудий, отнятых двадцать два года тому назад у персов, находящихся в большой неисправности; пушки валяются на земле, около изломанных лафетов, и сильно попорчены. Боевых припасов в наличности нет и отсутствие их несколько не беспокоит мервцев. На заявление О'Донована о странности такого явления, особенно в такое время, когда ожидалось наступление русских войск на Мерв, ему отвечали, что если окажется нужным, то на базаре найдутся люди, умеющие готовить порох, а что касается снарядов, то их можно всегда найти вдоволь – стоять только порыться в земле, в тех местах, куда персы во время атаки их на укрепление, но преимуществу, направляли свои выстрелы. Таковы, в кратких чертах, сведения, передаваемые О'Донованом собственно о Мерве и жителях Мервского оазиса. Что касается исторических данных о передвижениях туркмен после упадка военного могущества Персии, то в этом отношении сведения О'Донована, по собственному его сознанию, не могут считаться безусловно верными в подробностях, хотя они и представляют известное значение. Дело в том, что, набрасывая свои заметки, О'Донован руководствовался из устными рассказами стариков-туркмен, бывших очевидцами событий последнего двадцатипятилетия. Рассказчики эти, сохранив в памяти общую картину минувшего, не умели, однако, представить ход событий в связном, последовательном изложении, потому что хронологические подробности совершенно изгладились в их воспоминании, как бывает вообще у людей темных, живущих изустными преданиями. Тем не менее, письма О'Донована знакомят, до известной степени, читателя с условиями быта жителей этой малоисследованной местности Средней Азии, куда, благодаря русским войскам, начинает уже проникать отблеск цивилизации. Одной из наиболее существенных выгод, достигнутых пока в этом отношении, является то, что русские войска, проникнув до среднеазиатских невольничьих рынков, положили предел открытой торговли людьми, из которой еще недавно Мерв извлекал большие доходы.

(Газета *Кавказ* от 6 ноября 1881 года, № 244)

Приложение 2

Письма англичанина о Мерве

Корреспондент газеты „*Daily News*“ г. О'Донован, освободившись из плена у текинцев, выехал, как известно, из Мервского оазиса обратно в Англию и, на пути, остановился на некоторое время в Константинополе. Отсюда он прислал в названную газету письмо, служащее небезынтересным дополнением прежних его корреспонденций, с содержанием которых читатели „*Кавказа*“ уже знакомы (Имеется в виду „Мерв и его обитатели“). Уезжая из Мерва, О'Донован был уверен, что все посланные им в редакцию письма доставлены по назначению; но когда он прибыл, на обратном пути, в Тегеран, то оказалось, что гонец, с которым он отправил однажды несколько писем, сразу был зарезан курдами около Тебриза. Курды вскрыли его сумку и, увидав в ней письма, изорвали их и бросили на дороге. Спустя несколько времени, проходившие из Тебриза почта подобрала валявшиеся лоскутки бумаги и доставила их в Тегеран, где они и

вручены были, в виде связки, приехавшему туда О'Доновану. По этим разрозненным лоскутам О'Донован кое-как восстановил описание предшествовавших его отъезду из Мерва событий; сущность его рассказа приведена ниже.

В прежних письмах О'Донована было сообщено, что после многих неприятных приключений ему удалось не только рассеять подозрения текинцев на его счет, но даже приобрести доверие местных властей и населения. Реакция в этом отношении, как случается почти всегда, была весьма резкой: люди, еще недавно встречавшие непрошенного гостя суровыми и подозрительными взглядами, стали теперь относиться к О'Доновану с чрезвычайной благосклонностью. Одним из последствий такого поворота в настроении мервцев, к удивлению О'Донована, было то, что в составе местного управления произошли существенные перемены. Дело в том, что года за полтора перед этим персидский шах выразил желание, чтобы из Мерва прислан был к нему специальный посол и чтобы в этом качестве прибыл, если возможно, один из местных ханов. Правящих ханов было в то время в Мерве двое: предводитель тохтамышского колена, Баба-хан, и предводитель колена утамышского – Аманнияз-хан: ни тот, ни другой не решался, однако, ехать в Персию, подозревая возможность какого-нибудь коварства со стороны шаха. Поэтому они решили отправить к шаху одного из мервских ханов, Каджара-хана, не принадлежавшего к правящим домам; с этой целью совет старшин, собравшись в заседание, избрал Каджар-хана временным правителем Мерва и послал его в Персию, предоставив его всем случайностям гнева или милости Насыр эд-Дина. К счастью для него, он не погиб в Тегеране, и хотя поездка его не дала никаких результатов, однако, мервцы оставили потом за ним однажды дарованный ему титул правителя, в благодарность за мужество, с которым он принял возложенную на него миссию. Положение мервцев было в то время далеко не безопасным: ожидали, что русские войска сделают вскоре нападение на Текинский оазис и потому мервцам нужно было усиленно заботиться об устройстве обороны. Работа кипела и всех усерднее действовал Каджар-хан; но в эту пору оба правящие хана, Баба и Аманнияз, движимые личными интересами стали интриговать против Каджара и достигли того, что он был лишен власти. По решению совета из двухсот человек, в число которых вошли оба наследственные ханы тохтамышей и утамышей, вакантное место третьего правителя предоставлено было О'Доновану, причем совет постановил, чтобы Мерв управлялся впредь и в мирное, и в военное время, триумвиратом. О'Донована освободили от обязательства жить в отведенной ему палатке, которая охранялась караулом; для его новой квартиры был нарочно выстроен особый редут, в 70 квадратных ярдов, и в центре этого редута поставлена была предназначенная для него кибитка. При этом О'Доновану присвоено было звание ихгиара-багадура-хана. Церемонию, которою сопровождалось назначение его на эту должность, О'Донован описывает следующим образом. 30-го апреля, рано утром, он был разбужен шумом необыкновенно оживленного движения на улицах Мерва. Будучи всегда наготове, что необходимо в этих полудиких краях, О'Донован вскочил с постели, накинул на плечи свой бараний архалук (кузгун) и выбежал на улицу. Тут он увидел массу двигавшегося народа. Всюду разъезжали всадники, холодное оружие которых сверкало под лучами утреннего солнца; виднелись, развевающиеся флаги, слышались ружейные выстрелы. Оказалось, что это оживление знаменует собою прибытие ханов Бабы и Аманнияза, которые едут в Мерв, чтобы вновь принять в руки государственную власть. Старик-текинец, долгое время состоявший при арестованном О'Доноване в качестве караульного, но теперь оказывавшей ему всяческое внимание, объяснил англичанину, что он поступил-бы весьма вежливо, если-бы выехал верхом на встречу правителям О'Донован последовал этому совету, а когда подвигавшаяся к городу кавалькада достаточно приблизилась, он сошел с лошади и,

согласно правилам восточной вежливости, стал ожидать, пока подъедет Баба-хан, ехавший впереди кавалькады. Окруженный густой толпою зевак, желавших как можно ближе рассмотреть будущего нового начальника, О'Донован был вскоре замечен Баба-ханом, который тотчас-же сошел с коня и, подойдя к англичанину, обратился к нему с обычными приветствиями. Затем, взявшись за руки, они вместе направились к тому месту, где назначено было заседание меджлиса, оказавшегося уже в сборе. Вскоре, с другого конца города, в облаке пыли, показалась другая кавалькада, во главе которой ехал хан утамышский, Аманнияз. Когда он сошел с лошади, с крепостного вала грянул пушечный выстрел, в ознаменование предстоящего установления нового правительства. Взявшись за руки, оба хана и О'Донован торжественно вступили в середину круга, образованного представителями мервцев, и расположились на приготовленном для них ковре. Затем, все трое еще раз обменялись обычными в подобных случаях приветствиями и приступили к курению кальяна. Курили долго, среди всеобщего молчания: потом ханы снова взяли О'Донована за руки и повели его в его собственную квартиру, где у входа оказался водруженным на высоком шесте красный шелковый флаг, служивший эмблемой звания председателя триумvirата. Звание это дано было О'Доновану, как он думает, в тех видах, чтобы через англичанина заручиться дружбой западных народов. Усевшись перед входом в свою кибитку, О'Донован очутился лицом к лицу с расположившейся перед ним огромной толпой народа; люди, пришедшие сюда с места, назначенного для заседания меджлиса, теснили друг друга и толкались, стремясь посмотреть на „новое правительство“. С крепостного вала стреляли из пушек; ханы, для пушек торжественности, напустили на себя величайшую серьезность. Все три правителя долго сидели молча, так как каждый из них, по чувству вежливости, желал предоставить первое слово другим, причем оба хана видимо обдумывали свои речи, как-бы стараясь, вместе с тем, проникнуть мысли своих сотоварищей; такое положение представлялось крайне странным и потому О'Донован решил прервать молчание. Как ни трудно ему было объясняться на ягатагском (татарском) наречии, однако, подстрекаемый обстоятельствами, он решил произнести речь, как умеет. По настоящему, среди туркменов надобно избегать речей на политические темы, но О'Донован счел невозможным уклониться от этого, находя, что члену триумvirата нужно говорить именно о политике. Притом, собравшиеся здесь мервские начальники были сильно озабочены ближайшим будущим их родины; недавнее падение Геок-Тепе и ожидавшееся движение русских войск на Мерв преисполнили их мрачными опасениями. Они, конечно, надеялись услышать от иностранца несколько слов, которые уяснили-бы им положение дел. Что касается О'Донована, то положение его было крайне странно. Появление его среди мервцев совпало с приостановкой наступательного движения русских войск и это дало жителям Мерва повод предполагать, что его прибытие в оазис находится в связи с названным обстоятельством. Общественное мнение решило, что именно, вследствие приезда англичанина в Мерв русские войска отказались от движения на Мервский оазис, и вот О'Донован из подозрительного арестанта превратился в члена триумvirата. Когда О'Донован поднялся с своего места, чтобы произнести речь в собравшейся толпе водворилось молчание; Баба-хан, обратившись к О'Доновану, предложил ему высказать свое мнение о положении дел и объяснить, что следует предпринять, чтобы предотвратить вторжение русских войск. О'Донован, в кратких выражениях, указал на непосредственные причины покорения ахал-текинцев русскими, напомнив, как ахал-текинцы, несмотря на все деланные им предостережения, продолжали совершать набеги на русские владения и на караваны, ходящие в Хиву и из Хивы, что и навлекло на них военную кару. Он пояснил, что такая-же участь несомненно ожидает и мервцев, если они не прекратят совершенно и, притом, немедленно своих нападений на соседей. Тут оратор был прерван одним из членов собрания, который

остался очень недоволен таким советом и в изумлении спросил, чем же мервцы будут жить, если набеги прекратятся. Протест этот высказан был с такой энергией и с такой уверенностью в его основательности, что О'Донован с трудом удержался от смеха; стараясь сохранить полную серьезность, он возразил, что в случае покорения Мерва русскими, мервцам, все таки, непременно придется отказаться от набегов, а поэтому лучше уже сделать это теперь. при этом он указал, кстати, на закрытие русскими невольничьих рынков в Хиве и Бухаре и пояснил, что пока мервцы не изменят своих обычаев, до тех пор будет существовать опасность покорения их русскими, ссылаясь на видневшиеся в окрестностях развалины бывших городов, О'Донован распространился о прежнем величии Мерва, носившего название „Мару-шаху-джахан“, что значит „царица мира“, и поставил вопрос: восстановление прежнего величия не лучше ли существования, будущность которого нисколько не обеспечена? Далее, он доказывал, что, если-бы движение караванов по оазису между Самаркандом, Бухарой и Хивой было обеспечено, то доходы, которые извлекались-бы из небольшого налога на провозимые товары, были-бы несравненно больше, чем выручка от случайных набегов. Речь свою О'Донован заключил уверением, что, именно, такая система служит основой богатства и непобедимости европейцев и, в конце-концов, убедился, что говорить не даром совет согласился принять его программу. На этом кончается новое письмо О'Донована, который готовит теперь к печати разные другие заметки о своем пребывании в Мерве.

(Газета *Кавказ* от 10 декабря 1881 года, № 279)

Summary

1881: Russian-speaking statements of messages of Edmund O'Donovan from the newspaper *Daily News* (on materials of the newspaper *Caucasus*: for the second half of the year 1881)

Newspaper messages of correspondent Edmund O'Donovan (1844-1883) from August, 12th 1881 and its other publications on the basis of publications of Russian-speaking periodicals of the same year and also separate archival documents are considered. On an example of these publications O'Donovan activity Tykma (Dykma)-serdar, the Magtymguly-khan and some other historical persons in affairs of voluntary occurrence of an oasis Merv in structure of the Russian empire is discussed. In the second part of article *Merv and its inhabitants* and *Letters from the Englishman on Merv* without the corresponding comment is reproduced texts of articles of the same correspondent.